

М. С. Долинська

НОТАРІАТ

Підручник

Львів
Ліга-Прес
2018

УДК 67.76я73
ББК 347.961(477)(075.8)
Д14

*Рекомендувала до друку Науково-методична рада
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 39 від 28 листопада 2018 р.)*

Рецензенти:

Гарасимів Т. З. — доктор юридичних наук, професор, заступник директора, декан повної вищої освіти Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»;

Грищук В. К. — доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації наукової роботи Львівського державного університету внутрішніх справ;

Ковалів М. В. — кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ;

Паньонко І. М. — доктор філософії у галузі права, доцент, завідувач кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Долинська М. С.

Д14 Нотаріат: підручник / М. С. Долинська. — Львів : Ліга-Прес. 2018. — 398 с.
ISBN

У підручнику на підставі чинного законодавства висвітлюються: становлення інституту нотаріату, основні функції та принципи нотаріату; суб'єкти нотаріального права, організація діяльності нотаріальних органів, порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Видання містить викладення як теоретичних, так і практичних аспектів нотаріальної діяльності.

Для студентів, наукових працівників, юристів-практиків.

УДК 67.76я73

ISBN

© Долинська М. С., 2018

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ 1. Нотаріат в Україні.....	8
1. Поняття нотаріату та його функції	8
2. Предмет і методи нотаріального права	19
3. Принципи нотаріального права	21
4. Джерела нотаріального права	28
5. Система нотаріального права України.....	35
Запитання і завдання для самоконтролю	38
Список рекомендованих джерел.....	39
Розділ 2. Історія розвитку нотаріату	43
1. Виникнення та розвиток інституту нотаріату в Західній Європі	43
2. Історія нотаріату України.....	50
3. Особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях.....	59
4. Нотаріат у радянській Україні	66
5. Нотаріат незалежної України.....	74
6. Основні системи нотаріату.....	79
Запитання і завдання для самоконтролю	82
Список рекомендованих джерел.....	83
Розділ 3. Органи нотаріату в	88
1. Система органів нотаріату в Україні, їх повноваження.....	88
2. Організація роботи державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів	89
3. Діяльність Міністерства юстиції України та головних територіальних управлінь юстиції в галузі нотаріату.....	94
4. Нотаріальна палата України як орган самоврядування нотаріусів.....	99
5. Компетенція державних нотаріусів та приватних нотаріусів щодо вчинення нотаріальних дій.....	102
6. Вчинення нотаріальних дій консульськими установами України	104
7. Вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування	106
8. Посвідчення довіреностей та заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених	108
Запитання і завдання для самоконтролю	111
Список рекомендованих джерел.....	111
Розділ 4. Правовий статус нотаріуса в	115
1. Правовий статус нотаріуса	115
2. Порядок доступу до професії нотаріуса. Вища кваліфікаційна комісія нотаріату.....	120
3. Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.....	130
4. Анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.	134
Запитання і завдання для самоконтролю	137
Список рекомендованих джерел.....	137

Розділ 5. Приватна нотаріальна	140
1. Приватний нотаріус. Права та обов'язки приватного нотаріуса	140
2 Реєстрація приватної нотаріальної діяльності	141
3. Відповідальність приватного нотаріуса	151
4. Фінансове забезпечення діяльності приватних нотаріусів. Оподаткування приватних нотаріусів	154
5. Зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.....	158
6. Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.....	160
Запитання і завдання для самоконтролю	162
Список рекомендованих джерел	162
Розділ 6. Загальні засади здійснення нотаріальної діяльності	165
1. Гарантії нотаріальної діяльності	165
2. Таємниця вчинення нотаріальних дій	167
3. Територіальна компетенція нотаріусів.....	170
4. Поняття і види нотаріальних дій.....	173
5. Порядок вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами України	174
6. Вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій ...	178
7. Відмова у вчиненні нотаріальних дій.....	180
8. Нотаріальне діловодство.....	181
9. Оплата вчинюваних нотаріальних дій.....	186
10. Правові основи здійснення контролю за нотаріальною діяльністю.....	194
Запитання і завдання для самоконтролю	206
Список рекомендованих джерел	207
Розділ 7. Загальні засади вчинення нотаріальних дій нотаріусами України	209
1. Загальні правила посвідчення правочинів	209
2. Представництво і довіреність. Особливості посвідчення довіреностей нотаріусами України.....	217
3. Особливості посвідчення правочинів щодо відчуження нерухомого майна	223
4. Посвідчення договорів довічного утримання (догляду), ренти та спадкових договорів	226
5. Посвідчення договорів застави та іпотеки.....	235
6. Посвідчення інших договорів. Посвідчення орендних договорів.....	243
7. Шлюбний договір	251
8. Посвідчення заповітів	256
9. Видача свідоцтв про право на спадщину	260
10. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя	273
11. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.....	274
12. Вчинення виконавчих написів	277
13. Видача свідоцтв про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів)	281

14. Засвідчення вірності копій документів і виписок з них, справжності підписів і вірності перекладу	283
15. Посвідчення фактів	286
Запитання і завдання для самоконтролю	288
Список рекомендованих джерел.....	288
Розділ 8. Нотаріус у системі фінансового моніторингу.....	292
1. Поняття фінансового моніторингу	292
2. Об'єкти та суб'єкти фінансового моніторингу	294
3. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу.....	302
4. Державний нагляд за проведенням фінансового моніторингу державними та приватними нотаріусами України	317
Запитання і завдання для самоконтролю	324
Список рекомендованих джерел.....	325
Розділ 9. Нотаріус у системі державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, а також державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань	328
1. Поняття державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Об'єкти державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.....	328
2. Органи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень	336
3. Нотаріус – як суб'єкт державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень	340
4. Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень...	341
5. Відповідальності у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень	347
6. Поняття державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань	350
7. Органи державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань	353
8. Нотаріус - як суб'єкт державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань	357
Запитання і завдання для самоконтролю	364
Список рекомендованих джерел.....	364
Список джерел та рекомендована література	367
Глосарій	384

ПЕРЕДМОВА

Ступінь розвитку нотаріальної діяльності є важливим показником і рівня правової системи країни, і суспільної свободи

Виникненню нотаріату як складової правової культури передуює насамперед необхідність легалізації різних юридично значущих подій (фактів). Без нотаріуса практично не може обійтися будь-яка держава, фізична чи юридична особа, адже він є з'єднувальною ланкою між громадянами щодо їх ставлення до цивільних прав та обов'язків.

Нотаріат є однією з найдавніших професій, адже передумови його появи з'явилися в історії разом з утворенням первісного суспільства та усвідомленням людиною себе в ньому

Нотаріат – це правовий інститут, носії якого – нотаріуси – уповноважені державою здійснювати та посвідчувати юридичні акти, надаючи їм публічної сили.

Право кожного на отримання правової допомоги, зокрема нотаріально-правової, є основоположним та гарантованим Конституцією України, яке забезпечується насамперед через систему органів, наділених правом учиняти нотаріальні дії.

Нотаріальна діяльність – це різновид юридичної діяльності, що має превентивний (попереджувальний) характер, та охоплює сукупність постійно або систематично здійснюваних публічних дій, спрямованих на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів (надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам), які виконуються органами нотаріату та квазінотаріату, з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звернулися по вчинення нотаріальних дій та надання правової допомоги.

Нотаріат та нотаріальна діяльність співвідносяться як правовий інститут та система правовідносин, які виникають у зв'язку і з організацією нотаріату, і безпосереднім учиненням нотаріальних дій (нотаріальним процесом).

Правове регулювання нотаріальної діяльності – це державно-владний вплив на нотаріальні суспільні відносини за допомогою правових засобів з метою їх впорядкування, утвердження, охорони та розвитку.

Правове регулювання нотаріальної діяльності зумовлене низкою чинників, зокрема: рівнем економічного розвитку суспільства, соціальною структурою суспільства, рівнем освіченості та правової культури громадян, рівнем засобів та методів правового регулювання. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні здійснюється спеціально дозвільним типом.

В Україні правове регулювання нотаріальної діяльності є невіддільним від держави та моралі з елементами релігійності. Воно характеризується відсутністю прямої дії нотаріального законодавства через значний масив підзаконних актів.

Нотаріальна діяльність отримала в Україні офіційне визнання від держави та здійснюється в правовому полі. Органи нотаріату як органи безспірної юрисдикції захищають суб'єктивні права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, надаючи вчинюваним нотаріальним діям більшої доказової сили.

Із проголошенням незалежності в Україні здійснено низку радикальних реформ. Зокрема було проведено економічні реформи, які сприяли розвитку та зміцненню інституту приватної власності в державі та потребували радикальних змін також в правовій сфері. Правове регулювання нотаріальної діяльності перебуває на стадії постійного реформування.

Поява значної кількості приватних власників передбачає постійний перерозподіл власності, зокрема нерухомості. Формування ринкових відносин зумовило також необхідність проведення радикальної реформи органів нотаріату, які є однією з ланок правової системи.

Від якості нотаріальної діяльності залежить нормальне функціонування цивільного обороту держави, ефективність охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян й інших суб'єктів господарювання.

Саме нотаріат має важливе значення під час регулювання економічних відносин, забезпечує більшу стійкість і гарантованість у поведінці учасників цивільних та господарських правовідносин, дає змогу зменшити кількість правопорушень, ліквідує об'єктивні передумови їх учинення.

Із проголошенням незалежності Україна впевнено стала на шлях радикальних реформ. Зокрема було проведено економічні реформи, які сприяли розвитку та зміцненню інституту приватної власності в державі та потребували радикальних змін також і в правовій сфері.

Визначною подією в історії сучасної України є ухвалення нового Закону України «Про нотаріат», що набув чинності 1 січня 1994 р., створив новий правовий інститут – нотаріуса – який реалізується приватною нотаріальною діяльністю. Останніми роками законодавство, яке регулює нотаріальну діяльність, зазнало суттєвих змін, що зумовлює необхідність перегляду низки базових юридичних концепцій, напрацювання нових підходів до регулювання нотаріальних відносин у суспільстві та визначення стратегії їх розвитку.

Нотаріат України відіграє важливу роль у здійсненні правоохоронної функції держави. До обов'язків нотаріуса належить сприяння громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснення їх прав і обов'язків, попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Метою даного підручника є формування теоретичних та практичних знань, які б допомогли здобувачам вищої освіти в набутті необхідних основ нотаріальної діяльності, а також підвищення професійного рівня кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів.

Розділ 1

НОТАРІАТ В УКРАЇНІ

1. Поняття нотаріату та його функції

Інститут нотаріату як об'єкт наукового дослідження являє собою найважливіший феномен, що вимагає до себе пильної уваги у вітчизняній юридичній науці. Це зумовлено рядом обставин, серед яких такі, як необхідність з'ясувати поняття та правову природу інституту нотаріату, його роль у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина, його місце в системі правових інститутів і галузей права, основоположних функцій, співвідношення з інститутами влади та громадянського суспільства¹.

Слово «нотаріус» походить від латинського «notarius», тобто «писар, стенограф, секретар». Термін «нотаріат» в сучасному українському праві багатозначний та використовується в декількох значеннях. Ми погоджуємося з думкою тих авторів, які виділяють чотири значення нотаріату, а саме:

- 1) як систему органів та посадових осіб, у тому числі нотаріусів, які вчиняють нотаріальні дії;
- 2) як галузь права;
- 3) як галузь законодавства;
- 4) як наукова та навчальна дисципліна.

На думку К. Ф. Досінчук, нотаріат — це сукупність органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчинення нотаріальних дій, регулювання та контролю за їх організацією, захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб².

Найпоширенішим в юридичній літературі є законодавче визначення поняття нотаріату. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» (далі — Закон), нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії учиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування відповідно до компетенції, визначеної у ст. 37 Закону України «Про нотаріат».

¹ Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 9–1. С. 138.

² Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти / К. Ф. Досінчук // Часопис Київського університету права. 2013. С. 132.

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, — на дипломатичні представництва України.

Посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріальних, може провадитись особами, вказаними у ст. 40 Закону. Основні завдання нотаріату:

- забезпечувати захист і охорону прав власності, права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб;
- сприяти зміцненню законності та правопорядку в суспільстві;
- запобігати правопорушенням.

На думку Х. В. Майкут, сьогодишнім завданням нотаріату є стабільний розвиток практики належного застосування чинного законодавства, зокрема таких галузей права як цивільного, сімейного, земельного тощо, законне та якісне здійснення нотаріальної діяльності, забезпечення прав, свобод людини і громадянина, їх охорона та захист³.

Отже, нотаріат України — це система органів і посадових осіб, на які законодавством України покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії від імені держави Україна, які спрямовані на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів та здійснюються з метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Особливість нотаріальної діяльності полягає в тому, що вона, як правило, — не захист, а попередження порушення права. Тому предметом нотаріальної діяльності є лише безспірні справи та правочини. Функції права висвітлюють предметно-змістовну роль, «роботу» права у суспільстві. Тому знання функцій права дозволяє скласти уявлення про те, що саме очікувати від функціонування юридичного права (юридичного регулювання). Крім того, через пізнання функцій права усвідомлюється соціальна значущість юридичної діяльності, а також діяльності тих посадових осіб, чия робота так чи інакше «вплетена» у процес регулювання⁴.

Функції нотаріату — це основні напрями його діяльності, які властиві лише йому.

З метою сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату та побудови чіткої структури нотаріальних органів для надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового і системного реформування українського нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб наказом Міністерства юстиції 24 грудня 2010 р. 3290/5 затверджено Концепцію реформування органів нотаріату в Україні. З метою реалізації Концепції Міністерством юстиції України проводиться аналіз нормативної бази у сфері нотаріату, ініціюється внесення відповідних змін і доповнень до чинного законодавства, запроваджується прийняття інших нормативних актів, які сприятимуть регулюванню процесу реформування органів нотаріату, створення механізму захисту інтересів трудового колективу

³ Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. С. 10.

⁴ Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. С. 98.

державної нотаріальної контори та державного нотаріального архіву при переході до єдиного нотаріату, законодавче закріплення соціальних прав та врегулювання пенсійного забезпечення нотаріусів.

Дослідженням функцій нотаріату присвятили свої роботи В. В. Баранкова, В. В. Комаров та М. М. Дякович, В. В. Самсонов, Л. К. Радзівська та С. Г. Пасічник, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса та інші.

Функції нотаріату можна розділити на дві великі групи:

1) соціальні, які характеризують місце нотаріату в системі органів цивільної юрисдикції та правової системи України;

2) нотаріально-спеціальні, які відображають особливості, специфіку нотаріальної діяльності щодо учасників нотаріального процесу.

Залежно від характеру та змісту впливу на цивільні правовідносини функції нотаріату можна поділити на регулятивну, охоронну та контрольну.

Вважаємо за доцільне розглянути деякі функції нотаріату.

1. Функція надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій. Останніми роками дана функція набуває дедалі більшого значення. На виконання цієї функції націлювало Міністерство юстиції України наказом від 30 травня 2008 р. № 914 «Про поліпшення роботи з надання нотаріальних послуг населенню», який припинив свою дію 10 липня 2014 р.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про нотаріат», з метою забезпечення доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг Міністерством юстиції України 7 липня 2014 р. видано наказ за № 1066/5 «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг».

Відповідно до наказу, зокрема, зобов'язано начальників Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою поліпшення роботи з надання нотаріальних послуг населенню посилити контроль за дотриманням встановлених вимог щодо організації роботи державних нотаріальних контор шляхом перегляду та за необхідності розробки нових графіків роботи державних нотаріальних контор та графіків прийому громадян у державних нотаріальних конторах з урахуванням навантаження, зручності та доступності населення до нотаріальних послуг; установа загальних вихідних днів для державних нотаріальних контор — неділя та понеділок, а за наявності декількох державних нотаріальних контор в одному населеному пункті установа для таких державних нотаріальних контор різних вихідних днів (субота, неділя або неділя, понеділок); активізувати роботу виїзних громадських приймалень із залученням державних та приватних нотаріусів згідно з графіками, затвердженими начальниками Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі (надалі управління юстиції); з метою впровадження системного та обов'язкового підвищення кваліфікації посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо вчинення ними нотаріальних дій та роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують у системі Міністерства

юстиції України, затвердити графіки проведення навчань вказаних осіб та забезпечити участь у них державних та приватних нотаріусів, а також забезпечити надання їм у межах компетенції методичної допомоги.

Особливу увагу приділено в наказі проведенню постійної та ефективної правороз'яснювальної роботи серед населення з питань вчинення нотаріальних дій. Зобов'язано вищевказаних посадових осіб:

— забезпечити організацію роботи з підготовки відповідних публікацій та виступів на радіо, телебаченні працівниками головних управлінь юстиції із залученням державних та приватних нотаріусів;

— розмістити найбільш актуальні роз'яснення чи публікації безпосередньо в приміщеннях державних нотаріальних контор та в приміщеннях, де розміщені робочі місця приватних нотаріусів;

— здійснювати розсилку найбільш актуальних роз'яснень чи публікацій до місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування для розміщення в доступних для користування населення місцях (сільські ради, сільські клуби, бібліотеки тощо) та до громадських приймалень з надання безоплатної первинної правової допомоги;

— оновити зразки документів, необхідних для відчуження рухомого та нерухомого майна, оформлення спадкових прав, їх охорони тощо, та надати ці матеріали головам сільських, селищних, міських рад для розміщення в доступних для користування населення місцях та в громадських приймальнях з надання безоплатної первинної правової допомоги;

— забезпечити можливість надання консультацій на офіційних веб-сторінках Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в режимі «запитання — відповідь» за допомогою засобів електронної пошти;

— розміщувати публікації, роз'яснення та зразки документів на офіційних веб-сторінках Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі;

— забезпечити створення «гарячих ліній» з питань організації роботи та діяльності державних нотаріальних контор, приватних нотаріусів, забезпечення населення нотаріальними послугами та скласти графіки їх проведення.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Вказана функція наближає українських нотаріусів до нотаріусів латинської школи, які приймають безпосередню участь у підготовці контрактів, здійснюють певну діяльність в якості порадника сторін, намагаючись виключити саму можливість виникнення правових спорів⁵.

⁵ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999, С. 57–58.

2. Функція забезпечення законності (правоохоронна) при вчиненні нотаріальних дій. Правоохоронна діяльність нотаріату здійснюється шляхом вчинення лише тих нотаріальних дій, які передбачені законом.

Вчиняючи нотаріальні дії, особливо посвідчуючи правочини, нотаріус перевіряє наявність усіх необхідних юридичних фактів для їх укладення та посвідчення. Зокрема нотаріус встановлює та перевіряє правоздатність та дієздатність сторін правочинів, належність суб'єктивних прав, які вони передають іншим особам, та ін. Також нотаріус зобов'язаний на стадії вчинення нотаріальних дій охороняти законні права та інтереси громадян, фізичних осіб, які звернулися до нього за вчиненням нотаріальних дій шляхом надання консультацій, роз'яснень законодавства щодо наслідків укладення правочинів чи вчинення тих чи інших дій.

Тобто, в даному випадку, нотаріус виступає органом превентивного (попереджувального) правосуддя, захищаючи права та інтереси учасників правочину, щоб їх необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Правочин, укладений та посвідчений в нотаріальному порядку, гарантує набувачу майна захист від усяких несподіванок, є правомірним та сталим.

Також роль нотаріуса як попереджувального органу проявляється в тому, що відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам.

3. Функція правозастосовча (правореалізаційна). Вказана функція є однією з найбільш поширених у діяльності нотаріату та віддзеркалює місце нотаріату у системі суб'єктивних прав та виконання зобов'язань. За загальним правилом, застосування права — це особлива форма правореалізації, владна правова діяльність органів держави, спрямована на реалізацію правових принципів, яка відбувається в особливому порядку і має результатом видання правозастосовних актів дій⁶.

Залежно від способів правореалізаційна функція поділяється на: виконання, використання, дотримання та застосування права.

На нотаріусі лежить обов'язок забезпечити належні правові умови для правореалізаційної функції учасників нотаріальної дії, зокрема шляхом забезпечення умов правомірної поведінки учасників цивільного обороту, щодо яких вчиняються нотаріальні дії. Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, виконує, використовує та дотримує вимоги правових норм (матеріального та процесуального характеру) у зв'язку з наданими йому повноваженнями.

На думку С. Я. Фурси, Є. І. Фурси⁷, нотаріату властива правоаналізуюча функція. Тобто нотаріус має право визначати межі дозволеної поведінки в тих правовідносинах, що врегульовані законом, а також, коли така регулятивна функція надає можливість для декількох альтернативних варіантів правової поведінки, які не мають прямої заборони закону і не порушують прав інших

⁶Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. С. 15.

⁷ Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. С. 15

суб'єктів, а крім того, коли навіть такі правовідносини не мають аналогів. Тобто, вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус, встановлюючи дійсні наміри сторін, визначає межі дозволеної поведінки сторін правочинів. Зокрема нотаріус, аналізуючи норми чинного законодавства, робить висновки щодо можливості або неможливості застосування аналогії із законом при вчиненні нотаріальних дій, які відповідають волевиявленню сторін, при цьому дотримуючись законодавства⁸.

Застосування права нотаріусом здійснюється щодо конкретних фактичних ситуацій. Так, при вчиненні виконавчого напису нотаріус одночасно застосовує норми як матеріального права, так і процедурного характеру, санкціонуючи цим примусове здійснення порушених прав, а сам виконавчий напис має силу виконавчого документа.

Діяльність нотаріату торкається найбільш важливих та суттєвих аспектів здійснення прав громадянами та юридичними особами і тому повинна здійснюватися в процесуальній формі, яка забезпечує єдність та адекватність правового змісту та юридичної форми правочину чи вчинення інших дій; виявляє дійсне волевиявлення сторін.

4. Попереджувально-профілактична функція (попереджувальне правосуддя). Ця функція останнім часом набирає все більшого значення, оскільки нотаріус, посвідчуючи правочин за участю сторін, повинен сприяти попередженню правопорушень.

Зокрема свою діяльність він спрямовує на попередження виникнення конфліктів і спорів у цивільно-правових відносинах, як при укладенні правочину, так і тих, які виникнуть у майбутньому. На відміну від судової діяльності, предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи.

Таким чином, інституту нотаріату в правовій державі відводиться ключова роль не тільки в наданні правової допомоги громадянам, юридичним особам та в забезпеченні їх правової безпеки, а й у запобіганні спорам між учасниками договірних відносин.

Участь нотаріуса при розробленні умов правочину перед його практичним виконанням дозволяє уникнути виникнення спорів про право між сторонами за укладеним та нотаріально посвідченим правочином, а також робить їх відносини більш стабільними та передбачуваними, особливо в умовах ринку. Участь нотаріуса дозволяє забезпечити кожному із сторін правочину правовим захистом вже на стадії оформлення права та договору, а судовий захист може бути необхідний пізніше, на стадії спору⁹.

5. Функція забезпечення безспірності та доказової сили документів. Недійсність договору, правочину визнається лише в судовому порядку. Однак у випадку виникнення спору в суді, щодо нотаріально посвідченого договору, сторони мають можливість швидше доказати свої права, оскільки зміст прав та

⁸ Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 55.

⁹ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 61.

обов'язків сторін правочину, справжність їх підписів, час посвідчення офіційно підтвердженні в нотаріальному порядку¹⁰.

Нотаріальну діяльність слід розглядати як специфічну правову форму діяльності, суть якої полягає в тому, що в межах її здійснюється застосування правових норм шляхом реалізації нотаріусом юрисдикційних повноважень у безспірних справах.

Нотаріус оформляє волю суб'єктів правочинів, а суд та інші правоохоронні органи вирішують спори учасників, які виникли в результаті угоди правочинів. Також нотаріальна діяльність має превентивний (попереджувальний) характер, оскільки захищає права та законні інтереси громадян від можливих порушень у майбутньому, надаючи нотаріальним документам безспірний характер.

6. Функція охорони та захисту цивільних прав та законних інтересів учасників нотаріального процесу. Нотаріус вчиняючи нотаріальні дії, в тому числі здійснює заходи щодо захисту прав, свобод та законних інтересів всіх суб'єктів нотаріального процесу.

Законодавець у статті 15 Цивільного кодексу України закріплює право кожної особи (фізичної чи юридичної) на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Ми погоджуємося з тим, що захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється у встановленому законом порядку, тобто за допомогою застосування належних форм, засобів та способів захисту¹¹.

Під формою захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів у цивільному праві розуміється комплекс внутрішніх взаємоузгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав, що відбуваються в рамках єдиного правового режиму (поля) та здійснюваних уповноваженими органами, а також самою уповноваженою особою (носієм права).

А. А. Добровольський та С. А. Іванова вказують на позовну та непозовну форму захисту цивільних прав та інтересів¹².

Ми вважаємо слушною позицію, Є. О. Харитонова, який виділяє такі форми захисту цивільних прав: судовий захист (ст. 16 ЦК України), адміністративний захист (ст. 17 ЦК України), захист нотаріусом (ст. 18 ЦК України), самозахист (ст. 19 ЦК України), захист за допомогою інших громадських, державних та міжнародних інституцій та органів¹³.

Таким чином, здійснивши аналіз вищевказаних поглядів вчених, приходимо до висновку про існуванні двох основних форм захисту цивільних

¹⁰ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 57.

¹¹ Яроцький В. Л., Борисова В. І., Спасибо-Фатеева І. В., Жилінкова І. В. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / За наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. Х. : Юрайт, 2013. С. 197-202.

¹² Добровольский А. А., Иванова С. А. Основные проблемы исковой формы защиты права. М. : Изд- во МГУ, 1979. С. 25.

¹³ Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України : підручник. К. : Істина, 2003. С. 183.

прав: юрисдикційної та неюрисдикційної. Суть юрисдикційної форми полягає в тому, що особа, право якої порушено, оспорується чи не визнається, звертається за захистом до державного чи іншого компетентного органу, який уповноважений приймати необхідні заходи для відновлення порушеного права або припинення правопорушення¹⁴.

Ми підтримуємо думку вчених, що у державі існує як загальний, так і спеціальний порядок захисту порушеного права. Спеціальний порядок включає в себе нотаріальний захист, а також адміністративний захист. Загальний порядок порушеного права відбувається у судовому порядку.

Наприклад, нотаріальний порядок захисту порушеного права врегульовано статтею 18 Цивільного кодексу України (вчинення виконавчого напису на борговому документі), а також статтею 5 Закону України «Про нотаріат», яка встановлює обов'язки нотаріуса. Зокрема, законодавець зобов'язує нотаріуса сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав і захисті законних інтересів.

В.М. Марченко та Н.В. Саутенко зазначають, що редакція ст. 18 ЦК України звужує роль нотаріуса лише до захисту цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису, ігноруючи охоронну функцію, та не відображає всієї суті нотаріату, що призводить до невикористання всіх можливостей та потенціалу цього інституту. Вказані автори вважають, що поза увагою законодавця залишилися інші нотаріальні дії, що так чи інакше спрямовані на захист прав осіб, зокрема, накладення нотаріусами заборони щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно) і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації; прийняття нотаріусами на зберігання документів; посвідчення фактів, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту, та фактів, що фізична особа є живою, перебування фізичної особи в певному місці, часу пред'явлення документів; прийняття нотаріусами в депозит грошових сум та цінних паперів; вжиття нотаріусами заходів щодо охорони спадкового майна, що за своєю суттю сприяють захисту нотаріусами цивільних прав громадян та юридичних осіб¹⁵.

Іншої думки притримується Л. Баранова яка стверджує, що лише у випадку вчинення виконавчого напису нотаріус здійснює захист цивільних прав. На думку автора, всі ж перераховані вище нотаріальні дії спрямовані не на захист цивільних права, а на охорону або попередження їх порушення¹⁶.

¹⁴ Яроцький В. Л., Борисова В. І., Спасибо-Фатєєва І. В., Жилінкова І. В. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / За наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. Х. : Юрайт, 2013. С. 203.

¹⁵ Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х. : ФОП Колісник А. А., 2010. С. 193-194.

¹⁶ Яроцький В. Л., Борисова В. І., Спасибо-Фатєєва І. В., Жилінкова І. В. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та

О. І. Мацегорін вважає, що виходячи із положень глави третьої ЦК України «Захист цивільних прав та інтересів» впливає, що під захистом слід розуміти дії уповноваженого суб'єкта, а також діяльність юрисдикційних органів та осіб, які у передбаченому законом порядку зобов'язані вжити достатніх заходів для поновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного цивільного права¹⁷.

Виходячи з вищенаведеного, І. Г. Бережна приходиться до висновку, що тільки вчинення виконавчого напису здійснюється нотаріусом у той час, коли суб'єктивно цивільне право особи вже порушено. Автор вважає, що лише виконавчий напис є основним позасудовим безспірним способом примусового виконання зобов'язань, який дозволяє кредитору при дотриманні певних формальних вимог за допомогою нотаріуса здійснити швидко поновлення своїх порушених прав у разі невиконання боржником своїх обов'язків¹⁸.

Викликає застереження твердження про те, що пропонується віднести захист цивільних прав нотаріусом до адміністративної форми, пояснюючи це фактом призначення нотаріуса на посаду, а також контролем за виконанням професійних обов'язків нотаріуса органом юстиції¹⁹, а нотаріальні органи вважати або органами державного управління з адміністративним характером діяльності²⁰, або органами, які є по своїй суті адміністративними, але з особливим статусом²¹.

Ми підтримуємо думку Т. М. Підлубної, що нотаріус не працює на правах адміністративного органу, не управляє якою-небудь сферою, а застосовує норми права, як і суд. Ми робимо акцент на те, що правова природа нотаріату не управлінська, а правозастосовна. Хоча органи управління також займаються правозастосуванням, але для них більш характерне застосування норм права у формі оперативно-виконавчої діяльності, під якою розуміють організацію виконання правових норм, позитив не регулювання за допомогою індивідуальних актів. Очевидним є той факт, що специфіка розгляду справи нотаріальним органом полягає в тому, що нотаріус не перебуває в особливих відносинах з особами, котрі звертаються за здійсненням нотаріальної дії, і не має ніякої зацікавленості в результаті²².

Має рацію Х. В. Майкут стверджуючи, що на відміну від судової діяльності, предметом якої є переважно спори про право, специфіка розгляду

юридичних осіб : колективна монографія / За наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. Х. : Юрайт, 2013. С.208.

¹⁷ Мацегорін О. І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 144.

¹⁸ Бережна І. Г. Способи захисту цивільних прав та інтересів нотаріусом. Форум права. 2012. № 4. С. 82. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bigtin.pdf>.

¹⁹ Вершинин А. П. Способы защиты гражданских прав в суде : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. СПб., 1998. С. 20-21.

²⁰ Радзівська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2000. С. 15.

²¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. С. 21-22.

²² Підлубна Т. М. Нотаріальна форма захисту цивільних прав та інтересів. Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство. 2010. Вип. 533. С. 45.

справ нотаріальними органами полягає в тому, що повноваження нотаріуса поширюється винятково на вирішення безспірних справ. При цьому слід зазначити, що захист прав нотаріусами не має остаточного характеру. Дії нотаріальних органів можуть бути оскаржені в суді²³.

Заслуговує на увагу, як належним чином підтверджений, висновок М. М. Дякович про те, що нотаріальна охорона суб'єктивних прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин полягає у створенні певних правових гарантій суб'єктивного права на випадок його можливого порушення. На підтвердження посвідченого права або факту нотаріусом створюється нотаріальний акт, який кваліфікується як доказ. На захист порушеного або оспорюваного права чи факту, який підтверджений нотаріальним актом, застосовується спрощений порядок у рамках нотаріального процесу²⁴.

Як справедливо зазначає С. Я. Фурса, «наслідком вчинення будь-якої нотаріальної дії є винесений нотаріусом акт, який є завершальною складовою нотаріальної дії. Правові акти, які є волевиявленням нотаріуса на вчинення нотаріальних дій та фіксують їх результати, оформляються нотаріусом, згідно з законом, у письмовій формі, шляхом вчинення або ж різного роду написів, або ж оформленням певного свідоцтва чи складенням акту тощо»²⁵.

Держава через нотаріальний акт, який приймає нотаріус, здійснює охорону (за хист) цивільних прав. Реальність охорони (захисту) цивільних прав нотаріусом забезпечується публічністю нотаріальної діяльності, а саме: нотаріус вчиняє нотаріальні дії від імені держави, що передбачає здійснення ним державно-владних повноважень. На думку М. Дякович, встановлений дозвільний порядок нотаріальної діяльності, який передбачає особливі кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду нотаріуса, гарантії нотаріальної діяльності, які забезпечують неупередженість та незалежність нотаріальної діяльності, створюють необхідні умови для встановлення у кожному окремому випадку фактичного складу, необхідного для прийняття нотаріального акту. Завдяки вищезазначеним умовам, які передують створенню нотаріального акту, він виконує ряд особливо важливих завдань, наділений доказовою і виконавчою силою, є вагомим інструментом в охороні та захисті прав та законних інтересів осіб, які звертаються до нотаріуса. Автор констатує, що нотаріальний акт – це, по суті, акт правозастосування норм цивільного права²⁶.

Ми погоджуємося з думкою Н. В. Паламарчук, що поняття «нотаріальна форма захисту цивільного права» необхідно розуміти у єдності матеріального і

²³ Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(2). С. 67.

²⁴ Дякович М.М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 9. С. 21.

²⁵ Теорія нотаріального процесу: наук.-практ. посіб./ За заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Алерта ; Центр учбової літератури, 2012. С. 551.

²⁶ Дякович М.М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 9. С. 26.

процесуального аспектах. У матеріальному розумінні нотаріальна форма захисту цивільного права – це комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів стосовно відновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, а також попередження порушення права, що здійснюється нотаріусом (державним чи приватним). Нотаріальна форма захисту у процесуальному значенні – це способи здійснення процесуальних дій, що виконуються за певними правилами у певному порядку нотаріусом²⁷.

На нашу думку сюди слід віднести вчинення дій не лише нотаріусами, але й іншими посадовими чи службовими особами, уповноваженими на це законом.

Н. В. Паламарчук, стверджує, що нотаріальна форма захисту є самостійним видом юрисдикційної форми захисту цивільних прав. Вказаній формі властиві наступні риси:

1) є публічно-приватною формою захисту цивільних прав, що обумовлено правовим статусом нотаріуса;

2) обмежується рамками безспірної цивільної юрисдикції;

3) є процедурною, оскільки здійснюється у суворій відповідності до правил вчинення нотаріальних дій;

4) є літеральною, оскільки здійснюється шляхом прийняття (підготовки, видання) письмового акту²⁸.

Має рацію Н. В. Паламарчук, стверджуючи, що способами захисту нотаріусом цивільних прав є вчинення таких нотаріальних дій: накладення нотаріусами заборони щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягають державній реєстрації; прийняття на зберігання документів; посвідчення фактів, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту, та фактів, що особа є живою, перебування фізичної особи в певному місці, часу пред'явлення документів; прийняття нотаріусами в депозит грошових сум та цінних паперів; вжиття нотаріусами заходів щодо охорони спадкового майна; опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме; засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчення справжності підпису на документах; засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу²⁹.

Ми погоджуємося з думкою Х. В. Майкут, що право на захист кожний учасник цивільних правовідносин здійснює на свій розсуд за власним волевиявленням. На сьогодні в уповноваженій особі є достатньо широкий вибір форм захисту цивільних прав та інтересів. У кожному конкретному випадку особа, права та інтереси якої порушені, самостійно вирішує всі питання,

²⁷ Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. Молодий вчений. 2014. № 6(2). С. 116.

²⁸ Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. Молодий вчений. 2014. № 6(2). С. 116.

²⁹ Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. Молодий вчений. 2014. № 6(2). С. 116-117.

пов'язані з вибором засобів захисту та їх практичної реалізації, про ефективність і доцільність використання тієї чи іншої форми захисту, зокрема нотаріальної³⁰.

7. Фіскальна функція нотаріату. Вказана функція покликана вирішувати низку державних завдань.

У контексті цієї функції, на погляд М. М. Дякович, нотаріат слід розглядати як допоміжний орган держави, на який покладено обов'язок контролювати сплату фізичними та юридичними особами, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій, податків і зборів, визначених законодавством України (пенсійний збір за придбання нерухомості тощо)³¹.

Зауважуємо, що відповідно до Указу Президента України «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р. № 762/982 плата, що справляється приватними нотаріусами за вчинення нотаріальних дій, не може бути меншою від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії.

Роль нотаріату в житті суспільства виражається в його функціях, які не є сталими, а змінюються (розширюються) із розвитком нотаріату незалежної України. Розмежування нотаріальних функцій дозволяє відобразити місце нотаріату в сучасному суспільстві як особливого правового інституту та показати специфіку його діяльності щодо учасників вчинюваних нотаріальних дій.

Функції нотаріату є взаємопов'язаними між собою та системно впливають на нотаріальну діяльність, яка здійснюється як державними, так і приватними нотаріусами від імені держави та спрямована на захист прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб, держави³².

2. Предмет і методи нотаріального права

Предмет правового регулювання — це сукупність суспільних відносин, урегульованих правом.

Предмет нотаріальної діяльності складається з двох частин: саме провадження нотаріальної діяльності, а також вчинення уповноваженими на це органами нотаріальних дій.

Заслуговує на увагу думка Г. Г. Черемних, що предметом регулювання у сфері здійснення нотаріальної діяльності є суспільні відносини, які складаються у процесі вчинення нотаріусом та іншими уповноваженими особами нотаріальних дій. Однією зі сторін цих відносин є нотаріус або інша особа, яка уповноважена законом вчиняти нотаріальні дії, а з другої — громадяни і юридичні особи, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Тобто предметом нотаріального права є суспільні відносини, що виникають з приводу проведення самої нотаріальної діяльності, а також відно

³⁰ Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(2). С. 67.

³¹ Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. С.20.

³² Долинська М.С. Функції українського нотаріату: поняття та види. Форум права. 2011. № 4. С. 208.

сини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом та державними органами.

Багатьма авторами охарактеризовано нотаріальну діяльність.

Основними ознаками нотаріальної діяльності є:

- 1) здійснення нотаріальної діяльності, визначеної в ст. 1 Закону України «Про нотаріат» спеціальними органами, зокрема нотаріусами;
- 2) нотаріальна діяльність провадиться з метою надання юридичної вірогідності посвідчених нотаріусами прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій;
- 3) вчинення нотаріальних дій від імені держави та відповідно до законодавства України;
- 4) діяльність під особисту відповідальність приватного нотаріуса за шкоду, заподіяну особі внаслідок незаконних дій або недбалості відповідно до ст. 27 Закону України «Про нотаріат»;
- 5) повноваження щодо вчинення нотаріальних дій;
- б) некомерційний характер нотаріальної діяльності тощо.

На думку С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, змістом діяльності нотаріату є два глобальних та стратегічних завдання — правоохоронна та правозахисна діяльність, які покладено державою на спеціальну структуру органів та додатково на окремих посадових осіб³³.

Нотаріальна діяльність — це професійна непідприємницька діяльність нотаріусів, спрямована на сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їх права на захист законних інтересів, яка здійснюється шляхом вчинення ними нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства України.

Предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи, тобто в нотаріальному порядку підлягають укладенню лише ті правочини, які відповідають волі сторін.

Предмет нотаріальної діяльності загалом складається з двох частин: саме провадження нотаріальної діяльності, а також порядок вчинення нотаріальних дій уповноваженими на це органами. Під методом правового регулювання розуміють сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких правило впливає на суспільні відносини³.

При організації нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальними органами нотаріальних дій виникають суспільні відносини, що включають елементи різних відносин, які випливають з різних галузей права, в т. ч. цивільного, адміністративного, податкового, сімейного, земельного, аграрного. Тому для нотаріального права, як і для більшості інших галузей права, властиві такі головні прийоми юридичного впливу:

- публічно-правовий (імперативний, або адміністративно-правовий) та
- приватноправовий (диспозитивний, або цивільно-правовий) методи правового регулювання.

Імперативний метод полягає в тому, що регулювання зверху вниз здійснюється на владноімперативних засадах.

³³ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : А.С.К., 2001. С. 39.

Диспозитивний метод полягає в тому, що:

1) особа, яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, самостійно визначає: чи буде вона працювати у державній нотаріальній конторі, чи займатися приватною нотаріальною практикою; нотаріальний округ, в якому вона здійснюватиме свою діяльність, та інше;

2) юридична рівність сторін — учасників нотаріального процесу;

3) ініціатива сторін при встановленні правовідносин щодо вчинення певних нотаріальних дій;

4) можливість вибору учасниками нотаріального процесу варіанту поведінки, яка не суперечать чинному законодавству.

Отже, при регулюванні нотаріальних відносин в основному використовуються два основні методи: імперативний та диспозитивний.

Поряд із використанням зазначених загальноправових методів в нотаріальному праві, зважаючи на специфіку ведення нотаріальної діяльності, використовуються специфічні способи впливу на поведінку суб'єктів нотаріальних правовідносин, зокрема нотаріусів (наприклад, припинення нотаріальної діяльності, зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, рекомен дації, уповноваження).

Тому слід вести мову про наявність характерного для нотаріального права змішаного методу правового регулювання, який включає в себе імперативний та диспозитивний методи, способи і прийоми регулювання нотаріальних відносин та передбачає здійснення нотаріальної діяльності та учинення нотаріальними органами нотаріальних дій з дотриманням норм чинного законодавства України³⁴.

Отже, нотаріальна діяльність — це професійна непідприємницька діяльність нотаріусів, спрямована на сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їх права на захист законних інтересів, яка здійснюється шляхом вчинення ними як нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства України, так вчинення інших нотаріальних дії, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності.

3. Принципи нотаріального права

Право будується та функціонує на підставі визначених принципів, які виражають його суть та соціальне значення.

Термін «принцип» походить від латинського «*principio*» — «основа, початок, першооснова». Принципи — це те, що становить зміст права. У принципах ніби кристалізуються як характерні риси права взагалі, так і його конкретної галузі чи підгалузі. Принципи права чітко виражені в конкретних правових приписах. Вони нібито розчинені в праві, розлиті в ньому, пронизують собою практично всі чи майже всі правові норми³⁵.

³⁴ Долинська М.С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2(59). С.192.

³⁵ Алексеев С.С. Проблемы теории права. Т. 1. Свердловск, 1972. С.102-103.

Принципи права — це основні вихідні засади, які юридично закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя.

Принципи права лежать в основі діяльності правової держава, всіх органів державної влади та є стрижнем усієї системи права держави. Держава уповноважила нотаріусів на вчинення нотаріальних дій. Звідси випливає їх вагоме значення для регулювання суспільних відносин та юридичної практики, що слугуватиме основою правильного застосування юридичних норм при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій, зокрема при посвідченні правочинів.

Під принципами нотаріального права розуміють основні засади, на яких базується нотаріальне право, організація та здійснення нотаріальної діяльності, порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними органами України, зокрема нотаріусами.

Застосування конкретних норм права можливе лише з урахуванням положень, які містять загальні принципи права.

Становлення та розвиток нотаріального права базується як на загальноправових принципах, так і на галузевих.

Значення принципів діяльності та організації нотаріату, на думку С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, полягає в тому, що:

— вони є основою для об'єднання всіх норм та інститутів в одну галузь права, тобто є індивідуалізуючою ознакою цієї галузі права;

— вони є похідною основою для тлумачення норм законодавства, розуміння їх змісту та значення;

— не тільки характеризують нотаріат України, а й є основою підставою для порівняння норм, що регулюють діяльність нотаріату. З аналогічними нормами законодавства іноземних країн та, в першу чергу, з країнами Міжнародного союзу латинського нотаріату³⁶.

На думку В. В. Баранкової, В. В. Комарова, принципи нотаріату можна класифікувати за сферою розповсюдження на загальноправові (характерні для всіх галузей права); міжгалузеві (загальні з цивільним процесом); галузеві (властиві тільки нотаріальній діяльності). За функціональною ознакою можна виділити принципи організації нотаріату та принципи здійснення нотаріальної діяльності³⁷.

Відповідно до джерел закріплення принципів нотаріального процесу в спеціальному нотаріальному законодавстві існує поділ на принципи: законності; обґрунтованості нотаріальних актів; диспозитивності; безпосередності; державної мови нотаріального провадження; сприяння громадянам та організаціям у реалізації їх прав; таємниці вчинення нотаріальних дій³⁸.

Залежно від об'єкта правового регулювання можна виділити дві групи принципів нотаріального права:

1) організаційні, тобто принципи, які визначають організацію нотаріату:

³⁶ Фурса С. Я, Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Нав. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К., 2001. С. 69.

³⁷ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 91.

³⁸ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 100.

- право громадян та юридичних осіб на юридичну допомогу;
- публічність системи нотаріату;
- здійснення нотаріальної діяльності спеціально уповноваженими на це особами;
- незалежність та неупередженість нотаріуса;
- право на оскарження нотаріальних дій;
- 2) функціональні, які визначають здійснення нотаріальної діяльності:
 - законність;
 - рівність всіх громадян і юридичних осіб під час здійснення нотаріальної діяльності;
 - процесуальність нотаріальної діяльності;
 - національна мова нотаріальної діяльності³⁹.

Розглянемо основні принципи нотаріального права України.

1. Принцип законності. Статтею 8 Конституції передбачається, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні їй відповідати, її норми є нормами прямої дії. Ми погоджуємося з думкою С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, що принцип верховенства права — це принцип верховенства закону. А принцип верховенства закону у власному розумінні цього поняття означає визначальну, провідну роль закону в правовій системі, зокрема в системі джерел права, його вищу юридичну силу щодо підзаконних актів. Тобто принцип верховенства закону означає співвідношення закону та інших нормативно-правових актів⁴⁰.

Як слушно зауважує М. М. Дякович, принцип законності можна назвати принципом, який лежить в основі всіх принципів нотаріального права, оскільки всі інші принципи є принципами реалізації законності. Порушення суб'єктами нотаріального права будь-якого принципу нотаріального права має наслідком порушення принципу законності⁴¹.

Принцип законності в нотаріальній діяльності необхідно розглядати у двох аспектах, а саме:

- всі дії нотаріусів та осіб, які уповноважені державою на вчинення нотаріальних дій, повинні відповідати законодавству України;
- фізичні та юридичні особи, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, також повинні дотримуватися норм чинного законодавства.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про нотаріат» правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат» та інші законодавчі акти України. Вчиняючи нотаріальну дію, нотаріуси чи уповноважені на вчинення нотаріальних дій особи підтверджують цим законність і достовірність нотаріальної дії та запобігають можливим порушенням прав та інтересів осіб, які звернулися до них. Порушення встановленого

³⁹ Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. С. 28.

⁴⁰ Фурса С. Я, Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Нав. посіб. для студ. вищ. навч. закл.— К., 2001. — С. 69.

⁴¹ Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. С. 27.

законодавством порядку вчинення нотаріальних дій призводить до недійсності нотаріального акта (правочину)⁴².

Правовою гарантією реалізації принципу законності є право відповідно до ст. 50 Закону України «Про нотаріат» право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотарія

Також нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, у разі виявлення під час вчинення нотаріальних дій порушення законодавства негайно повідомляє про це відповідні правоохоронні органи для вжиття необхідних заходів.

На дотримання нотаріусами принципу законності вказано в статтях 5, 7, 21, 39, 47, 49, 51 Закону України «Про нотаріат».

2. Принцип обґрунтованості нотаріальних актів. Цей принцип вимагає, щоби вчинювані нотаріальні дії здійснювалися на підставі дійсних обставин, які були підтверджені необхідними відомостями та документами⁴³.

Наприклад, доказ спадково-родинних відносин повинен бути підтверджений документально на підставі не лише свідоцтва про державну реєстрацію смерті спадкодавця, а ще й свідоцтва про державну реєстрацію народження дочки померлого, свідоцтва про державну реєстрацію її шлюбу (у разі зміни прізвища), виданих державними органами реєстрації актів цивільного стану⁴⁴.

Також відомостями про належність спадкодавцю вкладу на ім'я спадкодавця є повідомлення кредитної установи про наявність вкладу, яке надано на запит нотаріуса, в провадженні якого знаходиться спадкова справа.

Нотаріус повинен дати належну оцінку наданим матеріалам щодо їх відносності та достовірності. Тобто зобов'язаний перевірити, чи пред'явлений документ виданий належним органом, підписаний відповідною посадовою особою, чи дотримана форма документа, чи має чинність документ на час пред'явлення та інші обставини.

Пред'явлення зацікавленою особою нотаріусу всіх необхідних документів для вчинення нотаріальних дій — найважливіша умова правильного вирішення нотаріальної справи, одна з гарантій недопущення нотаріусом помилок. Перелік необхідних документів, як правило, визначено в законодавстві. При цьому нотаріус чи інша посадова особа, яка вчиняє нотаріальну дію, не вправі вимагати від зацікавленої особи документів, які не торкаються вчинюваної нотаріальної дії, крім встановлених законодавством⁴⁵.

⁴² Долинська М.С. Основні принципи українського нотаріального права. Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Львів. 2012. Вип. 1. С. 102.

⁴³ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум.1999. С. 94.

⁴⁴ Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 63.

⁴⁵ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 95.

Принцип обґрунтованості закріплено в статтях 42, 46, 47, 54, 55 та ін. Закону України «Про нотаріат», які зобов'язують нотаріуса перевірити наявність певних фактів для вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії.

Так, відповідно до ст. 46 згаданого Закону нотаріуси або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, мають право витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій, повинні бути подані в строк, визначений нотаріусом. Цей строк не може перевищувати одного місяця. При цьому зауважуємо, що неподання відомостей та документів на вимогу нотаріуса є підставою для відкладення, зупинення вчинення нотаріальної дії або відмови у її вчиненні.

3. Принцип рівності перед законом під час здійснення нотаріальної діяльності. Цей принцип відображено у ст. 24 Конституції України, де передбачено рівність всіх перед законом. Тобто кожна людина, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальних дій, не повинна мати привілеїв за будь-якими ознаками, в тому числі щодо політичних, релігійних переконань, майнового стану, місця проживання та інше.

Принцип рівності перед законом розповсюджується на нотаріусів незалежно від того, чи вони є державними, чи займаються приватною нотаріальною практикою. Зокрема в ст. 1 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

Відмінності, які стосуються організації нотаріальної діяльності, оплати за вчинення нотаріальних дій, оплати праці, відповідальності нотаріуса, залишаються, однак їх не можна розглядати як відступ від принципу рівності, оскільки це залежить від об'єктивних причин реформування системи нотаріату в напрямі найбільшої відповідності принципам латинського нотаріату та належить до принципу рівності суб'єктів нотаріального права перед законом⁴⁶.

Ми погоджуємося з думкою С. Я. Фурси та Є. І. Фурси про те, що нотаріус не має жодних переваг порівняно із суб'єктами, що до нього звернулися. Навіть більше того, нотаріус — особа, покликана за законом (як за ст. 5 Закону України «Про нотаріат», так і за присягою) до вчинення нотаріальних дій і сприяння громадянам у вчиненні нотаріальних дій⁴⁷.

4. Принцип безпосередності. Цей принцип відіграє важливу роль у діяльності нотаріату.

Відповідно до ч. 1 ст. 43 згаданого Закону при вчиненні нотаріальних дій повинні бути присутні всі учасники правочинів та не допускається вчинення нотаріальної дії у разі відсутності її учасників або їх уповноважених представників. Також при вчиненні нотаріальної дії нотаріуси зобов'язані:

⁴⁶ Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. С. 28.

⁴⁷ Див.: Фурса С. Я, Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Нав. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К., 2001. С. 79

встановити особу учасників цивільних відносин та перевірити дійсність та законність пред'явлених документів.

При посвідченні правочинів нотаріусом перевіряється справжність підписів учасників правочинів та інших осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії.

Відповідно до ч. 2 ст. 45 Закону нотаріально посвідчуванні правочини, а також заяви та інші документи підписуються у присутності нотаріуса. Якщо заява чи інший документ підписані за відсутності нотаріуса, особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, повинна особисто підтвердити, що документ підписаний нею.

Якщо фізична особа внаслідок фізичної вади або хвороби не може власноручно підписати документ, то за її дорученням у її присутності та в присутності нотаріуса цей документ може підписати інша особа. Про причини, з яких фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі. Правочин за особу, яка не може підписати його, не може підписувати особа, на користь або за участю якої його посвідчено.

Важливим виявом принципу безпосередності є вчинення нотаріусами такого виду правочину, як посвідчення заповіту. Адже заповіт вчиняється особисто заповідачем, та посвідчення заповіту через представника не допускається.

5. Принцип сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їх прав та законних інтересів. Цим принципом у ст. 5 Закону України «Про нотаріат» передбачений обов'язок нотаріуса роз'яснювати права і обов'язки учасників правочину, попереджувати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Нотаріус виступає як неупереджений радник та поборник захисту прав усіх сторін угоди та всіх осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Роз'яснення громадянам їх прав та обов'язків як до, так і після вчинення нотаріальних дій, а також роз'яснення несумлінного виконання обумовлених у документах умов є однією з найважливіших функцій нотаріуса.

Ми погоджуємося з В. Баранковою та В. Комаровим, що аналіз статей діючого Закону України «Про нотаріат» дозволяє зробити висновок, що розглянутий принцип реалізується в таких повноваженнях нотаріуса, як з'ясування відповідності волевиявлення особи її діям і намірам (ч. 2 ст. 54 Закону) і надання допомоги у виборі оптимального варіанта правочину, що у свою чергу, полягає в:

- роз'ясненні прав і обов'язків, відповідних законів і підзаконних актів;
- попередженні про наслідки вчинених нотаріальних дій (ст. 5 Закону);
- складанні проектів правочинів і заяв, виготовленні копій документів і виписок з них (ст. 4. Закону);
- витребуванні необхідних документів-доказів (ст. 46 Закону)⁴⁸.

⁴⁸ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 105-106.

6. Принцип таємниці вчинення нотаріальних дій. Принцип найкраще відображає специфіку діяльності нотаріальних органів держави. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про нотаріат» нотаріальна таємниця — сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Зауважуємо, що не лише нотаріус та особи, зазначені у ст. 1 вказаного Закону, а також помічник нотаріуса зобов'язаний зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами, і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась.

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі факти, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких учинялися нотаріальні дії. Лише у разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого.

Також законодавець надав право опікуну безвісно відсутньої особи (у раз визнання особи безвісно відсутньою), який призначений для охорони майна безвісно відсутнього, право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Однак витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту видається тільки заповідачу, а після смерті заповідача — будь-якій особі, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного із заповідачів).

Нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений цими органами.

Отже, принципами нотаріального права є основні засади, на яких базується нотаріальне право, які найбільш повно відображають зміст нотаріального законодавства щодо проведення державної політики в організації та здійсненні

нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій нотаріальними органами України, в тому числі нотаріусами⁴⁹.

Всі принципи нотаріального права пов'язані між собою та доповнюють один одного. Принципи нотаріального права коригуються та змінюються відповідно до зміни державної політики в сфері нотаріату.

4. Джерела нотаріального права

Законодавство незалежної України постійно змінюється. Відповідних змін зазнають також норми, що регулюють діяльність нотаріальних органів держави. Попереду на нотаріат чекають чергові зміни законодавства. Так, 24 грудня 2010 р. наказом Міністерства юстиції України № 3290/5 було прийнято Концепцію реформування органів нотаріату. Для забезпечення перетворення системи дана Концепція, серед іншого, передбачає приведення у відповідність підзаконних нормативно-правових актів до чинного законодавства.

Поява якісно нового законодавства, яке регламентує діяльність нотаріату в Україні, була викликана об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, головна з яких полягала у забезпеченні охорони приватної власності, що формується як одне з основних конституційних прав громадян і організацій, створенні умов, за яких власник на свій розсуд і бажання міг володіти та розпоряджатися своїм майном. Прийняття нового законодавства було закономірним результатом руху суспільства до ринкових відносин і, як наслідок, появи нових форм власності⁵⁰.

Джерела нотаріального права — це нормативно-правові акти, прийняті уповноваженими державними органами, в яких закріплені правила, що врегульовують порядок здійснення повноважень нотаріальними органами держави та порядок вчинення ними нотаріальних дій.

За юридичною силою та органом, що їх видав, нормативні акти можна поділити на: закони та підзаконні нормативні акти.

Також нотаріальне законодавство за формою законодавчого акта поділяється на кодифіковані та некодифіковані, за предметом правового регулювання — на загальні та спеціальні, за характером правового регулювання — на матеріальні та процесуальні тощо. До загальних джерел нотаріального права можна віднести ті нормативні акти, які регулюють як питання нотаріальної діяльності, так і інші суспільні відносини. До цієї групи можна віднести Конституцію України — Основний Закон держави. Спеціальні акти присвячені регулюванню лише нотаріальної діяльності. Наприклад, Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ін. До актів інших галузей права, які регулюють окремі питання організації нотаріату і здійснення нотаріальної діяльності, можна віднести, наприклад, Цивільний, Сімейний, Податковий, Цивільно-процесуальний, Земельний кодекси України. Основним нормативно-правовим актом держави є Конституція України. Відповідно до ст. 8 Конституції України Конституція має найвищу юридичну

⁴⁹ Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. С.66.

⁵⁰ Нотаріат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2008. – С.31.

силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй. Конституція має вищу юридичну силу та пряму дію і застосовується на всій території України.

У ст. 92 Конституції наголошено, що виключно законами України визначається організація і діяльність нотаріату та ставить його на один рівень з судоустроєм, судочинством, статусом суддів, засадами судової експертизи, організацією та діяльністю прокуратури, органів дізнання і слідства, органів і установ виконання покарань. Відповідно до ст. 41 Конституції, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Законодавець у ч. 4 названої статті наголошує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Однак використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Основним нормативно-правовим актом, що регламентує нотаріальну діяльність, є Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р., що набув чинності з 1 січня 1994 р. Цей Закон встановлює порядок правового регулювання діяльності органів нотаріату та порядок вчинення ними нотаріальних дій.

Закон містить положення, які регламентують організацію діяльності органів нотаріату, в тому числі реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, порядок заміщення посади нотаріуса, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Також у Законі детально регламентуються правила вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

До джерел нотаріального права, крім вказаного Закону, належать кодекси: Цивільний кодекс України, Земельний кодекс України, Господарський кодекс України, Сімейний кодекс України, Податковий кодекс України та ін.

Чинний Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р., набрав чинності з 1 січня 2004 р. Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності учасників. Зміст Цивільного кодексу 2003 р. становлять такі книги: «Загальні положення», «Особисті немайнові права фізичної особи», «Право власності та інші речові права», «Право інтелектуальної власності», «Зобов'язальне право», «Спадкове право». Сімейний кодекс України, прийнятий 10 січня 2002 р., набрав чинності одночасно з набранням чинності Цивільним кодексом України, тобто з 1 січня 2004 р., визначає права та

обов'язки подружжя, в тому числі право особистої приватної власності дружини та чоловіка, право спільної сумісної власності подружжя; права батьків і дітей на майно та інше. Земельний кодекс України, прийнятий 25 жовтня 2001 р., що набрав чинності з 1 січня 2002 р., регулює земельні відносини в країні та визначає повноваження органів влади та місцевого самоврядування щодо розпорядження належними їм земельними ділянками; склад та цільове призначення земель; право власності на землю, право користування землею, обмеження прав на землю; набуття і реалізацію прав на землю; гарантії прав на землю та інше.

Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р., який набрав чинності з 1 січня 2004 р., визначає основні засади господарювання і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, зокрема щодо утворення суб'єктів господарювання, майнової основи господарювання та господарських зобов'язань.

Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р., що набрав чинності 1 січня 2011 р., регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів та інше.

Прикладом законів як джерел нотаріального права є:

- Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р.;
- Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та інших нормативних актів»;
- Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму»;
- Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;
- Закон України «Про заставу»;
- Закон України «Про іпотеку»;
- Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»;
- Закон України «Про оренду землі»;
- Закон України «Про міжнародне приватне право»;
- Закон України «Про міжнародні договори України»;
- Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців та громадських формувань»;
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»;

— Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»;

— Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності»

— Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності»;

— Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

У діяльності органів нотаріату також важлива роль належить підзаконним нормативним актам. Зокрема, до них відносяться: постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативні акти міністерств та відомств. Прикладом підзаконних актів є:

— постанова Кабінету Міністрів України від 21.01 2015 р. «Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції»;

— постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 747 «Деякі питання організації фінансового моніторингу»;

— постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. № 419 «Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених» у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 р. № 940;

— постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 923 «Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату»;

— постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України»;

— постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 17 «Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції»;

— постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 150 «Питання Міністерства юстиції»;

— декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р « Про державне мито»;

— Указ Президента України від 23 серпня 1998 р. №932/98 «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні». Зокрема цим Указом було встановлено, що вчинення нотаріальних дій не є підприємницькою діяльністю і не має на меті одержання прибутку; державні нотаріуси в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців відповідних категорій;

— Указ Президента України від 10 липня 1998 р. № 762/98 «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій». Відповідно до п. 1 Указу встановлено, що розмір плати, яка справляється за вчинення

нотаріальних дій приватними нотаріусами, не може бути меншим від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії;

З метою забезпечення законності актів відомчого законодавства, їх відповідності законам і підзаконним актам Указом Президента України від 3 жовтня 1992 р. №493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів влади» введено державну реєстрацію нормативно-правових актів, що видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами господарського управління та контролю. Якщо ці акти стосуються прав, свобод та законних інтересів громадян або мають міжвідомчий характер. Державну реєстрацію відомчих нормативних актів, прийнятих центральними органами, здійснює Міністерство юстиції України, а реєстрацію актів місцевих органів — головні територіальні управління юстиції в областях та місті Києві.

Важливе значення в діяльності органів нотаріату мають накази Міністерства юстиції України. Прикладами таких підзаконних актів є:

— наказ Міністерства юстиції України від 25 вересня 2012 р. № 1418/5 «Про затвердження Порядку проставлення апостиля в Міністерстві юстиції України на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав, та підготовки Міністерством юстиції України нотаріально оформлених документів для подальшої консульської легалізації»;

— наказ Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3253/5 «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства»;

— наказ Міністерства юстиції України від 11 липня 2012 р. № 1043/5 «Про затвердження Порядку видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю»;

— наказ Міністерства юстиції України від 4 жовтня 2013 р. № 2104/5 «Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України»;

— наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України»;

— наказ Міністерства юстиції України від 17 лютого 2014 р. № 357/5 «Про затвердження Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства»;

— наказ Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 р. № 870/5 «Про затвердження Положення про державний нотаріальний архів»;

— наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 р. № 1422/5 «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів»;

— наказ Міністерства юстиції України від 7 липня 2014 р. № 1066/5 «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг»;

— наказ Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 р. № 871/5 «Про затвердження Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса»;

— наказ Міністерства юстиції України від 24 грудня 2012 р. № 1924/5 «Про затвердження Порядку виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса»;

— наказ Міністерства юстиції України від 22 червня 2015 р. № 999/5 «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України»;

— наказом Міністерства юстиції України від 21 липня 2014 р. № 1174/5 «Про внесення змін до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату» викладено його у новій редакції.

Важливе значення в діяльності нотаріату має судова практика у різних її формах, у тому числі виражена у постановках Конституційного Суду України, Президії та Пленуму Верховного Суду, у рішеннях, ухвалах та постановках Вищого господарського суду. Відповідно до ст. 147 Конституції України право офіційного тлумачення законів надане Конституційному Суду України. Судова практика тісно пов'язана з джерелами права. Зокрема саме за допомогою судової практики встановлюється таке розуміння і тлумачення закону, яке розкриває його зміст і розвиває його положення.

Застосування цивільно-правових норм на практиці дозволяє з'ясувати, наскільки ефективною і повною є чинна норма, виявити прогалини, неточності, суперечності, які закладені в ній, усунути їх і цим самим удосконалити норму права⁵¹.

З метою забезпечення правильності рішень, які виносять суди, Пленум Верховного Суду України дає судам керівні роз'яснення, чим досягається не лише єдність судової практики в однорідних справах, а й скеровуються нотаріуси на однозначні варіанти правозастосування юридичних норм.

Також джерелами нотаріального права є судова практика у різних її формах, у тому числі виражена у постановках Конституційного Суду України, Президії та Пленуму Верховного Суду, у рішеннях, ухвалах та постановках Вищого Господарського Суду. Наприклад, постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. за № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. за № 7 «Про судову практику у справах про спадкування».

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, повинен також зважати й на судовий прецедент, оскільки зустрічаються випадки на варіанти праворозуміння та правозастосування окремих норм права

Також джерелом нотаріального права є норми міжнародного права, ратифіковані Україною у встановленому законом порядку, які є обов'язковими для їх виконання.

⁵¹ Заїка Ю.А. Українське цивільне право: Навч. Посіб. К.: Істина, 2005. С. 18.

Статтею 9 Конституції України встановлено, що укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори є невід'ємною частиною національного законодавства України і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Коли такий порядок не встановлено, то пріоритет згідно з нормами міжнародного права мають норми міжнародних договорів.

Іноземні громадяни та особи без громадянства користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Згідно зі ст. 98 Закону України «Про нотаріат» нотаріуси відповідно до законодавства України, міжнародних договорів застосовують норми іноземного права. Нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

Зокрема 14 квітня 1995 р. для України набула чинності Конвенція про правову допомогу і правовідносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, укладена у Мінську 22 січня 1993 р. Наказом Міністерства юстиції України «Про запровадження безпосередніх зносин органів юстиції України в рамках Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року в частині виконання доручень у цивільних справах» від 2 серпня 2007 р. № 597/5 встановлено, яким чином здійснюються і через які органи (Міністерство юстиції чи підконтрольні йому органи) безпосередні зносини з компетентними установами учасників конвенції — членів СНД. Питання вчинення нотаріальних дій за кордоном визначається Консульським статутом України, затвердженим Указом Президента України 2 квітня 1994 р. за № 127/94 (з наступними змінами), Законом України «Про нотаріат», Положенням про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженим спільним наказом Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 р. за № 142/5/310, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27 грудня 2004 р. за № 1649/10248.

10 січня 2002 р. Верховна Рада України надала згоду на приєднання України до Гаазької конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 5 жовтня 1961 р. Конвенція набула чинності для України 22 грудня 2003 р. та розповсюджується на офіційні документи, які були здійснені на території однієї з держав—учасниць угоди і повинні бути представлені на території іншої держави, яка також уклала цю угоду.

Дія Гаазької конвенції щодо апостилю розповсюджується на документи про освіту, цивільний стан, трудовий стаж, на свідоцтва про знаходження в живих, довідки, довіреності, судові рішення та матеріали у цивільних, сімейних та цивільних справах тощо. Разом із тим, Конвенція не розповсюджує дію на:

- а) документи, вчинені дипломатичними чи консульськими агентами;
- б) адміністративні документи, які мають пряме відношення до комерційної чи митної операцій, в тому числі довіреності на укладення угод, пересування

товарів через кордон, договори (контракти) про поставку товарів та надання послуг, про виконання різних робіт та розрахунків за ними.

Отже, в тих випадках, коли це передбачено внутрішнім законодавством країни, на території якої будуть використані вказані документи, вони мають легалізовуватися звичайним шляхом, тобто застосовується консульська легалізація, яка включає в себе поступове проставлення посвідчувального напису в певних установах.

5. Система нотаріального права України

Важливу роль у вітчизняній системі права відіграє нотаріат як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя, уповноваженого вчиняти нотаріальні акти, що мають доказову силу та публічне визнання⁵².

При визначенні системи нотаріального права слід враховувати основні положення загальної теорії права, у яких наголошується на тому, що система права являє собою єдність і розмежування взаємопов'язаних галузей права — найбільш значних центральних ланок структури права, які регулюють основні види суспільних відносин.

Певна система притаманна й кожній галузі права, зокрема нотаріальному праву. Ознаками кожної галузі права, в тому числі й нотаріального, є узгодженість і спільність нормативного матеріалу, обумовленого соціально-економічними і організаційно-правовими факторами.

Найважливішими підставами для виділення нотаріального права в окрему галузь є:

- наявність особливого самостійного предмета регулювання;
- існування спеціальних джерел права;
- специфіка та своєрідність об'єктів, з приводу яких складаються нотаріальні відносини;
- особлива соціально-економічна значущість нотаріальних відносин і тих правових актів та норм, що їх регулюють.

Предметом нотаріального права є ті суспільні відносини, що виникають із приводу проведення самої нотаріальної діяльності, а також відносини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом та державними органами.

Виходячи з цього, можна сформулювати поняття системи нотаріального права: система нотаріального права являє собою сукупність логічно і послідовно розміщеного нормативного матеріалу за правовими інститутами, норми яких у комплексі закріплюють основні принципи, форми і порядок здійснення нотаріальної діяльності, регулюють відносини, що виникають між нотаріусами, між нотаріусами і державою, між нотаріусами та особами, щодо яких учиняються нотаріальні дії, в процесі здійснення нотаріальної діяльності.

На нашу думку, в Україні вже дозріла думка про існування двох окремих галузей права: нотаріального права та нотаріально-процесуального права⁵³.

⁵² Роман Майданик. Нотаріат в Україні: правова природа, місце в системі права. Юридична Україна. 2010. № 9. С. 65.

⁵³ Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. С.75.

Дійсно, у процесі становлення і розвитку сучасної системи органів цивільної юрисдикції (суду, господарського суду, нотаріату), діяльність яких тісно взаємопов'язана (чим забезпечуються всебічна й ефективна охорона і захист суб'єктивних цивільних прав фізичних і юридичних осіб), склалася нова система цивілістичних процесуальних галузей. Її складають: цивільне процесуальне право, предметом якого є відносини, що виникають при здійсненні правосуддя з цивільних справ; господарське процесуальне право, предметом якого є розгляд справ у господарському суді; нотаріальне процесуальне право, що регламентує процесуальну діяльність нотаріату⁵⁴.

Нотаріальне право, як і нотаріальнопроцесуальне право — це окремі комплексні підгалузі права. Предметом нотаріального права є суспільні відносини, що виникають в сфері організації і здійснення нотаріальної діяльності, а також відносини у сфері державного управління нотаріальною діяльністю, а предметом нотаріальнопроцесуального права є відносини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом та державними органами.

Нотаріальне право як система норм регулює комплекс різноманітних суспільних відносин, що складаються в процесі здійснення нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальних дій. У цій внутрішньо узгодженій системі правові норми, блоки і елементи розміщені в ієрархічній послідовності. Правові інститути, їх елементи і блоки визначають права та обов'язки нотаріусів (незалежно від того, чи є нотаріус державним, чи займається приватною нотаріальною діяльністю) щодо вчинення нотаріальних дій, регламентують відносини щодо порядку вступу до професії нотаріуса, правові основи здійснення нотаріальної діяльності, загальні правила вчинення нотаріальних дій тощо.

Нотаріальне право як систематизована галузь регулює певну групу комплексних суспільних відносин і являє собою, таким чином, комплексну інтегровану галузь права. Вона пов'язана з цивільним, адміністративним, господарським, трудовим, земельним та іншими галузями права, без яких неможливе регулювання здійснення нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальних дій для суб'єктів, які звернулися, незалежно від форм господарювання, для громадян, осіб без громадянства, іноземців, а також інших установ та організацій, в тому числі державних органів.

На думку Л. К. Радзівської та С. Г. Пасічник, нотаріальне процесуальне право не є самостійною галуззю права. Ми підтримуємо думку вказаних авторів, що нотаріальне процесуальне право є самостійним щодо цивільного процесуального права, оскільки діяльність нотаріальних органів має безспірний характер, під час вчинення нотаріальних дій не використовується змагальна форма процесу, нотаріус встановлює юридичні факти в основному на підставі документів⁵⁵. Такої самої позиції дотримується В. Черниш⁵⁶. Але не

⁵⁴ Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 48-49.

⁵⁵ Радзівська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні : Навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер. 2001. С. 14.

погоджуємося з тим, що нотаріальне процесуальне право входить до предмета регулювання адміністративного процесуального права.

Виходячи зі структурної побудови нотаріату і характеру здійснення нотаріальних дій, на думку Ф. М. Медвідя, В. Ф. Усенка, Я. Ф. Медвідя, є всі підстави вважати, що нотаріальне процесуальне право є самостійною галуззю права, яка має тісний зв'язок з іншими галузями матеріального і процесуального права, зокрема цивільним, цивільнопроцесуальним, сімейним, земельним, житловим та адміністративним правом⁵⁷.

Подібної думки притримуються С. Я. Фурса та Є. І. Фурса, які стверджують, що нотаріат в Україні слід розглядати у єдності двох складових:

— Організація нотаріату як системи, що має забезпечити вчинення нотаріальних дій по всій території України та за її межами, а також зберігати документи та інформацію про вчинені нотаріальні дії протягом встановленого терміну;

— Процесуальна діяльність нотаріусів та інших посадових осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, щодо безпосереднього вчинення нотаріальних дій відповідно до встановленої у законодавстві процедури⁵⁸.

Як і В. М. Черниш, ми поділяємо концепцію О. Неліна, що нотаріальне процесуальне право необхідно віднести до комплексних галузей права, які об'єднують у собі норми різної галузевої належності, як матеріальноправові, так і організаційні та процесуальноправові. Воно сформувалося як комплексна галузь з відокремленим предметом регулювання і системою правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері взаємодії різних галузей права у зв'язку з необхідністю регулювання нотаріальної діяльності та у процесі здійснення нотаріальних дій між нотаріальними органами та особами, які звертаються за вчиненням цих дій⁵⁹.

На нашу думку, нотаріальне процесуальне право є інтегрованою комплексною галуззю права та пов'язане з цивільним, господарським, земельним, податковим та іншими галузями права, без яких неможливе вчинення нотаріальних дій для суб'єктів, які звернулися, незалежного від форм господарювання, для громадян, осіб без громадянства, іноземців, а також інших установ та організацій, в тому числі державних органів.

Ми погоджуємося з думкою В. М. Черниша, що доцільно норми матеріального права врегулювати новим Законом України «Про нотаріат», а норми процесуального права — Нотаріальнопроцесуальним кодексом (або Законом України «Про нотаріальний процес» або «Про нотаріальне провадження»).

⁵⁶ Володимир Черниш. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. Юридична Україна. 2013. № 1. С. 18.

⁵⁷ Медвідь Ф. М., В. Ф. Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф.. Нотаріат в Україні: навчальний посібник. К.: КНТ. 2008. С. 36.

⁵⁸ Нотаріат в Україні: підручник: у 3 кн. 3-тє вид., доповн. і переробл. Книга 1. Організація нотаріату з практикумом / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта, 2015. С. 21.

⁵⁹ Нелін О. І. Теоретичні та практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату України. Юридична Україна. 2012. № 12(120) С.7.

Ми також поділяємо думку В. М. Черниша щодо доцільності розмежування поняття «законодавство про нотаріат» та «наука про нотаріат», оскільки останнє пропонується вважати більш широким поняттям, яке включає в себе як одне з основних джерел для дослідження законодавство про нотаріат. З метою адаптації українського законодавства до законодавства країн Європейського співтовариства доцільно у сучасній системі права України відвести місце не тільки нотаріальному процесу, а й нотаріальній науці. За загальноприйнятою термінологією можна говорити, що нотаріальна наука повинна отримати статус галузі права, якщо розгляда ти її як комплексну, оскільки вважається нераціональним досліджувати процедуру вчинення нотаріальних проваджень без суб'єктів, які належать до організаційної структури нотаріату. У той самий час, якщо віднести но таріальні органи до правоохоронних і досліджувати цю складову частину нотаріальної науки окремо, то необхідно говорити про виникнення нової галузі права нотаріального процесу⁶⁰.

Нотаріальне право слід розглядати як галузь права, галузь правової науки і навчальної дисципліни.

Нотаріальне право як одна із галузей юридичної науки — це система наукових знань, правових ідей, теоретичних поглядів, понять, а також знань про правовий статус нотаріуса, про порядок здійснення ними нота ріальної діяльності, а також порядок вчинення нотаріусами нотаріальних дій, які становлять предмет нотаріального права.

Система науки нотаріального права являє собою теоретичні положен ня про предмет, методи, джерела, суб'єктів і об'єктів нотаріального права, про нотаріальні правовідносини, про правові основи здійснення контролю за нотаріальною діяльністю тощо.

Наука нотаріального права вивчає також міжнародне законодавство в порівняльноправовому його аналізі, правове регулювання нотаріальної діяльності у зарубіжних країнах.

Нотаріальне право як навчальна дисципліна являє собою систему наукових знань про нотаріальне право — галузь права і законодавства, при значеного для вивчення у відповідних навчальних закладах, передусім — юридичних.

Мета курсу — вивчення правових основ організації нотаріату, взаємини органів нотаріату між собою, нотаріусів, уповноважених осіб на вчинення нотаріальних дій та державних органів, суб'єктів нотаріальної діяльності, порядок вчинення нотаріальних дій, ведення нотаріального діловодства, тобто те, що складає предмет нотаріального права України.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття нотаріату.
2. Назвіть функції нотаріату.
3. Визначте предмет нотаріального права.
4. Визначте методи нотаріального права.
5. Охарактеризуйте принципи нотаріату.

⁶⁰ Володимир Черниш. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. Юридична Україна. 2013. № 1. С. 19.

6. Назвіть джерела нотаріального права.
7. Що таке система нотаріального права?

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
2. Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.
3. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. 480 с.
4. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
5. Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
6. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
7. Медвідь Ф. М., В. Ф. Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф.. Нотаріальний процес в Україні: навчальний посібник / За ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
8. Нотаріат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
9. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / Ю. В. Нікітін, С. С. Бичкова, А. Г. Чубенко, В. К. Матвійчук, Е. О. Гіда, Т. П. Устименко, Н. О. Чучкова .- 4-е вид., доп. і перероб. / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. – 586 с.
10. Нотаріат України : Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. ред. С. Я. Фурси.- 3-є вид., доповн. І переробл.К.: Алерта, 2015. 484 с.
11. Радзівська Л.Е., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
12. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник (2-е вид., стереотип.) [Текст] За ред. Ю. В. Шкітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
13. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник /За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
14. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Бережна І. Г. Способи захисту цивільних прав та інтересів нотаріусом. Форум права. 2012. № 4. С. 79–84. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bigtin.pdf>.

2. Васирина Наталія. Потрібно підвищити роль нотаріату в законотворчості країни. Нотаріат України. 2015. № 1–2. (13–14). С. 4–8.
3. Долинська М.С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості. Актуальні проблеми держави та права. Випуск 63. 2012. С. 568–575.
4. Долинська М.С. Основні принципи українського нотаріального права. Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Львів, 2012. Вип. 1 С. 99-108.
5. Долинська М. С. Нотаріальне процесуальне право України: поняття та джерела. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 6. С. 101-104. URL: http://www.pap.in.ua/6_2017/29.pdf
6. Долинська М.С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2(59). С.186– 194.
7. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 /Львів: Львівський нац.ун-т імені Івана Франка. 2017. 40 с.
8. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01/ Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. 2017. 465 с.
9. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. ЛьвДУВС, 2015. 988 с.
10. Долинська М.С. Функції українського нотаріату: поняття та види. Форум права. 2011. № 4. С. 208–212.
11. Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти. Часопис Київського університету права. 2013. С. 131–134.
12. Дякович М.М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 9. С. 20-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmjju_2013_9_4
13. Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(2). С. 65-68. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_6-1\(2\)__18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_6-1(2)__18)
14. Мацегорін О. І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 143–147.
15. Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. Молодий вчений. 2014. № 6(2). С. 114-118. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(2\)__33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(2)__33)
16. Підлубна Т. М. Нотаріальна форма захисту цивільних прав та інтересів. Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство.2010. Вип. 533. С. 44–48.
17. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення / За ред.

проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х. : ФОП Колісник А. А., 2010. 320 с.

18. Черниш В. М. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. Юридична Україна. 2013. № 1. С. 17–21.

19. Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 9–1. С. 138–140.

20. Яроцький В. Л., Борисова В. І., Спасибо-Фатєєва І. В., Жилінкова І. В. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / За наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. Х. : Юрайт, 2013. 272 с.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.

5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40 /40–42/. Ст. 492.

7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. №№ 13-17. Ст. 112.

8. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. №3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №39. Ст. 383.

9. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009 р. № 13. Стор. 449. Ст. 161.

10. Про заставу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.

11. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 313.

12. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI // Урядовий кур'єр від 17.10.2012. – № 189.

13. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 року за № 1702-VII. *Голос України* від 08.11.2014. № 216.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14 жовтня 2014 року за № 1701-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014., № 46, ст.2048.

15. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 50. Ст.540.

16. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7–93. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 13. Ст.113.

17. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 № 1707/5. *Офіційний вісник України* від 08.07.2011. 2011 р.. № 49 стор.9. Ст. 1984.

18. Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015. № 17. *Офіційний вісник України* від 30.01.2015.2015 р., № 6. стор. 45. Ст. 127.

19. Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 № 923 URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/923-2011-п

20. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Наказ Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 р. № 3306/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 91. – Ст. 172.

Розділ 2

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НОТАРІАТУ

1. Виникнення та розвиток інституту нотаріату в Західній Європі

Нотаріат — це правовий інститут, носії якого — нотаріуси — уповноважені державою здійснювати і посвідчувати юридичні акти, надаючи їм публічної сили. Саме тому історія нотаріату співпадає з історією доказів, коли усним доказам на зміну прийшли письмові.

Історично генезис інституту нотаріату пов'язаний з розвитком цивільного обороту, з об'єктивною необхідністю сприяти його учасникам у здійсненні угод і юридичному закріпленні їх дій, в охороні їх прав. Нотаріат є невід'ємною складовою частиною будь-якої правової системи, він дозволяє державі успішніше здійснювати її правоохоронні, фіскальні і судово-юрисдикційні функції⁶¹.

Зародження «нотаріату» відбулося ще тисячоліття тому у Вавилоні, Єгипті, Іудеї, Греції, де існували писарі-канцеляристи, які вели численні прибутково-витратні книги, періодично складали кадастр усіх земель в країні, переписували населення і його майно. Функції посадових осіб, що забезпечували формування доказів, виконували в Єгипті агорономи, в Греції — ієромемнеси чи епістати, які були священнослужителями. Там з'являлися законодавчі акти, зафіксовані на кам'яних брилах, глиняних табличках, дощечках, папірусі чи пергаменті.

Та найбільшого розвитку за стародавньої епохи юриспруденція досягла в Римі. Від давньоримського законодавства людство успадкувало знамениту правову систему, стрижнем якої був ретельно розроблений інститут приватної власності; римські правники-юрисконсульти стали авторами багатьох класичних термінів, визначень, формулювань тощо. Внаслідок накопичення правового матеріалу склалися традиційні форми, яких належало дотримуватися при укладанні та редагуванні тих чи інших актів.⁶²

У Стародавньому Римі ще в період республіки (приблизно III ст. до н.е.) у населення виникли потреби у юридичних послугах. Переважна частина цих послуг полягала в механічній роботі над текстами документів у відповідності до встановлених норм, які виконували численні писарі. Серед них вагоме місце займали особи, до обов'язків яких входило підведення правового випадку під ту чи іншу формулу (дотримання формул було обов'язковим для всіх, хто звертався у судові установи). До таких осіб належали передусім численні писарі (прийнято вважати, що писарі є попередниками нотаріусів у древніх цивілізаціях).⁶³

⁶¹ Ясінська Л. Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на райони Західної Європи. Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 17, Одеса. «Юридична література». 2003. С. 79-80.

⁶² Див. Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. С. 8.

⁶³ Пиепу Ж.-Ф., Ягр Ж. Профессиональное нотариальное право. М., 2001. С. 37.

Серед них вагоме громадське значення мали *scribae* – писарі, які перебували на державній службі. Частина з них перебувала на службі при посадових особах римського управління і суду. До їх обов'язків входило вчинення публічних документів та копій з них, посвідчених від магістрату, оформлення журналів засідань у судах. Офіційні писарі призначались довічно. До них могли належати лише римські громадяни з бездоганною репутацією. В період імперії такі писарі почали об'єднуватись у канцелярії при римських магістратах із складною бюрократичною організацією.

Поряд із офіційними у багатьох приватних осіб перебували приватні писарі, які відігравали роль своєрідних власних секретарів – консультантів. Вони або працювали за вільним наймом (*exceptores*), або призначалися з освідчених рабів (*notarii*). Останній термін уже більше скидається до слова «нотаріус». Це слово походило від назви особливих стенографічних знаків (*notae*): домашній писар записував такими знаками під диктовку господаря зміст документа, якому мав надати бездоганної юридичної форми. Пізніше, вже на початку нової ери, нотаріусами називали імператорських секретарів.⁶⁴

Згодом, відповідаючи зростаючому рівню юриспруденції, виникла особлива інституція – так звані табеліони (*tabelliones*). «Під іменем табеліонів розуміються особи, які, не перебуваючи на державній службі, займалися у вигляді вільного промислу складанням юридичних актів та цінних паперів під контролем держави для всіх потребуючих в них, за встановлену законом винагороду»⁶⁵.

Свою діяльність вони здійснювали під наглядом офіційних органів. Табеліоном міг бути лише вільний громадянин, який в достатній мірі володів правовими знаннями, прийнятий до корпорації табеліонів і затверджений на посаді префектом міста.

Табеліони свої функції виконували виключно в конторах, що знаходились у визначених публічних місцях. Для надання складеного табеліоном документу характеру публічного акта, його необхідно було внести до судового протоколу, щоб не виникло суперечок щодо справжності цього акта.

Щодо самого порядку вчинення актів табеліонами, то він починався складанням проекту угоди (*scheda*), з якого потім писався сам акт на особливому папері (*protocollum*); після його прочитання він підписувався контрагентами і табеліоном із зазначенням місця і часу його здійснення і прикладенням печаток; присутність ж при цьому свідків стала обов'язковою лише з часів Юстиніанового законодавства, що вимагало в новелі 73 наявність на кожному табеліональному документі підписів не менше трьох свідків, хоча іноді число свідків, за бажанням сторін, досягало семи осіб⁶⁶.

Ми погоджуємося з думкою Л. Ясінської про те, що за своєю зовнішньою структурою розглянутий нами римсько-правовий інститут мав багато спільного із сучасним нотаріатом, але, все-таки їх не можна ототожнювати, оскільки

⁶⁴ Див. Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. С. 9.

⁶⁵ Ляпидевский Н.П. История нотариата. М., 1985. Ч. 1. С. 57.

⁶⁶ Объяснительная записка к проекту новой редакции Положения о нотариальной части. Ч.1. С.П., 1904. С.IV (Введение).

незважаючи на здійснюваний державною владою суворий контроль за діяльністю табеліонів, укладені у них акти не мали публічної сили, і не були наділені жодними перевагами перед приватними документами⁶⁷.

Значно більше спільного із сучасним нотаріатом мав інший інститут римського права, хоча не отримав спочатку широкого розповсюдження. Це – явка(пред'явлення) табеліональних документів у суді із занесенням їх до протоколу. Явка ця відносилася не лише до таких документів, які в силу самого закону повинні були бути внесені до протоколу під страхом їх недійсності (дарування на великі суми, судові заповіти та розпечатувані заповіти), але й до інших документів та актів, якщо на це було воля сторін⁶⁸.

Шляхом такого протоколювання документи, посвідчені табеліонами, отримували силу публічних актів і ставали безспірними. У цьому випадку, як бачимо, прослідковується очевидна схожість із сучасними принципами нотаріату, який покликаний не лише надавати правову допомогу громадянам, але й здійснювати правозастосовчу діяльність, захищаючи при цьому суб'єктивні права і законні інтереси фізичних і юридичних осіб, фіксуючи і посвідчуючи безспірні права осіб, надаючи цим правам публічної сили й доказовості офіційного визнання від імені держави⁶⁹.

Звідси випливає, що римський табеліонат відіграв виключно допоміжну, другорядну роль помічника-порадника приватних осіб недостатньо знайомих із суворими та складними вимогами сучасного їм римського права⁷⁰.

Отже, цей інститут мав на меті не лише надання сторонам юридичної допомоги, а й дійсне засвідчення приватних актів, що надавало їм особливу силу і значення безспірних документів.

Поряд із світським інститутом табеліонів, що з плином часу отримувал дедалі більшого поширення, у сфері християнської церкви виникає аналогічна йому установа – нотаріат. Спочатку (приблизно III ст. н. е.) при єпископах, а згодом – потім і при абатах і інших церковних урядниках під час їх бесід із народом були присутні спеціальні особи (нотаріуси), зобов'язані записувати такі бесіди і складати протоколи. Згодом такі нотаріуси зустрічаються не лише у папських, патріарших і єпископських канцеляріях, але і при абатах і інших нижчих церковних урядниках, причому вони починають об'єднуватись у корпорації бюрократичного характеру.

Маючи значний вплив на правове життя держави, церква не обмежилась організацією нотаріату, покликаного служити виключно потребам церковного управління, але із плином часу почала впроваджувати цей інститут і у світське

⁶⁷ Ясінська Л. Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на країни Західної Європи. Актуальні проблеми держави і права. Випуск 17, Одеса. 2003. С. 81.

⁶⁸ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 4-5.

⁶⁹ Черниш В. Незалежний нотаріат – необхідна умова становлення громадського суспільства в Україні. Право України. 2000. № 9. С. 4-8.

⁷⁰ Объяснительная записка к проекту новой редакции Положения о нотариальной части. Ч.1. С.П., 1904. С. III (Введение).

життя, шляхом призначення окремих нотаріусів для мирян, котрі конкурували табеліонами і публічними писарями римського права. При цьому, уже з УІІ століття запроваджених церквою світських нотаріусів підносять до рангу державної посади, що затверджується духовною владою⁷¹.

Під час та після великого переселення народів, створений варварами на уламках Римської імперії, новий порядок не викликав суттєвих реформ у внутрішньому устрої завойованих земель. Збереження за римським правом його попереднього значення справило могутній вплив на правову систему германських племен, а в результаті його рецепції разом із матеріальними нормами країнами Європи був запозичений і нотаріальний інститут⁷².

Після завоювання Римської імперії варварами їхня правова система зазнала могутнього впливу римського права, адже, не маючи писаних законів, вони були особливо схильні до легкого запозичення чужих юридичних норм і принципів, які, без сумніву, стояли на вищому шаблі розвитку, ніж їх власне звичаєве право. Завдяки цьому впливу римської юриспруденції в національному праві варварів з'являються перші поняття про документ і нотаріат, які були їм невідомі до зіткнення з римлянами. Отже, інститут табеліонату, що розвинувся в часи Римської імперії, зберігся без змін і після нашествия варварів: як під час владарювання Теодориха Великого, так і згодом, після підкорення Італії лангобардами. Проте, як за своїм змістом, так і за зовнішньою формою ці документи ще мало чим відрізнялися від римських табеліональних актів імператорського періоду і свідчили лише про початок рецепції римського права⁷³.

Протягом ІХ—Х століть в Італії відбувається процес авторизації нотаріусів (затвердження їх на посаді представниками верховної влади). У ХІ ст. в Італії вже існували школи нотаріусів, найвідоміша з яких знаходилася в Болоньї.

Новим етапом в історії нотаріату стало законодавство доби імперії Карла Великого, який, не скасовуючи правові системи підкорених ним народів, водночас запровадив проголошення капітуляріїв — загальноімперських законодавчих актів. Зокрема капітулярій 803 року став першим кроком з боку верховної влади щодо авторизації нотаріальної посади. Згідно з ним нотаріуси (*notarii electi*) отримували посаду від імператорських комісарів — зендграфів, розподілялися по округах і були зобов'язані з'являтися на громадські збори для укладання судових рішень, а разом з тим — і приватних угод. З часом імператор запровадив порядок, відповідно до якого усі єпископи, абати і графи при здійсненні владних функцій повинні були користуватися послугами авторизованих нотарів.

Справу Карла Великого у формуванні нотаріальної системи продовжив його внук Лотар І, який законом 843 р. окреслив порядок виконання *notarii electi*

⁷¹ Объяснительная записка к проекту новой редакции Положения о нотариальной части. Ч.1. С.П., 1904. С. УІ (Введение).

⁷² Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. С. 41.

⁷³ Ясінська Л. Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на країни Західної Європи. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 17. О. : Юрид. літ., 2003. С. 82-83.

своїх обов'язків. Так, авторизовані нотарі, перш ніж обійняти посаду, присягалися діяти згідно з вимогами закону; за вчинення актів отримували встановлену плату (заборонялося стягувати плату із сиріт та бідних); мали право вільно працювати лише у межах свого округу. На громадських зборах вони публічно, у присутності представників влади, виголошували тексти судових рішень та приватних документів. У такий спосіб акти набували публічного значення. У разі занедужання приватної особи, котра хотіла вчинити якийсь документ, нотарі повинні були прийти до неї та, оформивши акт у присутності свідків, негайно повідомити про це єпископа чи графа, або прочитати документ на зборах — для надання йому публічності.

Так, у франкській державі було створено королівську канцелярію, до складу якої входили декілька нотаріусів. Очолював канцелярію референдарій, а згодом — канцлер. Крім того, при Каролінгах була утворена особлива канцелярія при вищому судовому органі, члени якої, нотаріуси, крім контрасигнування королівських грамот і дипломів, посвідчували також і приватні документи, в результаті чого останні набували характеру публічних актів. Значення їх було настільки великим, що оспорювання таких документів заборонялося під страхом смертної кари. На місцях, при окремих судових і адміністративних органах також перебували провінційні нотаріуси, яких згідно із капітулярієм Карла Великого 803 р. затверджував на посаді представник влади (зендграф), після чого вони вносились до списків імператорської канцелярії. Таким чином, провінційний нотаріат із вільної професії поступово перетворювався на державну посаду, що авторизувалася самим імператором⁷⁴.

Структура та стандартні формули актів (які укладалися поки що латинською мовою) в основному збереглися з давньоримських часів. Новацією стало застосування печатки для посвідчення документів, виголошених на громадських зборах. Спочатку це була особлива судова печатка; згодом (з XI ст.) до практики увійшли власні печатки авторизованих нотарів.

Слід зазначити, що *notarii electi* були призначені все-таки у недостатній кількості, аби задовольнити потреби населення в юридичних послугах. Тому поряд із авторизованими нотарями подекуди продовжували існувати й табеліони (або міські нотаріуси). Престижність, кар'єрні можливості та значна вигідність посади, яку обіймали *notarii electi*, спонукали — табеліонів також домагатися для себе урядової авторизації. Влада охоче задовольняла їх. У XI ст. цей процес набув невідворотного характеру: практично всю нотаріальну діяльність здійснювали *notarii electi*. Можна стверджувати, що саме тоді в Італії відбулося остаточне перетворення нотаріальної справи з вільного допоміжного зайняття фахівців-консультантів на офіційно авторизовану професію державного рівня.

У XII ст. Франція, а у XIV ст. Німеччина провели реєстрацію нотаріального інституту в тому вигляді, в якому він існував у цей час в Італії (обов'язкова авторизація нотаріусів; певні вимоги до кандидатів на посаду, як-от: стать, вік, моральні критерії, складання іспиту; організація нотаріальних корпорацій, які здійснювали нагляд за діяльністю її членів).

⁷⁴ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. С. 41-42.

Класичним втіленням латинського нотаріату став французький нотаріат, який був запроваджений ще у XII ст. Саме Франція відіграла у розвитку нотаріату не менш вагому роль, ніж Італія за часів Середньовіччя та Ренесансу.

Поворотною датою став 1270 р., коли король Людовик IX Святий запровадив 60 посад нотаріусів при Паризькій судовій палаті для вчинення публічних актів. Таким чином було реформовано безспірну юрисдикцію.

У 1300 і 1302 рр. Філіп IV Красивий, залишивши за собою право призначати нотаріусів, розповсюдив цей інститут на всю Францію. Королівським указом 1304 р. створюється реєстр, до якого кожен нотаріус повинен був вносити заповіти, договори, а також розміри зборів за виконані ним дії. При Франциску I та Генріху II (XVI ст.) потреби королівської скарбниці викликають зростання кількості нотаріусів шляхом розподілу нотаріальних функцій. Нотаріуси складають оригінали документів, табеліони — засвідчені копії з оригіналу і просто копії; охоронці печаток ставлять печатки для надання актам обов'язкової сили, а охоронці записів забезпечують збереження документів. У 1597 р. Генріх IV і в 1706 р. Людовик XIV об'єднують ці різноманітні функції у рамках однієї посади. Розрізнялися королівські нотаріуси, компетенція яких розповсюджувалася на судові округи (за винятком нотаріусів Парижа, Орлеана, Монпельє, які були повноважними в межах усієї Франції), і сеньйоріальні, яких призначали сеньйори. В такому вигляді інститут французького нотаріату проіснував до Великої революції, коли 27 вересня — 6 жовтня 1791 р. був обнародований закон, який разом із скасуванням феодальної системи позбавив сеньйорів права призначення нотаріусів, відмінив купівлю-продаж посади нотаріуса і встановив єдину для всіх територію діяльності⁷⁵.

Перемогу нових ідей над старими принесло правління Наполеона Бонапарта. Зокрема в серпні 1800 р. була створена комісія з підготовки нового Цивільного кодексу. 16 березня 1803 р. (або за французьким республіканським календарем — 25 Вентоза XI р.) запровадили новий закон, яким було введено інститут нотаріату в тому вигляді, в якому він зберігся з незначними змінами до початку Першої світової війни. Вказаний закон вважається основоположним законом французького нотаріату.

В основу Кодексу було вкладено багато принципів та правил римських дигестів, французьких нормативних актів та правових звичаїв того часу. Фактично цей правовий документ є результатом синтезу діючих на той час норм римського та звичаєвого права, перевірених часом норм середньовічних королівських статутів і ордонансів, а також постанов і регламентів республіканського законодавства. Вступивши в силу, він здійснив заміну понад 14 000 законодавчих актів, які були прийняті в попередні роки революційним урядом Франції, які змінили, в свій час, багато середньовічних цивільно-правових інститутів⁷⁶.

Відповідно до цього закону нотаріуси стали публічними посадовими особами, які призначалися представником виконавчої влади (президентом) за

⁷⁵ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. С. 42.

⁷⁶ Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с фр. В. Захватаева отв. ред. А. Довгерт. К. : Истина, 2006. С. 4.

клопотанням попередника пожиттєво. Кожний нотаріус був зобов'язаний жити в місці, призначеному йому урядом. Нотаріуси розподілялися на три класи — при судових палатах, судах першої інстанції та мирових суддях. Нотаріусам заборонялося здійснювати свої повноваження за межами свого району. Порушення цієї заборони вело лише до каральних наслідків для нотаріуса, але в жодному випадку не вело до нікчемності цих дій з точки зору закону. Чисельність нотаріусів у кожній місцевості визначалася самим урядом та могла бути скороченою тільки за дотримання особливих, вказаних у законі умов.

Всі акти безспірної юрисдикції підлягали веденню нотаріусів. На них покладалося складання опису майна, здійснення публічних торгів, видача різного виду свідоцтв, шлюбних договорів, актів про усиновлення дітей, встановлення іпотеки та інше.

Найхарактернішими рисами французької моделі нотаріату були:

— повне відокремлення спірної юрисдикції від безспірної і передача останньої виключно у відання нотаріуса;

— надання нотаріальним актам сили судових рішень, що забезпечувало примусове їх виконання без участі судової влади;

— визнання за нотаріусами права рекомендувати свого наступника на посаді, що спричинило випадки їх купівлі-продажу, на відміну від інших посад публічного характеру;

— призначення нотаріуса на посаду пожиттєво, що забезпечувало його самостійність і незалежність.

Розвиток інституту нотаріату в Німеччині також мав свої особливості. Організація німецького нотаріату цього періоду характеризувалася, по-перше, відсутністю єдиного законодавства для всіх земель; по-друге, суміщенням судових, адвокатських і нотаріальних функцій. Ці особливості були наслідком багатовікової феодалної роздробленості Німеччини, де окремі держави і князівства існували відокремлено один від одного, в результаті чого в кожному із них склались свої (багато в чому унікальні) юридичні норми⁷⁷.

У Німеччині появу нотаріусів італійського типу відносять до XIV ст. Імператор Максиміліан I в 1512 р. видав перший нотаріальний статут, який детально регламентував діяльність нотаріусів. Подальший розвиток цього інституту відбувався шляхом прийняття окремих партикулярних законів для різних місцевостей Німецької імперії, яка в той час була розділеною державою. На початку XIX ст. у деяких німецьких державах відбувається рецепція французького права, що мала значний вплив на розвиток нотаріального інституту. В Німеччині поступово починають з'являтися різноманітні законодавчі акти, зразком для яких був французький закон 1803 р. Аналіз німецьких законів кінця XIX — початку XX ст., які регулювали діяльність нотаріату, свідчить, що вони в багатьох положеннях запозичили основні принципи французького нотаріату (можливість безпосереднього примусового виконання нотаріальних актів, пожиттєвий характер посади нотаріуса та ін.). Разом із тим, у німців спостерігається відсутність чіткої межі між спірною і

⁷⁷ Ясінська Л. Становлення інституту нотаріату в контексті європейської історії держави і права. Вісник Львівського університету. Серія юридична. Л., 2004. Вип. 39. С. 99.

безспірною юрисдикцією, наслідком чого було підпорядкування нотаріусів нагляду судових установ і надання останнім деяких нотаріальних функцій⁷⁸.

Варто зазначити, що модель французького нотаріального інституту по служила прототипом для подібних установ по всій Європі.

Уся багатотисячолітня історія нотаріальних органів підтверджує той факт, що цей інститут, на відміну від спірної судової юрисдикції, розвивався як безспірна публічна юрисдикція.

Відтак на основі дослідженої нами історії становлення та розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності в Італії, Франції та Німеччині, доходимо висновку, що нотаріат цих держав формувався на основі римського, зокрема візантійського права та їм характерні ознаки латинського нотаріату, але вони мають і специфічні риси, зумовлені історичним розвитком та правовою традицією загалом⁷⁹.

2. Історія нотаріату України

Слово «нотаріус» не дарма має те саме латинське коріння, що й слово «нотувати» — тобто робити замітки на письмі. Адже нотаріат народжувався лише там і тоді, де й коли суспільство «дозрівало» до стабільного застосування писемного права, — зокрема у судочинстві та укладанні майнових договорів.

За часів Київської Русі владні повноваження належали князеві — як адміністративні, так і судові. Повноваження князь здійснював особисто або через призначених ним чиновників — посадників, воєвод (тисяцьких), тіунів тощо.

Одночасне підпорядкування князям керівної та судової справи свідчить, що безспірність тим чи іншим документам надавало прикладення княжої печатки. З огляду на це, перші формальні ознаки нотаріальних функцій на Русі вбачаємо в посаді «печатника», яка входила до княжої адміністрації. Очевидно роль печатника не обмежувалася суто механічною дією, адже він мав бути впевненим у достеменності змісту документів.

Стосовно безпосередніх обов'язків з княжого або церковного діловодства відомо, що за давньоруських часів їх виконували насамперед духовні особи як представники найбільш писемної чи освіченої частини суспільства.

Коли Київська Русь розпалася на окремі князівства, у кожному з них спостерігалася майже однакова система правових взаємин на засадах положень Руської Правди. Поступово, з розвитком економіки, удосконалювалася і правова система. Так, подекуди запроваджувалися більш розвинуті норми зобов'язального права, переважною формою укладання угод стала письмова, у деяких випадках — з реєстрацією державними урядовцями. Але це стосувалося насамперед Новгород та Пскова, де утворилися феодальні республіки і де спостерігався значний вплив європейських правових культур⁸⁰.

⁷⁸ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 15-16.

⁷⁹ Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ...докт. юрид. наук. Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2017. С. 89.

⁸⁰ Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України. К. : Гопак, 2008. С. 19.

Праоргани українського нотаріату зародилися достатньо пізно, десь в XVI ст. Їх зародження і подальше існування було викликане розширенням торговельної діяльності і збільшенням торгового обороту, а усна форма операцій перестала відповідати вимогам часу та бажанню контрагентів забезпечити себе.

Задовольняти потребу складання документів у письмовій формі могли люди, які володіли грамотою та професійно складали письмові акти. Таки! ми особами в основному були писарі, які в зародковому стані виконували функції духівника та нотаріуса.

Самим першим джерелом права в Україні було звичаєве право, яке сягає своїм корінням правових звичаїв Київської Русі. З появою письмових нормативних актів звичаєве право поступово перетворювалося на допоміжне джерело права. Звичай, як і релігія, і мораль, має тенденцію перетворюватися на право.

У період становлення Русі основним джерелом формування правових норм були старовинні звичаї (у тому числі торговельні) слов'янських племен, які об'єдналися у перші ранньофеодальні держави-князівства, а також князівська судова практика. Свідченням цього є тексти договорів ² Русі з Візантією (X ст.), що містять норми візантійського і руського торгового права («статут», «закон руський»), церковні статuti X—XI століть, що регулювали шлюбно-сімейні відносини, юрисдикцію церковних судів.

Подальшим кроком, який надав поштовх розвитку українського правотворення та започаткував трансформацію від звичаєвого права до законотворчості у Київській Русі, було укладення договорів. Ці договори умовно можна поділити на три групи: міжнародні договори, договори князів між собою, договори князів з народом.

Про існування звичаєвого права говориться й у русько-візантійських договорах 907, 911, 945, 971 років. Посилання на Руський закон в цих договорах є першим документальним свідченням існування звичаєвого права на Русі, в основі якого був звичай нормативного характеру міста Києва та навколишніх земель.

Руський закон виявляється як добре опрацьоване, самобутнє законодавство, яке карає за злочини проти власності, яке знає тестаменти (заповіти). Система українського права відповідає вже розвинутому суспільству, що є свідченням того, що в Україні—Русі законодавство вже існувало до Руської Правди⁸¹.

Значна кількість норм звичаєвого права виникла або зародилася ще за часів першої східнослов'янської держави із центром у Києві та значною мірою проіснувала майже без змін або із певними змінами майже до середини XVII — початку XVIII ст. Основна частина звичаєвого права вказаного періоду була використана в історичній пам'ятці писаного права — Руській Правді.

Руська Правда не тільки розкриває процес становлення права, а й сама є визначною пам'яткою права Київської Русі, її норми закріплювали привілейоване становище феодалів та їхнього оточення, посилено захищали життя і майно панівного класу. Руська Правда виникла на місцевому ґрунті і

⁸¹ Чубатий М. Огляд історії українського права. Мюнхен, 1947. Ч. 1., вид. 111. С. 14-15.

була результатом розвитку юридичної думки в Київській Русі. Водночас не слід забувати, що Русь існувала в оточенні інших держав і народів, котрі так чи інакше впливали на неї і вона впливала на них. Є підстави вважати, що норми Руської Правди відбилися на розвитку права західних слов'ян.

Підтвердженням про розвиток у державі зародкового нотаріату є положення про порядок спадкування (засновані на звичаєвому праву), які увійшли до Поширеної редакції Руської Правди (статті 90—109). Руська Правда мала значний вплив і на становлення пізніших пам'яток права північно-східних слов'ян, таких як, наприклад, Псковська судна грамота, Судебник 1497 р., Судебник 1550 р. і навіть деяких статей Соборного уложення 1649 р.

На розвиток права Київської Русі певний вплив справило введення християнства. З його поширенням православна церква стала використовувати різноманітні норми канонічного права, передусім візантійського. До такого роду пам'яток права належать Еклога (візантійський збірник VIII ст.), Прохірон візантійського імператора Василія Македонянина, який був виданий в VIII ст., Номоканон, Закон судний людям — південно-слов'янська переробка Еклоги.

Статут великого князя Володимира — це документ, що відображає договір між князівською владою і церквою (митрополитом, єпископом). Він визначав становище церковної організації в державі. Встановлюючи забезпечення церкви у формі десятини від надходжень князівських, судових, торговельних мит, від приплодів худоби і збору врожаїв, Статут визначав поділ централізованої феодалної ренти та інших доходів між світською і церковною владою. Він також містив норми про передачу в юрисдикцію церкви справ, пов'язаних із внутрішнім життям сім'ї, справ церковних людей — членів причту та окремих соціальних груп, у яких була зацікавлена церква.

Слід зауважити, що слово «закон», на думку Б. Д. Грекова, має давньоруське походження⁸².

Перші письмові форми операцій на Русі починають з'являтися в XII ст. Це окремі статутні і даровані грамоти удільних князів, а також невелика кількість документів, здійснених приватними особами, основним змістом яких було придбання і відчуження прав на землю і на холопів.

Перші вказівки на широке вживання письмової форми при складанні документів зустрічаються в Псковській і Новгородській судних грамотах. У Московській державі писемність при здійсненні юридичних операцій була остаточно встановлена Судебником Івана III 1497 р., який увів обов'язковий письмовий порядок для дій з холопами. Судебник Івана IV 1550 р. не містив прямих вказівок на здійснення операцій з нерухомістю у письмовій формі, але саме після нього письмова форма для подібних операцій стає правилом.

Таким чином, розвиток торгівлі привів до встановлення письмової форми практично для всіх договорів, операцій і дій. Усна форма використовувалася лише при дрібних операціях на незначні суми грошей.

Вважається, що низький рівень писемності населення і підвищення попиту на юридичні послуги дали поштовх до виникнення зачаткових нотаріальних

⁸² Греков Б. Д. Киевская Русь. М., 1953. С. 523.

функцій, які спочатку зосередилися в руках дяків і піддячих, як найбільш освічених і грамотних у письмі людей.

Головною діяльністю дяків і їх помічників — піддячих стало завідування всією письмовою частиною тієї урядової установи, при якій вони знаходилися: складання грамот, їх підписання, видача прохачам оригіналів документів, копій і довідок. Відомості про контроль держави за діяльністю дяків не збереглися. Можливо, існували обмеження щодо наочної компетенції урядової установи, при якій знаходилися дяки і їх помічники. Разом із дяками в XVI ст. з'явився клас площадкових піддячих, призначений виключно для складання письмових актів у містах.

Перші відомості про те, що складання і написання різних приватних актів є зайняттям спеціальної групи людей — писарів-професіоналів, починають зустрічатися в кінці першої половини XVI ст. Ця спеціальна група, що носила спочатку різні найменування: писарів, площадкових писарів, площадкових дяків, піддячих з площі та ін., переросла згодом в єдиний стан площадкових піддячих.

Увага властей до площадкових піддячих спочатку була мінімальною, оскільки на перших порах разом з ними акти писали й інші особи, але саме писарі-професіонали поклали початок російському нотаріату. Крім Івановської площі, в Москві були й інші «великі і дрібні площі». Одні площадкові організації, наприклад, Івановська площа, мали право здійснювати акти за всілякими операціями, інші, принаймні в кінці XVII ст., володіли вельми обмеженими правами: вони могли писати тільки деякі з них; до останніх, наприклад, належала площадкова організація при Посольському наказі.

Відомості про інші Московські «площі», крім Івановської, є, головним чином, за другу половину XVII ст., проте є вказівки на існування деяких з них і раніше. Одні, подібно до Івановської організації, існували самостійно і розташовувалися на площах, інші знаходилися при певних наказах світських або духовних властей.

Площадкові організації володіли достатньо широкою компетенцією. Складання приватноправових актів для громадян, що звертаються, було головною, але не єдиною їх роботою. Вони проводили також експертизу документів — про це свідчить пізніший указ від 9 грудня 1699 р., яким експертиза кріпостей (тобто операцій з нерухомим майном), вилучалася з Помісного наказу і передавалася наказовим дякам і піддячим. Крім того, площадкові піддячі вели іноді судові справи. Також вони заміщали піддячих наказів і воєводських установ і були головними кандидатами на вказані місця. Епоху в розвитку нотаріального інституту склало Уложення царя Олексія Михайловича 1649 р., яке не лише впорядкувало та систематизувало діючі до його появи окремі укази, а й створило передумови та основу того складного порядку закріплення прав на майно, який був прийнятий у Зводі законів 1832 р. та зберігав свою силу протягом тривалого часу⁸³.

Таким чином, до XVII ст. сформувався особливий прошарок людей, до професійних обов'язків яких входило складання приватноправових актів і

⁸³ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 18.

консультації з деяких правових питань. Розвиток і розширення їх діяльності стимулювали зацікавленість держави не тільки в існуванні подібного професійного прошарку, а й у підпорядкуванні його своїм інтересам. Для цього державі необхідно було, перш за все, створити правові основи контролю діяльності піддячих, яка на той момент не регламентувалася якими-небудь спеціальними державними правовими актами, а базувалася більше на відносинах, що склалися, і звичаях. Контроль держави, що полягав у ви! значенні кількості піддячих і прийомі нових членів, розповсюджувався без! посередньо на самих членів площадкових організацій, але не стосувався їх діяльності⁸⁴.

Прагнучи підпорядкувати діяльність площадкових піддячих державі, Петро I почав свої перетворення з того, що ввів у 1699 р. гербовий папір (указ 23 січня 1699 р.), значно збільшивши тим самим актові мита. Цінність гербового паперу була поставлена в залежність від вартості самого акту. Недотримання цього правила вело до недійсності акту, плюс винний зобов'язаний був сплатити штраф.

Для забезпечення суворого нагляду за законністю здійснюваних актів і справного стягнення мита на користь державної скарбниці Петро встановив нові суворі форми здійснення актів практично для всіх операцій. Складання актів повинно було проводитися після попереднього повідомлення наказових суддів і у присутності свідків (указ від 9 грудня 1699 р.). Кріпості (операції з нерухомістю) повинні були підписуватися як сторонами, так і свідками, і заноситися до спеціальних книг, що заводяться в Помісному наказі. Порядок запису кріпостей також був регламентований подальшим указом від 10 січня 1701 р., через який всі кріпосні акти ділилися на три види з відповідними правилами їх запису і внесення до наказів. Правда, вже в 1705 р. це ділення кріпостей було змінене.

Указ від 15 квітня 1706 р. заснував нову особливу посаду «чолобитного писаря» з десятьма піддячими в підпорядкуванні. На чолобитного писаря був покладений обов'язок щодо рукоприкладства для кріпосних актів, стороною або сторонами яких були безграмотні особи. Для запису всіх здійснюваних за його допомогою документів писар вів спеціальні книги.

Врегулювавши процес здійснення актів, Петро I, бажаючи встановити абсолютний контроль за нотаріальною діяльністю, спробував створити перші урядові органи для здійснення правових актів. У 1701 р. кріпосні справи з ведення площадкових піддячих були передані у ведення Збройової Палати.

У 1708 р., після утворення губерній, кріпосні справи поступають у безпосереднє завідування губернаторам. У 1719 р. функціонувала Юстицколегія, при якій була створена Кріпосна контора, очолювана секретарем. До компетенції цієї установи входило все, чим раніше займався наказ Кріпосних справ. Право здійснення інших актів було передане різним наказам, заваленим численними державними справами.

Своїми діями Петро I намагався знайти оптимальний варіант контролю держави за особами, що здійснюють акти, котрі тягнуть правові наслідки, а також визначити умови здійснення актів і чіткі форми їх існування, що мало

⁸⁴ Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. С.18-19.

внести одноманітність у приватноправові акти і, як наслідок, сприяти забезпеченню законності в цивільних правовідносинах.

Створена ним система управління стала кроком уперед у державному будівництві. Заміна архаїчного наказового ладу виявилася одним із важливих елементів європеїзації і спробою покласти край беззаконню в умовах феодального правопорядку. Але через відсутність системи при створенні нових органів результати реформи були не цілком вдалимими. Однією з причин недосконалості реформ, що проводилися Петром I, в офіційних документах називалася важка фінансова ситуація в країні, що не дозволяла тримати дорогу громіздку систему органів управління, суду або державного інституту нотаріусів. Крім того, піддядчі наказів, усвідомивши нові можливості фінансового збагачення, стали відмовляти приватним особам у складанні актів або умисно затягувати їх вчинення з метою змусити останніх платити гроші. Інші чиновники також виявляли некомпетентність і хабарництво. В результаті Петро Великий повернув кріпосні справи назад у ведення площадкових піддядчих. При цьому повернення було обставлене істотними змінами в статусі площадкових піддядчих, які відтепер стали чиновниками, кріпосними писарями, що отримували платню згідно з «боярським вироком 1701 року».

Виходячи з вищевказаного, вбачається, що держава знайшла варіант контролю перших органів на Русі, що виконували нотаріальні функції: зробила площадкових піддядчих чиновниками з фіксованою платнею, поставивши їх у безпосереднє підпорядкування уряду; всі свої акти площадкові тепер повинні були здійснювати відповідно до обов'язкових форм, встановлених царем, і на ним же затвердженому гербовому папері.

Тобто контроль держави був поширений і на самих піддядчих, і на їх професійні обов'язки, поставлені в затверджені державою рамки діяльності.

Зміна ставлення держави до перших нотаріальних органів, з одного боку, була обумовлена загальною спрямованістю політики держави до абсолютизму, а з іншого, характеризувалася його прагненням до контролю за цивільним оборотом у країні, а також усвідомленням можливості поповнення державної скарбниці за рахунок суб'єктів цивільно-правових відносин.

Характерною межею законодавства про площадкових піддядчих при Петрові I стало значне збільшення кількості імператорських указів, регулюючих окремі сторони їх діяльності і особливості правового статусу. Але, в цілому, законодавче оформлення нотаріальних функцій площадкових піддядчих все ще носило розрізнений і одиничний характер.

За правління Петра II було підписано указ про введення в дію Вексельного статуту, розробка якого була розпочата ще при Петрові I. Саме у цьому документі був уперше узаконений інститут публічних нотаріусів.

Що ж до українських земель, то у XIII ст. шлях їхнього розвитку надто деформований монголо-татарською навалою. Згодом, у XIV ст., основна частина цих земель потрапила під вплив Великого князівства Литовського. У Литовсько-Руській державі протягом деякого часу зберігалася стара князівська система влади, аж поки у XV ст. замість удільних князів не було запроваджено інститут намісництва.

Підґрунтям правових відносин на цих територіях спочатку була Руська Правда, яка була доповнена місцевими звичаями та великокнязівськими привілеями. У 1529 р. з'явився більш докладний звід правових норм — перший Литовський статут (в основі якого, зокрема, була Руська Правда). Він складався з 13 розділів, до яких входило 243 (за іншим списком — 272) статті-артикули щодо різних питань судово-процесуального, кримінального, цивільного, господарського права разом із постановами державного права. Щоправда, вже у 1544 р. постало питання про його перегляд в інтересах пануючих верств населення, зокрема шляхти. У 1566 р. було затверджено наступну редакцію зводу — другий Литовський статут (367 артикулів у 14 розділах).

Нові реалії, що склалися внаслідок об'єднання Литви й Польщі у Річ Посполиту згідно із Люблінською унією 1569 р., призвели до чергового перегляду законодавства. У 1588 р. набрав чинності третій Литовський статут (який мав уже 488 артикулів у 14 розділах). Слід зазначити, що всі три статuti були написані русько-українською мовою (вже на початку XVII ст. третій статут переклали польською мовою). Литовський статут регулював умови і процес складання заповітів на нерухоме майно, а також вказував на органи, які мали повноваження оформляти заповіти — земські або «городські» — того повіту, де цей заповіт складався.

Слушною є думка В. М. Черниша, яка полягає в тому, що Литовські статuti містять: вимоги щодо складання письмових документів; організаційно оформлюють ведення актових книг, у т.ч. статус писарів; не забороняють складати письмові документи неавторизованим писарям-нотаріусам. У цьому відношенні найбільш важливим є Розділ IV Литовського статуту, який називається «Про суддів та суди» та розділ VII «Про записи та продажі»⁸⁵.

До 1730 р. історія нотаріату була самобутньою і тільки після Інструкції судам від 13 липня 1730 р. розпочинається новий етап у розвитку нотаріату Російської імперії, до складу якої входила на той час Україна. Після цього історія нотаріату в Україні багато в чому повторює історію нотаріату в Росії.

Юстиція Литовської Русі у Складі Речі Посполитої передбачала низку удосконалень в оформленні майнових угод. Основною формою їх укладання була письмова. Для більш важливих угод виникала необхідність реєстрації в суді. Щоб закріпити права на нерухоме майно (земельний наділ), потрібно було пройти складну процедуру: подати клопотання (чолобитну) керівникові регіональної адміністрації, отримати від урядової канцелярії «привілей», скріплений «печатником» (канцлером), та бути введеним у володіння. Таким чином, нотаріальні функції надання документам публічного та безспірного характеру виконували державні виконавчі або судові органи. У відповідних випадках ці повноваження відходили до міських інституцій, передбачених положенням Магдебурзького права — старовинних норм міського самоврядування. Ще у XIV ст. такі міста, як Володимир-Волинський, Львів, Кам'янець та інші отримали магдебурзький статус. У XV—XVI століттях литовська влада надала його багатьом містам Правобережної України, зокрема Києву; згодом воно поширилося й на Лівобережжя. Згідно із Магдебурзьким

⁸⁵ Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2003. 20 с.

правом управлінські й судові функції щодо населення міст належали обраним міським радам — магістратам. Магістрат на чолі з війтом складався з ради та лави (остання переймалася переважно кримінальними справами). На розвиток нотаріальної діяльності в Україні у XIV—XVII століттях впливали різні правові системи, здебільшого польська і німецька, але цей розвиток був органічним продовженням власної правової традиції.

Між тим, починаючи з XV ст., на південних рубежах Литовсько-Руської держави почала формуватися нова потужна сила — українське козацтво, яке складалося з селян, міщан, навіть дрібної шляхти. Козацтво не визнавало над собою влади литовської чи польської адміністрації. Під тиском польсько-литовських урядових військ козаки перемістилися на острови у нижній течії Дніпра, що знаходилися за порогами. Керувала на Січі виборна старшина, очолювана кошовим отаманом. Судові повноваження належали військовому судді, який керувався усним звичаєвим правом. Діловодство провадив військовий писар, який складав і розсилав документи. До козацької канцелярії входили також «військовий підписарій» та кілька дрібних служителів. При війську перебували духовні особи, які за потреби надавали поради військовому писарю.

Майже шестирічна національно-визвольна війна (1648—1654) українського народу та Речі Посполитої завершилася звільненням з-під її влади Лівобережної та частини Правобережної України. Та складна ситуація, зумовлена війною, змусила українське керівництво до укладення договору з Московською державою. Відтак у 1654 р. звільнена частина України увійшла до складу цієї держави як автономна адміністративна одиниця.

Згідно з Березневими статтями на Україні зберігся той військово-адміністративний устрій, той управлінський і судовий апарат, що склався тут до моменту Переяславської ради. На теренах Гетьманщини існували також структури, що виконували нотаріальні функції, в тому числі у генеральному уряді діяла генеральна військова канцелярія, очолювана генеральним писарем, якого деякі джерела називали канцлером або нотарем. Серед повноважень, покладених на нього, слід звернути увагу на завірення гетьманських універсалів про надання маєтності. У генерального писаря зберігалася державна гербова печатка та печатка генеральної військової канцелярії. Через генеральну канцелярію видавали копії документів, складали й завіряли майнові акти (уступні, дарчі, боргові та ін.), тобто проводили нотаріальну діяльність.

На нижчих адміністративних рівнях існували, відповідно, полкові та сотенні писарі й канцелярії, чії функції визначалися за аналогією з генеральними установами⁸⁶.

Запис та посвідчення угод на Гетьманщині у полкових та сотенних судах тривали до 1763 р., коли ці суди були скасовані. Були відновлені гродські, земські суди; у 1781—1796 рр. діяли палати цивільних судів. Вони разом із реформованими магістратами перебрали на себе нотаріальні функції попередніх судових установ. Тим часом на території Слобожанщини, Новоросії, Київського

⁸⁶ Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України. К. : Гопак, 2008. С. 23.

регіону реєстрацією і посвідченням майнових документів займалися губернські правління.

Наприкінці XVIII ст., внаслідок другого (1793 р.) та третього (1795 р.) поділів Польщі до Російської імперії відійшла значна частина правобережних українських земель.

В українських містах продовжували діяти «публічні» міські нотаріуси з обмеженою компетенцією, яка насамперед поширювалася на посвідчення та протести векселів, проте припускала й укладення угод на прохання приватних осіб. Нерідко міських нотаріусів називали «маклерами» (слово «маклер» німецькою мовою означає «причепа», «привереда», що свідчить про прискіпливість — високий професіоналізм нотаріуса).

Для найбільших міст, починаючи з 1831 р., запроваджували посади не лише міських, а й «приватних» маклерів-нотаріусів, які реєстрували принесені до протесту векселі або позикові листи. У 1832 р. вони отримали право укладати і посвідчувати будь-які «маловажні» акти, які не мали характеру кріпості, про що робили записи у спеціальних книгах. Зібрані фіскальні суми передавали до відповідного адміністративного органу.

Міських та «приватних» нотаріусів обирав місцевий загальний, що мав право голосу, із неодмінним затвердженням адміністративними органами. Нагляд за їх діяльністю здійснювали судові установи та губернські правління.

Також у цей період було запроваджено й інші маклерсько-нотаріальні інституції з вузьким колом діяльності, зокрема біржові нотаріуси, або маклери.

Одночасно з судовою реформою 1864 р. реорганізації зазнав і нотаріат. Відповідно до Положення про нотаріальну частину, затвердженого 14 квітня 1866 р., всі попередні нотаріуси та маклери, окрім біржових, припинили свою діяльність.

Головною ідеєю цього Положення було відокремлення нотаріальної частини від судової. Положення складалося з 217 статей, 41 з яких була присвячена побудові нотаріальної частини.

Відповідно до Положення завідування нотаріальною частиною під наглядом судових органів доручалося нотаріусам і старшим нотаріусам, що перебували при нотаріальних архівах. У тих містах, містечках, селищах, де не було нотаріусів, посвідчення актів за правилами положення про нотаріальну частину доручалося мировим суддям. Кількість нотаріусів, залежно від кількості народонаселення кожної місцевості, встановлювалася особливим розкладом, складеним міністерством юстиції. Нотаріуси перебували у віданні судів і призначалися на посади старшими головами судової палати за поданням голів окружних судів.

Нотаріусами могли бути лише російські піддані, повнолітні, щодо яких не було винесено обвинувального вироку суду чи громадянського осуду. Бажаючі зайнятися нотаріальною практикою також не мали права обіймати жодної іншої посади в державній чи громадській службі. У тих місцевостях, де ніхто не зголошувався стати на нотаріальну службу, уряд призначав відповідну особу, проте з оплатою її праці. Посада нотаріуса надавалася не інакше, як після випробування претендента головою окружного суду, старшим нотаріусом і прокурором щодо вміння правильно складати акти, знання форм нотаріального

діловодства і необхідних для виконання обов'язків законів. Нотаріуси призначалися і звільнялися старшим головою судової палати за поданням голови окружного суду. Особа, якій надавалося право займатися нотаріальною діяльністю, повинна була скласти присягу в публічному засіданні окружного суду.

Важливим і потрібним було положення, за яким шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріуса, відшкодовувалась у повному обсязі.

Вперше було запроваджено поняття нотаріального акту. Абсолютно необхідною нотаріальна форма була для всіх документів (виняток становили духовні заповіти), що передбачали перехід чи обмеження права власності на нерухоме майно. Акти на нерухомість підлягали перетворенню на кріпосні шляхом їх спеціального затвердження старшими нотаріусами. Розрізнялися акти нотаріальні та домашні.

Відповідно до роз'яснення Сенату 1887 р. нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, зобов'язаний оцінити законність акту не лише за зовнішніми його ознаками, а й за внутрішнім змістом угоди, переконуючись, чи не спрямована вона в обхід закону. Він повинен також встановити особу громадянина, що звернувся за вчиненням нотаріальних дій, з'ясувати її дієздатність. Потім учасників договору допитували, чи дійсно вони з доброї волі бажають його здійснити і чи розуміють вони його зміст і значення. Проект акта зачитували сторонам і після сплати ними відповідних зборів вносили до актової книги, де його підписували сторони, свідки і нотаріус. Сторонам видавали виписку, що мала однакову силу з внесеним у книги оригіналом. Здійснений в такий спосіб акт називався нотаріальним і вважався дійсним⁸⁷.

Скарги на дії нотаріуса подавалися зацікавленою особою до окружного суду.

Положення про нотаріальну частину 1866 р. регулювало діяльність нотаріату до 1917 р.

3. Особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях

На українських землях, які з другої половини XIV ст. увійшли до складу Польщі (Галичина та Волинь), було введено польське право. Дане право ґрунтувалося на тих самих принципах, що й в інших країнах середньовічної Європи, які обумовлювались впливом римського права. Актовою мовою Польщі виключно визнавалася латинь і лише в XVII ст. поряд із нею допускалась польська мова. Початки нотаріальної контори на польських землях сягають віддалених часів Середньовіччя і пов'язані з діяльністю нотаріальної костьольної контори. Хоч у Польщі відомими були і виступали також імперські нотаріуси, але значнішу роль відігравали папські нотаріуси, іменовані через Папу римського або уповноважену через нього особу.

⁸⁷ Ясінська Л. Організація нотаріальних органів за судовою реформою 1964 р. в Росії. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2000. Вип. 35. С. 122.

Початково діяльність нотаріусів обмежувалася канцелярією гнєзненських архієпископів, де користувалися їх допомогою при складанні важливих документів. На подальший розвиток і зростання значення нотаріальної контори вплинули процеси, що проходили в XIV ст., з Тевтонським орденом, під час яких вимагають впровадження нотаріальної форми документа (так званого інструменту).

Поступово, після отримання права призначення нотаріусів через польських єпископів, нотаріальна контора з'явилася майже у всіх єпархіях. Від XIV ст. діяльність нотаріусів почали регулювати статути *synodalne*. Під загрозою прокляття і неважливості акта забороняють виконання діяльності нотаріусам, які не підтвердили своїх уповноважень в єпископа або *oficjala* і не були вписані до реєстра публічних нотаріусів (так званий *admisja*). Тільки акти, що складаються через уповноважених нотаріусів, мали поруку публічної віри. «*Ars notaria*» належало в Середньовіччі до звільнених мистецтв і розумілося як уміння переписувати і редагувати акти, як правило, спираючись на зразкові формуляри діяльності. Поступово від нотаріусів, якими могли бути тільки особи, які отримали від єпископа довідку про «доброчесне життя і хорошу славу», почали вимагати також юридичного знання.

Невелике спочатку число папських нотаріусів почало поступово рости. Хоч вони були священиками і діяли, як правило, з папського уповноваження, їх роль не обмежувалася діяльністю в канцеляріях і костьольних судах, надавала роботу їм також королівська канцелярія, інколи приватні особи. У 1543 р. король Сигизмунд I визнав за ними право складання за! повітів для шляхти. Діяльність папських нотаріусів, їх істотна підготовка уплинули на перехід до юридичної практики ряду понять і форм з римського і канонічного права.

У XVI ст. право призначення апостольських нотаріусів мали в Польщі єпископи, *oficjalarowie*, каноніки, канцлери єпископського двору, а від XVIII ст. — папські нунції. Право створення нотаріусів отримала від Папи римського в 1594 р. також Академія *Zamojska*. Користуючись цими повноваженнями, навчено в ній і призначено в 1607—1767 рр. аж 115 нотаріусів. Численнішу групу склали ще в XV ст. імперські нотаріуси, які, імовірно, отримували номінації за кордоном. Папські нотаріуси пережили до кінця Республіки, а імперські — приблизно до половини XVII ст.

Щораз виразніше з плином часу диференціювання станової юстиції в Польщі спричиняло відмінність ролі нотаріальної контори і нотаріусів в окремих системах права: канонічного, міського і земного (дворянського). Через брак зацікавленості інституцією з боку державної влади нотаріальна публічна контора повною мірою склалася і виконувала свої функції тільки на ґрунті канонічного права. Термін «*notarius*», що з'явився також на ґрунті інших систем права Республіки, мав інше, ширше значення. Визначали ним у принципі всіх осіб, що приймали акти, відповідні канцелярські записи і документи, але також редакторів юридичних актів, секретарів, юридичних радників.

У міському праві «*notarius*» був начальником міської канцелярії, але, крім переписування ухвал міської влади, складав також протоколи і реєстрував діяльність у сфері цивільного права, що наближало трохи сферу його дії до публічного нотаріуса в системі канонічного права. Хоч не було юридичних

перешкод до стикування костьольної нотаріальної публічної контори з нотаріальною міською конторою, то такі випадки були рідкістю. Установу міського нотаріуса трактують як публічну, а до відповідного виконання через нього дорученої йому діяльності прикладають велику вагу. Серед міських нотаріусів від XVI ст. домінували світські люди, які одержували за свою роботу зарплатню від міста, а також від сторін.

Правова еволюція приватної власності принесла зростання значення судових книг, що проводилися через дворянські земельні і міські суди, які з часом отримали характер публічних книг. Витяги з їх змісту, що склалися в спосіб, сумісний з правом, являли службовий доказ виконання юридичної діяльності і мали першість перед іншими доказовими ресурсами.

Зростання значення судових книг, спричинене розвитком іпотечного права, а особливо — законом про записи з 1588 р., що є одним з найкращих прикладів польського іпотечного законодавства, внесли зміни в організацію канцелярії, сприяли розвитку світської нотаріальної контори. Перша службова згадка про регента (нотаріуса) в канцелярії міського суду походить з 1601 р. 1594 р. став відліковою точкою переходу від канонічного права до системи римського нотаріату. І особлива увага була звернена на нотаріальний знак та спосіб укладення нотаріального документа.

Польські королі втручалися в справи нотаріальної контори тільки на територіях, на яких домінував протестантизм.

Падіння Республіки як результат наступних розборів, скоєних через сусідні держави Росії, Австрії і Пруссії в 1772, 1793, а також 1795 рр., перервав еволюцію системи права, зробивши неможливим подальший процес перетворення нотаріусів у судових канцеляріях у публічних нотаріусів.

За часів Речі Посполитої, в 1833 р. було зроблено уніфікацію права про нотаріат, і 1 січня 1834 р. набрав чинності закон, який надав значення нотаріусові як особі, наділеній публічною довірою. Нотаріус хоча і не був державним службовцем, але під час своєї діяльності мав аналогічний захист. Створюється нотаріальне самоврядування, органом якого стає Нотаріальна палата. Нотаріуси територіально об'єднуються відповідно до району апеляційного суду.

До вступу в дію на території західноукраїнських земель Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1871 р., нотаріальні функції на цих землях виконували канцелярії судів, які вели так звані актові книги (введені ще Литовським статутом 1529 р.). Вписаний писарем суду (його часто називали нотаріусом, тобто секретарем суду) до актових книг документ — заповіт, договір, закладна, відступна та ін. — набував юридичної сили, і на випадок виникнення в подальшому спору був головним доказом.

Як зауважує М. Б. Кальницький, австрійська система нотаріату вважалася однією з найдосконаліших в Європі. Йому відводилася роль важливого інституту попереднього судочинства⁸⁸.

Відповідно до цісарського патенту від 7 лютого 1858 р. нотаріальне Положення 1855 р. з 1 листопада 1859 р. вводилося і на території Галичини. Саме з цієї дати починається історія галицького нотаріату як відокремленого від

⁸⁸ Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України. К. : Гопак, 2008. С. 68.

судової влади і незалежного правового інституту, який спирався на широке професійне самоврядування⁸⁹.

Нотаріальний порядок 1855 р. виявився недосконалим, оскільки чітко не окреслив виняткової компетенції нотаріусів, що на практиці привело до змішування функцій нотаріусів і адвокатів, тому виникла потреба у подальшому реформуванні інституту нотаріату. В ході реформи пропонувалося вирішити такі важливі і принципові питання: а) чи є потреба в нотаріаті як у самостійному інституті, чи, може, доцільнішим буде його об'єднання із адвокатурою або судом; б) які завдання він повинен виконувати в системі правосуддя; в) яка організація нотаріальної діяльності най! повніше забезпечувала б виконання цих завдань⁹⁰.

Дискусії, що розгорнулися навколо означених питань, припинив у 1871 р. сам законодавець, прийнявши 25 липня 1871 р. відповідний закон, який виданий та розісланий 1 серпня 1871 р. вісьмома мовами, у тому числі українською: «Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотично заведенія нового нотаріатского порядка», що набрав законної сили з 1 листопада 1871 р. Тобто вказаним законом запроваджувався новий «Нотаріатскій порядокъ» (Нотаріальний порядок).

У Галичині закон 1871 р. реально почав діяти вже з перших днів листопада, а на Буковині — з 1 жовтня 1888 р.

Також 25 липня 1871 р. імператором Францом Йосифом був підписаний закон про обов'язковість нотаріального посвідчення деяких угод («Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотично вимаганія абы некоторін прав! нін дела нотаріально были составлени»).

На думку М. В. Никифорака, лише із запровадженням нотаріального порядку 1871 р. нотаріат почав діяти як самостійна, незалежна від судів установа. На відміну від судів, нотаріат був поставлений всередину народу, хоча й розглядався як необхідна умова досконалого судового порядку⁹¹.

Нотаріальний порядок складався з одинадцяти розділів, 184 параграфів та додатків. Розділи перший та другий порядку регулювали порядок призначення на посаду нотаріуса та припинення його повноважень.

Рішенням Міністерства юстиції визначалися кількість нотаріусів у кожному окрузі та офіційні місця їх розміщення, за поданням нотаріальної палати. Питання щодо збільшення або зменшення кількості нотаріальних посад в окрузі, а також щодо зміни офіційного місця знаходження погоджувалися із нотаріальною палатою.

Параграфом 6 закону встановлені підвищені вимоги до особи, яка прагнула здобути посаду нотаріуса, а саме: підданий монархії, досяг 24 років; має

⁸⁹ Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Л. : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2005. С. 118.

⁹⁰ Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. — Л. : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2005. С. 119.

⁹¹ Никифорак М. В. Нотаріат на Буковині в другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. Вип. 62. Чернівці, 1999. С. 61.

бездоганну поведінку і вільно розпоряджається своїм майном; вивчав правничі та політичні науки і склав іспити теоретичні чи здобув ступінь доктора права; має стаж не менше чотирьох років практичної діяльності, із яких принаймні два роки — нотаріальної практики, а інші два роки — практика у суді, у адвоката чи у фінансовій прокуратурі; володіє, крім німецької мови, мовою тієї місцевості, де прагне здобути посаду нотаріуса; не був кримінально караним.

Міністрові юстиції надавалося право призначати на посаду особу, яка не мала чотирьох років практики, проте лише у тому випадку, коли не було претендента із потрібним стажем роботи. Крім того, закон дозволяв Міністру на час трьох років від початку дії закону призначати нотаріусами тих осіб, які, маючи стаж практичної роботи чотири роки, не мали можливості відбути два роки нотаріальної практики. Це положення широко застосовувалось у тих краях Австрійської імперії, де нотаріат був уведений законом 1871 р., оскільки неможливість проходження нотаріальної практики зумовлювалась браком достатньої кількості нотаріальних контор.

Діяльність нотаріуса поширювалася на округ суду першої інстанції, до якого він був призначений. Нотаріусам заборонялося вчиняти будь-які дії, вести справи, які суперечили честі і гідності звання чи в результаті яких могла б постраждати чи бути підірваною довіра в його неупередженість чи в достовірність посвідчених ним документів.

Для забезпечення своєї діяльності, а також для відшкодування збитків, які могли бути заподіяні нотаріусом унаслідок здійснення ним професійних функцій, він вносив заставу готівкою чи цінними паперами. Сума застави залежала від кількості населення того міста, де знаходилась контора нотаріуса. Наприклад, у містах з населенням в 30 000 мешканців (Львові) вона складала 5000 золотих, в інших містах, в яких знаходився трибунал першої інстанції — 2000 золотих, а у всіх інших місцях — 1000 золотих.

Розділ III Нотаріального порядку «Застави нотаріусів» регулював не лише порядок внесення, поповнення застави, а й повернення внесених під заставу грошей-облігацій та іпотечних документів.

Закон 1871 р. визначив правові основи організації і діяльності в Австро-Угорщині приватного нотаріату. Відповідно до цього закону на території Галичини встановлювались посади нотаріусів, створювались нотаріальні палати і кваліфікаційні комісії. Нотаріус призначався на службу державою в особі Міністерства юстиції й уповноважувався нею на підставі та відповідно до закону укладати і посвідчувати факти чи документи, що мають юридичне значення, видавати копії таких документів сторонам, а оригінали посвідчених ними угод належно зберігати; приймати на збереження цінні папери і гроші як від влади, так і для видачі третім особам. Нотаріальні документи (нотаріальні акти, записки, посвідчення) визнавались публічними актами і мали повну доказову силу, якщо під час їх складання і видачі були дотримані всі формальності, передбачені законом. Крім зазначеної вище урядової діяльності, нотаріусам дозволялось складати приватні грамоти і надавати на прохання сторін юридичні консультації.

У своїй практичній діяльності нотаріуси повинні були чітко дотримуватись вимог діючих нормативних актів. Закон 1871 р. визначав критерії, яким повинні

були відповідати моральні якості нотаріуса. Виконуючи нотаріальні обов'язки, він має бути чесним, увічливим, старанним, точним, повинен стежити за тим, щоб не було завдано шкоди учасникам угоди, особливо недосвідченим, йому було заборонено будь-яке сприяння в справах незаконних, підозрілих чи фіктивних; він не міг займатися адвокатською практикою чи обіймати будь-яку урядову платну посаду, за винятком педагогічної діяльності.

У кожному судовому окрузі створювали нотаріальний архів, де зберігалися справи, книги, печатки померлих, звільнених чи відставних нотаріусів. Порядок устрою і діяльності цих архівів визначався нотаріальною палатою з подальшим затвердженням Міністра юстиції. При кожному архіві встановлювалась посада директора і секретаря, а за потреби і канцелярія. Директор і його помічники призначались із заслужених нотаріусів, які повинні були залишити попередню роботу. Відкриваючи вакансії на посаду директора, нотаріальна палата оголошувала конкурс. Фінансували діяльність архівів і оплачували працю їхніх службовців за рахунок державного бюджету.

Велике значення для розвитку інституту нотаріату в Галичині мав той факт, що в Австрії нотаріат утворював своєрідну корпорацію, яка управлялася нотаріальною палатою (Notariatskammer). Нотаріуси при суді I інстанції утворювали нотаріальну колегію. Якщо в окрузі їх було не менше п'ятнадцяти, то вони утворювали нотаріальну палату. За згодою Міністра юстиції, в тих округах, де не було п'ятнадцяти нотаріусів, дозволялось утворювати одну палату на декілька округів суду I інстанції.

Нотаріальна палата складалася із голови і чотирьох, шести чи восьми членів (залежно від кількості нотаріусів округу палати). Вони обирались більшістю голосів усіх нотаріусів округу на три роки з правом повторного обрання. Головним завданням палати була охорона честі і відповідності соціальному стану та захист інтересів нотаріусів. Для його виконання Положення наділяло нотаріальні палати такими повноваженнями:

- а) нагляду за діяльністю нотаріусів і кандидатів та ведення їх списків;
- б) здійснення дисциплінарного суду честі над нотаріусами і кандидатами;
- в) вирішення всіх спорів, що виникали між нотаріусами з приводу виконання ними їхніх службових обов'язків; спорів і непорозумінь між нотаріусами і сторонами про розмір винагороди чи з інших обставин;
- г) затвердження свідоцтва про проходження нотаріальної практики;
- д) прийняття від нотаріусів застав і нагляд за їхнім поповненням;
- е) виконання і доведення до відома нотаріусів округу всіх розпоряджень міністерства юстиції щодо нотаріату;
- є) надання висновків з питань законодавства, устрою нотаріату, зменшення чи збільшення нотаріальних посад чи їх переміщення, зміни тарифів оплати за вчинення нотаріальних дій тощо.

Інститут приватних нотаріусів на території західноукраїнських земель був запроваджений 31 листопада 1871 р. на основі Австрійського нотаріального порядку від 25 липня 1871 р., продовжував діяти і після загарбання території в 1919 р. Польщею аж до 1 липня 1934 р., коли розпорядженням Президента Польщі було введено в дію нове положення про нотаріат від 27 жовтня 1933 р.

Нотаріус уповноважувався державою на підставі та відповідно до закону

укладати і посвідчувати факти чи документи, що мають юридичне значення, видавати копії таких документів сторонам, а оригінали посвідчених ними угод належно зберігати, приймати на збереження цінні папери, гроші та ін. Під час відсутності нотаріуса його функції виконував помічник, заступник (субститут).

У кожному судовому окрузі створювали нотаріальний архів, де зберігалися справи, книги, печатки померлих, звільнених чи відставних нотаріусів. У фондах нотаріусів зберігалися документи нотаріальної практики їх попередників, які працювали в тих самих населених пунктах. Нотаріальні документи окремих нотаріусів зберігалися також у фондах судів.

На відміну від російського законодавства періоду реформи 1864 р., австрійське нотаріальне положення, що діяло у Західній Україні, передбачало для претендентів на посаду нотаріуса вищий віковий ценз і наявність юридичної освіти та відповідного стажу роботи. Австрійське законодавство надавало нотаріусам право на організацію нотаріальних палат, у компетенції яких було застосування дисциплінарних стягнень до нотаріусів, вирішення спорів між ними, видача свідоцтв про поведінку і здібності претендентів на нотаріальні посади, захист прав та інтересів нотаріусів округу тощо. Законодавством передбачалася протокольна форма вчинення нотаріальних актів, що значно полегшувало роботу нотаріуса. За юридичною силою нотаріальні акти прирівнювались до судових рішень, що набрали законної сили. Оплата за роботу нотаріуса здійснювалася за визначеним законом тарифом і лише у виняткових випадках, коли з певної причини застосувати тариф було неможливо, допускалася можливість добровільної угоди з клієнтом, але під суворим контролем нотаріальної палати і суду. Польське законодавство, що діяло в Галичині перед Другою світовою війною, традиційно схилялося до французького зразка (Цивільного кодексу Наполеона). Так з 1934 до 1939 рр. на території Львівщини функціонували нотаріуси, які були наділені публічною довірою. Нотарі не перебували на державній службі, але користувалися таким самим правовим захистом. Були запроваджені територіальні об'єднання нотаріусів у межах районних апеляційних судів. Органом професійного самоврядування була нотаріальна палата.

Згідно з постановою Президії Верховної Ради УРСР від 18 січня 1940 р. у західних областях України, в тому числі на Львівщині та Дрогобиччині, були створені районні нотаріальні контори. Зокрема були створені та почали функціонувати Перша Львівська, Бродівська, Городоцька, Миколаївська, Мостиська, Нестерівська (теперішня Жовківська), Радехівська, Сокальська, Ходорівська нотаріальні контори. У своїй діяльності державні нотаріальні контори керувалися законодавством Української РСР та були підпорядковані Управлінню народного комісаріату по Львівській та Дрогобицькій областях. Районні нотаріальні контори припинили свою діяльність у зв'язку з німецько-фашистською окупацією.

Під час Другої світової війни землі Львівщини було включено до Польського генерал-губернаторства у вигляді дистрикту «Галичина» з центром у Львові (Лембергу). В регіоні було створено нотаріальні контори, які підпорядковувалися нотаріальній палаті у м. Львові. Слід наголосити, що нотаріуси працювали скрізь, навіть у львівському гетто. Вчинення нотаріальних

дій провадилося українською, польською та німецькою мовами. Після звільнення регіону від німецьких загарбників було відновлено діяльність створених ще до війни державних районних нотаріальних контор.

4. Нотаріат у радянській Україні

У результаті встановлення влади більшовиків у 1917 р. вільний нотаріат докорінно змінив свій статус. Відмова від приватної власності на землю, засоби виробництва та житло призвели до послаблення ролі і важливості інституту нотаріату. Практично нотаріат опинився на задвірках юриспруденції. Це в першу чергу пов'язано з тим, що цивільний оборот у той час не був розвинений. Економіка регулювалася переважно адміністративно-командними методами, не було приватної власності, внаслідок чого компетенція нотаріату була досить вузькою⁹².

Декрет РНК УСРР від 19 лютого 1919 р. «Про суд» ліквідував дореволюційні нотаріальні органи. Декретом «Про заборону правочинів з нерухомістю» від 21 березня 1919 р. було встановлено, що з 1 лютого 1919 р. у зв'язку з усупільненням міської землі призупиняються будь-які угоди з продажу, купівлі, застави і т. д. всієї нерухомості та земель у містах та уїздах. Радянським робітничим та селянським депутатам, їх виконавчим комітетам та їх юридичним відділам наказано встановити нагляд за виконанням нотаріусами Декрету. Декретом Ради Народних Комісарів України від 25 лютого 1919 р. «Про заснування народних нотаріальних камер» був заснований інститут народних нотаріусів, який проіснував до 16 квітня 1921 р. У пункті 2 вказаного Декрету зазначено, що в губернських та повітових містах створюються народні нотаріальні камери, які знаходяться у віданні нотаріальних підвідділів при юридичних відділах відповідних виконкомів. Тобто нотаріат був включений не до судової, а до адміністративної радянської структури. Також істотно звузилась і компетенція щодо вчинення нотаріальних дій, зокрема не включено до переліку вчинюваних нотаріальних дій вчинення актів про володіння нерухомістю. Практично в нотаріальних камерах засвідчувались: вірність копій документів; справжність підписів на актах, довіреностях, заявах, зобов'язаннях, проханнях; встановлення фактів, які мали юридичне значення; передача заяв від однієї особи до іншої.

Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів України від 16 квітня 1921 р. «Про нотаріальні функції» інститут народних нотаріусів у радянській Україні було скасовано. Найпростіші нотаріальні дії — засвідчення автентичності підписів та вірності копій — поклали на народних суддів, органи міліції, так звані «будкомбіди» (будинкові комітети бідноти).

З переходом Радянської держави до нової економічної політики відбулося різке і значне збільшення цивільного обороту в країні. Пожвавлення приватного капіталу в економіці викликало необхідність посилення державного контролю в сфері цивільних правовідносин. У здійсненні цього завдання разом з іншими органами важлива роль була відведена і нотаріату.

⁹² Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К. : Знання, 2008. С. 20.

У період економічного піднесення назріла необхідність створення державного нотаріату як гаранта посвідчення угод матеріального характеру й інших дій. Тож 26 вересня 1921 р. Раднарком України ухвалив рішення про організацію нотаріальних столів при відділах юстиції губернських та повітових виконкомів. Невдовзі вони набули форми нотаріальних контор або камер.

Перше Положення про державний нотаріат, тобто такий, що здійснювався у формі державної служби і від імені держави, було прийнято 4 жовтня 1922 р. Раднаркомом Російської Федерації, і заклало основи нотаріату радянського періоду, згодом аналогічні положення почали прийматися у всіх союзних республіках.

20 квітня 1923 р. було розроблене і прийняте українське нотаріальне «Положення про державний нотаріат».

Цим Положенням передбачено створення у всіх містах, а також найбільш важливих пунктах сільської місцевості державних нотаріальних контор. Там, де нотаріальні контори не були встановлені, вчинення нотаріальних функцій (за деяким виключенням — наприклад, засвідчення договорів — покладалося на народних суддів). Розміщення нотаріальних контор встановлювалося виконкомом місцевих рад та затверджувалося Народним комісаріатом юстиції. На чолі нотаріальних контор були нотаріуси, які призначалися президією губернських рад народних суддів з числа осіб, які користувалися виборчими правами та які витримали встановлене випробування в комісії, яка призначалася президією Раднарсуду за програмою, яка була затверджена Нарком'юстом. Нотаріуси не мали права працювати за сумісництвом не лише в приватних організаціях, а й в державних установах. Вони були державними службовцями та отримували винагороду від держави за встановленими окладами, як і всі службовці⁹³.

Кількість контор у губерніях встановлювали губкоми і затверджував Нарком'юст. У місцевостях, де нотаріальні контори були відсутні, най! простіші нотаріальні дії виконували народні суди та райвиконкоми. У сільських місцевостях згідно з постановою ВУЦВК і Раднаркому України від 13 березня 1925 р. такі повноваження делегували сільрадам.

Таким чином, місце нотаріату в системі державних органів було точно встановлено: нотаріат був включений до складу органів юстиції. Організація та керівництво нотаріатом доручалися органам судового управління.

Згодом відбувся ще один перегляд законоположень щодо нотаріату. У Положенні про судоустрій УРСР від 23 жовтня 1925 р. передбачено окремий розділ VIII «Про державний нотаріат», до якого увійшли організаційні питання діяльності нотаріату.

16 грудня 1925 р. в Україні було прийнято нове Нотаріальне положення, вслід за прийняттям Цивільного кодексу України, який передбачав для ряду цивільно-правових угод обов'язкове нотаріальне посвідчення під страхом недійсності, а щодо інших угод надавав право на розгляд сторін посвідчувати угоду в нотаріальному порядку чи обмежитися простою нотаріальною формою без нотаріального посвідчення.

⁹³ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 24.

У цей час відбувалася зміна адміністративно-територіального поділу (з губерній — на округи). Тож нотаріальні відділення губсудів було ліквідовано. Натомість було підсилено інструкторську та наглядову роль Нарком'юсту, котрий 27 січня 1926 р. видав спеціальну інструкцію щодо нотаріальної діяльності. Нотаріальними конторами керували нотарі на правах завідувачів; при них могли бути помічники на правах заступників. Помічників та технічний штат призначав і увільняв сам нотар.

Нотаріальні контори мали вести: а) актову книгу на акти, вчинювані нотаріальним порядком; б) загальний реєстр нотаріальних дій і оплат; в) особливий реєстр для запису опротестованих векселів; г) алфавітний покажчик до реєстрів; д) грошову книгу; е) книгу розрахунків на подані до протесту векселі.

Реєструвати акти можна було у будь-якій нотаріальній конторі, за винятком угод щодо нерухомості, які засвідчували лише у конторі за місцем розташування майна. При оформленні угод не було потреби в участі свідків; їх запрошували тільки у разі необхідності підтвердити чиюсь особистість. Надалі нотареві документи могли бути складені, за бажанням сторін, російською або українською мовою, але нотар мав робити свої записи лише українською (виняток становили території компактного проживання певних нацменшин, де усе адміністративне та судове діловодство велося національними мовами). Оплата нотаріальних послуг здійснювалася за таксою, в якій окремо оплачувалися дії з укладення документів і окремо — за їх засвідчення. При цьому було визначено коло осіб із офіційно визнаною матеріальною неспроможністю, звільнених від оплати⁹⁴.

Тим часом формувалася законодавча база Союзу РСР, до складу якого з грудня 1922 р. входила й Україна. 14 травня 1926 р. ЦВК та Раднарком СРСР видали постанову «Про основні принципи організації державного нотаріату». В ній були сформовані основні принципи організації та діяльності нотаріальних органів, а також завдання державних нотаріусів, до яких перш за все відносилась перевірка відповідності вчинених дій та складених ними документів чинному законодавству. Цим документом було встановлено, що посвідчення угод та вчинення інших дій здійснюються державними нотаріальними конторами, які діють у порядку, визначеному законодавством союзних республік відповідно до загальносоюзного закону. До компетенції нотаріальних контор належали такі дії: нотаріальне посвідчення угод; вчинення передбачених законом протестів; засвідчення вірності копій документів; засвідчення автентичності підписів; посвідчення обставин і фактів, спроможних мати юридичне значення, в яких нотаріус може особисто і безпосередньо переконатися і для посвідчення яких закон не встановлює іншого порядку; реєстрація арештів, що накладаються на будівлі; зберігання документів; інші дії, передбачені законодавством союзних республік.

Окремі функції державних нотаріальних контор можуть законодавством союзних республік покладатися на суди та виконавчі комітети місцевих рад.

⁹⁴ Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України. К. : Гопак, 2008. С. 63.

Нотаріальні дії за кордоном в інтересах радянських громадян та організацій виконуються консульськими установами Союзу РСР.

У зв'язку з прийняттям у 1926 р. загальносоюзного законодавства Раднарком УРСР 10 листопада 1926 р. приймає постанову «Про зміни і доповнення нотаріального Положення».

В Українській РСР таке Положення було прийнято 25 липня 1928 р. постановою ВУЦВК і РНК 20 (у м. Харкові), називалося воно «Нотаріальна устава».

Вказане Положення характеризується наступними основними моментами:

1) розширення функцій нотаріальних контор — їм передані справи особливого судочинства, які були раніше підсудні судам (виконавчі написи на безспірних зобов'язаннях, вжиття заходів до охорони спадкового майна та прийняття в депозит предметів зобов'язань);

2) на нотаріальні контори покладений обов'язок видавати заставні свідоцтва;

3) розширення нотаріальних функцій райвиконкомів, зокрема сільських та селищних рад;

4) введено єдину форму нотаріального засвідчення всіх актів та доказів⁹⁵.

Зазначимо, що в «Нотаріальній уставі» передбачено більш суворе додержання державної мови (внаслідок загальноукраїнської кампанії з українізації). Тепер не лише діловодство, а й акти, які засвідчував нотар, мали бути складені лише українською мовою (за винятком компактних територій національних меншин). Якщо приватний клієнт подавав документ російською мовою, нотар мав перекласти його українською (стягнувши за це встановлену плату) та посвідчити. Коли ж російський документ подавала державна установа, зобов'язана користуватися українською мовою, нотар відмовляв у посвідченні і ставив до відома про це прокуратуру.

Нотаріальні контори перетворилися на бюджетні установи зі ставками згідно зі штатним розписом. Посаду нотаріуса, склавши відповідний іспит, міг обійняти будь-який громадянин СРСР, що мав право бути обраним народним суддею (за наявності певного стажу юридичної або громадсько-політичної роботи). Іспити приймала спеціальна комісія при окружному суді.

Однак зміни до Цивільного кодексу УРСР, згідно з якими соціалістичний сектор звільнявся від обов'язкового посвідчення договорів, що уклалися між його підприємствами; кредитної реформи 1930 р., за якою відпали такі функції, як протест векселя і здійснення виконавчих написів на опротестованих векселях, зробили державні нотаріальні контори нерентабельними⁹⁶.

На чолі обласних контор стояли старші нотарі; нотарі, які очолювали міські нотаріальні контори та нотаріальні столи, відповідно називалися «нотарі міських нотаріальних контор» та «нотарі нотаріальних столів». Нотарі по областях були підпорядковані старшим нотарям. Нотарів міських нотаріальних контор та нотарів нотаріальних столів призначала і звільняла президія

⁹⁵Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 26.

⁹⁶ Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення : монографія. К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2013. С. 111.

відповідної міської чи районної ради, за поданням старшого нотаря і погодженням з головою обласного суду.

Зі змінами та розвитком економічних і соціальних умов, удосконаленням матеріального і процесуального законодавства в республіканське законодавство про нотаріат вносилися доповнення і зміни.

Нотаріальна устава зазнала суттєвих змін та доповнень у зв'язку з прийняттям постанови Ради Народних Комісарів УРСР від 3 грудня 1940 р. №1615 «Про зміну і доповнення Нотаріального положення УРСР». Вказаними змінами скасовано повноваження народних суддів та районних виконавчих комітетів щодо вчинення ними нотаріальних дій. Також розширено компетенцію сільських і селищних рад, які не є районними центрами, щодо вчинення нотаріальних дій, у випадку відсутності нотаріальних контор. Незважаючи на організаційні зміни нотаріату, які відбувалися з часу набуття чинності Нотаріальної устави, та чинники, які впливали на його функціонування, вона виконувала роль регулятора нотаріальної діяльності до вторгнення на територію України фашистської Німеччини⁹⁷.

Звичайно, на загарбаній ворогом території припиняли діяльність радянські органи, в тому числі нотаріальні; їх персонал і, у разі можливості, архіви були евакуйовані. Окупанти, встановлюючи «новий порядок», за! проваджували свої правничі та нотаріальні структури.

Нотаріальні контори були організовані відповідно до їх статусу. У містах рейх-комісаріату «Україна» (з центром в м. Рівному) нотаріат переважно діяв у вигляді контор чи бюро при міських управах. Державною мовою вважалася українська. У дистрикті «Галичина» було створено нотаріальні контори, підпорядковані нотаріальній палаті у Львові (нотаріуси, між іншим, працювали навіть у львівському гетто). Там були у вжитку українська, польська, німецька мови. На Закарпатті склалася система державних нотаріусів, призначених угорським урядом, та районних нотаріатів. На територіях, підвідомчих Румунії, діяли нотаріальні столи при міських адміністративних органах примаріях. Угорська та румунська влада вела політику витіснення української мови з офіційного діловодства⁹⁸.

Період Великої Вітчизняної війни характеризувався тим, що в цей час було введено низку спрощених правил при проведенні нотаріальних дій щодо військовослужбовців. У роки Великої Вітчизняної війни, з метою захисту інтересів військовослужбовців та членів їх сімей, 15 вересня 1942 р. Рада Народних Комісарів СРСР прийняла постанову за № 1536 «Про порядок посвідчення довіреностей та заповітів військовослужбовцями у військовий час». Постановою передбачено, що у військовий час всякого виду довіреності, а також заповіти осіб, які знаходяться в рядах Червоної Армії та Військово-Морському Флоті, можуть бути посвідчені, окрім нотаріальних органів, командуванням окремих військових частин (полків, ескадрилій, кораблів 1, 2, 3 рангів; з'єднань

⁹⁷ Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2013. С. 35.

⁹⁸ Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України. К. : Гопак, 2008. С. 71-72.

кораблів 4 рангу, окремих батальйонів, дивізій, рот, батарей; загонів та інших відповідних військових частин), а довіреності і заповіти військовослужбовців, що знаходяться на лікуванні в госпіталах, — начальниками госпіталів. Слід зауважити, що постановою РНК СРСР від 26 червня 1945 р. за № 1496 дію вищевказаної постанови збережено в силі на мирний час.

Період Великої Вітчизняної війни характеризувався тим, що в цей час проведено низку спрощених правил при вчиненні нотаріальних дій за участю військовослужбовців. Так, постановою Раднаркому СРСР від 15 вересня 1942 р. було встановлено порядок посвідчення командирами військових частин та начальниками госпіталів довіреностей і заповітів військовослужбовців у воєнний час. 15 вересня 1942 р. Пленум Верховного Суду СРСР дав керівну вказівку щодо призупинення перебігу термінів для прийняття спадщини. 16 серпня 1943 р. Наркомат юстиції СРСР видав директивний лист про порядок засвідчення підписів свідків на заявах, що посвідчують факт призову певної особи до Червоної Армії, а також підтверджують відомості про попередню роботу військовослужбовця та розмір його платні.

Після визволенням України від фашистських загарбників у 1944 р. відбулося відродження українського нотаріату. Рада Народних Комісарів УРСР 9 серпня 1944 р. прийняла постанову за ¹1016 «Про затвердження Положення про Державний нотаріат УРСР і Переліку документів, на підставі яких учиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна», а 1 серпня 1946 р. наказом Міністра юстиції УРСР були затверджені «Правила вчинення нотаріальних дій у нотаріальних конторах УРСР». У Положенні про державний нотаріат Української РСР, зокрема, було скасовано нотаріальні столи; відповідна практика знову зосередилася у нотаріальних конторах, які вчиняли нотаріальні дії повною мірою. У населених пунктах, де були відсутні нотаріальні контори, «деякі більш прості нотаріальні дії» (посвідчення угод на рухоме майно на суму до 3000 крб., довіреностей і заповітів, засвідчення копій певних категорій документів та автентичності підписів, що не мають значення майнових правочинів, тощо) вчиняли виконкоми міських і селищних рад, а також сільради. Нотарів, які очолювали контори в обласних центрах, називали старшими нотаріусами (у разі наявності кількох контор в обласному центрі посаду старшого нотаріуса встановлювали у Першій нотаріальній конторі). Керівництво та нагляд за діяльністю державних нотаріальних контор здійснював Наркомат юстиції УРСР через свої управління при обласних радах. Нотаріусами могли бути особи з вищою або середньою спеціальною освітою, а також ті, хто мав стаж роботи не менше двох років на посаді судді, прокурора, слідчого, юрисконсульта, або стаж роботи нотаріусом не менше двох років. Вони не мали права суміщати службову діяльність з іншою, за винятком виборної або викладацької.

До нотаріальних органів у державі відносилися державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де немає нотаріальних контор, — виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад. Очолювали державні нотаріальні контори нотаріуси, а в обласних центрах — старші нотаріуси.

Мережу державних нотаріальних контор встановлював Народний комісаріат юстиції УРСР. У 1946 р. на території СРСР усі Народні комісаріати

були перетворені на міністерства. 1 серпня 1946 р. наказом Міністерства юстиції УРСР були затверджені «Правила вчинення нотаріальних дій». Вказані нормативні акти відображали лише зміни в законодавстві і нотаріальній практиці, що відбулися після 1928 р. та якихось значних змін щодо організації нотаріату, його компетенції і техніки нотаріального оформлення документів вони не несли.

З 1956 р. у зв'язку із ліквідацією управлінь юстиції загальне керівництво нотаріальними конторами знову було покладено на обласні суди, в штат яких були введені посади нотаріальних ревізорів. Зміни в системі управління органами державного нотаріату, а також застарілість норм нотаріального права, прийнятих у період війни, зумовили необхідність перегляду чинного Положення про державний нотаріат⁹⁹.

Постановою Ради Міністрів Української РСР від 26 грудня 1956 р. за № 1536 затверджено Положення про Державний нотаріат Української РСР, яке складалося з 70 статей та окремих непронумерованих глав (усього 17). Як зауважує К. С. Юдельсон, Положення редакційно, частково, і по суті відрізняється від аналогічних нормативних актів інших союзних республік. 16 листопада 1957 р. Міністерство юстиції Української РСР видало широку інструкцію (271 пункт) щодо застосування Положення про державний нотаріат.

До органів, які вправі вчиняти нотаріальні дії, відносилися державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де нотаріальні контори не були організовані, певні нотаріальні дії вчиняли виконавчі комітети міських, районних, селищних і сільських рад депутатів трудящих.

В обласних центрах одна з нотаріальних контор виділялася як Перша нотаріальна контора, яку очолював старший нотаріус. Старші нотаріуси призначалися, переміщувалися та звільнялися головами обласних судів із санкції Міністра юстиції УРСР.

На посаду нотаріуса призначали осіб, які мали вищу юридичну освіту. Призначення на посади нотаріусів осіб із числа молодих спеціалістів, які закінчили юридичні вищі навчальні заклади, провадилося тільки після проходження ними стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців. Керівництво діяльністю нотаріальних контор здійснювало Міністерство юстиції Української РСР через обласні суди.

У 60-х роках було проведено нову кодифікацію цивільного і цивільно-процесуального законодавства, а наступними роками оновлено шлюбно-сімейне, колгоспне, земельне, трудове та інше законодавство. Відтак окремі положення попередніх законодавчих актів щодо нотаріату втратили силу, з'явилися прогалини, виникла потреба в законодавчому врегулюванні окремих питань, висунутих нотаріальною практикою.

Починаючи з березня 1963 р. по серпень 1970 р. керівництво органами державного нотаріату в республіці здійснювали Верховний Суд УРСР і обласні суди.

⁹⁹ Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Л. : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2005. С. 153.

31 серпня 1964 р. Рада Міністрів УРСР прийнятою постановою за № 941 «Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР та Переліку документів, на підставі яких вчиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей і майна» затверджено Положення про Державний нотаріат УРСР. Відповідно Положення 1956 р. визнавалось таким, що втратило силу.

До органів, які вправі вчиняти нотаріальні дії, відносилися: державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де не організовано нотаріальних контор — виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад і лише для осіб, які постійно проживають на території діяльності даної ради. Загальне керівництво і контроль за діяльністю нотаріальних контор УРСР здійснював Верховний Суд УРСР (відповідно до ст. 34 Закону про судоустрій Української РСР від 30 червня 1960 р., з наступними змінами), а керівництво в областях — обласні суди.

Положення 1964 р. урахувало норми нового Цивільного кодексу. Збереглася вимога про вищу юридичну освіту для нотарів із зауваженням: «В окремих випадках допускається призначення на посаду нотаріуса осіб, які не мають вищої юридичної освіти, але навчаються у вищих юридичних навчальних закладах, лише після проходження ними стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців».

Рада Міністрів Української РСР 12 квітня 1966 р. прийняла постанову за № 307 «Про внесення змін до Положення Про державний нотаріат Української РСР». Цією постановою в районах, де немає нотаріальних контор, дозволено вчиняти нотаріальні дії районним радам.

У наступні роки значно розширилися правовідносин, які вимагали регулювання на державному рівні. Розвиток суспільних відносин і міжнародних зв'язків, розширення цивільних правовідносин, що супроводжувалися подальшим удосконаленням законодавства, обумовили необхідність розроблення нового загальносоюзного акта про державний нотаріат.

У 1970 р. знову було утворено Міністерство юстиції України, а функції керівництва діяльністю державних нотаріальних контор були передані Мін'юсту, в апараті якого створювався відділ нотаріату. У межах областей керівництво здійснювали відділи юстиції, в штаті яких перебували консультанти з питань нотаріату.

У 1973 р. був розроблений і прийнятий новий загальносоюзний акт — Закон СРСР «Про державний нотаріат». Незважаючи на те, що Закон не був названий Основами, по суті він виконував функції, їм притаманні, адже повинен був стати основою і правовою базою для подальшого оновлення і удосконалення усього нотаріального законодавства — як загально-союзного, так і республіканського.

На виконання Закону СРСР «Про державний нотаріат» на третьому засіданні дев'ятої сесії Верховної Ради Української РСР восьмого скликання 25 грудня 1974 р. прийнято Закон «Про державний нотаріат», який на законодавчому рівні комплексно врегулював питання діяльності українського радянського нотаріату.

Закон Української РСР «Про державний нотаріат», відтворюючи головні положення союзного закону, розвинув його, докладно визначивши порядок

вчинення кожної нотаріальної дії. Про більшу досконалість українського Закону можна судити хоча б по тому, що в ньому було 85 статей, в той час як у союзному — лише 32.

До органів і службових осіб, які вчиняють нотаріальні дії, законодавець відносить: державні нотаріальні контори; виконавчі комітети міських, селищних, сільських Рад народних депутатів (у населених пунктах, де немає державних нотаріальних контор); консульські установи Союзу РСР; службові особи вказані в ст. 16 Закону, що посвідчують заповіти і довіреності, які мають силу нотаріально посвідчених документів.

Претендент на посаду державного нотаріуса повинен був бути громадянином СРСР, мати вищу юридичну освіту. В окремих випадках на посади державних нотаріусів могли призначатися особи, які не мали вищої юридичної освіти, за умови, що вони не менше трьох років працювали за спеціальністю юриста, а також особи, які навчалися на останніх курсах вищих юридичних навчальних закладів.

Незважаючи на такі серйозні повноваження, роль нотаріату до прийняття нового Закону була незначною. Відсутність інституту приватної власності істотно звужувала можливість громадян користуватися правами розпорядження (продажу, дарування) житловою площею, землею, а також зайняття підприємницькою діяльністю. Існувала також державна монополія на зовнішньоекономічну діяльність.

5. Нотаріат незалежної України

Нова глава в історії українського нотаріату починається з 24 серпня 1991 р., з Акта проголошення незалежності України, і пов'язаним із цією подією подальшим розвитком українського законодавства. З переходом суспільства до ринкових відносин, виникненням інституту приватної власності, оренди, розвитком підприємницької діяльності і процесів приватизації стало зрозуміло, що державний нотаріат до роботи в нових умовах не готовий.

Після проголошення незалежності України спостерігаємо новий етап у розвитку інституту нотаріату, що посилюється потребою держави в утворенні стабільної системи захисту прав та законних інтересів своїх громадян. З появою ринкових відносин, визнанням на законодавчому рівні рівноправності всіх форм власності, розвитком підприємницької діяльності і процесів приватизації виникла суспільна необхідність у приватному нотаріаті і, відповідно, законодавчого закріплення положень, які надавали б змогу проводити нотаріальну діяльність без допомоги державних органів.

З прийняттям Закону «Про власність» та деяких інших законів значно розширилася компетенція державних нотаріусів, збільшилась кількість і обсяг нотаріальних дій. Але для діяльності державного нотаріату були характерні значна плінність кадрів, низький рівень заробітної плати нотаріуса, відсутність необхідної оргтехніки і коштів на її придбання. Кризова економічна ситуація в Україні, необхідність виділення значних фінансів на вирішення невідкладних соціально-економічних проблем відсували державне регулювання проблем нотаріату на далеке майбутнє.

Радикальним вирішенням даної ситуації було розроблення нової концепції українського нотаріату, що передбачала, поряд з державним, введення інституту приватного нотаріату і, відповідно, законодавче закріплення положень, що давали б можливість вирішувати важливі питання нотаріальної діяльності без допомоги державних органів і в той самий час забезпечувати нотаріальні контори необхідною оргтехнікою і персоналом. Все це об'єктивно обумовило необхідність радикального вдосконалення нотаріальної служби в державі.

На конференції нотаріусів 22 квітня 1993 р. було створено Українську нотаріальну палату, яку було офіційно зареєстровано Міністерством юстиції України. Основна мета Української нотаріальної палати полягає в об'єднанні на професійній основі зусиль нотаріусів для задоволення та захисту їх законних соціальних та інших спільних інтересів, сприяння підвищенню їх професійного рівня та вдосконаленню правової допомоги, що надається органами нотаріату громадянам, підприємствам і організаціям.

Відповідно до нагальної потреби часу 2 вересня 1993 р. Верховною Радою вже незалежної України було прийнято Закон України «Про нотаріат», який введений у дію з 1 січня 1994 р. і діє на сьогоднішній день з численними змінами.

З прийняттям Закону України «Про нотаріат» 1993 р. було зроблено надзвичайно важливий крок, який визначив шлях реформування нотаріату від радянського до європейського, переслідуючи вдосконалення нотаріального інституту як органу, який би здійснював позасудовий захист цивільних прав та інтересів, запровадивши нову форму нотаріальної діяльності — приватну та створивши єдине всеукраїнське об'єднання нотаріусів — Українську нотаріальну палату.

Так, відповідно до ст. 1 Закону «Нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності».

Закон встановив права та обов'язки нотаріусів, спосіб їх призначення на посаду, відомчу підлеглисть. Впроваджено присягу, що її приносить особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю.

Законом істотно оновлено професійний статус нотаріусів. Закон передбачає паралельне функціонування державного нотаріату і новоутвореного приватного нотаріату.

Крім Закону, появляються й інші нормативні акти, наприклад, укази Президента України, зокрема в 1998 р. Указ «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні» та інші.

18 червня 1994 р. наказом Міністерства юстиції України № 18/5 було затверджено Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Наступна Інструкція про вчинення нотаріальних дій нотаріусами України була затверджена наказом Міністерства юстиції України 3 березня 2004 р. № 20/5, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 березня 2004 р. за № 283/8882.

Протягом періоду з 1993 до 2008 року до Закону України «Про нотаріат» неодноразово вносились зміни та доповнення, але кардинальні зміни внесено у

2008 році, коли проводилася так звана «мала» нотаріальна реформа, хоча робилась спроба і у 2004 р., однак законопроект не був прийнятий. Така реформа була зумовлена прийняттям Цивільного кодексу України 2003 р., який містив чимало новел, метою яких є гармонізація відповідних інститутів українського цивільного права із законодавством європейських країн у цій галузі, встановлення низки положень, спрямованих на більш повний захист цивільних прав та інтересів учасників цивільних відносин. Виразно помітною стала характерна для ЦК України в цілому тенденція наближення правового регулювання до тих основ регулювання цивільних відносин, котрі є типовими для всієї європейської спільноти і мають підґрунтям підвалини, закладені ще римським приватним правом¹⁰⁰.

Ми підтримуємо думку Л. В. Єфіменка, що вказаним нормативно-правовим актом покращено доступ населення до нотаріального забезпечення, зрівняно повноваження державних та приватних нотаріусів щодо вчинення нотаріальних дій, встановлено підвищені вимоги до нотаря, посилено гарантії його діяльності та правового режиму нотаріальної таємниці, забезпечено реалізацію конституційної норми щодо судового контролю за законністю вчинених нотаріальних дій¹⁰¹, введено поняття відповідальності нотаріусів, тобто зупинення і припинення їхньої діяльності у разі допущення порушень та інше.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону України № 614-VI від 1 жовтня 2008 р., державні та приватні нотаріуси вчиняють усі види нотаріальних дій, а посвідчені ними акти мають однакову юридичну силу.

Так, з 1 червня 2009 р. набрали чинності норми даного Закону щодо оформлення спадкових прав та видачі свідоцтв про право на спадщину приватними нотаріусами, які зрівняли повноваження приватних і державних нотаріусів.

Стаття 3 Закону була викладена в наступній редакції: «...нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю». Нотаріус може мати стажиста, яким може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи у сфері права не менше трьох років та володіє державною мовою.

Поява якісно нового законодавства, яке регламентує діяльність нотаріату в Україні, була викликана об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, головна з яких полягала у забезпеченні охорони приватної власності, що формується як одне з основних конституційних прав громадян і організацій,

¹⁰⁰ Черниш В. Нотаріат України на шляху до європейських та міжнародних стандартів. Юридична Україна. 2013. № 2. С. 21.

¹⁰¹ 2 Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату України: стан та проблеми. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 8. С. 11-12.

створенні умов, за яких власник на свій розсуд і бажання міг володіти та розпоряджатися своїм майном¹⁰².

У ст. 3 Закону України «Про нотаріат» (в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI), встановлено, що нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Порівняльний аналіз норм ст. 3 Закону України «Про нотаріат» (в редакції Закону № 3426-XII від 2 вересня 1993 р.), в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI та в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI) свідчить про істотне коригування інституту нотаріуса, зокрема посилення вимог до особи, яка бажає стати нотаріусом: обов'язкове володіння особою українською мовою, наявність у особи юридичного стажу, обов'язкова праця помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки.

Статтею 2¹ Закону України «Про нотаріат» (в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності») передбачено, що контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України, Головним територіальним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності» від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI викладено у новій редакції ст. 13 названого Закону, якою встановлено вимоги до помічника нотаріуса, майже аналогічні вимогам до нотаріуса, і скасовано статтю, яка регулювала вимоги до стажиста нотаріуса.

Фактично вказаним Законом посаду стажиста нотаріуса замінено на посаду помічника нотаріуса, а термін стажування продовжено до трьох років. Також було суттєво скорочено кількість помічників приватного нотаріуса, а також приватному нотаріусу заборонено мати більше одного помічника.

Функціонування сучасного українського нотаріату відбувається на тлі бурхливого поступу науки й техніки, зокрема революційних змін в інформаційних технологіях. Тому в 1997 р. створено Державне підприємство «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України. Його діяльність полягає, насамперед, у створенні та супроводженні реєстрів інформаційної мережі Міністерства юстиції; одним із важливих напрямів є інформатизація нотаріату.

Потреба населення України у різноманітних нотаріальних послугах

¹⁰² Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К. : Знання, 2008. С. 84.

сьогодні залишається досить великою. Кількісний склад нотаріату зростає, причому за рахунок приватних нотаріусів.

Протягом 2011—2014 рр. до чинного нотаріального законодавства, зокрема до Закону України «Про нотаріат», було внесено численні та суттєві зміни, які стосуються і доступу до професії нотаріуса.

Новий поштовх реформі нотаріату дав наказ Міністра юстиції України від 24 грудня 2010 р., яким була затверджена Концепція реформування органів нотаріату в Україні. Головною метою реформування нотаріату було визначено сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату, надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступове і системне реформування українського нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб. Концепція реформування органів нотаріату визначила сучасний стан цього інституту, його цілі, пріоритетні завдання та стратегічні напрями, окреслила механізми їх реалізації та очікувані результати.

Згідно з Концепцією реформування органів нотаріату в Україні, затвердженою наказом Міністерства юстиції України 2010 р., процес реформування відбуватиметься в декілька етапів і триватиме до 2015 р.

Закон України № 2258-17 від 18 травня 2010 р. «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» вніс зміни до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», виклавши його у новій редакції. Відповідно до 45 підпункту «г» п. 8 ч. 2 статті 5 Закону спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу є нотаріуси, адвокати, аудиторі, аудиторські фірми, фізичні особи — підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин), у випадках, передбачених статтями 6 і 8 вказаного Закону. Міністерство юстиції України як суб'єкт державного фінансового моніторингу, з метою забезпечення координації діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу 29 вересня 2010 р. затвердило Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання яких здійснює Міністерство юстиції України.

З метою забезпечення реалізації Концепції реформування органів нотаріату в Україні у 2012 р. були внесені зміни до Закону України «Про нотаріат», які вступили в силу 1 січня 2013 р.

Ними вперше з часу незалежної України наводиться визначення поняття «нотаріус», за яким він є уповноваженою державою фізичною особою, котра здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Також удосконалено механізм допуску громадян до нотаріальної діяльності, який забезпечить якісний відбір осіб, котрі бажають займатися нотаріальною діяльністю і, таким чином, максимально запобіжить по! рушенням

при здійсненні ними професійних обов'язків. Так, нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Ще одним нововведенням є запровадження поняття помічника нотаріуса замість стажиста, яким може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як три роки та закріплення етичних правил поведінки нотаріусів.

Надзвичайно важливим для нотаріату України є створення нотаріальних органів професійного самоврядування та запровадження обов'язковості членства у них нотаріусів. І цю особливість регламентовано змінами до Закону, які набрали чинності 1 січня 2012 р. Так, ст. 16 зазначає: «...професійне самоврядування нотаріусів функціонує на засадах законності, гласності, незалежності, демократичності, колегіальності, виборності, обов'язковості членства нотаріусів та виконання рішень органів професійного самоврядування, прийнятих відповідно до їх компетенції, забезпечення рівних можливостей доступу нотаріусів до участі в професійному самоврядуванні».

З 1 січня 2013 р. набрали чинності зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», які полягають у тому, що державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та збільшено розмір страхової суми, яку нотаріус повинен внести до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю до однієї тисячі мінімальних заробітних плат.

Однак необхідність реформування правової системи України, вивчення досвіду цивілізованих країн дають новий імпульс для подальшого розвитку системи українського нотаріату, вироблення проекту нового, більш досконалого Закону України «Про нотаріат». Українське суспільство стоїть перед необхідністю більш повного впровадження принципів латинського нотаріату і входження в європейський правовий простір.

6. Основні системи нотаріату

На даний час у світі існують два типи нотаріальних систем, де форми організації нотаріату відрізняються залежно від того, яку роль у сфері реалізації прав визнає за нотаріатом та чи інша держава та базуються на континентально-європейській та англосаксонській системах права.

У країнах континентально-європейської, або латинської, системи права офіційний нотаріальний документ має перевагу серед інших видів доказів у цивільному процесі і наділений найвищою доказовою силою законом¹⁰³.

Першу групу складають нотаріальні органи англосаксонських країн (США, Великобританія, Австралія та ін.), до компетенції яких входить лише засвідчення

¹⁰³ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта ; КНТ; ЦУЛ. 2009. С. 51.

документів та підписів. Система англосаксонського типу характерна тим, що кодифікаційні закони тут нечисленні.

Англосаксонська правова модель заснована переважно на судовому прецеденті, в силу чого основну увагу звернено на показання свідків, у то! му числі при дослідженні письмових доказів. Джерелами правових норм є в основному традиції та прецеденти, створені юридичною практикою. У такій правовій системі нотаріальні документи, як і інші письмові документи, не мають такого значення, оскільки вони в цивільному процесі можуть бути спростовані за допомогою свідків. Нотаріуси в країнах англосаксонської моделі нотаріату виконують суто посвідчувальні функції, зокрема щодо копій, підписів, показань свідків під присягою та ін.

Прикладом цієї моделі нотаріату є США, де організація і порядок діяльності органів нотаріату регулюються законодавством штатів.

Як правило, нотаріальні дії в штатах вчиняють дві категорії посадових осіб: — державні нотаріуси, призначені законодавчим органом штату або вищими посадовими особами штату. Так, у штаті Нью-Йорк державні нотаріуси призначаються державним секретарем штату. Для зайняття посади нотаріуса зацікавлена особа направляє на ім'я державного секретаря спеціальне прохання. Кандидатина пост нотаріуса, за винятком аторнеїв і практикуючих нотаріусів, проходять перевірку щодо рівня освіти, спеціальної підготовки для вчинення нотаріальних дій, а також моральних якостей. Також визначені спеціальні вимоги до нотаріуса.

Так, у штаті Нью-Йорк державним нотаріусом може бути лише не судимий громадянин США, який проживає на території штату не менше року. Дозвіл займатися нотаріальною діяльністю видається у формі сертифіката, підписаного державним секретарем штату.

Сертифікат пересилається клеркові графства, в якому нотаріус повинен провадити свою діяльність. Клерк графства або інша посадова особа протягом установленого в законодавстві строку приймає від нотаріуса присягу. Щомісяця клерк графства направляє державному секретареві штату дані щодо осіб, які займаються нотаріальною діяльністю.

Офіційний характер діяльності будь-якого нотаріуса в межах штату засвідчує державний секретар або клерк графства, у межах якого нотаріус вчиняє нотаріальні дії.

Відсторонення державних нотаріусів від займаної посади також відбувається за вказівкою державного секретаря штату. Однак цьому передую повідомлення нотаріуса державним секретарем, а також спеціальний розгляд його справи¹⁰⁴;

— до другої категорії посадових осіб, які здійснюють нотаріальні дії, належать «комісіонери з питань установлення факту». Ці особи вчиняють нотаріальні дії тільки в межах міста і призначаються Радою міста (виборний орган місцевого самоврядування), яка визначає кількість комісіонерів, що здійснюють нотаріальні дії. Компетенція комісіонерів у сфері нотаріальних дій трохи вужча, ніж компетенція державних нотаріусів, зокрема вони не можуть

¹⁰⁴ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К. : Знання, 2008. С. 30.

опротестовувати векселя і робити інші нотаріальні дії, які пов'язані з комерційною діяльністю. Строки призначення комісіонерів є різними: у штаті Нью-Йорк — два роки, а у штаті Коннектикут — п'ять років.

Комісіонером може бути призначена будь-яка особа, що має постійне проживання на території міста. Призначення на пост комісіонера оформляється у формі резолюції Ради, про що негайно повідомляється клерк міста. Той, в свою чергу, повідомляє клерка графства, на території якого розташоване місто. Для вступу комісіонера на посаду зацікавлена особа складає присягу клеркові графства. Клерк графства складає реєстр усіх комісіонерів, що здійснюють нотаріальні дії на території графства.

Комісіонер з питань установлення факту розсилає клеркам усіх графств штату зразок свого підпису, завірений клерком графства, на території якого розташоване місто.

У США, як і в інших країнах, де діє англосаксонська правова система, основну групу професійних юристів становлять у першу чергу адвокати, які не виконують публічних функцій, а є представниками окремої сторони. Тому роль і значення нотаріусів з об'єктивних причин трохи нижча, ніж у країнах, які представляють латинську правову систему. При цьому допускається змішування нотаріальних та адвокатських функцій (в Англії).

Другу групу складають нотаріальні органи країн латинського, так званого «писаного», права, де з метою скорочення кількості справ, які розглядають суди, визнається особлива важливість письмових доказів, у яких фіксуються юридичні умови укладення будь-яких угод. У цих країнах діє законодавство, що ґрунтується на романо-германській системі, де закон є основним джерелом права. Дії нотаріусів латинського нотаріату не обмежуються лише посвідченням особи та дієздатності сторін, що вчиняють правову дію. Він бере участь у підготовчій стадії договору, коли ще не дійшли згоди, роз'яснює їм усі можливі правові наслідки договору, а також здійснює «правову охорону договору». Завдяки діяльності нотаріуса у країнах латинського нотаріату забезпечується правова безпека повсюдно на території країни, що гарантує соціальну стабільність, спостерігається незначне число судових суперечок щодо нотаріально посвідчених угод.

У системі латинського нотаріату нотаріус виступає незалежним представником держави, що наділяє його повноваженнями вчиняти нотаріальні дії. Нотаріус несе особисту відповідальність за вчинення нотаріальних дій. Незалежність нотаріуса забезпечує надання угодам сторін «публічної форми й публічної довіри», оскільки нотаріус виконує завдання публічної влади.

Контроль за діяльністю нотаріуса латинського типу здійснює держава та професійна самоврядна громадська організація нотаріусів.

Основними принципами латинського нотаріату є:

— нотаріус має бути достатньо кваліфікованим юристом для того, щоб посвідчувати угоди (у тому числі документи, укладені ним самим) та консультувати з юридичних питань осіб, які до нього звертаються;

— виконувати державну функцію, та в той самий час, не входити до ієрархії державних службовців, фактично бути незалежним;

— виконувати свою функцію безпристрасно;

— забезпечувати зберігання актів, які ним укладені та посвідчені, копій, дублікатів, що видані нотаріусом і мають таку саму юридичну чинність, як і оригінали;

— при виконанні своїх функцій нести відповідальність, у тому числі всім своїм майном, за шкоду, заподіяну будь-якій третій особі;

— здійснювати свої функції в межах території (округу), визначеної законом;

— обов'язково входити до складу колегіального органу, який утворюється на корпоративних засадах,

— нотаріальної палати;

— виконувати закони держави та дотримуватися правил, встановлених нотаріальною палатою¹⁰⁵.

До системи Міжнародного союзу латинського нотаріату (МСЛН) входить більшість європейських держав, країни Африки, Латинської Америки, Китай, багато країн СНД (у тому числі й Україна), провінція Квебек (Канада). Він заснований 2-го жовтня 1948 р. в місті Буенос-Айрес (Аргентина), де розташована його штаб-квартира.

У деяких країнах з цією системою нотаріату діють, поряд з вільним нотаріатом, державні нотаріуси (наприклад, в землі Баден-Вюртембергу ФРН і в половині кантонів Швейцарії). Крім цього, у ряді земель Німеччини допускається поєднання професії адвоката і нотаріуса. Таке поєднання вже можливе і в Берліні, Бремені, Гессені, Нижній Саксонії, північній землі Рейн-Вестфалія, Шлезвіг-Гольштейн, а також у ряді кантонів (німецькомовних) Швейцарії¹⁰⁶.

Нині український нотаріат розвивається в руслі нового латинського нотаріату, спочатку італійського його виду, через посередництво Польщі, а пізніше, з 1866 р., французького його виду з тими новелами, які характерні також для німецького та ін. нотаріатів.

Латинський нотаріат для України є найбільш перспективним шляхом розвитку. Про це свідчить історія розвитку та сучасний стан нотаріату в Стародавньому Римі, Візантії та нових країнах Західної Європи (Італії, Франції, Німеччині та ін.).

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Як виник нотаріат?
2. Охарактеризуйте розвиток інституту нотаріату в Західній Європі.
3. Які етапи розвитку українського нотаріату?
4. Визначте особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях.
5. Охарактеризуйте радянський період розвитку українського нотаріату.
6. Види систем нотаріату.

¹⁰⁵ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К. : Знання, 2008. С. 30.

¹⁰⁶ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. С. 52.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
2. Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.
3. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. 480 с.
4. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
5. Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
6. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
7. Медвідь Ф. М., В. Ф. Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф.. Нотаріальний процес в Україні: навчальний посібник / За ред.. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
8. Нотаріат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
9. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. – КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.
10. Нотаріат України : Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. ред. С.Я. Фурси. 3-є вид., доповн. І переробл. К.: Алерта, 2015. 484 с.
11. Радзівська Л.Е., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
12. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник (2-е вид., стереотип.) [Текст] За ред. Ю. В. Шкітіна. – К.: КНТ, 2008. –с. 632.
13. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
14. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Балинська О. М., Долинська М. С. Правове регулювання нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях у складі Польщі (1921-1939 рр.) *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С.102-108.
2. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (ІХ-ХХ ст.). К.: Атіка, 2013. 348 с.
3. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.
4. Долинська М. С. Деякі питання призначення нотаріусів на західноукраїнських землях у ХVI-ХVІІІ ст. *International research and practice*

conference «Urgent problems of law on the modern stage of statehood development»: Conference proceedings, October 20-21, 2017. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2017. С. 22-25.

5. Долинська М. С. До питання виникнення праорганів нотаріату на теренах Древнього Єгипту. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції (16 грудня 2016 року.). ЛьвДУВС. 2016. С.165–168.

6. Долинська М. С. До питання доступу до нотаріальної діяльності у Візантійській імперії / М. С. Долинська // Актуальні проблеми публічного та приватного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25 травня 2018 р.). м. Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2018. С.25-28.

7. Долинська М.С. До питання історіографії та методології дослідження інституту українського нотаріату та нотаріального законодавства. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. Вип. 1. С. 136 – 145.

8. Долинська М.С. До питання правового регулювання нотаріальної діяльності у Візантійській імперії. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2017. Випуск. 1. С. 20-28.

9. Долинская М. С. До питання розвитку інституту нотаріальної таємниці в незалежній Україні. «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов»: Международная научно-практическая конференция. Кишинев, Республика Молдова, 7-8 ноября 2014 г. – Кишинев: Б и, 2014 г. (2; 2014). – с. 29-31.

10. Долинська М. С. До питання зародження нотаріату та нотаріального законодавства за часів Древнього Риму. «Юридична наука та практика у третьому тисячолітті» : збірник доповідей Міжнародної наукової конференції м. Кошице, Словацька Республіка 27-28 лютого 2015 р. Словачія, м. Кошице. Університет Павла Йозефа Шафарика. 2015. С.13–15

11. Долинська М. С. До питання про зародження нотаріату в Галицько-Волинській державі. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез IV Всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 27 травня 2015 року. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2015. С. 220–222.

12. Долинська М.С. До питання зародження нотаріального процесу в древній Єврейській державі. Нормативно-правове регулювання новітніх релігійних рухів і сект: міжнародний досвід та українські перспективи»: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 30-31 березня 2017 р.), Львів. 2017. С. 118-120.

13. Долинська М. С. До питання про зародження нотаріального процесу в Стародавній Індії. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 30 травня 2017 року. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 218-219.

14. Долинська М. С. Загальна характеристика Положення про державний нотаріат 1944 року як джерела українського нотаріального законодавства. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 48-53.
15. Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.)*. Львів: ЛьВДУВС, 2018. С. 65-68.
16. Долинська М. С. Розвиток нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях під юрисдикцією Речі Посполитої. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017.- № 4 – С. 20-23
17. Долинська М. Становлення нотаріату в Україні. *Нотаріат України*. 2015. № 5(17). №. 39-46.
18. Долинська М. С. Особливості провадження нотаріальної діяльності на українських землях під час Другої світової війни. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 4. С. 118-127.
19. Долинська М.С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 75 – 84.
20. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2017. 40 с.
21. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2017. 465 с.
22. Єфіменко Л.В. Передумови зародження нотаріату в українському праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4–5. С. 12–20.
23. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату в Україні: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 8–15.
24. Єфіменко Л. Національний нотаріат: від Положення про нотаріальну частину до малої реформи нотаріату. *Нотаріат України*. 2015. № 5(17). С. 47–54.
25. Журавльов Д. В. Становлення нотаріату в Україні: перспективи та шляхи розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 16–21.
26. Заповіді і заповіти видатних людей / укладачі Р. Коритко, О. Бояківський. Львів: «Траїда плюс», 2010. 380 с.
27. Ільїна Ю. П. Значення «Положення про нотаріальну частину» 1866 року для розвитку нотаріату в Україні. *Держава і право: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 27–28 листопада 2009 р.)*. Миколаїв: Іліон, 2009. С. 48–49.
28. Ільїна Ю. П. Значення радянського періоду розвитку українського нотаріату. *Право і суспільство*. 2010. № 6. С. 113–116.
29. Кальницький Михайло. *Нариси історії нотаріату України*. К.: Гопак, 2008. 144 с.

30. Король О.М., Башта М.О. Чорнила нотаріуса віками не вицвітають / Вінницька обласна нотаріальна палата; Кер. Проекту С.М. Дунаєвська; укл. О.М. Король, М.О. Башта. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика». 2009. 144 с.

31. Нелін О. І. Інституту нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 130 с.

32. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні (IX–XVIII ст.ст.): проблеми становлення. Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 15–18.

33. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні та Росії (IX–XIX ст.): порівняльний аналіз. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Випуск 60. С. 64–69.

34. Нелін О. І. Становлення і розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект. Юридична Україна. 2012. № 7. С. 11-15.

35. Никифорак М. В. Нотаріат на Буковині в другій половині XIX – на початку XX століття. Науковий вісник Чернівецького університету. 1999. Випуск 62. Правознавство. С. 61–63.

36. Орзіх Ю. Г. До історії формування та розвитку римського нотаріату. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 59. С. 178–184.

37. Орзіх Ю. Г. Нотаріат у країнах Європи. Актуальні проблеми держави і права. 2012. № 66. С. 208–216.

38. Петришак Б. І. До історії публічного нотаріату у Львові XVI ст.: процедура призначення та присяги. Архіви України. 2010. № 3–4. С. 93–104.

39. Черниш В. М., Степаненко В.Д. До питання про історіографію вітчизняного нотаріату: історико-правовий аспект. Бюлетень міністерства юстиції України. 2009. № 12. С.39-47.

40. Шевчук Л. Е. Нотаріат в Україні і складі Російської імперії. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2013. Випуск 57. С. 154 -162.

41. Шевчук Л. До питання про історію нотаріату в контексті історії держави і права України. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXI звітної науково-практичної конференції. м. Львів.12-13 лютого 2015. м. Львів. С. 138-140.

42. Ясінська Л. Е. Європейська правова традиція та розвиток інституту нотаріату в Україні. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 8. С. 153–162.

Нормативно-правові акти

1. Законь зь дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка. *Вісник Законів Державних для Королівств и Краёв в Державной Думе заступленних*.1871. № 95. Ч. XXXVII.

2. Звід місцевих законів Західних губерній: проект. СПб., 1910. 446 с.

3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Положення про державний нотаріат: Постанова РНК від 20.04.1923. Збірник законів і розпоряджень Робіт.- Сел. Уряду України. 1923. № 13. Арт. 232. С. 419–428.
5. Постанова ВЦВК і РНК УСРР «Нотаріальна Устава» від 25 липня 1928 р. Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. 1928. № 20. арт.183
6. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. №3425-ХП. Відомості Верховної Ради України. 1993. №39. Ст. 383.
7. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614–V. Відомості Верховної Ради України . 2009 р., № 13. Стор. 449. стаття 161.
8. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності»: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208–VI . Урядовий кур'єр від 17.10.2012. № 189.
9. Про поліпшення організації державного нотаріату УРСР: Постанова РНК УРСР від 27.12.1940. ЗП УРСР. 1941. № 3. Ст. 28.
10. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. Офіційний вісник України. 2016. № 2. Ст. 108.

Розділ 3

ОРГАНИ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

1. Система органів нотаріату в Україні, їх повноваження

Покладаючи на нотаріальні органи функцію вчинення нотаріальних дій, держава наділяє їх владними повноваженнями.

Повноваження нотаріальних органів щодо вчинення нотаріальних дій регламентується залежно від суб'єкта, який уповноважений вчиняти нотаріальні дії.

Правовідносини, що регулюються нормами нотаріального права, є різноманітними, як і їх суб'єкти.

Суб'єкти нотаріального права — це учасники нотаріальних суспільних відносин, які виступають як носії передбачених нотаріальним правом суб'єктивних прав і обов'язків.

Усі суб'єкти нотаріального права можна поділити на декілька груп.

1. Суб'єкти, які мають право вчиняти нотаріальні дії (відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат»):

— нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси);

— нотаріуси, які займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси);

— посадові особи органів місцевого самоврядування у населених пунктах, де немає нотаріусів;

— посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв України;

— інші посадові особи, передбачені ст. 40 Закону «Про нотаріат», які посвідчують заповіти і довіреності, прирівняні до нотаріальних;

— начальник установи виконання покарань — засвідчує справжність підпису особи, яка перебуває в такій установі, відповідно до ст. 78 Закону «Про нотаріат».

Наголошуємо, що найширші повноваження щодо вчинення нотаріальних дій, державою покладено на нотаріусів.

2. Особи, що звертаються за учиненням нотаріальних дій.

Відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про нотаріат», це — фізичні та юридичні особи, за дорученням або щодо яких вчинялися нотаріальні дії, в тому числі спадкоємці померлої фізичної особи.

До фізичних осіб — суб'єктів нотаріального права належать не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства. Аналогічно таке саме право мають іноземні юридичні особи, представництва та філії, відповідно до вимог цивільного законодавства України.

3. Органи державної влади України. Органи державної влади здійснюють владні повноваження щодо врегулювання організації нотаріату і контролю за здійсненням нотаріальної діяльності в межах, встановлених Законом України «Про нотаріат» та іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до ст. 21

Закону України «Про нотаріат» державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулюванні свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведення перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

До органів державної влади, які дотичні до органів нотаріату, належать:

— Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі;

— органи фіскальної служби;

— інші державні органи;

— судові органи.

При цьому контроль за організацією нотаріату, перевірку організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюють Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

4. Органи самоврядування нотаріусів. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про нотаріат» професійне самоврядування нотаріусів здійснюється через Нотаріальну палату України та її органи. Нотаріальна палата України — недержавна неприбуткова професійна організація, що об'єднує всіх нотаріусів України на засадах обов'язкового членства.

На думку М. М. Дякович, ще одну групу суб'єктів нотаріального процесу складають особи, які сприяють здійсненню нотаріальної діяльності¹⁰⁷.

Ми вважаємо, що вказаний допоміжний персонал не вправі самостійно вчиняти нотаріальні дії, тому їх недоцільно виділяти в окрему групу суб'єктів нотаріального процесу.

2. Організація роботи державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про нотаріат» вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у

¹⁰⁷ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 56.

державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про нотаріат» державні нотаріальні контори створюються і ліквідуються Міністерством юстиції України. Штати державних нотаріальних контор затверджуються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в межах встановленої для державних нотаріальних контор штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Державна нотаріальна контора є юридичною особою, яка створюється та реєструється у встановленому законом порядку.

Очолює державну нотаріальну контору завідувач, який призначається із числа осіб, котрі мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Призначення на посаду державного нотаріуса і завідувача державною нотаріальною конторою та звільнення з посади провадиться Головним територіальним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Як завідувач, так і державний нотаріус призначаються відповідно з вимогами чинного трудового законодавства з числа осіб, що мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Керівництво державними нотаріальними конторами здійснює Міністерство юстиції України через Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі (надалі – територіальні управління юстиції).

На практиці функціональні обов'язки нотаріусів, завідувачів державних нотаріальних контор затверджуються начальниками вказаних відповідних управлінь юстиції.

Згідно зі ст. 20 Нотаріального закону державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету.

Державний нотаріус має печатку із зображенням Державного Герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Міністерство юстиції України, Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі проводять перевірку організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів. Порядок проведення затверджується Міністерством юстиції України.

За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених чинним законодавством. А за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним

територіальним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Кошти, одержані від надання таких додаткових послуг, спрямовуються до Державного бюджету України.

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України.

Відповідно до п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2010 р. за № 614-17 державні нотаріуси в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців відповідних категорій. Стаж роботи державних нотаріусів у державних нотаріальних конторах зараховується до стажу державної служби.

Стаття 4 Закону України «Про нотаріат» встановлює права нотаріуса, тобто як державного, так і приватного, однак нічого не сказано про завідувача державної нотаріальної контори. На нашу думку, не лише нотаріус, а й завідувача заступник завідувача державної нотаріальної контори мають право: витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій; одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій; складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

У ст. 5 Закону України «Про нотаріат» встановлено обов'язки нотаріуса. Вважаємо, що не лише приватний та державний нотаріуси, а й завідувач та заступник завідувача державною нотаріальною конторою зобов'язаний: здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону «Про нотаріат» і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики; сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам; вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення; надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, головних управлінь юстиції в областях, місті Києві при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства; постійно підвищувати свій професійний рівень, а у встановлених випадках проходити підвищення кваліфікації; а також виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

Варто зауважити, що загальні риси державного нотаріату охарактеризовано М. М. Дякович¹⁰⁸.

На нашу думку, особливості здійснення нотаріальної діяльності державними нотаріусами полягають у тому, що:

— юридичною особою є державна нотаріальна контора, а не державний нотаріус;

— державний нотаріус, завідувач конторою виступають представниками державної нотаріальної контори;

— державна нотаріальна контора створюється, діє та фінансується за рахунок держави, а завідувач конторою та нотаріус є її штатними одиницями;

— завідувач конторою, державний нотаріус перебувають у трудових правовідносинах з державним органом, а в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців;

— нотаріус підконтрольний управлінню юстиції (державному органу) і не несе самостійної відповідальності за результати здійснюваної ним нотаріальної діяльності;

— Міністерство юстиції України, головні територіальні управління юстиції в областях, місті Києві проводять перевірку організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів згідно зі ст. 18 Закону України «Про нотаріат»;

— нотаріус, завідувач нотаріальною конторою вчиняють нотаріальні дії як нотаріус державної нотаріальної контори, використовуючи при цьому печатку нотаріальної контори із зображенням Державного Герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Поділ нотаріусів на державних та приватних обумовлений лише особливостями внутрішньої організації та фінансового забезпечення нотаріальної діяльності.

Вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами здійснюється на тих самих правових засадах, а оформлені ними документи мають однакову юридичну силу. Державні нотаріуси вчиняють всі види нотаріальних дій, які визначені в ст. 34 Закону України «Про нотаріат», як і приватні нотаріуси.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про нотаріат» в обласних центрах, містах Києві, Сімферополі та Севастополі заснуються державні нотаріальні архіви, які є складовою частиною Національного архівного фонду і здійснюють тимчасове (до 75 років) зберігання нотаріальних документів.

Державні нотаріальні архіви заснуються для тривалого централізованого зберігання та використання відомостей, що містяться в них, передачі документів до відповідного державного архіву, надання методичної та практичної допомоги державним нотаріальним конторам, приватним нотаріусам, органам місцевого самоврядування, посадові особи яких вчиняють нотаріальні дії та дії, прирівнювані до нотаріально посвідчених, з питань організації роботи з документами.

¹⁰⁸ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 74-75.

Архів у своїй діяльності керується Конституцією, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та Державного комітету архівів України, а також Положенням про державний нотаріальний архів.

Питання організації діяльності та компетенція державного нотаріального архіву визначаються положенням про нього, що затверджується Міністерством юстиції України. Архів створюється і ліквідується Міністерством юстиції України. Штат архіву затверджується Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в межах встановленої для архіву штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Питання організації діяльності та компетенція державного нотаріального архіву визначено Положенням про державний нотаріальний архів, що затверджене наказом Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 р. за № 870/5, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 21 травня 2009 р. за № 443/16459 та погоджене з Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України. Керівництво архівом, матеріально-технічне, кадрове забезпечення, а також забезпечення архіву необхідним приміщенням, охороною та обладнанням здійснює управління юстиції.

Державний нотаріальний архів є юридичною особою і має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Архів може створювати свої філії, які є його відокремленими підрозділами, що розташовані поза місцезнаходженням архіву. Філія здійснює всі або частину функцій архіву.

Основними завданнями архіву є:

— комплектування документами, склад яких передбачено Положенням про архів;

— забезпечення збереження та використання відомостей, що містяться в документах, які знаходяться на зберіганні; створення і вдосконалення довідкового апарату до документів;

— здійснення контролю за зберіганням документів та обліково-довідкового апарату до документів, які зберігаються у -нтів, внесених до Національного архівного фонду на зберігання, до відповідного державного архіву з додержанням вимог, передбачених нормативно-правовими актами Держкомархіву України.

Архів приймає на зберігання реєстри для реєстрації нотаріальних дій та сформовані у справи примірники нотаріальних документів і книги обліку від посадових осіб органів місцевого самоврядування після закінчення 10-річного строку їх зберігання у порядку та з дотриманням вимог, встановлених законодавством.

Архів приймає на зберігання від державних нотаріальних контор документи після закінчення 10-річного строку їх зберігання у державній нотаріальній конторі у порядку та з дотриманням вимог, установлених законодавством.

Архів приймає на зберігання документи від приватних нотаріусів у порядку та з дотриманням вимог, установлених законодавством.

Державний нотаріальний архів очолює завідувач, який призначається на посаду і звільняється з неї Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Завідувачем архіву може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою та одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути завідувачем особа, яка має судимість за вчинення злочину, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду. На завідувача архівом, як і на нотаріуса, поширюється заборона щодо зайняття підприємницькою або адвокатською діяльністю та інше обмеження, встановлені ч. 2 ст. 3 Закону України «Про нотаріат».

На посаду нотаріуса архіву призначається особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом. Нотаріуси, які працюють в архіві, зобов'язані додержуватись нотаріальної таємниці, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія не вчинялась. Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на працівників архіву, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи.

Документи, що передані на зберігання до архіву, не видаються у тимчасове користування нотаріусам, крім випадків, передбачених законодавством.

Згідно зі ст. 19 Закону України «Про нотаріат» за вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених Декретом Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито», зокрема ст. 4.

За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

3. Діяльність Міністерства юстиції України та головних територіальних управлінь юстиції в галузі нотаріату

Свою діяльність Міністерство юстиції здійснює відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. за № 228.

Відповідно до п. 1 Положення Міністерство юстиції України (Мін'юст) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мін'юст України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені у встановленому порядку головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі.

Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного

цифрового підпису, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб - підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у сфері правової освіти населення; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації.

Також Мін'юст є державним органом з питань банкрутства та органом, уповноваженим на забезпечення проведення перевірки, передбаченої Законом України «Про очищення влади».

Міністерство юстиції України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

До одного з основних завдань Мін'юсту належить організація роботи нотаріату. Зокрема в п. 4 вищевказаного Положення на Мін'юст щодо діяльності нотаріату держави покладено такі завдання:

- організація роботи нотаріату;
- протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги).

Серед величезної кількості завдань, покладених на Мін'юст, на нашу думку, діяльності нотаріату присвячено такі:

- здійснює державне регулювання нотаріальної діяльності, зокрема встановлює умови допуску громадян та посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, передбачених законом (далі - уповноважені особи), до провадження нотаріальної діяльності, здійснює контроль за організацією нотаріату та нотаріальної діяльності уповноважених осіб, керівництво державними нотаріальними конторами, перевіряє організацію нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, видає та анулює в установленому законом порядку свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, видає уповноваженим особам свідоцтво про право на вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадкових прав, встановлює порядок виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса, вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та уповноважених осіб; затверджує порядок проходження стажування уповноваженими особами, порядок проведення перевірки організації нотаріальної діяльності державних, приватних нотаріусів та уповноважених осіб, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил

нотаріального діловодства, порядок підвищення кваліфікації працівників органів нотаріату, нотаріусів, помічників нотаріусів та уповноважених осіб, установлює правила професійної етики нотаріусів, здійснює аналітично-методичне забезпечення нотаріальної діяльності, узагальнює та регулює нотаріальну практику, готує для нотаріусів та уповноважених осіб роз'яснення з питань, що належать до компетенції Міністерства;

— забезпечення ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру нотаріусів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей;

— забезпечення в установленому законодавством порядку організації доступу до реєстрів інформаційної мережі єдиних та державних реєстрів Мін'юсту;

— забезпечує організацію роботи Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, Комісії з питань застосування санкцій за порушення вимог актів законодавства, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, та комісії з питань складення іспиту із спадкового права посадовими особами органів місцевого самоврядування, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій;

— здійснення підготовки нотаріально оформлених документів для їх консульської легалізації, надання консульським установам і дипломатичним представництвам допомоги з питань вчинення нотаріальних дій;

— здійснення проставлення апостиля на офіційних документах, що видаються органами юстиції та судами, на виписках з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, а також на призначених для використання на території іноземних держав документах, що оформляються нотаріусами;

— здійснення регулювання і нагляду за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу - нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин), шляхом проведення планових і позапланових перевірок;

— забезпечення надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу - нотаріусам, адвокатам, адвокатським бюро та об'єднанням, суб'єктам господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин);

— проведення у межах повноважень, передбачених законом, перевірки організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу;

— інформування Держфінмоніторингу Держфінмоніторинг про дотримання суб'єктами первинного фінансового моніторингу - нотаріусами, адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями, суб'єктами господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин), вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню

тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, в тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення.

Нормативно-правові акти Мін'юсту підлягають державній реєстрації в установленому законодавством порядку.

Накази Мін'юсту, видані у межах повноважень, передбачених законом, обов'язкові для виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та громадянами.

Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі (далі - Головне територіальне управління юстиції) підпорядковуються Міністерству юстиції України та є його територіальними органами. Положення про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, затверджено наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 1707/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 червня 2011 р. за № 759/19497 (з наступними змінами та доповненнями).

Одним з основних завдань Головних територіальних управлінь юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі є забезпечення роботи нотаріату; протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги).

Головне управління юстиції в області, місті Києві, відповідно до покладених на нього завдань, у тому числі проводить відповідну роботу в галузі нотаріату:

— організовує роботу установ нотаріату, перевіряє їх діяльність і вживає заходів до її поліпшення, здійснює керівництво державними нотаріальними конторами та перевірку організації нотаріальної діяльності державних, приватних нотаріусів та уповноважених на це посадових осіб органу місцевого самоврядування (далі - уповноважені особи), контролює дотримання нотаріусами, уповноваженими особами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства, забезпечує роботу комісії з питань застосування санкцій за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;

— забезпечує і контролює діяльність нотаріального архіву щодо зберігання нотаріальних документів;

— визначає нотаріальний округ, реєструє приватну нотаріальну діяльність, веде та зберігає реєстраційні справи приватних нотаріусів, уносить зміни в реєстраційне посвідчення та анулює його, контролює дотримання вимог щодо організації робочого місця приватного нотаріуса;

— уносить подання до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту на право на зайняття нотаріальною діяльністю;

— зупиняє, припиняє діяльність нотаріусів, готує обґрунтовані подання на розгляд Мін'юсту щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

— встановлює розміри плати за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру;

— контролює обіг спеціальних бланків нотаріальних документів;

— контролює своєчасність та правильність унесення нотаріусами записів до Єдиних реєстрів, що діють у системі нотаріату;

— здійснює аналітично-методичне забезпечення нотаріальної діяльності, узагальнює та регулює нотаріальну практику, готує для нотаріусів роз'яснення в межах своєї компетенції;

— уносить подання до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про допуск осіб, приватна нотаріальна діяльність яких не здійснювалася протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю і які не працювали нотаріусами, консультантами державної нотаріальної контори чи помічниками (консультантами) приватних нотаріусів, не були посадовими особами, які здійснюють керівництво та контроль за діяльністю нотаріату та які повинні підтвердити свою кваліфікацію шляхом складання нового кваліфікаційного іспиту в порядку, встановленому чинним законодавством, до подання заяви про реєстрацію нотаріальної діяльності;

— забезпечує ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру нотаріусів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей, Державного реєстру актів цивільного стану громадян; Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань; Єдиного реєстру громадських формувань, Реєстру громадських об'єднань, Державного реєстру друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності;

— здійснює нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу - нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин), шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі виїзних; забезпечує надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу;

— здійснює регулювання з урахуванням політики, процедур та систем контролю оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення з метою визначення

відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та зменшення ризиків під час їх діяльності у цій сфері;

— вимагає від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а в разі виявлення порушень вимог законодавства вживає заходів для їх усунення; проводить перевірку організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу; застосовує санкції до суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

— інформує Мін'юст з метою виконання покладених на нього завдань про виявлені порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення суб'єктами первинного фінансового моніторингу та заходи, вжиті для їх усунення; подає (за наявності) Мін'юсту інформацію про припинення діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу; забезпечує зберігання інформації, що надійшла від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів; одержує від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформацію, необхідну для виконання ним функцій з регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

До посадових обов'язків начальника головного територіального управління юстиції належить призначення на посади та звільнення з посад завідувачів та інших працівників державних нотаріальних контор, завідувачів та інших працівників державних нотаріальних архівів.

4. Нотаріальна палата України як орган самоврядування нотаріусів

8 червня 1993 р. Міністерством юстиції України була зареєстрована Українська нотаріальна палата як добровільна всеукраїнська громадська організація нотаріусів.

Тобто Українська нотаріальна палата була одним із видів об'єднань громадян і тому на відносини, що виникали внаслідок її діяльності, розповсюджуються норми Закону України «Про об'єднання громадян».

Надзвичайно важливим для нотаріату України є створення нотаріальних органів самоврядування та запровадження обов'язковості членства у них нотаріусів. І цю особливість регламентовано змінами до Закону, які набрали чинності 1 січня 2013 р.

Професійне самоврядування нотаріусів здійснюється через Нотаріальну палату України та її органи, які функціонують на засадах законності, гласності, незалежності, демократичності, колегіальності, виборності, обов'язковості членства нотаріусів та виконання рішень органів професійного самоврядування, прийнятих відповідно до їх компетенції, забезпечення рівних можливостей доступу нотаріусів до участі в професійному самоврядуванні.

Нотаріальна палата України є організацією, яка здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату.

Так, ст. 16 Закону України «Про нотаріат» зазначає, що: метою професійного самоврядування нотаріусів є об'єднання на професійній основі зусиль нотаріусів для виконання покладених на них Законом обов'язків і забезпечення їхніх прав, представництво професійних інтересів нотаріусів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, захист професійних інтересів та соціальних прав нотаріусів, сприяння підвищенню професійного рівня нотаріусів та надання їм методичної допомоги, захисту інтересів фізичних і юридичних осіб при заподіянні їм шкоди внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріуса¹⁰⁹.

Тобто саме Законом України від 6 вересня 2012 р. № 5410-VI, який набув чинності з 1 січня 2013 р., вирішено питання створення в Україні органів професійного нотаріального самоврядування. На реалізацію цього Закону 29 березня 2013 р. відбувся Перший установчий з'їзд нотаріусів України, який не тільки вирішив питання створення Нотаріальної палати України як органу професійного самоврядування (зараз проходить процедура державної реєстрації об'єднання), а й затвердив Статут об'єднання, у якому врегульовано всі питання його діяльності, в тому числі мету, завдання, функції та повноваження об'єднання та його органів, питання членства, контролю за додержанням нотаріусами Правил професійної етики тощо.

Нотаріальна палата України є неприбутковою юридичною особою, має свою печатку, її діяльність здійснюється відповідно до законодавства та її статуту. Повноваження Нотаріальної палати України визначаються Законом України «Про нотаріат» та її статутом. До повноважень Нотаріальної палати України належать: представлення інтересів нотаріальних палат та нотаріусів у державних та інших установах; забезпечення захисту соціальних та професійних прав нотаріусів; участь у проведенні експертиз законопроектів з питань, пов'язаних з нотаріальною діяльністю; забезпечення підвищення кваліфікації нотаріусів та їхніх помічників; контроль за дотриманням нотаріусами правил професійної етики та інші повноваження.

Членами Нотаріальної палати України можуть бути особи, які отримали свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Розмір членських внесків та інших платежів членів Нотаріальної палати України, необхідних для виконання її функцій, визначає з'їзд нотаріусів.

Зауважуємо, що Нотаріальна палата України реєструється в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» з урахуванням особливостей, встановлених Законом «Про нотаріат».

З'їздом нотаріусів України 10 січня 2014 р. затверджено нову редакцію Статуту Нотаріальної палати України (далі — НПУ). Згідно з п. 2.4 Статуту НПУ здійснює такі функції:

¹⁰⁹ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності» від 6 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5208-17>.

1) представляє членів НПУ у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, в межах чинного законодавства бере участь у роботі органів, що створюються Міністерством юстиції України, в громадських радах при органах державної влади та ін.;

2) захищає професійні інтереси нотаріусів та забезпечує гарантії нотаріальної діяльності;

3) захищає соціальні права членів НПУ;

4) сприяє підвищенню професійного рівня нотаріусів та наданню їм методичної допомоги;

5) виконує інші функції відповідно до Статуту та Закону України «Про нотаріат».

Членство в НПУ є індивідуальним. З моменту державної реєстрації НПУ її членами стають всі нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або здійснюють приватну нотаріальну діяльність. Згода нотаріуса на набуття членства в НПУ не потребується. Також членами НПУ можуть бути особи, які мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, але не здійснюють нотаріальної діяльності.

Членство в НПУ припиняється: внаслідок припинення права на зайняття нотаріальною діяльністю члена НПУ з підстав, передбачених Законом України «Про нотаріат»; у разі смерті члена НПУ; на підставі заяви члена НПУ, який не здійснює нотаріальної діяльності, про припинення членства за власним бажанням, яке подається до НПУ.

Органами НПУ є: З'їзд нотаріусів України; Рада НПУ; Президент НПУ; Ревізійна комісія НПУ; Комісія з питань професійної етики.

Реорганізація або ліквідація НПУ може бути здійснена лише на підставі Закону. У разі ліквідації НПУ її активи повинні бути передані одній або декільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зараховані до державного бюджету.

Варто зазначити, що наказом Міністерства юстиції України від 15 березня 2013 р. вперше було затверджено Правила професійної етики нотаріусів України.

4 жовтня 2013 р. Міністерство юстиції України видало наказ за № 2104/5 «Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України». Отже, вказаним наказом прийнято нові правила етики нотаріусів.

Правила професійної етики нотаріусів України розроблені відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат» і визначають принципи професійної етики нотаріуса, якими нотаріус має керуватися у відносинах з державними органами, фізичними та юридичними особами, іншими нотаріусами.

Завданнями Правил є: забезпечення довіри суспільства та громадян до нотаріусів; забезпечення ефективності виконання завдань і функцій органів нотаріату; підвищення авторитету нотаріату та репутації нотаріусів; розширення можливостей впливу громадськості на якість діяльності нотаріусів; інформування фізичних та юридичних осіб про поведінку, яку вони мають право очікувати від нотаріусів.

Правила професійної етики нотаріусів визначають загальні стандарти професійної етики нотаріуса, морально-етичні принципи нотаріуса при здійсненні нотаріальної діяльності та професійно-етичні правила поведінки у відносинах з колегами, Нотаріальною палатою України, державними органами, установами, організаціями, фізичними та юридичними особами які до нього звертаються, засобами масової інформації. Крім того, встановлено стандарти поведінки нотаріусів у позаслужбовий час, рекламування та інформування нотаріальної діяльності.

Особливу увагу в нормативному акті приділено основним принципам професійної поведінки нотаріусів, до яких належать: незалежність; законність; об'єктивність та неупередженість; конфіденційність; добросовісність; чесність; повага до професії; культура поведінки.

Ці Правила є обов'язковими для нотаріусів, їх порушення тягне за собою відповідальність у порядку і випадках, передбачених Законом України «Про нотаріат».

5. Компетенція державних нотаріусів та приватних нотаріусів щодо вчинення нотаріальних дій

Термін «компетенція» походить від латинського слова «competentia», під яким розуміють коло повноважень, набуті знання, досвід, яке, в свою чергу, походить від «competo» — «відповідаю, підхожу».

Компетенція нотаріальних органів — коло повноважень нотаріальних органів відповідно до чинного законодавства. Слід зазначити, що до повноважень нотаріуса входить не тільки вчинення певної нотаріальної дії, а й коло прав та обов'язків, наданих нотаріусу чи відповідній посадовій особі законом. Це може бути витребування від підприємств, установ, організацій відповідних документів, встановлення особи громадянина і перевірка його дієздатності, встановлення дійсного волевиявлення сторін при посвідченні правочинів, за певних обставин — відкладення чи зупинення вчинення нотаріальної дії, правові консультації тощо¹¹⁰.

Компетенція нотаріальних органів — це коло нотаріальних дій, які вчиняють уповноважені особи, зокрема нотаріуси.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону¹ 614 VI від 1 жовтня 2008 р., з 1 червня 2009 р. державні та приватні нотаріуси вчиняють всі види нотаріальних дій, а саме:

- 1) посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо);
- 2) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 3) видають свідоцтва про право на спадщину;
- 4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя;
- 5) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів);
- 6) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися;

¹¹⁰ Сміян Л. С. Нотаріат в Україні : навч. посіб. — 2 ге вид., стереотип. / Л. С. Сміян, Ю. В. Нікітін, П. Г. Хоменко ; за ред. Ю. В. Нікітіна. — К. : КНТ, 2008. — С. 89.

7) провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме;

8) видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса;

9) накладають заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації;

9-1) накладають заборону щодо відчуження грошових сум, що будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до частини четвертої статті 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий відповідно до зазначеного закону;

10) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;

11) засвідчують справжність підпису на документах;

12) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;

13) посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем за повіту;

14) посвідчують факт, що фізична особа є живою;

15) посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці;

16) посвідчують час пред'явлення документів;

17) передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам;

18) приймають у депозит грошові суми та цінні папери;

19) вчиняють виконавчі написи;

20) вчиняють протести векселів;

21) вчиняють морські протести;

22) приймають на зберігання документи.

Також на нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно із законом.

Слід зауважити, що відповідно до статті 35 Закону України «Про нотаріат», державні нотаріуси в державних нотаріальних архівах видають вчиняють лише два види нотаріальних дій, а саме: видають дублікати документів та засвідчують вірність копій і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів.

У частині третій статті 1 Закону України «Про нотаріат» встановлено, що на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а на території Республіки Крим, крім того, — законодавством Республіки Крим, наказами Міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

6. Вчинення нотаріальних дій консульськими установами України

За своєю компетенцією консульські установи України вчиняють нотаріальні дії, передбачені у ст. 38 Закону України «Про нотаріат», а саме:

- 1) посвідчують угоди (договори, заповіти, доручення тощо), крім іпотечних договорів, угод про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні;
- 2) вживають заходів до охорони спадкового майна;
- 3) видають свідоцтва про право на спадщину;
- 4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;
- 5) засвідчують вірність копій документів і виписок з них;
- 6) засвідчують справжність підпису на документах;
- 7) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- 8) посвідчують факт, що громадянин є живим;
- 9) посвідчують факт знаходження громадянина в певному місці;
- 10) посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці;
- 11) посвідчують час пред'явлення документів;
- 12) приймають у депозит грошові суми і цінні папери;
- 13) вчиняють виконавчі написи;
- 14) приймають на зберігання документи;
- 15) вчиняють морські протести;
- 16) видають дублікати посвідчених ними документів.

Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України.

Порядок вчинення нотаріальних дій консульськими установами регулюється Законом України «Про нотаріат», Консульським статутом України та іншими актами законодавства України. Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94 затверджено Консульський статут України, глава XI якого називається «Нотаріальні дії». Порядок вчинення нотаріальних дій детально регламентовано в Положенні про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженому наказом Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ від 27 грудня 2004 р. за № 142/5/310, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2004 р. за № 1649/10248.

Вчинення нотаріальних дій покладається на консульських посадових осіб (далі — консул), які працюють у дипломатичних представництвах та консульських установах України.

Консули відповідно до ст. 7 Закону України «Про нотаріат» у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства закордонних справ України та іншими нормативно правовими актами.

Також при вчиненні нотаріальних дій консули в установленому порядку та в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Консул, який вчинює нотаріальні дії, зобов'язаний додержувати таємниці вчинюваних нотаріальних дій. Довідки про вчинені нотаріальні дії і документи видаються відповідно до законодавства України про державний нотаріат.

Консул не може вчинювати нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені своєї (свого) дружини (чоловіка), її (його) і своїх родичів по прямій лінії.

Якщо консулові стане відомо про спадщину, яка відкрилася на користь громадян України, які проживають в Україні, консул негайно передає у Міністерство закордонних справ України всі відомі йому дані про таку спадщину і можливих спадкоємців.

Якщо вчинення нотаріальної дії суперечить законодавству України, консул відмовляє у вчиненні такої дії.

Консул не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства України, або можуть за своїм змістом завдати шкоди інтересам України, або містять відомості, що паплюжать честь і гідність громадян. На прохання особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальних дій, їй повинні бути викладені причини відмови і роз'яснено порядок її оскарження.

При вчиненні нотаріальних дій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів, в яких беруть участь Україна і держава перебування, застосовуються норми іноземного права. Консул приймає документи, складені відповідно до вимог іноземного права, і вчинює посвідчувальні написи у формі, передбаченій іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

У главі VII статуту передбачено функції консула щодо майна громадян України. Зокрема консул вживає заходів для охорони майна, що залишилося після смерті громадянина України. Якщо залишене майно повністю або частково складається з предметів, що можуть зіпсуватись, а так само при надмірній дорожнечі зберігання такого майна консул має право про дати це майно і надіслати виручені гроші за належністю.

Консул має право приймати: спадкове майно для передачі спадкоємцям, які перебувають в Україні; на зберігання гроші, коштовності, цінні папери і документи, які належать громадянам України.

Консул відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо:

- учинення такої дії суперечить законові;
- не подані відомості (інформація) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії; — дія не підлягає вчиненню консулом;
- з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулась недієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, який не має необхідних повноважень;
- правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної дієздатності;

— в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

Консули не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, як що вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що паплюжать честь і гідність людини.

7. Вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» у населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії вчиняють посадові особи органів місцевого самоврядування. Компетенцію названих осіб, щодо вчинення ними нотаріальних дій передбачено у ст. 37 Закону України «Про нотаріат». Слід зауважити, що в частині першій вказаної статті не зазначено «у населених пунктах, де немає нотаріусів»

Таким чином, у сільських населених пунктах уповноважені на це посадові особи органу місцевого самоврядування вчиняють такі нотаріальні дії:

- 1) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) посвідчують заповіти (крім секретних);
- 3) видають дублікати посвідчених ними документів;
- 4) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 5) засвідчують справжність підпису на документах.

При цьому наголошуємо на тому, що посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права оформляти документи, призначені для використання за межами кордону.

Відповідно до Закону України від 3 березня 2009 р. № 1055-17 «Про внесення змін до статті 245 Цивільного кодексу України щодо повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування по вчиненню дій, прирівняних до нотаріальних», а також п. 4 ч. 2 ст. 40 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону від 3 березня 2009 р. № 1054-VI довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, по свідчуються уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Звертаємо увагу на те, що посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права посвідчувати довіреності від юридичних осіб. Зауважуємо, що згідно із Законом України від 20 жовтня 2014 р. за № 1709 VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування» з 1 січня 2016 р. суттєво змінюється компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо вчинення нотаріальних дій.

Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону України «Про нотаріат» посадові особи органів місцевого самоврядування вчиняють нотаріальні дії у сільських населених пунктах незалежно від реєстрації у ньому приватного нотаріуса.

До компетенції посадових осіб органів місцевого самоврядування у сільських населених пунктах з 1 січня 2016 р. також відноситься видача свідоцтва про право на спадщину та видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя.

Однак право видавати свідоцтва про право на спадщину та видавати свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя мають право лише уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України, та склали іспит із спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України. Також законодавцем встановлено, що контроль за організацією нотаріальної діяльності уповноважених на це посадових осіб органів місцевого самоврядування, дотриманням ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконанням правил нотаріального діловодства здійснюється Міністерством юстиції України.

При цьому свідоцтво про право на спадщину може бути видане уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування лише спадкоємцям першої та другої черги за законом (як у випадку спадкування ними за законом, так і у випадку спадкування ними за заповітом) і за правом представлення.

Також вказаним Законом, внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», відповідно до яких до системи органів державної реєстрації прав включено органи місцевого самоврядування сільських населених пунктів. І нарешті, вирішено головне питання, яке турбувало тисячі незаможних людей, — Законом скасовується обов'язкове проведення оцінки майна і встановлюється оподаткування спадщини за нульовою ставкою податку у випадках спадкування майна спадкоємцями першої та другої черги за законом чи за заповітом. Тобто у разі оформлення спадщини від чоловіка дружини, батьків дітей, баби діда, брата сестри.

Норми, якими передбачається скасувати обов'язкову оцінку майна при спадкуванні, набрали чинності вже на наступний день після офіційного опублікування Закону, тобто з 3 грудня 2014 р., а норми щодо надання повноважень органам місцевого самоврядування щодо оформлення права на спадщину та щодо реєстрації прав на успадковане мешканцями сільських населених пунктів нерухоме майно — з 1 січня 2016 р.

Нотаріальні дії у органах місцевого самоврядування вчиняють посадові особи, на яких за рішенням виконавчого комітету відповідної ради покладено вчинення цих дій. Вищезазначені посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а на території Республіки Крим, крім того, — законодавством Республіки Крим, наказами Міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, зокрема Порядком вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженим наказом Міністерства юстиції України № 3306/5 від 11 листопада 2011 р., зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 листопада 2011 р. за № 1298/20036.

Вказані посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, зобов'язані додержувати таємниці цих дій. Обов'язок додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. Особи, винні в порушенні таємниці вчинюваних нотаріальних дій, несуть відпо відальність у порядку, встановленому законодавством України.

Відповідно до ст. 9 Закону «Про нотаріат» посадова особа органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, не вправі вчинити нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я та від імені працівників даного органу місцевого самоврядування. Також посадові особи не вправі вчинити нотаріальні дії на ім'я і від імені цього органу місцевого самоврядування. У зазначених ви випадках нотаріальні дії вчиняються державною нотаріальною конторою, приватним нотаріусом чи у будь якому органі місцевого самоврядування іншої сільської, селищної, міської ради. Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених правил, є недійсними. Посадові особи органів місцевого самоврядування зобов'язані сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджа ти про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична не обізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Посадова особа органу місцевого самоврядування відмовляє у вчиненні нотаріальної дії у таких випадках:

- вчинення такої дії суперечить законові;
- дія підлягає вчиненню нотаріусом або посадовою особою іншого органу місцевого самоврядування;
- якщо з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася не дієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, який не має необхідних повноважень.

Також посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що паплюжать честь і гідність людини.

За загальним правилом, нотаріальні дії вчиняються в день подачі всіх необхідних документів після оплати цієї дії. За вчинення нотаріальних дій посадові особи органів місцевого самоврядування справляють державне мито відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7-93 від 21 січня 1993 р.

8. Посвідчення довіреностей та заповітів, прирівнених до нотаріально посвідчених

Законодавство України окремо визначає компетенцію посадових осіб щодо посвідчення лише двох видів нотаріальних дій: заповітів та довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених.

Відповідно до ст. 40 Нотаріального закону до нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) прирівнюються:

1) заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, посвідчені головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями бу динків для осіб похилого віку та інвалідів;

2) заповіти осіб, які перебувають під час плавання на морських, річкових суднах, що ходять під прапором України, посвідчені капітанами цих суден;

3) заповіти осіб, які перебувають у пошукових або інших експедиціях, посвідчені начальниками цих експедицій;

4) заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих час тин, з'єднань, установ або військово навчальних закладів;

5) заповіти осіб, які тримаються в установах виконання покарань, по свідчені начальниками таких установ;

б) заповіти осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах, посвідчені на чальниками слідчих ізоляторів.

Вищезазначені посадові особи, зобов'язані негайно передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів у державний нотаріальний архів за місцем проживання заповідача.

Капітани морських суден зобов'язані передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів капітанові морського порту або консулові України в іноземному порту для подальшого надсилання їх до державного нотаріального архіву за місцем проживання заповідача.

А державний нотаріус державного нотаріального архіву зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, та залишити у себе отриманий ним примірник заповіту з повідомленням про це заповідача та посадової особи, яка посвідчила заповіт. У разі встановлення не відповідності заповіту законіві державний нотаріус державного нотаріального архіву повідомляє про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт.

У разі якщо заповідач не мав місця проживання в Україні або місце проживання заповідача невідоме, заповіт надсилається до Київського державного нотаріального архіву. Також не є нотаріальними діями, а лише прирівнюються до нотаріально посвідчених такі довіреності:

1) довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їх заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями;

2) довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднань, установ, військово навчальних закладів, де немає нота ріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їх сімей і членів сімей

військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово навчальних закладів;

3) довіреності осіб, які тримаються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів;

4) довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Посвідчення заповітів і довіреностей вищезазначеними посадовими особами проводиться з дотриманням вимог цього Закону та інших нормативно правових актів. Зокрема постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 р. № 940 викладено в новій редакції Порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених.

Важливими, на нашу думку, є положення, передбачені в ст. 40-1 Закону «Про нотаріат» щодо засвідчення справжності підпису на документах на чальником установи виконання покарань, яке прирівнюється до нотаріального засвідчення справжності підпису особи на документах, зміст яких не суперечить законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що паплюжать честь і гідність людини.

Посадові, службові особи, які посвідчують заповіти і довіреності (далі — посадові, службові особи), керуються Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Мін'юсту, а також цим Порядком.

Посадові, службові особи при посвідченні заповітів і довіреностей зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю та не розголошувати відомості, отримані під час їх посвідчення.

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на осіб, яким про посвідчення заповіту та довіреності стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для їх посвідчення як свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Посадові, службові особи не вправі посвідчувати заповіти і довіреності на своє ім'я або від свого імені, на ім'я або від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер).

Посвідчені заповіти та довіреності реєструються посадовими, службовими особами, крім капітанів морських або річкових суден, що плавають під прапором України, начальників пошукових або інших експедицій, в реєстрі для реєстрації заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, форма якого встановлюється Міністерством юстиції України. Реєстр повинен бути прошитий, а аркуші пронумеровані. Кожний заповіт, довіреність реєструються під окремим порядковим номером. Номер, під яким зареєстровано заповіт чи довіреність, зазначається в посвідчувальному написі та є доказом

посвідчення заповіту чи довіреності. Капітан морського або річкового судна, що плаває під прапором України, вносить запис про посвідчення заповіту в судовий журнал. Реєстра ційний номер, за яким заповіт внесено до судового журналу, і номер сторінки судового журналу проставляється на двох примірниках заповіту. У судовому журналі робиться відмітка про передачу заповіту начальникові порту України або консулу України в іноземному порту.

Заповіт, посвідчений начальником експедиції, реєструється в обліковому журналі так само, як і вихідні документи. Порядковий номер, за яким заповіт зареєстровано у журналі, проставляється у посвідчувальному написі на обох примірниках заповіту.

Заповіт складається, підписується та посвідчується в двох примірниках. Присутність не менше двох свідків є обов'язковою умовою при посвідченні заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених, вищезазначеними посадовими та службовими особами. Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому. Свідки також зобов'язані дотримуватися таємниці при вчиненні нотаріальних дій.

Довіреність посвідчується в одному примірнику. Посвідчена довіреність вручається особі, від імені якої вона посвідчена, або на прохання такої особи і за її рахунок надсилається за зазначеною нею адресою особі, на ім'я якої видана така довіреність.

Завдання і запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення компетенції нотаріальних органів.
2. Які нотаріальні дії вчиняються в державних нотаріальних конторах?
3. Охарактеризуйте співвідношення компетенції нотаріальних органів.
4. Які заповіти прирівняні до нотаріально посвідчених?
5. Компетенція щодо вчинення нотаріальних дій дипломатичних представництв України.
6. Які довіреності прирівняні до нотаріально посвідчених?
7. Спільне та особливе в діяльності державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів України.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
2. Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.
3. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. 480 с.
4. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. Харьков: Консум, 1999. 240 с.

5. Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
6. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
7. Медвідь Ф. М., В. Ф. Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф.. Нотаріальний процес в Україні: навчальний посібник / За ред.. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
8. Нотаріат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
9. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.
10. Нотаріат України : Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. ред. С.Я. Фурси. 3-є вид., доповн. І переробл. К.: Алерта, 2015. 484 с.
11. Радзівєвська Л.Е., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівєвської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
12. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За ред. Ю. В. Шкітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
13. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
14. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.
2. Долинська М. С. До питання компетенції посадових і службових осіб, які вчиняють дії, прирівняні до нотаріально посвідчених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2017. Вип. 3. С. 55-65.
3. Долинська М. С. До. До питання розширення повноважень нотаріусів. Науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції»: збірник матеріалів; Львівська політехніка. Львів, 8–9 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 176–178.
4. Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2018. С. 65-68.
5. Долинська М. С. Особливості вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2011. Вип. 53. С. 197–203.
6. Долинська М.С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2015. Вип. 3. С. 75 – 84.

7. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2017. 40 с.

8. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2017. 465 с.

9. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату в Україні: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 8–15.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. №3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №39. Ст. 383.

3. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009 р., № 13. Стор. 449. стаття 161.

4. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності»: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI. *Урядовий кур'єр* від 17.10.2012. № 189.

5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

6. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 21.04.2011 № 3271-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 44. Ст. 460.

7. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо повноважень по вчиненню нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Закон України від 03.03.2009 № 1054-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 29. С. 1054. Ст. 392.

8. Про внесення змін до статті 245 Цивільного кодексу України щодо повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування по вчиненню дій, прирівняних до нотаріальних: Закон України від 03.03.2009 № 1055-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2009. 29. С. 1055. Ст. 393.

9. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.

10. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. *Голос України*. 2014. 8 листопада.

11. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. *Урядовий кур'єр*. 2014. 11 липня. № 123.

12. Про затвердження Положення про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в

областях, містах Києві та Севастополі: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 № 170/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 49. С. 9. Ст. 1984.

13. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2013 № 2104/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 82. С. 580. Ст. 3070.

Розділ 4

ПРАВОВИЙ СТАТУС НОТАРІУСА В УКРАЇНІ

1. Правовий статус нотаріуса

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» вчинення нотаріальних дій в основному покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Нотаріус — це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Тобто особа, яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, має можливість працювати в державних органах (нотаріальна контора, нотаріальний архів) або відкрити нотаріальну контору та займатися приватною нотаріальною практикою і називається нотаріусом.

Міждержавними та приватними нотаріусами є багато спільного, зокрема:

- назва професії (ст. 1 Закону України «Про нотаріат» (далі — Закон);
- єдина правова основа діяльності нотаріату (ст. 2 Закону);
- державне регулювання нотаріальної діяльності (ст. 21 Закону);
- єдині вимоги до посади нотаріуса (ст. 3 Закону);
- права та обов'язки (статті 4—9 Закону);
- права вступу до професії (статті 10—11 Закону);
- однакові випадки анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю (ст. 12 Закону);
- компетенція державних та приватних нотаріусів та ін.

Діяльність нотаріусів провадиться в єдиному правовому полі держави Україна та здійснюється з дотриманням Конституції України, Закону України «Про нотаріат», інших законодавчих актів України.

Законодавець, надаючи нотаріусу певні владні повноваження, ставить і певні вимоги, зокрема нотаріус не може займатися підприємницькою або адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або на службі в органах місцевого самоврядування, перебувати у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої.

Також нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Законодавець наділив нотаріусів досить широким колом прав. А саме, відповідно до ст. 4 Закону нотаріус має право:

- витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;

— одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, плату за вчинення інших дій, покладених на них відповідно до закону, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій;

— складати проекти угод (правочинів) і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

До обов'язків нотаріуса належать такі:

— здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону «Про нотаріат» і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики;

— сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;

— зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; — відмовляти у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;

— вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;

— дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;

— надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства;

— постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 29¹ цього Закону, проходити підвищення кваліфікації;

— виконувати інші обов'язки, передбачені законом, в тому числі суб'єкта фінансового моніторингу.

Вагомим доказом рівності між державними та приватними нотаріусами є положення ст. 6 Закону щодо прийняття нотаріальної присяги. Так, особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в урочистій обстановці приносить присягу такого змісту: «Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса».

Відповідно до ст. 9 Закону «Про нотаріат» нотаріуси, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових

відносинах з приватним нотаріусом. Нотаріальні дії, вчинені з порушенням вище встановлених правил, є недійсними.

Також однаковими є гарантії нотаріальної діяльності. Держава гарантує і забезпечує рівні умови доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю та рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності.

Будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, у тому числі вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які знаходяться у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат» в редакції Закону від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI, з 1 червня 2009 р. державні та приватні нотаріуси вчиняють всі види нотаріальних дій.

Нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Нотаріуси у встановленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також укладених Україною міждержавних угод.

Нотаріуси, незалежно від їх статусу, зобов'язані дотримуватися таємниці щодо вчинення нотаріальних дій. Нотаріальна таємниця — сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат» та з метою підвищення професійного рівня державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів та помічників приватних нотаріусів наказом Міністра юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3256/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 24 грудня 2010 р. за № 1331/18626, затверджено Порядок підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів.

На теперішній час вищевказаний наказ втратив чинність та діє наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 р. № 1422/5 «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 29 серпня 2014 р. за № 1046/25823.

Відповідно до п. 2 вищезазначеного Порядку метою підвищення кваліфікації державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників при ватних

нотаріусів є вдосконалення їх професійної підготовки шляхом оновлення, поглиблення і розширення професійних знань, умінь і навичок, забезпечення інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці їх застосування при здійсненні нотаріальної діяльності.

Наголошено, що підвищення кваліфікації є безперервним процесом і здійснюється на принципах доступності, ґрунтовності, системності й послідовності навчання, поєднання теоретичних знань з практичними вміннями та навичками.

Підвищення кваліфікації державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів здійснюється за такими видами:

— самостійне навчання;

— навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації та за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються Центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників юстиції за дорученням Міністерства юстиції та вищими навчальними закладами;

— навчання за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються самоврядними організаціями нотаріусів та науковими установами.

Пунктом 5 Порядку нотаріусів зобов'язано постійно працювати над підвищенням свого професійного рівня та не менше ніж один раз на два роки підвищувати кваліфікацію за професійними програмами підвищення кваліфікації або за програмами тематичних короткострокових семінарів з подальшим складанням заліку та отриманням свідоцтва. При цьому мінімальний строк підвищення кваліфікації, за результатами проходження якого видається відповідне свідоцтво, складає 54 академічні години.

Самостійне навчання (самоосвіта) як вид підвищення кваліфікації також може здійснюватися шляхом публікацій науково-практичних статей з питань нотаріату у фахових друкованих виданнях (журналах та інших періодичних виданнях) в Україні; участі у міжнародних семінарах, симпозиумах, науково-практичних конференціях з питань нотаріату; навчання з метою здобуття освітнього ступеня магістра, наукових ступенів за професійно спрямованими напрямками підготовки у сфері нотаріату.

Підвищення кваліфікації відбувається згідно з навчальними планами підвищення кваліфікації за професійними програмами та програмами тематичних короткострокових семінарів, які формуються з урахуванням таких напрямів:

— актуальні питання організації нотаріальної діяльності в Україні;

— правила ведення нотаріального діловодства та архіву;

— загальні правила та порядок вчинення нотаріальних дій;

— нотаріус як спеціальний суб'єкт, який виконує функції державного реєстратора прав на нерухоме майно;

— діяльність нотаріуса, пов'язана з удосконаленням практичних навичок по роботі з єдиними та державними реєстрами;

— підготовка документів для проставлення апостилю та подальшої консульської легалізації;

- нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу;
- новели у законодавстві України, що стосуються діяльності нотаріуса;
- інші питання, пов'язані з діяльністю нотаріуса, знання яких потребують постійного оновлення та удосконалення.

Підвищення кваліфікації за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються Центром, проводиться відповідно до планів-графіків підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, нотаріусів державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, які щороку затверджуються Міністерством юстиції.

За результатами проходження навчання за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються самоврядними організаціями нотаріусів, науковими установами та вищими навчальними закладами, може видаватися відповідний документ.

У тематичних короткострокових семінарах, які організуються самоврядними організаціями нотаріусів, науковими установами та вищими навчальними закладами, крім державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, можуть брати участь посадові особи органів місцевого самоврядування та інші особи, які виявили бажання пройти навчання за програмами цих семінарів.

Методичне забезпечення проведення підвищення кваліфікації здійснюється відповідно Міністерством юстиції, Центром, самоврядними організаціями нотаріусів спільно з науковими установами та вищими навчальними закладами.

Слід зауважити, що в останні роки було істотно розширено коло повноважень нотаріусів, зокрема на них було покладено виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу та державного реєстратора прав на нерухоме майно.

Нотаріуси відповідно до Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону від 26.11.2015 № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» з 13 грудня 2015 року наділені повноваженнями державних реєстраторів прав на нерухоме майно та здійснюють державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як при вчиненні нотаріальної дії, так і без вчинення нотаріальної дії.

Також Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 26 листопада 2015 року № 835-VIII, нотаріуси наділяються повноваженнями державних реєстраторів у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

Заслуговують на увагу зміни до чинного нотаріального законодавства щодо доповнення новою частиною статтю 1 Закону України «Про нотаріат». Відповідно до якої, на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Тобто, до компетенції державних та приватних нотаріусів в Україні відноситься не лише вчинення нотаріальних дій, а також і вчинення інших не нотаріальних дій, які як і нотаріальні дії, здійснюються з метою надання їм юридичної вірогідності.

2. Порядок доступу до професії нотаріуса. Вища кваліфікаційна комісія нотаріату

Вимоги особи, яка має намір займатися нотаріальною діяльністю в Україні, безпосередньо закріплені в Нотаріальному законі та з часом все посилюються.

Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про нотаріат» від 9 вересня 1993 р. нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту (університет, академія, інститут) і пройшов стажування протягом шести місяців у державній нотаріальній конторі або у нотаріуса, що займається приватною нотаріальною практикою, склав кваліфікаційний іспит та одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною практикою. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість.

У ст. 3 Закону «Про нотаріат», в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI, зазначено, що нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість за вчинення злочину, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Вищезазначеною статтею Закону, в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. №5208-VI, істотно змінилися вимоги до особи, яка може бути нотаріусом, а саме: громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Тобто держава висуває певні обмеження до осіб, які бажають займатися нотаріальною діяльністю.

Із вищеназваних законодавчих дефініцій нотаріуса можна виділити спільні риси, а саме: нотаріусом в Україні може бути лише громадянин України, який має вищу юридичну освіту, склав кваліфікаційний іспит, отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а також те, що нотаріусом не може бути особа, яка має судимість.

Порівняльний аналіз норм ст. 3 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону № 3426-ХІІ від 2 вересня 1993 р., в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI та в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI свідчить про істотне коригування інституту нотаріуса, зокрема посилюються вимоги до особи, яка бажає стати нотаріусом.

По-перше, обов'язкове володіння особою українською мовою.

По-друге, наявність у особи юридичного стажу. У ст. 3 Закону України «Про нотаріат» в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI зазначено, що нотаріусом може бути особа, яка має стаж роботи у сфері права не менше трьох років. Однак названою статтею в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI, встановлено, що особа, яка бажає стати нотаріусом, повинна мати стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки.

По-третє, необхідність проходження стажування збільшилась від шести місяців у державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса (ст. 3 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3426-ХІІ), до одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса (ст. 3 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI).

Аналіз норм закону в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI доводить, що особа обов'язково повинна пропрацювати помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки. Тобто фактично термін стажування продовжено і він складає не менше трьох років.

Особа, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, повинні скласти кваліфікаційний іспит у Вищій кваліфікаційній комісії нотаріату, утвореній при Міністерстві юстиції України.

Відповідно до ст. 10 Нотаріального закону для визначення рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, та вирішення питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю при Міністерстві юстиції України утворюється Вища кваліфікаційна комісія нотаріату.

Персональний склад Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату затверджується наказом Міністерства юстиції України.

Строк повноважень персонального складу Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату складає три роки, починаючи з дня його затвердження. Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату затверджується Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 923 затверджено нове Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату та визнано таким, що втратило чинність, Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006 р. № 1689.

Положенням визначено завдання, функції та порядок діяльності Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, яка утворюється при Мін'юсті. Основним

завданням Комісії є: визначення рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, та вирішення питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Комісія відповідно до покладених на неї завдань:

— розглядає подання головних територіальних управлінь юстиції Мін'юсту в Автономній Республіці Крим, в областях, мм. Києві та Севастополі (далі - головні управління юстиції) про допуск осіб, які мають намір скласти кваліфікаційний іспит на право на зайняття нотаріальною діяльністю, до його складення;

— забезпечує проведення кваліфікаційного іспиту на право на зайняття нотаріальною діяльністю;

— розглядає подання Мін'юсту, головних управлінь юстиції або Нотаріальної палати України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

До складу Комісії входить сім представників Мін'юсту та сім нотаріусів України, делегованих Нотаріальною палатою України.

Нотаріус може бути делегований до Комісії за умови, що: він не був членом попередніх складів Комісії; має безперервний стаж роботи нотаріусом не менш як 15 років; щодо нього не застосовувалися дисциплінарні стягнення (державний нотаріус) або його діяльність не зупинялася (приватний нотаріус) у зв'язку з допущеними порушеннями законодавства.

Персональний склад комісії затверджується наказом Міністерства юстиції України.

Головою комісії є Міністр юстиції, а першим заступником голови комісії та заступником голови Комісії обираються один з її членів на засіданні комісії шляхом відкритого голосування.

Регламент роботи Комісії затверджується Комісією. Матеріально-технічне, фінансове та інформаційне забезпечення діяльності Комісії здійснює Мін'юст.

Голова Комісії організовує роботу Комісії, розподіляє обов'язки між її членами. Секретар Комісії призначається з числа представників Мін'юсту. До кола повноважень Секретаря Комісії належить: забезпечення підготовки та проведення засідань Комісії, ведення протоколів засідань, ведення обліку та зберігання справ.

Члени Комісії звільняються на час її роботи від виконання службових обов'язків із збереженням середнього заробітку. Засідання Комісії проводиться у разі потреби. Дату, час і місце проведення засідання Комісії визначає її голова.

Секретар Комісії не пізніше ніж за 10 днів до проведення засідання повідомляє членам Комісії і особам, що беруть участь у засіданні, про дату і час його проведення.

Засідання Комісії вважається правоможним, якщо на ньому присутні не менш як дві третини її членів.

Засідання Комісії проводить її голова, а в разі його відсутності - перший заступник голови Комісії. У разі відсутності першого заступника голови Комісії засідання проводить заступник голови Комісії.

Комісія приймає рішення більшістю голосів присутніх на засіданні членів Комісії. У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови Комісії.

Рішення викладається в письмовій формі, підписується головуючим на засіданні та членами Комісії, які брали участь у засіданні.

Комісія має право в межах своїх повноважень одержувати на свій запит необхідну інформацію від головних управлінь юстиції, а також інших державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності та їх посадових осіб.

Член Комісії має право: ознайомлюватися з матеріалами, поданими на її розгляд; брати участь у вивченні матеріалів справи та їх перевірці; заявляти клопотання, висловлювати власну думку з питань, що розглядаються; брати участь у прийнятті рішення шляхом голосування; висловлювати окрему думку, оформлену в письмовому вигляді.

До обов'язків члена комісії перш за все належить: заявити про самовідвід у випадках, передбачених вказаним Положенням; виконувати доручення голови Комісії в межах, передбачених Положенням.

Наголошуємо, що член Комісії не може брати участі у розгляді питання та прийнятті рішення і підлягає відводу (самовідводу), якщо: він є членом сім'ї або близьким родичем особи, щодо якої розглядається питання; стало відомо про інші обставини, які можуть вплинути на об'єктивність та неупередженість члена Комісії.

Відвід члену Комісії може заявити особа, щодо якої розглядається питання. Відвід з обґрунтуванням його причин надсилається Комісії у формі письмової заяви. Головуючий на засіданні зобов'язаний ознайомити члена Комісії із заявою про його відвід.

Рішення про відвід (самовідвід) члена Комісії приймається більшістю присутніх на засіданні її членів, крім члена Комісії, стосовно якого вирішується питання щодо відводу (самовідводу). У разі рівного розподілу голосів рішення про відвід (самовідвід) вважається прийнятим. Член Комісії, якому заявлено відвід, має право дати пояснення з приводу відводу.

Розгляд питання на засіданні Комісії починається із заслуховування доповіді члена Комісії, який попередньо вивчав подання Мін'юсту, відповідного головного управління юстиції або Нотаріальної палати України, після чого заслуховуються присутні на засіданні Комісії особи, а також вивчаються та аналізуються необхідні документи.

Під час засідання Комісії секретар веде протокол, який підписують головуючий на засіданні та секретар.

За результатами розгляду питання Комісія може ухвалити рішення про:

1) допуск або відмову в допуску до складення кваліфікаційного іспиту на право на зайняття нотаріальною діяльністю;

2) видачу або відмову у видачі Мін'юстом свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

3) допуск або відмову в допуску до складення нового кваліфікаційного іспиту особою, яка протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю не провадила приватну нотаріальну діяльність і не працювала нотаріусом, консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату;

4) підтвердження або не підтвердження кваліфікації особою, яка протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю не провадила приватну нотаріальну діяльність і не працювала нотаріусом, консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату;

5) анулювання або відмову в анулюванні свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Комісія затверджує Регламент роботи. Рішення Комісії може бути оскаржене до суду.

Порядок внесення відповідними головними територіальними управліннями юстиції або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату встановлюється Міністерством юстиції України.

Наказом Міністерства юстиції України № 1905/5 від 28 липня 2011 р., зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 липня 2011 р. за №¹ 926/19664, затверджено Порядок допуску до складання кваліфікаційного іспиту осіб, які пройшли стажування в державній нотаріальній конторі або в приватного нотаріуса, та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату, який вступив у силу з 1 січня 2012 р.

Вказаним наказом визнано таким, що втратив чинність, наказ Міністерства юстиції України від 10 липня 2008 р. № 1168/5 «Про затвердження Порядку проведення кваліфікаційного іспиту для осіб, які пройшли стажування в державній нотаріальній конторі або в приватного нотаріуса», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 10 липня 2008 р. за ¹ 621/15312 (із змінами).

21 липня 2014 р. Міністерство юстиції України прийняло наказ за № 1174/5 «Про внесення змін до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату», яким внесено зміни до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 р. за № 1905/5, виклавши його у новій редакції. До вказаного нормативного акту, з часом, було внесено зміни наказами Мін'юсту від 15 вересня 2016 року та 07 червня 2017 року, 31 жовтня 2017 року.

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату:

— приймає рішення про допуск або відмову в допуску до складання кваліфікаційного іспиту;

— проводить кваліфікаційний іспит; на підставі результатів складеного кваліфікаційного іспиту приймає рішення про видачу (або відмову у видачі) Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

— на підставі результатів складеного кваліфікаційного іспиту приймає рішення про підтвердження кваліфікації особою, приватна нотаріальна діяльність якої не здійснювалася протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю і яка не працювала нотаріусом,

консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату (далі — особа, що складає кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації).

Повідомлення про проведення кваліфікаційного іспиту має бути розміщене на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України не пізніше ніж за тридцять днів до дати проведення кваліфікаційного іспиту. Повідомлення про проведення кваліфікаційного іспиту повинно містити інформацію про дату, час, місце проведення кваліфікаційного іспиту із зазначенням кінцевого строку подачі документів до головного управління юстиції. У повідомленні може міститися додаткова інформація.

Особа, яка має намір скласти кваліфікаційний іспит, не пізніше ніж за двадцять днів до дня проведення кваліфікаційного іспиту особисто подає до відповідного головного територіального управління юстиції заяву на ім'я начальника головного територіального управління юстиції про внесення до Комісії подання про допуск цієї особи до кваліфікаційного іспиту.

Заява підлягає реєстрації в установленому порядку.

Відповідно до п. 6 Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату до заяви додаються такі документи:

- оригінал та копія диплома про повну вищу юридичну освіту;
- оригінал та копія довідки про відсутність судимості;
- трудова книжка та копія трудової книжки, якщо особа на час подачі документів не працює;
- копія трудової книжки, завірена за місцем роботи, якщо особа на час подачі документів працює;
- паспорт громадянина України та копії першої, другої сторінок паспорта громадянина України та сторінки, на якій проставлено штамп про реєстрацію місця проживання фізичної особи.

Особа, яка пройшла стажування в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, додає до заяви вищеперелічені документи, а також висновок та копію висновку про проходження стажування в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса. Особа, що складає кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації, додає до заяви документи, передбачені п. 6 вказаного Порядку, а також копію свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Копії вищезазначених документів повинні бути засвідчені в установленому порядку, а оригінали повертаються особі.

У разі якщо особою подано всі передбачені Порядком документи, їх копії формуються відповідальною особою головного територіального управління юстиції в особову справу особи, яка має намір скласти кваліфікаційний іспит. Зауважуємо, що єдиною підставою для відмови головних територіальних управлінь юстиції в підготовці та направленні до Комісії подання про допуск особи до складання кваліфікаційного іспиту може бути ненадання особою всіх передбачених вказаним Порядком документів.

Подання головного територіального управління юстиції до Комісії про допуск особи до складання кваліфікаційного іспиту та особова справа цієї особи надсилаються кур'єрською доставкою до Міністерства юстиції України не пізніше ніж за п'ятнадцять днів до дати проведення кваліфікаційного іспиту.

Подання головного територіального управління юстиції про допуск особи до складання кваліфікаційного іспиту разом з доданою до нього особовою справою, що надійшло до Комісії, реєструється в журналі реєстрації подань головних територіальних управлінь юстиції про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту, що зберігається в справах Департаменту приватного права.

До складання кваліфікаційного іспиту допускаються особи, які:

— мають повну вищу юридичну освіту;

— мають стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, або у передбаченому Законом України «Про нотаріат» випадку успішно пройшли стажування в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса;

— мають намір скласти кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації;

— не мають судимості.

У разі якщо до Комісії надійшло подання головного територіального управління юстиції про допуск до складання кваліфікаційного іспиту особи, яка є членом сім'ї або близьким родичем члена Комісії, такий член Комісії не бере участі у розгляді будь-яких питань, що стосуються складання кваліфікаційного іспиту цією особою.

У вказаному Порядку під поняттям «член сім'ї або близький родич» слід розуміти чоловіка (дружину) члена Комісії, його дітей, батьків, рідних братів і сестер, діда, бабу, онуків, усиновлювачів, усиновлених та інших осіб за умови їх постійного проживання із членом Комісії і ведення з ним спільного господарства.

Комісія на підставі подання управління юстиції в строк не пізніше ніж за п'ять днів до проведення кваліфікаційного іспиту розглядає подані заінтересованими особами документи та приймає рішення про допуск до складання кваліфікаційного іспиту чи відмову у такому допуску.

Особам, яким відмовлено в допуску до складання кваліфікаційного іспиту, Комісія у п'ятиденний строк надсилає витяг з відповідного рішення Комісії, засвідчений підписом секретаря Комісії, із зазначенням причин такої відмови.

Комісією затверджується графік проведення кваліфікаційного іспиту із зазначенням дати та часу його складання допущеними особами.

Повідомлення про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту має бути розміщене на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України не пізніше ніж за три дні до дати проведення кваліфікаційного іспит.

Повідомлення про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту повинно містити прізвища, імена та по батькові осіб з відміткою про допуск чи недопуск до його складання, а також графік проведення кваліфікаційного іспиту.

У разі зміни графіка, а також місця проведення кваліфікаційного іспиту Комісія не пізніше ніж за добу повідомляє про це осіб, допущених до його складання, шляхом розміщення відповідного повідомлення на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України.

У день проведення кваліфікаційного іспиту особа, допущена до його складання, проходить реєстрацію, для чого пред'являє паспорт громадянина України.

Для складання кваліфікаційного іспиту використовується електронна система для проведення електронного анонімного тестування. Кваліфікаційний іспит проводиться в окремому приміщенні, в якому розміщуються автоматизовані робочі місця осіб, допущених до складання кваліфікаційного іспиту, окреме автоматизоване робоче місце для адміністрування системи з підключеним до нього принтером та відповідне комунікаційне обладнання.

Серверна частина програмного забезпечення системи розміщується на технічних ресурсах адміністратора Єдиних та Державних реєстрів, створення та забезпечення функціонування яких належить до компетенції Міністерства юстиції України.

Налаштування автоматизованих робочих місць осіб, допущених до складання кваліфікаційного іспиту, повинні забезпечувати відсутність доступу до інформаційних ресурсів мережі Інтернет.

Створення та налаштування системи, її технічне обслуговування та модернізація, а також вжиття технічних заходів для збереження даних, що містяться на сервері системи, здійснюються адміністратором Єдиних та Державних реєстрів, створення та забезпечення функціонування яких належить до компетенції Міністерства юстиції України – НАІС.

Приміщення має забезпечувати індивідуальну роботу над екзаменаційним завданням. Особи, які беруть участь у складанні кваліфікаційного іспиту, можуть залишати приміщення до закінчення цього іспиту виключно в супроводі члена Комісії.

Під час складання кваліфікаційного іспиту забороняється використовувати будь-які джерела інформації на паперових чи електронних носіях (підручники, навчальні посібники, електронні книги тощо), а також засоби зв'язку. При користуванні під час складання кваліфікаційного іспиту зазначеними та іншими джерелами інформації або засобами зв'язку особа за рішенням Комісії відсторонюється від участі у кваліфікаційному іспиті і вважається такою, що не склала його.

Об'єктивність проведення кваліфікаційного іспиту забезпечується рівними для всіх осіб умовами щодо доступу до інформації стосовно процедури проведення іспиту, місця складання та тривалості іспиту, а також щодо кількості та ступеня складності екзаменаційних завдань та відкритості інформації про результати іспиту.

Оскільки кваліфікаційний іспит є публічним, на засіданні Комісії можуть бути присутніми представники засобів масової інформації.

Під час проведення кваліфікаційного іспиту засобами Міністерства юстиції України забезпечується ведення відеофіксації кваліфікаційного іспиту.

Кваліфікаційний іспит здійснюється у вигляді електронного анонімного тестування. Екзаменаційні завдання формуються безпосередньо системою для кожної особи індивідуально шляхом генерування у довільній формі переліку тестових питань та завдань.

Зразок екзаменаційних завдань розміщується на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України.

При цьому екзаменаційні завдання електронного анонімного тестування розробляються Департаментом. Загальний час електронного анонімного тестування складає чотири години. Перебіг часу для кожної особи розпочинається індивідуально після її авторизації у системі з моменту підтвердження запиту системи на початок тестування. У разі неможливості продовження електронного анонімного тестування з технічних причин у засіданні Комісії оголошується перерва до їх усунення.

Теоретична частина електронного анонімного тестування включає в себе сто тестових питань. До кожного питання пропонуються декілька варіантів відповідей, одна з яких є правильною або всі запропоновані варіанти є неправильними. У разі необхідності запитання може бути пропущене, в такому випадку є можливість відповісти на нього пізніше.

На виконання теоретичної частини електронного анонімного тестування відводиться дві години.

Оцінювання теоретичної частини електронного анонімного тестування здійснюється системою. Кожна правильна відповідь оцінюється системою в один бал, неправильна — в нуль балів. Якщо не обрано жодної відповіді, у тому числі у зв'язку зі спливом встановленого часу, така відповідь зараховується як неправильна.

Теоретична частина вважається виконаною, якщо набрано не менше сімдесяти балів. У цьому випадку особа автоматично допускається системою до практичної частини. У разі набрання меншої кількості балів, у тому числі у зв'язку із закінченням часу, відведеного для виконання теоретичної частини, електронне анонімне тестування автоматично припиняється системою та особа вважається такою, що не склала кваліфікаційного іспиту.

Результати виконання теоретичної частини електронного анонімного тестування виводяться системою у вигляді відповідного повідомлення. Особам, які за результатами виконання теоретичної частини електронного анонімного тестування набрали не менше сімдесяти балів, разом з повідомленням про результати її виконання системою видається код доступу до практичної частини електронного анонімного тестування.

Практична частина електронного анонімного тестування включає в себе такі завдання: п'ять проектів нотаріальних документів та п'ять задач. На виконання практичної частини електронного анонімного тестування відводиться дві години. Оцінювання практичної частини електронного анонімного тестування здійснюється системою.

Завдання «проект нотаріального документа» викладається у вигляді п'яти текстів різних проектів нотаріальних документів, кожний з яких містить п'ять помилок змістового характеру. До кожного тексту проекту нотаріального документа пропонуються не менше десяти варіантів помилок, з яких п'ять є

правильними. Надання відповіді на це завдання полягає у виявленні в кожному з п'яти текстів проектів нотаріальних документів п'яти помилок та їх виборі із запропонованих системою варіантів у порядку розташування цих помилок у тексті документа.

При виконанні завдання слід враховувати, що у разі вибору неправильної помилки або порушення порядку її розташування у тексті проекту нотаріального документа решта правильно вибраних помилок, що розташовані в його тексті після невірно вибраної, оцінюються системою як неправильні.

Правильно вибрана помилка оцінюється системою в один бал.

Якщо не обрано жодної помилки із запропонованих системою варіантів, у тому числі у зв'язку зі спливом встановленого часу, така відповідь оцінюється системою в нуль балів.

Завдання «задача» викладається у вигляді п'яти окремих текстів з описом конкретних казусів із нотаріальної практики. До кожної задачі пропонується п'ять варіантів відповідей, один з яких є правильним та оцінюється системою в п'ять балів, решта — неправильні, що полягає в їх неповноті, хибності аргументації тощо. Неправильні відповіді оцінюються системою в нуль балів. Якщо не обрано жодної правильної відповіді, у тому числі у зв'язку зі спливом встановленого часу, така відповідь зараховується як неправильна. При цьому завдання практичної частини електронного анонімного тестування можуть виконуватись у довільному порядку.

Практична частина електронного анонімного тестування вважається виконаною, а особа — такою, що склала кваліфікаційний іспит, якщо за результатами її виконання набрано не менше сорока балів. Після закінчення виконання практичної частини електронного анонімного тестування або часу, відведеного для її виконання, тестування автоматично припиняється системою незалежно від стану виконання завдання. Результати виконання практичної частини електронного анонімного тестування виводяться системою у вигляді відповідного повідомлення.

Після закінчення виконання електронного анонімного тестування всіма особами або часу, відведеного для його виконання, секретарем Комісії формується та роздруковується екзаменаційна відомість.

Екзаменаційна відомість містить перелік імен входу осіб, які проходили електронне анонімне тестування, кількість набраних за кожне завдання балів та вільне поле для зазначення прізвищ, імен та по батькові осіб, яке заповнюється після ідентифікації результатів електронного анонімного тестування.

Ідентифікація результатів електронного анонімного тестування здійснюється секретарем Комісії після формування екзаменаційної відомості у присутності всіх членів Комісії, що беруть участь у засіданні. Прізвища, імена і по батькові осіб, що склали іспит, заносяться секретарем Комісії до роздрукованої екзаменаційної відомості, яка скріплюється підписами всіх присутніх на засіданні членів Комісії. Після закінчення кваліфікаційного іспиту секретарем Комісії складається протокол, у якому зазначаються час та місце проведення кваліфікаційного іспиту; прізвища, імена та по батькові присутніх членів Комісії; прізвища, імена та по батькові, реквізити паспортів, місце реєстрації осіб, що складають кваліфікаційний іспит; результати електронного

анонімного тестування із зазначенням отриманого особами імені доступу; прізвища, імена та по батькові осіб, які склали та які не склали кваліфікаційного іспиту.

Протокол підписується головою та секретарем Комісії.

Комісія на підставі результатів складеного кваліфікаційного іспиту приймає рішення про:

— видачу або відмову у видачі Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

— підтвердження (або не підтвердження) кваліфікації особою, яка складала кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації.

Після закінчення кваліфікаційного іспиту Комісія оголошує результати його проведення та прізвища, імена, по батькові осіб, щодо яких за результатами його проведення прийнято рішення про видачу (або відмову у видачі) Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а також про підтвердження (не підтвердження) кваліфікації особою, що складала кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації.

Повідомлення про результати проведення кваліфікаційного іспиту розміщується на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України в день ухвалення Комісією відповідного рішення.

Особам, які не склали кваліфікаційного іспиту, Комісія в п'ятиденний строк надсилає витяг з рішення Комісії про відмову у видачі Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, засвідчений підписом секретаря Комісії.

Витяг з рішення Комісії щодо осіб, які склали кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації, засвідчений підписом секретаря Комісії, у п'ятиденний строк з дня його прийняття надсилається таким особам. Рішення Комісії щодо осіб, допущених до нотаріальної діяльності, разом з особовими справами цих осіб у п'ятиденний строк з дня його прийняття передаються до Департаменту для видачі таким особам свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Рішення Комісії може бути оскаржене до суду.

Особи, які не склали кваліфікаційного іспиту, допускаються до наступного його складання не раніше ніж через рік за поданням відповідного головного управління юстиції. Подання головних управлінь юстиції про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту, а також особові справи осіб, які не склали іспиту, зберігаються в справах Комісії протягом трьох років.

Протоколи про проведення кваліфікаційних іспитів разом з екзаменаційними відомостями зберігаються в справах Комісії протягом трьох років з дня ухвалення Комісією відповідного рішення.

3. Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про нотаріат» свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю видається Міністерством юстиції України на підставі рішення кваліфікаційної комісії нотаріату.

Наказом Міністерства юстиції України від 11 липня 2012 р. № 1043/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 12 липня 2012 р. за № 1170/21482, затверджено Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути видане громадянину України, який має повну вищу юридичну освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, магістра, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, або у передбаченому Законом України «Про нотаріат» випадку успішно пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса та склав кваліфікаційний іспит.

Свідоцтво видається Міністерством юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України, що зберігається у справах департаменту відповідно до повноважень.

Особа, яка має намір одержати свідоцтво, подає до Міністерства юстиції України заяву про видачу свідоцтва. У разі якщо заява направляється поштою, підпис особи на ній має бути нотаріально засвідчений. У випадку поданні заяви особисто уповноважена особа структурного підрозділу Міністерства юстиції України, до компетенції якого належить питання нотаріату, встановлює особу заявника за паспортом громадянина України, про що проставляє відмітку на заяві.

Для одержання свідоцтва до Міністерства юстиції України, окрім заяви, подаються такі документи: документ про внесення плати за видачу свідоцтва (квитанція, видана банком, або платіжне доручення з відміткою банку); фотокопія диплома про повну вищу юридичну освіту; фотокопія трудової книжки; фотокопія паспорта.

При поданні документів особисто вірність їх фотокопій засвідчується уповноваженою особою Міністерства юстиції України. У разі направлення документів поштою вірність фотокопій засвідчується нотаріально.

Документи щодо видачі свідоцтва розглядаються протягом п'ятнадцяти днів з дня їх надходження.

У разі надання повного комплексу документів та відповідності їх законодавству готується висновок про видачу свідоцтва, який є підставою для підготовки проекту наказу про видачу такого свідоцтва. Висновок готується Департаментом та підписується його керівником

На підставі наказу видається Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю за встановленою формою, яке підписується Міністром юстиції України та реєструється в Журналі реєстрації виданих свідоцтв.

Свідоцтво видається згідно з поданою заявою особисто заявнику або його представнику за довіреністю або надсилається заявнику рекомендованим листом протягом трьох робочих днів з дня реєстрації наказу про видачу свідоцтва.

У разі втрати або пошкодження свідоцтва, а також у разі необхідності внесення до нього виправлень видається повторне свідоцтво.

Особа, яка має намір одержати повторне свідоцтво, подає до Міністерства юстиції України заяву про видачу повторного свідоцтва. У разі якщо заява

направляється поштовим відправленням, підпис особи на ній має бути нотаріально засвідчений.

При поданні заяви особисто уповноважена особа Департаменту встановлює особу заявника за паспортом громадянина України, про що проставляє відмітку на заяві.

До заяви додаються такі документи: документ про внесення плати за видачу повторного свідоцтва (квитанція, видана банком, або платіжне доручення з відміткою банку); фотокопія паспорта; повідомлення в засобах масової інформації про втрату свідоцтва або оригінал свідоцтва, яке пошкоджене або в яке необхідно внести виправлення.

При поданні документів особисто вірність фотокопії паспорта засвідчується уповноваженою особою Департаменту. У разі направлення документів поштою вірність фотокопії паспорта засвідчується нотаріально.

Повторне свідоцтво видається згідно з поданою заявою особисто заявнику або його представнику за довіреністю або надсилається заявнику рекомендованим листом протягом трьох робочих днів з дня реєстрації наказу про видачу повторного свідоцтва.

Однак відповідно до п. 18 Порядку Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю не видається у разі невідповідності поданих документів законодавству та у випадку, коли на дату звернення особи до Міністерства юстиції України виникли обставини, що перешкоджають одержанню свідоцтв, а саме:

- втрата особою громадянства України;
- набрання законної сили обвинувальним вироком суду;
- набрання законної сили рішенням суду про визнання особи недієздатною, обмежено дієздатною або винесення ухвали про застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

У зазначених випадках готується висновок про відмову у видачі свідоцтва, який є підставою для підготовки проекту наказу про відмову у видачі такого свідоцтва. Висновок готується Департаментом та підписується його керівником.

Наказ про відмову у видачі свідоцтва підписується Міністром юстиції України. Копія наказу про відмову у видачі свідоцтва надсилається заявникові із супровідним листом за підписом директора Департаменту протягом трьох робочих днів з дня реєстрації наказу про відмову у видачі свідоцтва.

Зауважуємо, що відмова у видачі свідоцтва може бути оскаржена в суді у порядку адміністративного судочинства.

Свідоцтво може бути анульоване Міністерством юстиції України у випадках, передбачених ст. 12 Закону України «Про нотаріат». Анульоване свідоцтво підлягає поверненню до Міністерства юстиції України.

Згідно зі ст. 12 Закону України «Про нотаріат» свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України:

- за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, у випадках:

а) втрати громадянства України або виїзду за межі України на постійне проживання;

б) винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку суду, який набрав чинності;

в) винесення ухвали про застосування щодо нотаріуса примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили;

г) закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав;

г) винесення рішення суду, що набрало законної сили, про обмеження дієздатності особи, яка виконує обов'язки нотаріуса, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, оголошення її померлою;

д) не одноразового порушення нотаріусом чинного законодавства або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян при вчиненні нотаріальних дій та/або інших дій, покладених на нотаріуса відповідно до закону;

е) невідповідності нотаріуса займаній посаді внаслідок стану здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності;

є) порушення нотаріусом вимог, передбачених ч. 4 ст. 3, ч. 1 ст. 8 та ст. 9 Закону України «Про нотаріат»;

ж) набрання законної сили рішенням суду про порушення нотаріусом вимог законодавства при вчиненні ним нотаріальної дії;

з) знищення чи втрати нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів; и) неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції України;

— за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Нотаріальної палати України, у разі неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики.

Рішення про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути оскаржено до суду.

За видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю вноситься плата, розмір якої встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р. № 102 «Про розмір плати за видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю», зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 161. За видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю встановлено плату в розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за видачу повторного свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю — в розмірі 50 відсотків цієї суми.

Плата за видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та за видачу повторного свідоцтва зараховується до Державного бюджету України.

При цьому видані раніше Міністерством юстиції дублікати свідоцтв про право на зайняття нотаріальною діяльністю на заміну втрачених або пошкоджених, є чинними та заміні на повторні свідоцтва не підлягають.

На виконання вимог ст. 8 Закону України «Про адміністративні послуги» Міністерством юстиції України від 1 квітня 2013 р. було видано наказ за № 596/5

«Про затвердження інформаційних та технологічних карток адміністративних послуг з видачі Міністерством юстиції України свідоцтва (повторного свідоцтва) про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а також свідоцтва про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора)».

Зокрема інформаційні картки адміністративних послуг з видачі Міністерством юстиції України свідоцтва (повторного свідоцтва) про право на зайняття нотаріальною діяльністю містять інформацію про суб'єкта, який здійснює видачу свідоцтва (повторного свідоцтва) про право на зайняття нотаріальною діяльністю, перелік документів, які необхідно подати для його одержання, розмір палати та порядок її внесення, строки розгляду документів, а також способи отримання відповіді (результату).

Технологічні картки з видачі Міністерством юстиції України свідоцтва (повторного свідоцтва) містять інформацію про етапи опрацювання заяви про видачу свідоцтва (повторного свідоцтва), а також посадову особу структурного підрозділу Мін'юсту, яка відповідає за етапи та строки виконання етапів (дію, рішення).

Інформаційні та технологічні картки розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України, а також доведені до відома громадян у приміщенні Мін'юсту.

4. Анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю

Наказом Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 р. № 1904/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 липня 2011 р. за № 925/19663, затверджено Порядок внесення Міністерством юстиції України, головними територіальними управліннями юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату.

Цей нормативний акт передбачає порядок внесення Мін'юстом, головними територіальними управліннями юстиції або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляду Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату.

Подання Мін'юсту, управління юстиції або Нотаріальної палати України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю вноситься до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату не пізніше тридцяти днів з дня встановлення підстав для анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, якщо інший строк не передбачено законом. У разі витребування додаткової інформації такий строк може бути продовжено за вмотивованим поданням до сорока п'яти днів за погодженням начальника управління юстиції або територіального уповноваженого Нотаріальної палати України.

Нотаріус може ознайомитися з Поданням та доданими до нього матеріалами в Департаменті державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту,

управлінні юстиції, Нотаріальній палаті України, які внесли таке Подання, з правом робити виписки та копії до винесення рішення Комісії.

Подання розглядається Комісією не більше шести місяців з дня його надходження та з урахуванням строку, передбаченого п. 8 частини першої статті 29¹ Закону України «Про нотаріат».

Подання Мін'юсту, головних територіальних управлінь юстиції про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю повинно містити:

- інформацію про наявність підстав, визначених п. 2 ч. 1 ст. 12 Закону;
- зазначення конкретних порушень, які були допущені нотаріусом;
- пропозиції щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

До подання Мін'юсту, управління юстиції додаються: засвідчені в установленому законодавством порядку копії документів, на підставі яких внесено Подання; доповідна записка про перевірку роботи нотаріуса; пояснення нотаріуса на предмет обставин, викладених у Поданні (у разі наявності); копії документів про зупинення нотаріальної діяльності (щодо приватного нотаріуса); копії документів, що свідчать про виявлені в діяльності нотаріуса порушення; документи, що свідчать про вжиті заходи щодо виявлених в роботі нотаріуса порушень; відповідні документи органів дізнання і слідства, прокуратури, суду тощо; засвідчена в установленому порядку копія рішення Мін'юсту, управління юстиції про направлення до Комісії Подання, яке прийняте відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» або Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».

Законодавець передбачив, що перелік документів, які додаються до Подання, визначається Мін'юстом, управлінням юстиції залежно від підстав, передбачених п. 2 частини першої статті 12 Закону.

Подання Нотаріальної палати України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю повинно містити: інформацію про наявність підстав, визначених пунктом 3 ч. 1 ст. 12 Закону; зазначення конкретних порушень, які були допущені нотаріусом; пропозиції щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

До подання, крім вищезазначених копій документів, засвідчених в установленому порядку, на підставі яких внесено подання; також додається доповідна записка територіального уповноваженого Нотаріальної палати України, а також пояснення нотаріуса на предмет обставин, викладених у доповідній записці територіального уповноваженого.

Скан-копії Подання та доданих до нього матеріалів надсилаються секретарем Комісії всім членам Комісії для ознайомлення.

Попередній розгляд Подання здійснюється членом Комісії, якому головуючим на засіданні Комісії доручаються вивчення Подання і підготовка висновку за результатами розгляду матеріалів Подання.

Після попереднього розгляду членом Комісії Подання розглядається на засіданні Комісії у присутності нотаріуса, щодо якого внесено Подання,

представника Департаменту державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управління юстиції або територіального уповноваженого.

Зауважуємо, що неявка на засідання Комісії нотаріуса, представника Департаменту державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управління юстиції або територіального уповноваженого, які належним чином повідомлені про дату, час і місце засідання Комісії, не є перешкодою для розгляду Подання, проте Комісія може визнати присутність зазначених осіб обов'язковою.

Розгляд Подання на засіданні Комісії розпочинається з доповіді члена Комісії, який підготував висновок, після чого заслуховуються представник Департаменту державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управління юстиції або територіальний уповноважений та нотаріус, щодо якого складено Подання.

На засіданні заслуховуються члени Комісії, досліджуються та аналізуються подані документи. У разі відсутності безспірного підтвердження факту порушення закону Комісія відхиляє Подання.

У разі відсутності необхідної інформації стосовно обставин, викладених у Поданні, або наявності додаткових відомостей Комісія може перенести розгляд питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю до вирішення зазначених питань або повернути на доопрацювання до Департаменту державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управління юстиції, Нотаріальної палати України, але не більше ніж на тридцять днів з дня його надходження та з урахуванням строку, передбаченого пунктом 8 частини першої статті 29¹ Закону. На засіданні Комісії ведеться протокол, який підписують головуючий на засіданні та секретар.

За результатами розгляду Подання Комісія може ухвалити одне з таких рішень:

— про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

— про відмову в анулюванні свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Рішення Комісії приймається відкритим голосуванням простою більшістю голосів від числа присутніх членів Комісії.

Копія рішення Комісії надсилається Департаменту державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управлінню юстиції, Нотаріальній палаті України, які внесли Подання.

Особа, щодо якої прийнято рішення Комісії, може звернутися особисто до Мін'юсту із заявою про отримання копії такого рішення. У разі якщо заява направляється поштою, підпис особи на ній має бути нотаріально засвідчений.

На підставі рішення Комісії про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю видається відповідний наказ Міністерства юстиції України.

Копія наказу Міністерства юстиції України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю надсилається особі, щодо якої видано цей наказ, та управлінню юстиції, яке внесло Подання. Рішення Комісії може бути оскаржене до суду в установленому законодавством порядку.

Анульоване свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю підлягає поверненню до Міністерства юстиції України.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Який порядок доступу до професії нотаріуса?
2. Назвіть повноваження Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату.
3. Якими нормативними актами встановлено вимоги щодо проведення кваліфікаційного іспиту на здобуття професії нотаріуса?
4. Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.
5. Назвіть підстави для анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
2. Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.
3. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. 480 с.
4. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
5. Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотариат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
6. Майкут Х. В. Нотариат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
7. Медвідь Ф. М., В. Ф. Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф.. Нотаріальний процес в Україні: навчальний посібник / За ред.. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
8. Нотариат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
9. Нотариат в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.
10. Нотариат України: Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. ред. С.Я. Фурси. 3-є вид., доповн. І переробл. К.: Алерта, 2015. 484 с.
11. Радзівська Л.Е., Пасічник С.Г. Нотариат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
12. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотариат в Україні: Навчальний посібник (2-е вид., стереотип.) [Текст] За ред. Ю. В. Шкітіна. – К.: КНТ, 2008. –с. 632.
13. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
14. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотариат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.
2. Долинська М. С. До питання розширення повноважень нотаріусів. Науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції»: збірник матеріалів; Львівська політехніка. Львів, 8–9 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 176–178.
3. Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2018. С. 65-68.
4. Долинська М.С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 75 – 84.
5. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 /Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. 2017. 40 с.
6. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.01 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, Львів: 2017. 465 с.
7. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату в Україні: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 8–15.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. №3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
3. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614–V. *Відомості Верховної Ради України* . 2009 р., № 13. Стор. 449. стаття 161.
4. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності»: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208–VI . *Урядовий кур'єр* від 17.10.2012. № 189.
5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.
6. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 21.04.2011 № 3271-VI . *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 44. Ст. 460.
7. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. *Урядовий кур'єр*. 2014. 11 липня. № 123.
8. Про затвердження Положення про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в

областях, містах Києві та Севастополі: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 № 170/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 49. С. 9. Ст. 1984.

9. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2013 № 2104/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 82. С. 580. Ст. 3070.

Розділ 5

ПРИВАТНА НОТАРІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

1. Приватний нотаріус.

Права та обов'язки приватного нотаріуса

Приватний нотаріус — це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Тобто приватним нотаріусом є особа, яка є громадянином України та отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, працює у приватній нотаріальній конторі та та займається приватною нотаріальною практикою.

Відмінність міждержавними та приватними нотаріусами полягає, в першу чергу, у фінансуванні державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, у яких працюють державні нотаріуси, та нотаріусів, які займаються приватною нотаріальною діяльністю, у відповідальності цих нотаріусів, порядку прийому та звільнення з посади державних нотаріусів, порядку реєстрації приватної нотаріальної діяльності та її припинення і т. ін.

Приватні нотаріуси, як і державні нотаріуси, зобов'язані дотримуватися таємниці щодо вчинення нотаріальних дій. Нотаріальна таємниця — сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Права нотаріуса можна поділити на загальні, характерні для всіх осіб, які самостійно займаються певним видом діяльності, а також спеціальні права, що відображають особливості нотаріальної діяльності¹¹¹.

За загальним правилом, нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу.

Однак нотаріус, крім права зайняття нотаріальною діяльністю, має право займатися викладацькою, науковою і творчою діяльністю у буд- який час.

На нашу думку, позитивними є зміни до Закону України «Про нотаріат», якими знято заборони займатися викладацькою, науковою і творчою діяльністю лише у вільний від роботи час.

Зауважуємо, приватний нотаріус вправі мати контору, укладати цивільно-правові та трудові договори, відкривати поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках.

¹¹¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009.

Однак, приватний нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених законодавством.

Також приватний нотаріус має право мати лише одне приміщення для розміщення робочого місця (контори), яке повинно знаходитись у межах нотаріального округу, в якому здійснюється нотаріальна діяльність.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про нотаріат» нотаріус має право:

- витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;

- одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, плату за вчинення інших дій, покладених на них відповідно до закону, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій;

- складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Також чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права. Правам нотаріуса повинні відповідати певні обов'язки. Нотаріус зобов'язаний:

- здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону України «Про нотаріат» і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики;

- сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;

- зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;

- відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;

- вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;

- дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;

- надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства;

- постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 291 Закону України «Про нотаріат», проходити підвищення кваліфікації;

- виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

2. Реєстрація приватної нотаріальної діяльності

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності проводиться відповідно до ст. 24 Закону України «Про нотаріат» та Положення про порядок реєстрації

приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 р. № 871/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 березня 2011 р. за № 388/19126.

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності провадиться Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі та здійснюється в межах визначеного для приватного нотаріуса нотаріального округу.

Особа, яка має намір зареєструвати приватну нотаріальну діяльність, подає до відповідного управління юстиції заяву з проханням провести сертифікацію майбутнього робочого місця приватного нотаріуса за встановленими Законом України «Про нотаріат» умовами.

Сертифікація робочого місця (контори) — це перевірка приміщення на предмет відповідності робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, передбаченим ст. 25 Закону та визнання його придатним для використання як робоче місце приватного нотаріуса з метою учинення нотаріальних дій.

Акт про сертифікацію містить відомості про приміщення, у якому особа, яка має намір зареєструвати приватну нотаріальну діяльність, планує організувати роботу з обслуговування учасників правовідносин (відвідувачів), та висновок уповноваженої особи Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, яка проводила сертифікацію робочого місця (контори), про можливість його використання для розташування в ньому робочого місця (контори) та здійснення приватної нотаріальної діяльності.

Акт про відмову у сертифікації повинен містити обґрунтований висновок про невідповідність робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, встановленим ст. 25 Закону.

Наголошуємо, що проведення сертифікації приміщення, в якому розташоване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, та перевірка його відповідності вимогам Закону України «Про нотаріат») та Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса проводяться уповноваженими працівниками управлінь юстиції лише при реєстрації приватної нотаріальної діяльності та у разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

У разі отримання акта про сертифікацію про відповідність робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановленим Законом України «Про нотаріат» умовам, особа, яка має намір займатися приватною нотаріальною практикою, подає до відповідного головного управління юстиції в областях, місті Києві заяву, у якій зазначається назва нотаріального округу, в якому вона буде займатися нотаріальною діяльністю.

До заяви про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності додаються: свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його засвідчена в установленому порядку копія; документ, що підтверджує право власності або право користування приміщенням для розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса, чи договір про співпрацю з іншим приватним нотаріусом,

який надає заявнику відповідне приміщення, та його засвідчена в установленому порядку копія; дві фотокартки розміром 3 4 см; власноруч заповнена особова картка, форма якої наведена в додатку 1 до Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса; паспорт громадянина України, який подається особисто.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю з відміткою управління юстиції про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності та паспорт повертаються особі, яка їх подала.

Зауважуємо, що відмова в реєстрації приватної нотаріальної діяльності допускається лише в разі, коли подані документи не відповідають установленим вимогам та у випадках припинення нотаріальної діяльності з підстав, передбачених п. 81 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про нотаріат».

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса повинно розташовуватися в межах визначеного для нього нотаріального округу та відповідати вимогам до робочого місця (контори) приватного нотаріуса, встановленим Міністерством юстиції України. Зокрема робоче місце повинно створювати належні умови для реалізації прав та законних інтересів учасників правовідносин, які виникають при вчиненні нотаріальних дій, забезпечення належного матеріально-технічного, організаційного та професійного рівня нотаріального обслуговування, дотримання вимог законодавства при вчиненні нотаріальних дій, їх конфіденційності, забезпечення охорони та збереження нотаріальних документів.

Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності затверджене наказом Міністерства юстиції України від 23 березня 2011 р. № 888/5, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 28 березня 2011 р. за №406/19144.

Положенням встановлено єдиний підхід до організації нотаріальної діяльності для покращення якості обслуговування населення, вільного доступу до приміщення, що є робочим місцем приватного нотаріуса (контори), неухильного забезпечення дотримання нотаріальної таємниці при вчиненні нотаріальних дій, суворості схоронності нотаріальних документів, печатки та штампів приватного нотаріуса, спеціальних бланків нотаріальних документів та архіву нотаріуса.

Приватний нотаріус має право мати лише одне приміщення для розміщення робочого місця (контори), яке повинно знаходитись у межах нотаріального округу, в якому здійснюється нотаріальна діяльність. Приватний нотаріус має здійснювати прийом громадян в окремому робочому кабінеті. Прийом громадян проводиться не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень за виключенням обставин, за яких нотаріус з незалежних від нього причин не може здійснювати такий прийом.

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса, має відповідати вимогам забезпечення нотаріальної таємниці:

— у приміщенні не можуть перебувати, здійснювати професійну діяльність особи, діяльність яких не пов'язана з учиненням нотаріальних дій чи наданням додаткових послуг правового чи технічного характеру, пов'язаних з ними, крім осіб, які за договорами (угодами, контрактами) з приватним нотаріусом

виконують роботи із забезпечення діяльності приватного нотаріуса (установлення та обслуговування оргтехніки, охоронного обладнання тощо);

— приватний нотаріус, який займає приміщення на підставі договору про співпрацю з іншим нотаріусом, не вправі працювати в одній кімнаті з особами, які працюють з приватним нотаріусом на підставі цивільно-правових, трудових договорів (помічники) та з особами, діяльність яких не пов'язана з учиненням нотаріальних дій;

— якщо стіни робочого кабінету зроблені з металопластикових або інших конструкцій, вони повинні бути непрозорими.

Зауважуємо, що кожен нотаріус повинен мати окремий робочий кабінет площею не менше 10 квадратних метрів.

Кількість кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, не може бути меншою, ніж кількість приватних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у його межах.

Цілком справедливими є вимоги про те, що приватний нотаріус має право мати лише одне приміщення для розміщення робочого місця (контори), яке повинно знаходитись у межах нотаріального округу, в якому здійснюється нотаріальна діяльність.

Доступ до приміщення приватного нотаріуса має бути вільним для відвідувачів. Також не допускається розміщення робочого місця (контори) приватного нотаріуса у підвальних приміщеннях, кіосках чи інших тимчасових спорудах.

Приватний нотаріус має здійснювати прийом громадян в окремому робочому кабінеті. Прийом громадян проводиться не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень. Приміщення нотаріуса повинно бути захищеним від несанкціонованого проникнення. Одним із засобів реагування на несанкціоноване проникнення є встановлена охоронна сигналізація. У разі укладення договору щодо охорони приміщення, де розташоване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, такий договір укладається цим приватним нотаріусом та відповідним суб'єктом господарювання.

Зокрема у приміщенні повинні бути: вхідні двері металеві або захищені металевим ролетом; вікна обладнані металевими ґратами або захисними ролетами незалежно від поверху, на якому розташоване приміщення. У випадках, коли стіни будинку скляні, на скло має бути нанесена броньована ударотривка плівка

Також у робочому кабінеті приватного нотаріуса обов'язково повинні бути двері, в яких встановлений дверний замок.

Встановлено особливі вимоги щодо зберігання печаток, штампів, бланків нотаріальних документів та архіву нотаріуса:

— архів приватного нотаріуса та документи нотаріального діловодства мають зберігатися у металевій(их) шафі(ах) у робочому кабінеті приватного нотаріуса (в окремій кімнаті) або у відповідно обладнаній для цього кімнаті. Забороняється розміщувати шафи для зберігання архіву у місцях, де відвідувачі можуть безперешкодно до них підійти. У разі зберігання архіву приватного нотаріуса та документів нотаріального діловодства в окремій кімнаті на дверях такої кімнати має бути встановлений дверний замок;

— приміщення, в якому розташоване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, має бути придатним для зберігання документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса протягом усього строку здійснення ним нотаріальної діяльності;

— якщо у приміщенні працюють двоє чи більше приватних нотаріусів, їх архіви повинні зберігатися в окремих металевих шафах або окремих кімнатах для зберігання архівних документів;

— у кожного приватного нотаріуса повинен бути окремий вогнестійкий сейф для зберігання печаток, штампів та спеціальних бланків нотаріальних документів.

Для роботи з документами особи, які працюють з приватним нотаріусом на підставі цивільноправового чи трудового договору і які є технічним персоналом, та помічники повинні перебувати у відокремленій, належно пристосованій до умов роботи та дотримання нотаріальної таємниці кімнаті.

Приватний нотаріус, який займає приміщення на підставі договору про співпрацю з іншим нотаріусом, не вправі працювати в одній кімнаті з особами, які працюють з приватним нотаріусом на підставі цивільно-правових, трудових договорів (помічники), стажистом приватного нотаріуса та з особами, діяльність яких не пов'язана з учиненням нотаріальних дій. Інформаційна вивіска, що ідентифікує робоче місце (контору) приватного нотаріуса, повинна знаходитись біля входу до приміщення та має містити інформацію про державу Україна, Міністерство юстиції України, найменування головного управління юстиції, до сфери діяльності якого належить нотаріус, найменування нотаріального округу, напис «НОТАРІАЛЬНА КОНТОРА», якщо приватний нотаріус має контору (працюють два та більше приватних нотаріусів), або «НОТАРІУС», якщо нотаріус працює одноособово.

Біля входу до приміщення також розміщується графік роботи приватного нотаріуса (інформація щодо часу початку та закінчення робочого дня, часу обідньої перерви, вихідних днів) та графік прийому громадян, якщо він відмінний від графіка роботи.

До початку нотаріальної діяльності особи, яка має намір зареєструвати приватну нотаріальну діяльність, а також у разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі протягом 15 днів з моменту отримання заяви на перевірку робочого місця (контори) проводиться перевірка відповідності приміщення встановленим Законом України «Про нотаріат» умовам.

За результатами перевірки складається акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса або акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса в двох примірниках, один з яких у день проведення перевірки видається заявнику. Про зміну адреси робочого місця (контори) приватний нотаріус зобов'язаний протягом трьох робочих днів повідомити відповідне управління юстиції. Підставою для повідомлення про зміну адреси є акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса або рішення суду, яке набрало законної сили, яким визнано

незаконним акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

В акті про сертифікацію робочого місця (контори) зазначаються: дата і місце складання акта; прізвище відповідального(их) працівника(ів) Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, який(які) проводив(ли) перевірку; прізвище, ім'я приватного нотаріуса, нотаріальний округ, у якому він зареєстрований (за наявності реєстрації); місцезнаходження приміщення (поштовий індекс та адреса); поверх та тип приміщення; наявність окремого входу з вулиці до приміщення; наявність інформаційної вивіски та графіка роботи і прийому громадян при вході до приміщення; номер(и) телефону(ів), що знаходяться у приміщенні; реквізити документа, який підтверджує право власності або право користування приміщенням; кількість нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у цьому приміщенні; наявність та кількість осіб, що працюють на умовах цивільно-правових чи трудових договорів з нотаріусом (нотаріусами); наявність осіб, діяльність яких не пов'язана із вчиненням нотаріальних дій чи наданням додаткових послуг правового чи технічного характеру; умови зберігання архіву (архівів) нотаріуса (нотаріусів); наявність вогнестійкого сейфа для зберігання печаток, штампів та спеціальних бланків нотаріальних документів; кількість кімнат та їх площа; наявність приміщення для очікування прийому громадянами і його площа та засобів захисту на вікнах; обладнання входу до приміщення металевими дверима чи захисним металевим ролетом; наявність функціонуючих засобів охоронної, пожежної сигналізації; технічне обладнання нотаріальної контори (комп'ютер, принтер, сканер, ксерокс, факс, наявність електронної пошти); підключення до мережі Інтернет; висновок щодо можливості використання приміщення для розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

У висновку зазначається про відповідність (невідповідність) робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, визначеним ст. 25 Закону України «Про нотаріат» та вимогами Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності.

Відповідно до п. 10 вищевказаного Положення, якщо приватний нотаріус не згоден з висновком акта про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса, то він має право звернутись до суду.

Приватний нотаріус може здійснювати нотаріальну діяльність за рішенням суду, що набрало законної сили, яким визнано незаконним акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

Слід зауважити, що відповідно до п. 5 наказу Міністерства юстиції України № 888/5 робочі місця (контори) приватних нотаріусів, які були сертифіковані до набрання чинності вказаним наказом, тобто до 11 квітня 2011 р., новій сертифікації не підлягають.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю з відміткою управління юстиції про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності та паспорт повертаються особі, яка їх подала.

Відмова в реєстрації приватної нотаріальної діяльності допускається лише в разі, коли подані документи не відповідають установленим вимогам та у випадках припинення нотаріальної діяльності з підстав, передбачених п. 81 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про нотаріат». Реєстраційне посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності видається управлінням юстиції у семиденний строк після подання заяви.

У реєстраційному посвідченні вказуються назва управління юстиції, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса та назва нотаріального округу. Адреса розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса зазначається в додатку до реєстраційного посвідчення, форма якого наведена в додатку 3 Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

Для обліку виданих реєстраційних посвідчень в управлінні юстиції ведеться журнал обліку виданих реєстраційних посвідчень.

При одержанні реєстраційного посвідчення особа, якій уперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в управлінні юстиції в урочистій обстановці приносить присягу.

Про видане реєстраційне посвідчення управління юстиції протягом п'яти робочих днів з дня реєстрації приватної нотаріальної діяльності по відомляє відповідний орган державної податкової інспекції Державної фіскальної служби за місцем постійного проживання приватного нотаріуса.

Реєстраційне посвідчення є підставою для виготовлення печатки, відкриття поточних та інших рахунків у банках, встановлення графіка часу прийому громадян тощо.

У разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватний нотаріус зобов'язаний протягом трьох робочих днів повідомити управління юстиції для внесення відповідних відомостей до додатку до реєстраційного посвідчення.

Відповідно до п. 3 наказу Міністерства юстиції України № 871/5 від 22 березня 2011 р., реєстраційні посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, видані до набрання чинності вказаним наказом, тобто до 11 квітня 2011 р., підлягають заміні лише у таких випадках:

- припинення приватної нотаріальної діяльності по одному нотаріальному округу та у зв'язку з подальшою реєстрацією нотаріальної діяльності в іншому нотаріальному окрузі;
- втрати, пошкодження реєстраційного посвідчення або необхідності внесення до нього виправлень;
- за власним бажанням нотаріуса.

У разі втрати або пошкодження реєстраційного посвідчення, а також у разі необхідності внесення до нього виправлень управлінням юстиції видається повторне реєстраційне посвідчення під тим самим номером разом з додатком до реєстраційного посвідчення. Попереднє реєстраційне посвідчення, пошкоджене або яке потребує виправлень, разом з додатком до нього з відміткою управління юстиції про видачу повторного реєстраційного посвідчення долучається до матеріалів, що зберігаються в реєстраційній справі приватного нотаріуса.

Повторне реєстраційне посвідчення видається на підставі реєстраційного запису в журналі обліку виданих реєстраційних посвідчень у триденний строк з

моменту подання нотаріусом відповідної заяви. На реєстраційному посвідченні, що видається повторно, проставляється відмітка «Повторне».

Про анулювання або припинення дії реєстраційного посвідчення управління юстиції протягом п'яти робочих днів повідомляє відповідний орган державної податкової інспекції Державної фіскальної служби України за місцем постійного проживання приватного нотаріуса. Документи щодо реєстрації приватної нотаріальної діяльності, біографічні та інші дані про приватного нотаріуса формуються у реєстраційну справу приватного нотаріуса, яка зберігається і ведеться відповідним управлінням юстиції.

Ведення реєстраційних справ приватних нотаріусів визначено Положенням про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 р. № 871/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 23 березня 2011 р. за № 388/19126.

Документи щодо реєстрації приватної нотаріальної діяльності, біографічні та інші дані про приватного нотаріуса формуються у реєстраційну справу приватного нотаріуса, яка зберігається і ведеться відповідним управлінням юстиції.

Формування реєстраційної справи розпочинається з моменту реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

У реєстраційній справі повинні міститися такі документи:

- особова картка та автобіографія;
- заява про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності;
- засвідчена в установленому порядку копія свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- засвідчена в установленому порядку копія реєстраційного посвідчення;
- засвідчена в установленому порядку копія диплома про повну вищу юридичну освіту;
- фотокопія першої та другої сторінок паспорта громадянина України;
- належним чином оформлена присяга нотаріуса;
- засвідчена в установленому порядку копія документа, що засвідчує реєстрацію фізичної особи у Державному реєстрі фізичних осіб—платників податків, крім осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті;
- засвідчена в установленому порядку копія документа, що підтверджує право власності на приміщення або право користування приміщенням для розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса, чи договір про співпрацю з іншим приватним нотаріусом, який надає заявнику відповідне приміщення, та його засвідчена в установленому порядку копія;
- акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса;
- засвідчена в установленому порядку копія договору страхування цивільноправової відповідальності;
- зразок підпису приватного нотаріуса та відбиток його печатки;
- засвідчена в установленому порядку копія наказу про встановлення часу прийому громадян приватним нотаріусом.

Крім вищезазначених документів до реєстраційної справи приватного нотаріуса також додаються:

— письмові повідомлення приватного нотаріуса про зупинення діяльності приватного нотаріуса;

— копії наказів про зупинення (тимчасове зупинення) нотаріальної діяльності приватного нотаріуса;

— копії договорів про заміщення приватного нотаріуса з іншим приватним нотаріусом;

— копії наказів про припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса;

— засвідчені в установленому порядку копії трудових договорів (контрактів), укладених приватним нотаріусом, що стосуються його діяльності;

— копії наказів про проведення перевірки організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та виконання ним правил ведення нотаріального діловодства;

— документи про підвищення приватним нотаріусом кваліфікації;

— копії документів про нагородження, присвоєння наукових ступенів, почесних звань тощо;

— інші документи, що мають відношення до нотаріальної діяльності приватного нотаріуса. Зауважуємо, що не зберігається в реєстраційній справі трудова книжка з унесеним до неї приватним нотаріусом записом про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, а також довідка про відсутність судимості; довідка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб— підприємців про те, що особа не займається підприємницькою діяльністю.

У разі припинення приватним нотаріусом нотаріальної діяльності в одному нотаріальному окрузі та у зв'язку з подальшою реєстрацією нотаріальної діяльності в іншому нотаріальному окрузі до реєстраційної справи долучається довідка відповідного управління юстиції за попереднім місцем реєстрації нотаріальної діяльності про дату прийняття нотаріусом присяги, а також довідка про факт належного виконання наказу управління юстиції щодо передачі документів, що зберігаються в архіві приватного нотаріуса, на зберігання до державного нотаріального архіву, знищення печатки приватного нотаріуса та передачі спеціальних бланків нотаріальних документів.

Реєстраційна справа під час здійснення приватним нотаріусом нотаріальної діяльності доповнюється необхідними документами та матеріалами і щороку уточнюється.

Після припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса реєстраційна справа залишається в управлінні юстиції і передається для архівного зберігання в порядку, визначеному чинним законодавством.

Відомості, що містяться в реєстраційній справі, не підлягають розголошенню. Інформація, що міститься в реєстраційній справі, може бути надана компетентним органам у випадках, передбачених чинним законодавством.

При цьому приватний нотаріус має право на ознайомлення з документами, які містяться у його реєстраційній справі.

Кожній реєстраційній справі присвоюється порядковий номер, який визначається відповідно до книги обліку реєстраційних справ приватних нотаріусів.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про нотаріат» приватний нотаріус має печатку із зображенням Державного Герба України, яка містить слова «приватний нотаріус», його прізвище, ім'я та по батькові, назву нотаріального округу. Печатка приватного нотаріуса знищується у порядку, встановленому Міністерством юстиції України, за рахунок коштів приватного нотаріуса.

Порядок виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса затверджено наказом Міністерства юстиції України 24 грудня 2012 р. за № 1924/5, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 26 грудня 2012 р. за № 2184/22496.

Наголошуємо, що печатка виготовляється за єдиним описом та зразком за формою згідно з додатком 1 до вказаного Порядку за рахунок коштів приватного нотаріуса.

Виготовлення печаток здійснюється підприємствами (штемпельно-граверними майстернями) згідно з чинним законодавством. Головні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі приймають інформацію від приватних нотаріусів стосовно виготовлених печаток та зразки їх відбитків, а також здійснюють процедуру знищення печаток.

Печатка має форму правильного кола діаметром 45 мм, краї печатки обрамлено бортиком завтовшки 1 мм.

По бортику за годинниковою стрілкою інверсним мікрошрифтом розміщується напис, який містить: повне найменування нотаріального округу; текст «Приватний нотаріус»; прізвище, ім'я та по батькові приватного нотаріуса. Складові цього напису розділяються семикутними зірочками.

По зовнішньому колу печатки зліва направо центровим способом розміщуються: верхнім рядком — напис «Приватний нотаріус»; нижнім рядком — повне найменування нотаріального округу відповідно до адміністративно-територіального поділу України, напис закінчується семикутною зірочкою.

На нижньому стику напису «Приватний нотаріус» розміщується напис спеціальним шрифтом (Arial), що містить прізвище, ім'я та по батькові приватного нотаріуса, який з обох боків виділено семикутними зірочками.

У центрі печатки розміщується зображення малого Державного Герба України, яке обрамляється колом діаметром 24 мм (товщина лінії — 0,1 мм).

Для підвищення захищеності вільна від зображення частина кола заповнюється складним малюнком. Вільна від зображення частина кола між бортиком і написом на зовнішньому колі заповнюється захисним растровим зображенням. Печатка виготовляється з гуми або поліуретану.

Зауважуємо, що для печатки використовується штемпельна фарба лише синього кольору.

Нотаріус зобов'язаний у строк, що не перевищує 20 календарних днів з дня реєстрації приватної нотаріальної діяльності, надіслати до головного управління юстиції інформацію про виготовлення печатки з доданим зразком її відбитка.

У разі пошкодження або знищення печатки приватний нотаріус негайно подає заяву про цей факт до головного управління юстиції, яке робить запис про це в реєстраційній справі нотаріуса. Повторне виготовлення печатки відбувається в порядку та з дотриманням вимог, встановлених вказаним Порядком.

Печатка приватного нотаріуса знищується у разі припинення діяльності приватного нотаріуса з підстав, передбачених ст. 30 Закону України «Про нотаріат».

Особа, нотаріальна діяльність якої припинена, зобов'язана протягом одного місяця з дня отримання копії наказу передати до головного управління юстиції печатку, про що складається відповідний акт про прийняття печатки, який зберігається в реєстраційній справі нотаріуса. Особливі випадки встановлено законодавцем у випадку смерті приватного нотаріуса.

Так, у випадку смерті приватного нотаріуса на наступний робочий день за днем, коли головне управління юстиції отримало повідомлення про смерть нотаріуса, з числа посадових осіб головного управління юстиції за наказом головного управління юстиції утворюється тимчасова комісія у складі трьох осіб, що протягом 10 днів з часу утворення має провести вилучення печатки та скласти відповідний акт.

Печатка підлягає знищенню Комісією в день її вилучення. Про знищення печатки складається акт знищення печатки приватного нотаріуса, у якому зазначаються найменування нотаріального округу, в якому було зареєстровано приватну нотаріальну діяльність нотаріуса, прізвище, ім'я та по батькові нотаріуса, номер свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та дата його видачі, реєстраційне посвідчення і дата його видачі, дата складання акта й назва адміністративно-територіальної одиниці, в межах якої здійснює повноваження головне управління юстиції, інформація про склад Комісії із зазначенням прізвищ, імен, по батькові та посад осіб, що діють у її складі, підстави для знищення, а також робиться відбиток печатки, яка знищується, і зазначається спосіб її знищення. Акт про знищення печатки приватного нотаріуса підписується головою Комісії та її членами.

Печатка знищується після підписання акта шляхом розрізання її основної круглої гумової чи поліуретанової частини хрест-навхрест.

3. Відповідальність приватного нотаріуса

Одним із основних моментів, що відрізняє діяльність приватного нотаріуса від діяльності державного, є його особиста відповідальність за заподіяну шкоду.

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Однак нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії:

- подала неправдиву інформацію щодо будьякого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії;
- подала недійсні та/або підроблені документи;
- не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа.

На думку О. В. Коротюк, зміст статей 21 та 27 Закону України «Про нотаріат» відображає тільки один з видів юридичної відповідальності, а саме цивільно-правову, що настає за фактом завдання шкоди нотаріусом¹¹².

М. М. Дякович вважає, що цивільно-правову відповідальність доцільно поширити на нотаріуса. Оскільки нотаріус не є стороною зобов'язань, між ним і клієнтом не виникають договірні відносини, тому можна говорити лише про недоговірну, або деліктну, відповідальність нотаріуса¹¹³.

Оскільки приватний нотаріус самостійно відповідає за заподіяну ним шкоду, йому необхідно мати для цього певні кошти, аби відшкодувати клієнтові у грошовому вигляді нанесені збитки.

Щоб наявність цієї суми не залежала від конкретних доходів чи витрат приватного нотаріуса у певний проміжок часу, передбачається існування такої грошової суми (своєрідного фонду), яка має цільовий напрям для її використання, або ж можливість отримання такої суми від інших органів, зокрема від страхової організації.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про нотаріат» для забезпечення відшкодування заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії здійснення функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» шкоди приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності.

Наголошуємо, що держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватного нотаріуса при здійсненні ним нотаріальної діяльності функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно.

Також приватний нотаріус не несе відповідальності за зобов'язаннями держави. Мінімальний розмір страхової суми з 1 січня 2013 р. складає тисячу мінімальних розмірів заробітної плати.

Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку. Щоб наявність цієї суми не залежала від конкретних доходів чи витрат приватного нотаріуса у певний проміжок часу, передбачається існування такої грошової суми (своєрідного фонду), яка має цільовий напрям для її використання, або ж можливість отримання такої суми від інших органів, зокрема від страхової організації. Страхування нотаріуса на випадок заподіяння шкоди клієнтові може провадитись у двох формах, а саме:

— приватний нотаріус може укласти з органом страхування договір службового страхування;

— приватний нотаріус може внести на спеціальний рахунок до банків ської установи страхову заставу.

Нотаріус має право вибрати з цих двох форм одну, яка є для нього найбільш прийнятною. Своє право вибору він повинен реалізувати протягом трьох місяців від дня отримання реєстраційного посвідчення. Такий строк

¹¹² Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 174.

¹¹³ Дякович М. М. Цивільно-правові аспекти відповідальності нотаріуса. Університетські наукові записки. 2009. № 1 (29). С. 71.

встановлено приватному нотаріусу ч. 4 ст. 24 Закону України «Про нотаріат», щоб розпочати нотаріальну діяльність; у цей же строк він повинен вжити заходів для того, щоб створити для клієнтів можливість якнайшвидшого забезпечення покриття заподіяної шкоди.

Якщо приватний нотаріус не уклав договору службового страхування чи не вніс страхову заставу для забезпечення покриття шкоди, його приватна нотаріальна діяльність припиняється, а реєстраційне посвідчення анулюється управлінням юстиції. Визначаючи розмір страхової суми або застави, слід виходити з розміру мінімальної заробітної плати, не плутаючи її з розміром неоподаткованого доходу громадян.

Страхова сума — це сума, на яку приватний нотаріус укладає угоду зі страховою організацією і яка, в разі настання страхового випадку, має бути сплачена клієнтові. Страхова заставка — сума грошей, що міститься на спеціальному рахунку в банківській установі та може бути використана лише для погашення збитків, завданих особі приватним нотаріусом унаслідок незаконних дій або недбалості.

Законодавством встановлено строк — один рік — на поповнення внесеної у банківську установу страхової застави в разі її витрачання.

Поповнюватися ця страхова заставка повинна до початкового розміру. Якщо приватний нотаріус протягом одного року з дня витрачання не поповнить страхову заставу до початкового розміру, його приватна нотаріальна діяльність припиняється за рішенням управління юстиції, яке анулює реєстраційне посвідчення.

Розмір заподіяної приватним нотаріусом шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.

Якщо приватний нотаріус погоджується з тим, що його дії заподіяли шкоду особі, яка звертається за її покриттям, то за взаємною згодою вони визначають розмір цієї шкоди.

У випадку непогодження приватного нотаріуса з тим, що його дії були незаконними чи недбалими, особа, яка бажає відшкодувати завдані їй збитки, має звертатися до суду.

Розмір заподіяної шкоди може бути меншим чи більшим, ніж розмір страхової суми чи застави. Якщо розмір суми, яка підлягає виплаті заінтересованій особі, менший від розміру страхової суми чи застави, то для її погашення використовуються ці суми. Якщо ж розмір суми, що підлягає сплаті, перевищує розмір страхової суми чи застави, суд повинен вирішити, в який спосіб провадитиметься покриття заподіяної шкоди.

Слід, однак, зауважити, що наявність у приватного нотаріуса страхової суми чи застави не змушує його обов'язково використовувати їх для погашення збитків, за умови, що він повністю погоджується з доказами іншої сторони.

Якщо приватний нотаріус справді вважає, що його дії заподіяли матеріальної або моральної шкоди клієнту, і якщо сторони досягли згоди щодо розміру заподіяної шкоди, то певні суми можуть бути виплачені особі без використання страхової суми чи застави з доходу приватного нотаріуса.

Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом,

фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» суттєво доповнено ст. 8 Закону України «Про нотаріат», яким розширено поняття нотаріальної таємниці. Зокрема, на законодавчому рівні встановлено, що не є порушенням нотаріальної таємниці подання нотаріусом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

4. Фінансове забезпечення діяльності приватних нотаріусів. Оподаткування приватних нотаріусів

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про нотаріат» державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету.

Нотаріуси, які займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси), здійснюють свою діяльність за рахунок коштів, отриманих за вчинення нотаріальних дій згідно з чинним законодавством України.

З 1 січня 2011 р. оподаткування приватних нотаріусів здійснюється відповідно до Податкового кодексу України, прийнятого 2 грудня 2010 р. (далі — ПКУ).

Окремої статті, присвяченої оподаткуванню приватних нотаріусів у Податковому кодексі немає.

Податковий кодекс України відніс нотаріуса до категорії (поняття) самозайнята особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, за умови, щодо така особа не є працівником або фізичною особою — підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Самозайнята особа — платник податку, який є фізичною особою — підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. Незалежна професійна діяльність — участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої

релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою — підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб. Приватні нотаріуси протягом 10 календарних днів після реєстрації приватної нотаріальної діяльності зобов'язані стати на облік в органі державної фінансової інспекції за місцем свого постійного проживання, незалежно від наявності обов'язку щодо сплати того або іншого податку та збору.

Із урахуванням положень статей 63 та 65 розділу II ПКУ приватний нотаріус підлягає взяттю на облік в органах державної податкової інспекції:

— за місцем проживання (податкової адреси), якщо місце проживання (реєстрації відповідно до паспорта) та місце розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса (відповідно до реєстраційного посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності) відповідають одному органу державної податкової інспекції (далі — ДПІ). При цьому такий орган є основним і єдиним місцем обліку приватного нотаріуса як самозайнятої особи;

— за місцем проживання (основне місце обліку) та місцем розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса (неосновне місце обліку), якщо місце проживання приватного нотаріуса та місце розташування його контори відповідають різним органам ДПІ.

Приватний нотаріус зобов'язаний стати на облік в органі ДПІ за основним місцем обліку та неосновним місцем обліку. При цьому до органу ДПІ за неосновним місцем обліку приватний нотаріус подає інформацію, перелік якої визначений п. 172.4 ст. 172, п. 173.4 ст. 173, п. 174.4 ст. 174 розділу IV Кодексу.

Пунктом 172.4 ст. 172, п. 173.4 ст. 173, п. 174.4 ст. 174 розділу IV ПКУ встановлено, що приватний нотаріус щокварталу подає до органу ДПІ за місцем розташування свого робочого місця інформацію про посвідчені ним договори щодо проведення операцій з продажу (обміну) об'єктів нерухомого майна між фізичними особами та продажу (обміну) рухомого майна між стороною (сторонами) цього договору, включаючи інформацію про вартість такого майна та суму сплаченого податку, а також інформацію про видачу свідоцтв про право на спадщину та/або посвідчення договорів дарування в порядку, встановленому вказаним розділом ПКУ для податкового розрахунку.

Інші обов'язки податкового агента та платника податку на доходи фізичних осіб приватний нотаріус виконує за основним місцем обліку.

Відповідно до пп. 14.1.180 п. 4.1 ст. 14 розділу I, п. 51.1 ст. 51 розділу II, пп. 168.4.5 п. 168.4 ст. 168, п. 176.2 ст. 176 розділу IV ПКУ стосовно помічників (консультантів) приватного нотаріуса або інших працівників, які перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, такий нотаріус є податковим агентом та зобов'язаний виконати всі покладені на нього ПКУ функції податкового агента у відповідності до зазначених норм ПКУ, зокрема подавати до органу державної податкової служби за місцем своєї реєстрації (обліку) податковий розрахунок суми доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, а також суми утриманого з них податку (ф. 1ДФ).

Відповідно до п. 178.5 ст. 178 ПКУ під час виплати суб'єктами господарювання — податковими агентами, фізичним особам, які провадять незалежну професійну діяльність, доходів, безпосередньо пов'язаних з такою

діяльністю, податок на доходи у джерела виплати не утримується в разі надання такою фізичною особою копії свідоцтва про взяття її на податковий облік як фізичної особи, яка провадить незалежну професійну діяльність. Це правило не застосовується в разі нарахування (виплати) доходу за виконання певної роботи та/або надання послуги згідно з цивільно-правовим договором, відносини за яким встановлено трудовими відносинами, а сторони договору можуть бути прирівняні до працівника чи роботодавця відповідно до підпунктів 14.1.195 та 14.1.222 п. 14.1 ст. 14 ПКУ.

Оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, здійснюється відповідно до ст. 178 ПКУ.

Відповідно п. 178.3 ст. 178 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. № 2755VI оподатковуваним доходом особи, що проводить незалежну професійну діяльність, вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності. У разі якщо приватний нотаріус не отримав в органах державної податкової служби свідоцтво про державну реєстрацію, то об'єктом оподаткування для нього є доходи, отримані від такої діяльності без урахування витрат. Доходи фізичної особи, отримані протягом календарного року від провадження незалежної професійної діяльності, оподатковуються за ставками, визначеними в п. 167.1 ст. 167 ПКУ.

Ставка податку становить 18 відсотків бази оподаткування щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих) (крім випадків, визначених у пунктах 167.2-167.5 цієї статті) у тому числі, але не виключно у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами, якщо база оподаткування для місячного оподаткованого доходу не перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року (далі у цьому пункті — мінімальна заробітна плата).

Відповідно до п. 178.6 ст. 178 розділу IV ПКУ фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, зобов'язані вести Книгу обліку доходів і витрат. Наказом Міністерства і зборів України від 16 вересня 2013 р. № 481 затверджено нові форми Книги обліку доходів і витрат, яку ведуть фізичні особи — підприємці, крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування, і фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, та Порядку її ведення.

Книга ведеться за вибором платника податку в паперовому або електронному вигляді.

У разі обрання способу ведення Книги у паперовому вигляді фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, подають до ДПІ за місцем обліку примірник Книги обліку доходів і витрат фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, у разі обрання способу ведення Книги у паперовому вигляді. Згідно із п. 178.4 та п. 178.7 ст. 178 ПКУ фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, подають податкову декларацію за результатами звітного року відповідно до цього розділу у строки, передбачені для платників податку на доходи фізичних осіб. Відповідно до пп. 49.18.4 п.

49.18 ст. 49 ПКУ платники податку на доходи фізичних осіб подають податкову декларацію до 1 травня року, що настає за звітним.

Остаточний розрахунок податку на доходи фізичних осіб за звітний податковий рік здійснюється платником самостійно згідно з даними, зазначеними в податковій декларації до 1 серпня року, що настає за звітним.

Фізичні особи, які ведуть незалежну професійну діяльність (в тому числі нотаріуси), є платниками єдиного соціального внеску.

Статтею 1 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (№ 2464-VI від 8 липня 2010 р.) встановлено максимальну величину бази нарахування єдиного внеску, що дорівнює п'ятнадцяти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом, на яку нараховується єдиний внесок.

Мінімальний страховий внесок — сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід), та підлягає сплаті щомісяця.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» платника єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування є особи, які забезпечують себе роботою самостійно — займаються незалежною професійною діяльністю, а саме нотаріальною діяльністю, за умови, що такі особи не є найманими працівниками чи підприємцями.

Взяття на облік нотаріусів як платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування здійснюється ДПІ зборів шляхом внесення відповідних відомостей до реєстру страхувальників на підставі доданої ним заяви протягом 10 календарних днів після державної реєстрації незалежної професійної діяльності у відповідному уповноваженому органі та отримання документа, що підтверджує право фізичної особи на ведення незалежної професійної діяльності.

Єдиний внесок нараховується на суму доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб. При цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за кожну особу за місяць, у якому отримано дохід (прибуток).

Відповідно до ч. 11 ст. 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» єдиний внесок для приватних нотаріусів встановлюється у розмірі 22% бази нарахування єдиного внеску.

За бажанням приватні нотаріуси можуть брати участь на добровільних засадах у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні: у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Приватні нотаріуси зобов'язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний рік, до 1 травня наступного року за звітним та подати відповідну звітність про нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування до територіальних органів Державної фіскальної служби України у цей самий термін.

5. Зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса

Згідно з ч. 1 ст. 291 Закону України «Про нотаріат» нотаріальна діяльність приватного нотаріуса тимчасово зупиняється на час дії таких обставин:

1) якщо приватний нотаріус не має приміщення для розміщення робочого місця або це приміщення не відповідає встановленим вказаним Законом умовам, — до усунення цих недоліків, але не більше 60 днів з дня виявлення цього порушення;

2) якщо приватний нотаріус не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вищевказаним вимогам, — до усунення цих недоліків, але не більше 30 днів з дня виявлення цього порушення;

3) якщо приватний нотаріус при вчиненні нотаріальних дій неодноразово порушував правила нотаріального діловодства, — до закінчення строку проходження підвищення кваліфікації (не більше двох тижнів);

4) у разі необґрунтованої відмови приватного нотаріуса від надання Міністерству юстиції України, Головному територіальному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головним територіальним управлінням юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в порядку, передбаченому Нотаріальним законом, документів для перевірки організації нотаріальної діяльності та виконання правил нотаріального діловодства — до усунення цієї обставини;

5) у разі заміщення приватного нотаріуса в порядку, передбаченому вказаним Законом, — на строк такого заміщення;

6) у разі ненадання інформації приватним нотаріусом органам та особам, зазначеним у частинах 5—8, 10 ст. 8 Закону «Про нотаріат», — до усунення цієї обставини;

7) у разі обрання нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;

8) Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі надіслали до Міністерства юстиції України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю — до вирішення питання по суті, але не більш як на шість місяців.

Приватний нотаріус вправі зупинити нотаріальну діяльність за власним бажанням на строк, що не перевищує двох місяців протягом календарного року, або на більший строк за наявності поважних причин (вагітність, догляд за дитиною, хвороба тощо).

Зауважуємо, що про зупинення нотаріальної діяльності на строк більше трьох днів приватний нотаріус зобов'язаний не пізніше ніж за один робочий день до дня зупинення нотаріальної діяльності письмово повідомити Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі із зазначенням причин та строку відсутності.

Порядок зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса регулюється ст. 292 Закону України «Про нотаріат».

Рішення про тимчасове зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса у випадках, передбачених ч. 1 ст. 29-1 вказаного Закону, приймає керівник Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі

Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі зобов'язані протягом трьох робочих днів з дня видання наказу про зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса письмово повідомити приватного нотаріуса про зупинення його нотаріальної діяльності.

Наказ про зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса може бути оскаржений ним до Міністерства юстиції України або до суду. Приватний нотаріус зобов'язаний зупинити нотаріальну діяльність з моменту отримання копії наказу про тимчасове зупинення його нотаріальної діяльності.

При зупиненні нотаріальної діяльності приватного нотаріуса він має право, а якщо строк зупинення більше одного місяця, — зобов'язаний, укласти договір про його заміщення з іншим приватним нотаріусом за виключенням підстави, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 291, саме у разі обрання нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності.

Приватний нотаріус, діяльність якого зупинена, за відсутності заміщення його іншим приватним нотаріусом, має право:

- знімати заборону відчуження нерухомого майна,
- видавати з депозиту гроші та цінні папери, документи, прийняті на зберігання,
- видавати дублікати та копії документів, що зберігаються у справах приватного нотаріуса,
- видавати довідки про вчинені нотаріальні дії.

Заміщення приватного нотаріуса можливе у разі зупинення його нотаріальної діяльності в порядку, визначеному Законом України «Про нотаріат». При цьому нотаріус може укласти договір про заміщення його з іншим приватним нотаріусом у порядку та у межах строків, визначених статтями 29-1, 29-2 Закону «Про нотаріат». Заміщення приватного нотаріуса проводиться до припинення обставин, з якими це заміщення пов'язане.

Приватний нотаріус, який заміщує приватного нотаріуса, нотаріальна діяльність якого зупинена, вчиняє нотаріальні дії від свого імені та прикладає свою особисту печатку. Одночасне заміщення більш як одного приватного нотаріуса не допускається.

Відповідно до Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності, нотаріальні дії, вчинені в порядку заміщення, підлягають реєстрації у журналі реєстрації фактів заміщення, форма якого наведена у додатку 7 вказаного Положення.

Одночасно з реєстрацією фактів заміщення приватного нотаріуса всі нотаріальні дії, учинені нотаріусом, який заміщує, підлягають реєстрації ним у власному реєстрі для реєстрації нотаріальних дій у порядку, передбаченому Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими наказом

Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3253/5, зареєстрованими у Міністерстві юстиції України 23 грудня 2010 р. за № 1318/18613.

Документи діловодства передаються приватним нотаріусом, якого заміщують, у порядку, передбаченому зазначеними Правилами.

Приватний нотаріус, якого заміщують, не вправі здійснювати нотаріальну діяльність під час цього заміщення, якщо інше не передбачено Законом. У разі дострокового повернення приватного нотаріуса до здійснення нотаріальної діяльності повноваження нотаріуса, який його заміщує, що виникли внаслідок такого заміщення, автоматично припиняються.

Зауважуємо, що зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса не означає припинення дії реєстраційного посвідчення.

6. Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса

Припинення діяльності приватного нотаріуса відбувається лише у встановлених ст. 30 Закону України «Про нотаріат» випадках.

Зокрема підставами припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса є:

1) подання приватним нотаріусом письмової заяви про припинення нотаріальної діяльності;

2) анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

3) неусунення приватним нотаріусом без поважних причин таких порушень:

— якщо приватний нотаріус не має приміщення для розміщення робочого місця або це приміщення не відповідає встановленим Законом України «Про нотаріат» умовам та не усунуто вказані недоліки протягом 60 днів з дня виявлення цього порушення;

— якщо приватний нотаріус протягом 30 днів з дня виявлення порушення не уклав договір про страхування цивільноправової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вимогам Нотаріального закону;

4) смерть приватного нотаріуса або оголошення його померлим у порядку, встановленому законом;

5) припинення громадянства України або виїзд за межі України на постійне проживання;

6) призначення приватного нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;

7) невиконання приватним нотаріусом наказу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі про зупинення його нотаріальної діяльності, за винятком випадків оскарження приватним нотаріусом такого наказу;

8) набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким приватний нотаріус засуджений за навмисний злочин;

9) набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне

правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»;

10) набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса недієздатним, обмежено дієздатним або про застосування до нього примусових заходів медичного характеру;

11) набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса безвісно відсутнім.

Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса здійснюється відповідно до ст. 30-1 Закону України «Про нотаріат».

Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі за наявності підстав, передбачених вказаним Законом, видають наказ про припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.

У випадках, передбачених пунктами 1—3, 5—9 ч. 1 ст. 30 вказаного Закону, Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі зобов'язані негайно передати приватному нотаріусу копію наказу про припинення його нотаріальної діяльності.

Приватний нотаріус зобов'язаний припинити нотаріальну діяльність з моменту отримання копії наказу про припинення його нотаріальної діяльності.

Наказ про припинення нотаріальної діяльності може бути оскаржене ний приватним нотаріусом до Міністерства юстиції України або до суду. Оскарження цього наказу приватним нотаріусом зупиняє реалізацію положень, передбачених частинами 5 і 6 вищезазначеної статті. Особа, нотаріальна діяльність якої припинена, зобов'язана протягом одного місяця з дня одержання копії наказу передати до відповідного державного нотаріального архіву всі документи нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса. У разі якщо цей строк є недостатнім, він може бути продовжений рішенням Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, але лише один раз і не більше на місяць.

У разі неможливості або відмови приватного нотаріуса особисто здійснити передачу документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса у встановлені строки цей обов'язок покладається на Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, яке в разі необхідності залучає до цього представників органів внутрішніх справ.

Порядок та умови здачі і знищення особистої печатки приватного нотаріуса встановлюються і забезпечуються спеціально уповноваженими органами з питань дозвільної системи.

Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса означає припинення дії реєстраційного посвідчення.

Про анулювання або припинення дії реєстраційного посвідчення управління юстиції протягом п'яти робочих днів повідомляє відповідний орган державної фіскальної служби. Наказом Міністерства юстиції України від 7

липня 2014 р. за № 1087/5 «Про припинення приватної нотаріальної діяльності» з 8 липня 2014 р. припинено приватну нотаріальну діяльність осіб, які здійснювали приватну нотаріальну діяльність на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя і призначені на посаду нотаріуса Російської Федерації.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Якими охоронними засобами сигналізації повинно бути обладнано приміщення приватного нотаріуса?
2. Назвіть розмір страхового внеску приватного нотаріуса.
3. Який орган здійснює реєстрацію приватної нотаріальної діяльності?
4. Підстави зупинення приватної нотаріальної діяльності.
5. Назвіть підстави припинення приватної нотаріальної діяльності.
6. Дайте визначення робочого місця приватного нотаріуса.
7. Оподаткування приватних нотаріусів.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
2. Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.
3. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. 480 с.
4. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
5. Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотариат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
6. Майкут Х. В. Нотариат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
7. Медвідь Ф. М., В. Ф. Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф.. Нотаріальний процес в Україні: навчальний посібник / За ред.. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
8. Нотариат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
9. Нотариат в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. – КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.
10. Нотариат України : Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. ред. С.Я. Фурси. 3-є вид., доповн. І переробл. К.: Алерта, 2015. 484 с.
11. Радзівська Л.Е., Пасічник С.Г. Нотариат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
12. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотариат в Україні: Навчальний посібник (2-е вид., стереотип.) [Текст] За ред. Ю. В. Шкітіна. – К.: КНТ, 2008. –с. 632.

13. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
14. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.
2. Долинська М.С. Деякі правові аспекти укладення трудових договорів приватними нотаріусами України. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасників VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 вересня 2017 року)*. Харків: Право, 2017. С. 64-68.
3. Долинська М. С. До питання розширення повноважень нотаріусів. Науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції»: збірник матеріалів; Львівська політехніка. Львів, 8–9 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 176–178.
4. Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 65-68.
5. Долинська М.С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 75 – 84.
6. Долинська М. С. Приватні нотаріуси як суб'єкти трудового права. *Соціально-економічні та правові підстави вдосконалення трудового законодавства на сучасному етапі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 21 жовтня 2016 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. С. 118-123.
7. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату в Україні: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 8–15.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. №3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №39. Ст. 383.
3. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614–V. *Відомості Верховної Ради України* . 2009 р., № 13. Стор. 449. стаття 161.
4. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності»: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208–VI . *Урядовий кур'єр* від 17.10.2012. № 189.

5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

6. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 21.04.2011 № 3271-VI . *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 44. Ст. 460.

7. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. Урядовий кур'єр. 2014. 11 липня. № 123.

8. Про затвердження Положення про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 № 170/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 49. С. 9. Ст. 1984.

9. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2013 № 2104/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 82. С. 580. Ст. 3070.

Розділ 6

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Гарантії нотаріальної діяльності

Юридичні гарантії - це закріплені в національному законодавстві прийоми та засоби, які забезпечують охорону (захист) прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

К. Досінчук стверджує, що юридичними гарантіями організації нотаріату в Україні є встановлені в Конституції та законах України правові засоби, які спрямовані на забезпечення організації та функціонування системи нотаріату, його самостійність та ефективність. На думку автора, складовою забезпечення діяльності нотаріату в Україні є сукупність певних гарантій (загальних і спеціальних) та здійснюване державою за допомогою правових приписів та засобів упорядкування суспільних відносин у сфері нотаріату щодо їх юридичного закріплення, реалізації, контролю, охорони та захисту¹¹⁴.

К. Чижмарь визначає гарантії нотаріальної діяльності з точки зору кваліфікованої юридичної допомоги як юридично значимий механізм забезпечення діяльності органів нотаріату, що неухильно реалізується на основі конституційного закріплення права громадянина на кваліфіковану юридичну допомогу як на законодавчому, так і на правозастосовному рівнях. На думку автора, до системи гарантій нотаріальної діяльності належать: по-перше, неупередженість; по-друге, незалежність; по-третє, керівництво лише Конституцією і законами, правовими актами органів державної влади та місцевого самоврядування, прийнятими в межах їх компетенції, а також міжнародними нормативними актами; по-четверте, нотаріальна таємниця, по-п'яте, судовий захист нотаріальної діяльності¹¹⁵.

На думку В. Баранкової, гарантії нотаріальної діяльності представляють собою закріплені нормами нотаріального права комплекс заходів та засобів, що покликані забезпечити усім суб'єктам нотаріальних правовідносин можливість використовувати надані їм права та виконувати покладені на них обов'язки. Гарантії нотаріальної діяльності спрямовані на те, щоб забезпечити дотримання прав заінтересованих осіб, а також відповідний статус нотаріуса в межах нотаріальних процесуальних правовідносин як суб'єкта – носія публічної влади і одночасно як незалежного арбітра, юридичного радника сторін. Отже, гарантії нотаріальної діяльності однаково важливі для всіх учасників нотаріальних

¹¹⁴ Досінчук Катерина. Гарантії забезпечення діяльності нотаріату в Україні. *Публічне право*. 2014. № 3. С. 211.

¹¹⁵ Чижмарь К. І. Гарантії нотаріальної діяльності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 4. С. 65.

правовідносин, оскільки покликані забезпечити дотримання і виключити можливість порушення їх прав¹¹⁶.

Лише Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI було доповнено Закон ст. 81 «Гарантії нотаріальної діяльності». Зазначена стаття розкриває питання державних гарантій нотаріальної діяльності, яка включає в себе:

- забезпечення рівних умов доступу до зайняття нотаріальною діяльністю і рівних можливостей її організації та здійснення;
- заборону втручання у нотаріальну діяльність;
- врегулювання порядку здійснення обшуку, виїмки, огляду робочого місця нотаріуса;
- заборону вилучення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, печатки нотаріуса, а також документів, що передані нотаріусу на зберігання.

Таким чином, правовий зв'язок нотаріуса з державою виявляється також у захисті нотаріальної діяльності від протиправних посягань, сприянні нотаріусам у виконанні покладених на них обов'язків тощо¹¹⁷.

Забезпечення рівних умов доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю відбувається шляхом: встановлення єдиних вимог для претендентів на посаду нотаріуса, чіткої регламентації як порядку проведення кваліфікаційного іспиту, так і рівних для всіх осіб умов щодо доступу до інформації стосовно процедури проведення іспиту, місця складання та тривалості іспиту, а також щодо кількості та ступеня складності екзаменаційних завдань та відкритості інформації про результати іспиту. Державні гарантії поширюються і на забезпечення здійснення професійної нотаріальної діяльності, зокрема держава гарантує рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності. Це виявляється у наданні нотаріусу права вибору нотаріального округу, вибору між приватною нотаріальною діяльністю і роботою на посаді державного нотаріуса, встановленні рівних повноважень всіх нотаріусів України та ін. Вказана гарантія є справедливою з точки зору доступності нотаріальних послуг для осіб, які звертаються до нотаріуса, і полягає у забезпеченні особі права вибору нотаріуса, за винятком встановлених обмежень¹¹⁸.

У ч. 2 ст. 81 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, у тому числі вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які знаходяться у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства.

¹¹⁶ Баранкова В. В. Гарантії нотаріальної діяльності. URL: <http://www.reallook.com.ua/4839/garanti%D1%97-notarialno%D1%97-diyalnosti/>

¹¹⁷ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х. : Право, 2012. С. 79—80.

¹¹⁸ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х. : Право, 2012. С. 80.

Разом із тим, втручання у нотаріальну діяльність не обмежується вказаними діями. Ми погоджуємося з О. В. Коротюк, що втручанням у діяльність нотаріуса повинно також визнаватися спонукання нотаріуса до не правомірної бездіяльності, незаконне отримання відомостей, що входять до предмета нотаріальної таємниці (наприклад, викрадення реєстру для реєстрації нотаріальних дій, документів з архіву тощо)¹¹⁹.

Обшук, виїмка, огляд робочого місця (контори) провадяться на підставі та в порядку, встановленому законом. Обшук — це слідча дія, спрямована на примусове обстеження особи, приміщення, споруд, ділянок місцевості, транспортних засобів, що перебувають у веденні особи, яка обшукується, і членів її сім'ї або будьякої організації, для вишукування і вилучення приховуваних об'єктів, що мають значення для справи¹²⁰.

Виїмка — це процесуальна дія, спрямована на вилучення в громадян і організацій речових доказів і документів, які мають доказове значення для розслідування¹²¹.

Слід відмітити положення щодо заборони вилучення (виїмки) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому Законом України «Про нотаріат», а також печатки нотаріуса. Вказана норма припинила існуючу до цього практику вилучення реєстрів. Вилучення реєстру позбавляло нотаріуса можливості видати витяг з реєстру, зробити в реєстрі відмітки про скасування заповітів, розірвання договорів та інше.

Такі реєстри нотаріальних дій, документи чи печатка нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою постановою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду.

2. Таємниця вчинення нотаріальних дій

З метою вчинення нотаріальних дій нотаріус щоденно спілкується з багатьма клієнтами, які розповідають йому відомості, що стосуються приватного життя та не бажають, щоб останні були відомі іншим особам. Деякою мірою функції нотаріуса можна порівняти з функціями священника, зокрема при складанні та посвідченні заповіту як останньої волі людини.

Власне таємниця нотаріальної діяльності, у тому числі й нотаріальної дії, має забезпечити недоторканність приватного життя громадян, які звертаються до приватного нотаріуса¹²².

Недарма законодавець до обов'язків нотаріуса (відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат») відносить збереження в таємниці відомостей, одержаних ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій. Також, даючи присягу,

¹¹⁹ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 80-81.

¹²⁰ Кримінально-процесуальний кодекс України: наук.- практ. ком. / за ред. В. Т. Малярєнка, Ю. П. Аленіна. Х.: Одиссей, 2010. С. 432.

¹²¹ Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.- практ. ком. / за ред. В. Т. Малярєнка, Ю. П. Аленіна. Х.: Одиссей, 2010. С. 434.

¹²² Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 99.

особа, якій вперше надано право займатися нотаріальною діяльністю, присягає зберігати професійну таємницю.

Питання дотримання нотаріальної таємниці має свій історичний досвід. Наприклад, питання таємниці нотаріальних дій було врегульовано Австрійським нотаріальним положенням від 25 липня 1871 р. Відповідно до параграфу 37 Положення до обов'язків нотаріуса відносилось не лише збереження ним таємниці вчинення нотаріальних дій перед сторонами, а й нагляд за дотриманням таємниці його помічниками. Зокрема нотаріус гарантував, що все згадане у нотаріальному акті як таке, що відбулося у його присутності, дійсно відбулося у його присутності в поданий спосіб; він також відповідав за всі неточності, навіть якщо вони були вчинені через помилку. При цьому відшкодування збитків не скасовувало кари гідності за невиконання своїх обов'язків.

Нормативно-правовою основою функціонування нотаріату в Російській імперії було Положення про нотаріальну частину від 14 квітня 1866 р., яке містилося в ч. 1 т. XVI Зводу законів Російської імперії. Стаття 23 Положення ввела поняття нотаріальної таємниці, якої нотаріус повинен був дотримуватись щодо всіх проведених ним справ. За показ стороннім особам актів і документів, що зберігаються у нотаріуса, передбачалося кримінальне покарання — від усунення з посади та виключення зі служби до тюремного ув'язнення (ст. 423 Уложення про покарання кримінальних та виправних).

За часів незалежності України питання дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій не залишалось поза увагою законодавців. Стаття 8 Закону України «Про нотаріат» (далі — Закон) від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII в оригінальній редакції називалася «Додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій» та не містила поняття нотаріальної таємниці.

Вищезазначена стаття зазнала численних змін, доповнень та редагувань як у цілому, так і окремих частин.

Лише Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI було викладено в новій редакції ст. 8 Закону, якою змінено назву статті та на законодавчому рівні дано дефініцію нотаріальної таємниці. Нотаріальна таємниця — сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Нотаріальну таємницю необхідно розглядати з двох боків. З одного боку, це таємниця особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії (мотив звернення та сам факт звернення до нотаріуса; надання для дослідження документів; досягнутий після звернення до нотаріуса результат; відомості про особисте життя особи тощо), з іншого — таємниця нотаріуса як фахівця (відомості про надані поради, консультації тощо). Важливими є обидві характеристики поняття таємниці вчинення нотаріальних дій¹²³.

Нотаріальну таємницю зобов'язані зберігати:

¹²³ Теорія нотаріального процесу : наук.практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси.К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. С. 87.

— нотаріуси, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або займаються приватною нотаріальною практикою;

— посадові особи органів місцевого самоврядування, які уповноважені вчиняти нотаріальні дії;

— посадові особи консульських установ, які вчиняють нотаріальні дії;

— посадові особи, які відповідно до статей 40 та 401 Закону України «Про нотаріат» вчиняють нотаріальні дії;

— особи, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. До таких осіб також слід віднести: помічника, консультанта, секретаря, діловода нотаріуса, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія не вчинялась.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. Лише у разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Правило таємниці вчинення нотаріальних дій поширюється і тоді, коли нотаріус та інші посадові особи, які вчиняли нотаріальні дії, вже не працюють у нотаріальній конторі¹²⁴.

Зауважуємо, що обов'язок дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій не поширюється на безпосередньо зацікавлених осіб, зокрема сторін договорів, заповідача. Вони можуть повідомляти про укладені ними правочини чи вчинені нотаріальні дії будь-кого.

Однак законодавством встановлено окремі винятки з правила щодо дотримання нотаріальної таємниці. Так, відповідно до ст. 8 Закону довідки про суму нотаріально посвідчених договорів, які необхідні виключно для встановлення додержання законодавства з питань оподаткування, надаються нотаріусом протягом 10 робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу органів Державної фіскальної служби України.

Також протягом вказаного періоду нотаріусом видаються довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування у зв'язку з кримінальним провадженням, цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться в провадженні цих органів, з

¹²⁴ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. С. 60.

обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу. Однак довідки про наявність складеного заповіту та витяги із Спадкового реєстру за виключенням заповідача видаються тільки після смерті заповідача.

Отже, будь-яка особа, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного із заповідачів), вправі отримати витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту.

Також нотаріус на письмовий запит органів Державної фіскальної служби України надає інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом успадкування.

Дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій забезпечує конфіденційність взаємовідносин нотаріуса та зацікавлених осіб, дає правові гарантії належного захисту суб'єктивних прав¹²⁵.

Нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений цими органами.

3. Територіальна компетенція нотаріусів

Важливе місце у провадженні нотаріальної діяльності всіх часів займали питання територіальної компетенції нотаріальних органів. Наприклад, вказане питання в Австрійській імперії було законодавчо врегульовано «Законь зь дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка». Відповідно до § 8 вказаного Порядку, офіційна діяльність нотаріуса поширюється на весь округ суду першої інстанції, для якого він призначений.

На думку С. Я. Фурси та Є. І. Фурси територіальна компетенція - це розмежування кола дій між нотаріусами та іншими посадовими особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, з урахуванням території їх діяльності або з урахуванням винятків, які передбачені у Законі щодо місця вчинення конкретної нотаріальної дії¹²⁶.

Варто зазначити, що, як в Законі УРСР «Про державний нотаріат» від 25 грудня 1974 року (стаття 17), так і в Законі України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року (стаття 41), законодавцем було врегульовано лише питання місця вчинення нотаріальних дій.

¹²⁵ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. С. 61.

¹²⁶ Нотаріат України. Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. Ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта, 2015. С. 347.

Лише Законом України № 6134-VI від 1 жовтня 2008 р. «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат», останній Закон доповнено ст. 131 «Нотаріальний округ».

У даній статті законодавцем визначено поняття нотаріального округу як територіальної одиниці, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якої знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса.

Нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно-територіального устрою України. При цьому в містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста.

Особа, яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, самостійно вибирає нотаріальний округ, в якому бажає здійснювати нотаріальну практику, шляхом подання заяви про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності за певною адресою. У виданому реєстраційному посвідченні вказуються назва управління юстиції, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, назва нотаріального округу та адреса розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса, яка зазначається в додатку до даного реєстраційного посвідчення.

У разі зміни адміністративно-територіального поділу України, в результаті якого розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса увійшло до іншого нотаріального округу, нотаріальна діяльність відповідних нотаріусів повинна бути зареєстрована в цьому нотаріальному окрузі.

Нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Нотаріальним законом.

Встановлення нотаріального округу для обслуговування нотаріуса не можна ототожнювати з неможливістю вчиняти нотаріальні дії для осіб з іншого нотаріального округу та громадян інших держав та осіб без громадянства.

Вчинення нотаріальних дій в межах нотаріального округу є обов'язком вим в певних випадках.

1. При оформленні спадщини:

— нотаріус за місцем відкриття спадщини за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян або на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою чи за своєю ініціативою, а в населених пунктах, де немає нотаріуса,

— посадова особа органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, вживають заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або держави. Ці заходи вживаються ними безпосередньо або шляхом доручення нотаріусам чи посадовим особам органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням майна (ст. 60 Закону України «Про нотаріат»);

— про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців, а в разі переходу майна за правом спадкоємства до держави — відповідні фінансові органи (ст. 65 Закону України «Про нотаріат»);

— свідоцтво про право на спадщину на майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави, видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (ст. 66 Закону України «Про нотаріат»);

— свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Також на підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності (ст. 71 Нотаріального закону).

2. Придбання жилого будинку (квартири) з прилюдних торгів оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням будинку (квартири) шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання жилого будинку (квартири). Якщо торги не відбулися, свідоцтво про придбання жилого будинку (квартири) видається стягувачеві. Придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки), оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням цього нерухомого майна шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання нерухомого майна (ст. 72 Закону України «Про нотаріат»).

3. Посвідчення правочинів щодо відчуження, іпотеки житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також правочинів щодо відчуження, застави транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, провадиться за місцезнаходженням (місцем реєстрації) цього майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї із сторін відповідного правочину (ст. 55 Закону України «Про нотаріат»).

4. Нотаріус за місцем розташування жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна чи місцем розташування земельної ділянки, або за місцезнаходженням однієї із сторін правочину накладають заборону на їх відчуження (ст. 73 Закону України «Про нотаріат»).

5. Нотаріус у передбачених законодавством України випадках приймає від боржника в депозит грошові суми і цінні папери для передачі їх кредиторю за місцем виконання зобов'язання (ст. 85 Нотаріального закону).

6. Нотаріуси за місцезнаходженням платника приймають для пред'явлення до платежу чеки, подані після закінчення десяти днів, а іноземні чеки — після закінчення шести місяців з дня видачі чека, але не пізніше 12 години наступного після цього строку дня (ст. 93 Закону України «Про нотаріат»).

7. Морський протест вчиняється нотаріусом в порту України на підставі заяви капітана судна про морський протест, якщо в період плавання або стоянки судна мала місце подія, що може стати підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог (ст. 94 Закону України «Про нотаріат»).

8. Якщо міжнародним договором встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що їх містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору (ст. 103 Закону України «Про нотаріат»).

На думку М. Дякович, встановлення законом нотаріального округу, тобто меж нотаріальної діяльності нотаріуса, дає можливість не тільки рівномірно розподілити навантаження нотаріусів, але й ефективно здійснювати керівництво

державними нотаріальними конторами та контроль за здійсненням нотаріальної діяльності, узагальнювати нотаріальну практику, вести нотаріальну статистику, впорядковувати архіви, забезпечити ефективну охорону прав та інтересів осіб, які звертаються до нотаріуса¹²⁷.

4. Поняття і види нотаріальних дій

Чинне українське законодавство не визначає поняття нотаріальної дії, хоча воно набуло широкого використання не лише в нотаріальній діяльності. У юридичній літературі нотаріальну дію пропонується розглядати з погляду його багатозначності і одночасного позначення, по-перше, змісту процедури нотаріальної діяльності, що виражається в послідовному фіксуванні юридичних фактів, і, по-друге, результату нотаріального виробництва як юридичного факту.

На думку більшості вчених та практиків, під нотаріальною дією слід розуміти посвідчення безспірних прав та фактів, що мають юридичне значення, а також вчинення інших дій, спрямованих на позасудову охоронук прав і інтересів осіб, що належать до повноважень нотаріальних органів¹²⁸

Тобто нотаріальна дія - це ціла система дій процесуального характеру, що здійснюються у встановленому законом порядку уповноваженими особами та спрямованих на досягнення певного результату з реалізації та (або) закріплення прав та законних інтересів громадян і організацій.

Наприклад, для посвідчення будь-якого правочину нотаріус зобов'язаний перевірити дієздатність, правоздатність осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії, приналежність майна, наявність і умови основних зобов'язань, відсутність обтяжень щодо майна та інші, які з законодавства, обставини.

Нотаріальне провадження - це сукупність процесуальних дій, вчинюваних нотаріусами і іншими суб'єктами нотаріального процесу в певному, закріпленому нотаріальним законодавством порядку.

Виходячи із критерію цілеспрямованості та змісту нотаріальні дії можна розділити на чотири групи і відповідно виділити чотири види нотаріальних проваджень:

- 1) провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безспірного права;
- 2) провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безспірного факту;
- 3) провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на забезпечення збереження майна та документів;
- 4) провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на надання документу виконавчої сили.

Кожній нотаріальній дії присвоюється окремий реєстровий номер. Номер, під яким нотаріальна дія зареєстрована в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій,

¹²⁷ Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України. Навч. Посібн.2-е видання.К.: Істина, 2018. С. 72.

¹²⁸ Нотаріат в Україні : навчальний посібник / За заг. ред.. докт., юрид. наук, професора Ю. В. Нікітіна. К: « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. С. 89.

позначається на документах, що видаються нотаріусом, чи в посвідчувальних написах.

Нотаріальна дія вважається вчиненою з моменту внесення про це запису до реєстру для реєстрації нотаріальних дій. А запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій є доказом вчинення нотаріальної дії.

Виконавчий напис нотаріуса набирає чинності з дати його реєстрації в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, про що зазначається у тексті самого виконавчого напису.

5. Порядок вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами України

Порядок і умови вчинення нотаріальних дій визначаються Законом України «Про нотаріат» та конкретизуються Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженим наказом Міністерства юстиції України 22 лютого 2012 року за № 296/5.

А порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування крім, Закону «Про нотаріат», регулюється Порядком вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженим наказом Міністерства юстиції України 11 листопада 2011р. № 3306/5.

Порядок вчинення нотаріальних дій консульськими установами регулюється Законом України «Про нотаріат», Консульським статутом України, Положенням про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженому наказами Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ від 27 грудня 2004 року за № 142/5/310.

Посвідчення заповітів і довіреностей посадовими особами, визначеними в статті 40 Закону України «Про нотаріат» проводиться з дотриманням вимог вказано Закону та «Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 року № 940.

До компетенції нотаріальних органів належать різні за складністю провадження. Іноді навіть здається, що в окремих нотаріальних провадженнях робота нотаріуса складається лише з механічних, а не правових дій. Але це удавана простота, ціну якої буває важко встановити, вона визначається лише згодом, коли постає питання про відповідальність нотаріуса.

Кожне нотаріальне провадження, яке вчиняє нотаріус, проходить у своєму розвитку певні стадії, які визначають динаміку, послідовність вчинення процесуальних дій. Щоб уникнути можливих помилок, необхідно визначити, до яких стадій слід віднести окремі процесуальні дії, які потім складуть нотаріальне провадження або окремих його етап. Це надасть можливість конкретизувати дії нотаріуса в різні проміжки часу та на різних етапах провадження, створить умови для самоконтролю.

Крім наукового значення, визначення стадій нотаріального процесу дає можливість глибше проаналізувати та законодавчо закріпити всі необхідні дії нотаріуса на різних стадіях розвитку нотаріального процесу. Наприклад, це

стосується конкретизації заходів щодо охорони спадкового майна (ст. 63 Закону), де передбачається повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини, що, безумовно, має значення для отримання спадщини, хоча прямо не належить до заходів з охорони цього майна. При цьому не регламентується питання щодо процесуального порядку встановлення кола осіб, які мають право на отримання спадщини. Так само потребують докладного аналізу й інші нотаріальні провадження: вчинення виконавчих написів, прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів тощо.

Крім того, неможливо говорити про єдиний порядок вчинення нотаріальних дій лише за послідовністю їх вчинення, не визначаючи єдиних підстав відмови у вчиненні нотаріальної дії, на якій стадії це можливо, яким чином це має здійснюватися. Це положення можна досить ретельно прослідкувати на такому прикладі. Гр-н К. звернувся до нотаріуса за посвідченням договору купівлі-продажу транспортного засобу, але у нього немає технічного паспорту на нього. Нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, але на якій стадії? Одразу, чи він має право або зобов'язаний витребувати від підприємств, установ організацій документи, необхідні для вчинення даної нотаріальної дії? (ст. 4 Закону).

Отже, нотаріальний процес у своєму розвитку проходить певні стадії.

Якщо нотаріальне провадження складається з декількох етапів, то на кожному з них мають місце стадії нотаріального провадження.

Загалом нотаріальний процес проходить такі стадії:

- 1) відкриття нотаріального провадження;
- 2) підготовка до вчинення нотаріального провадження;
- 3) безпосереднє вчинення нотаріальної дії, яке закінчується посвідченням нотаріального акту та його видачею.

Нотаріальні дії можуть вчинятися будь-яким державним та приватним нотаріусом України, посадовими особами органів місцевого самоврядування, за виключенням випадків, передбачених чинним законодавством щодо обов'язкової територіальної компетенції. А саме: за винятком випадків, передбачених статтями 9, 55, 60, 65, 66, 70-73, 85, 93 і 103 Закону України «Про нотаріат», та інших випадків, передбачених законодавством України.

Нотаріальні дії вчиняються в приміщенні державної нотаріальної контори, в державному нотаріальному архіві, приміщенні, яке є робочим місцем приватного нотаріуса, чи приміщенні органів місцевого самоврядування. В окремих випадках, коли громадянин не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваної угоди, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями.

Якщо нотаріальна дія вчинюється поза приміщенням державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приміщенням, яке є робочим місцем (конторою) приватного нотаріуса, у посвідчувальному написі та в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій зазначається місце вчинення нотаріальної дії (удома, у лікарні, за місцезнаходженням юридичної особи тощо) із зазначенням адреси, а також причин, з яких нотаріальна дія була вчинена поза вказаними приміщеннями.

Нотаріальні дії вчиняються після їх оплати, а також у передбачених законом випадках після сплати до бюджету податку з доходів фізичних осіб та в день подачі всіх необхідних документів.

Вчинення нотаріальної дії може бути відкладено в разі необхідності витребування додаткових відомостей або документів від фізичних та юридичних осіб або надсилання документів на експертизу, а також якщо відповідно до закону нотаріус повинен впевнитись у відсутності у заінтересованих осіб заперечень проти вчинення цієї дії.

Строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії в цих випадках, не може перевищувати одного місяця.

За обґрунтованою письмовою заявою заінтересованої особи, яка звернулася до суду та на підставі отриманого від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом.

Законами України можуть бути встановлені також інші підстави для відкладення або зупинення вчинення нотаріальних дій.

Отже, до загальних правил нотаріального провадження, відносяться

- місце і строки вчинення нотаріальних дій;
- встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії;
- перевірка дієздатності громадян та правоздатності юридичних осіб, що беруть участь в угодах, а також перевірка повноважень представників;
- підписання нотаріально посвідчуваних документів;
- витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій;
- вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій;
- заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії при виявленні порушень закону;
- відмова у вчинення нотаріальних дій;
- оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні;
- нотаріальне діловодство;
- оплата нотаріальних дій.

Лише Законом України № 6134- VI від 1 жовтня 2008 року « Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат», останній закон доповнено статтею 13-1 «Нотаріальний округ».

У даній статті законодавцем визначено поняття нотаріального округу як територіальної одиниці в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якого знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса.

Нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно - територіального устрою України. При цьому, у містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста.

Нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Законом України «Про нотаріат».

Встановлення нотаріального округу для обслуговування нотаріуса не можна ототожнювати з неможливістю вчиняти нотаріальні дії для осіб з іншого нотаріального округу та громадян інших держав та осіб без громадянства. Вчинення нотаріальних дій в межах нотаріального округу є обов'язковим в певних випадках, які ми розглянули раніше.

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 12.08.1996 № 21/5 «Про внесення доповнень до Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» з 1 жовтня 1996 року в нотаріальну практику було запроваджено вчинення певних нотаріальних дій на спеціальних бланках нотаріальних документів.

Зокрема, у пункті 2-1 чинної на той час Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України зазначалося, що нотаріальні дії, що вчиняються нотаріусами України, виконуються на спеціальних бланках нотаріальних документів. При цьому зразок бланку, а також порядок обліку, зберігання та витрачання бланків нотаріальних документів встановлювався Міністерством юстиції за погодженням з Українською нотаріальною палатою. Використання інших бланків або стандартних білих аркушів паперу для вчинення нотаріальних дій заборонялося, а документи, виконані не на стандартному бланку, вважалися недійсними.

Питання застосування нотаріусами спеціальних бланках нотаріальних документів, а також їх захищеності перебувала на постійному контролі Міністерства юстиції України. Наприклад, протягом 1997 року цьому питанню приділялися постанови рішення Колегії Мін'юсту від 22 грудня 1997 р., а також відповідні накази міністерства: від 01.07.1997 № 49/5 «Про затвердження Положення про постачання, зберігання, облік та звітність витрачання бланків нотаріальних документів», від 09.10.1997 № 69/5 «Про запровадження спеціальних бланків нотаріальних документів».

Наказом Міністерства юстиції України від 22 січня 1998 року за № 6/5 затверджено Положення про постачання, зберігання, облік та звітність, витрачання бланків нотаріальних документів. Також цим актом передбачалося створення як Єдиного державного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, так і відповідної звітності за витрачання бланків.

Замовником бланків виступав Мін'юст. Отримували нотаріальні бланки державні та приватні нотаріуси в обласних управліннях юстиції відповідно до складених актів прийому-передачі. Зауважуємо, що бланки використовувалися тільки в тому нотаріальному окрузі, для якого вони видавалися.

Згодом на підставі наказу Міністерства юстиції України від 29.06.1999 № 36/5 «Про здійснення заходів щодо захисту нотаріально оформлюваних документів» почав функціонувати спеціальний електронний реєстр — Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів. Тобто витрачання бланків нотаріальних документів відносилося до документів суворої звітності.

З метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб при вчиненні нотаріальних дій Кабінетом Міністрів України 05 серпня 2009 року за № 812 було прийнято постанову «Про затвердження Порядку витрачання, зберігання, обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання та опису і зразка такого бланка».

Отже, питання регулювання порядку витрачання, зберігання нотаріальних бланків, як і встановлення зразка таких бланків, перейшло від Міністерства юстиції України до Кабінету Міністрів, що свідчить про його значущість.

Використання бланків у нотаріальній діяльності регулюється статтею 34 Закону України «Про нотаріат», а також главою 9 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Зокрема, відповідно до статті 34 Закону України «Про нотаріат», на спеціальних бланках нотаріальних документів викладаються: тексти договорів, заповітів, довіреностей, свідоцтв, актів про морські протести та протести векселів, перекладів у разі засвідчення нотаріусом вірності перекладу документа з однієї мови на іншу, заяв, на яких нотаріусом засвідчується справжність підпису, за винятком тих примірників, що залишаються у справах нотаріуса, а також дублікатів нотаріальних документів.

Слід наголосити на тому, що всі нотаріальні дії реєструються у спеціальних реєстрах для реєстрації вчинюваних нотаріальних дій, які є одних із основних забезпечувальних засобів підтвердження здійснення таких дій.

Лише наявність на зберіганні у державного чи приватного нотаріуса, державному нотаріальному архіві матеріалів укладеного правочину чи спадкової справи є гарантією права особи чи уповноваженої нею представника (в певних випадках спадкоємця) на отримання дублікату втраченого нотаріального документа.

Нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості єдиних та державних реєстрів шляхом безпосереднього доступу до них. Нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості Єдиного державного демографічного реєстру, а також Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, інших єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України.

Нотаріус під час вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва обов'язково використовує також відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного земельного кадастру.

Інформація з єдиних та державних реєстрів, отримана нотаріусом під час вчинення нотаріальних дій, залишається у відповідній справі державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса.

Користування єдиними та державними реєстрами здійснюється безпосередньо нотаріусом, який вчиняє відповідну нотаріальну дію.

На сьогоднішній день нотаріуси України практично не можуть здійснювати свою нотаріальну діяльність без внесення та отримання відомостей з різних електронних реєстрів.

6. Вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій

Нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, які не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що принижують

честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи, які мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення, документи, тексти яких неможливо прочитати внаслідок пошкодження, а також документи, написані олівцем.

Дописки, закреслені слова чи інші виправлення, які є в документах, що подаються для вчинення нотаріальних дій, повинні бути застережені підписом відповідної посадової особи і печаткою установи, підприємства або організації (у разі наявності) чи особи, яка видала документ. При цьому виправлення повинні бути зроблені таким чином, щоб можна було прочитати як виправлене, так і помилково написане, а потім виправлене чи закреслене.

Не приймаються порвані документи та документи, викладені на двох і більше окремих аркушах, якщо аркуші не з'єднані у спосіб, що унеможливує їх роз'єднання без порушення цілісності, не пронумеровані і не скріплені підписом відповідної посадової особи та печаткою юридичної особи (у разі наявності), яка видала документ.

Нотаріус перевіряє справжність кожного аркуша документа, який викладений на спеціальних бланках нотаріальних документів та подається для вчинення нотаріальних дій, за допомогою Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів згідно з Порядком ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 04.11.2009 № 2053/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 09.11.2009 за № 1043/17059.

Інформаційна довідка про перевірку спеціального бланка нотаріального документа долучається до примірника нотаріального документа (договору, довіреності, свідоцтва тощо), який зберігається у справах нотаріуса.

Бланки, відомості про витрачання яких були внесені до Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів безпосередньо перед вчиненням нотаріальних дій з використанням документів, викладених на цих бланках, вважаються перевіреними для вчинення наступних (за реєстровими номерами) нотаріальних дій.

У разі якщо документи, що посвідчуються, видаються або засвідчуються, викладені на двох і більше окремих аркушах, то вони повинні бути прошиті у спосіб, що унеможливує їх роз'єднання без порушення цілісності, а аркуші пронумеровані (крім випадків, коли такі документи видані (отримані) за допомогою єдиних та державних реєстрів, відомості яких обов'язково використовуються нотаріусом під час вчинення нотаріальної дії).

Тексти нотаріально посвідчуваних правочинів, заяв, засвідчуваних копій (фотокопій) документів і витягів з них, тексти перекладів та заяв повинні бути написані зрозуміло і чітко, дати, що стосуються змісту посвідчуваних правочинів, повинні бути позначені хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб та їх ідентифікаційний код за даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань - без скорочень із зазначенням їх місцезнаходження. Прізвища, імена та по батькові фізичних осіб, їх місце проживання та ідентифікаційний номер за даними Державного реєстру фізичних осіб платників податків, крім уповноважених

представників юридичних осіб, повинні бути написані повністю, а у випадках, передбачених законами, - із зазначенням дати їх народження.

Нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості єдиних та державних реєстрів шляхом безпосереднього доступу до них. Зокрема, нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості Єдиного державного демографічного реєстру, а також Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, інших єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України.

Під час вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва нотаріус зобов'язаний використовувати також відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного земельного кадастру.

Інформація з єдиних та державних реєстрів, отримана нотаріусом під час вчинення нотаріальних дій, залишається у відповідній справі державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса.

Наголошуємо, що відповідно до статті 46¹ Закону України «Про нотаріат», користування єдиними та державними реєстрами здійснюється безпосередньо нотаріусом, який вчиняє відповідну нотаріальну дію.

7. Відмова у вчиненні нотаріальних дій

Відповідно до глави 15 частини першої Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, у разі виявлення нотаріусом, що ним допущено помилку при вчиненні нотаріальної дії або що вчинена нотаріальна дія не відповідає законодавству, нотаріус зобов'язаний повідомити про це сторони (осіб), стосовно яких вчинено нотаріальну дію, для вжиття заходів щодо скасування зазначеної нотаріальної дії відповідно до законодавства.

Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріус вправі затримати цей документ і направити його до експертної установи (експерта) для проведення відповідної експертизи.

Відповідно до глави 13 частини першої Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії у випадках, передбачених Законом України «Про нотаріат».

Законодавцем наголошено, що нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам, встановленим у статті 47 Закону України «Про нотаріат», або містять відомості, передбачені частиною третьою статті 47 зазначеного Закону.

Таким чином, законодавець надав право відмовляти нотаріусам у вчиненні нотаріальних дій лише у випадках не відповідності поданих документів, вимогам до документів, що подаються для вчинення нотаріальної дії.

На нашу думку, нотаріуси відмовляють у вчиненні нотаріальних дій, у таких випадках:

1. вчинення такої дії суперечить законодавству України;

2. не подано відомості (інформацію) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії;

3. дія підлягає вчиненню іншим нотаріусом або посадовою особою, яка вчиняє нотаріальні дії;

4. є сумніви у тому, що фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, усвідомлює значення, зміст, правові наслідки цієї дії, або є підозра в тому, що ця особа діє під впливом насильства;

5. з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася особа, яка в установленому порядку визнана недієздатною, або уповноважений представник не має необхідних повноважень;

6. правочин, що укладається від імені юридичної особи, суперечить цілям, зазначеним у її статуті чи положенні, або виходить за межі її діяльності;

7. особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії, не внесла плату за її вчинення;

8. особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії, не внесла встановлені законодавством платежі, пов'язані з її вчиненням;

9. в інших випадках, передбачених Законом «Про нотаріат».

Нотаріус на вимогу особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, зобов'язаний викласти причини відмови в письмовій формі і роз'яснити порядок її оскарження. У цих випадках нотаріус протягом трьох робочих днів виносить постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії.

У постанові про відмову зазначаються:

— дата винесення постанови;

— прізвище, ініціали нотаріуса, який виніс постанову, найменування та місцезнаходження державної нотаріальної контори або найменування нотаріального округу та адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса;

— прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, місце її проживання або найменування і місцезнаходження юридичної особи;

— про вчинення якої нотаріальної дії просила особа, що звернулася до нотаріуса (короткий зміст прохання);

— причини відмови у вчиненні нотаріальної дії з посиланням на чинне законодавство;

— порядок і строки оскарження відмови з посиланням на норми цивільного процесуального законодавства.

Законодавець наголошує на тому, що нотаріусу забороняється безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії.

Нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти.

8. Нотаріальне діловодство

Правильна організація нотаріальної діяльності у нотаріальній конторі, у більшості випадків. Залежить від міцних знань та відлагодженої системи організації нотаріального діловодства. Від якого також залежить чітке та швидке

обслуговування фізичних та юридичних осіб, які звернулися до нотаріуса. культура та оформлення документів¹²⁹.

Законодавець присвятив статтю 14 Закону України «Про нотаріат» веденню нотаріального діловодства, у якій зазначено, що Правила ведення нотаріального діловодства затверджуються Міністерством юстиції України за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері архівної справи і діловодства.

Державні нотаріальні контори і приватні нотаріуси ведуть встановлену статистичну та бухгалтерську звітність і подають Головному територіальному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головним територіальним управлінням юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Державні нотаріальні контори подають встановлену статистичну і бухгалтерську звітність, приватні нотаріуси - статистичну звітність. Статистичний звіт про роботу державних нотаріальних контор та приватних нотаріусів подається Головним територіальним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі до Міністерства юстиції України.

Документи нотаріального діловодства та архів приватного нотаріуса є власністю держави і перебувають у володінні та користуванні приватного нотаріуса у зв'язку із здійсненням ним нотаріальної діяльності. Приватний нотаріус зобов'язаний забезпечити зберігання документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса протягом усього строку здійснення ним нотаріальної діяльності. У разі припинення приватної нотаріальної діяльності документи нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса передаються ним до відповідного державного нотаріального архіву в порядку, встановленому законодавством.

Уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування забезпечують збереження та архівування документів нотаріального діловодства та архіву, що стосуються нотаріальних дій з оформлення спадщини, відповідно до вимог, встановлених для нотаріусів. Уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування ведуть встановлену статистичну звітність та подають її Головному територіальному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головним територіальним управлінням юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Відповідно до пункту 2.4 Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 року № 3253/5, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 23 грудня 2010 року за № 1318/18613, за погодження із Головою Державного комітету архіву України¹³⁰, нотаріальне діловодство включає:

¹²⁹ Див. Дякович М.М. Нотаріальне право України : Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С.139.

¹³⁰ Офіційний вісник України від 30.12.2010 – 2010 р., № 98, стор. 164, стаття 3515, код акту 54117/2010

— ведення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій відповідно до вимог порядку, встановленого Мін'юстом, книг, журналів реєстрації (обліку), передбачених номенклатурою, у яких реєструються нотаріальні документи і документи, на підставі яких вчиняються нотаріальні дії;

— зберігання, облік, видачу і використання нотаріальних документів і документів, на підставі яких вчинені нотаріальні дії;

— складання, оформлення, реєстрацію, облік і виконання конторою, архівом, приватним нотаріусом документів по витребовуванню і наданню відомостей і (або) документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії, у тому числі передбачених міжнародними договорами, у зв'язку з наданням правової допомоги;

— реєстрацію, облік, зберігання та передачу конторою, архівом, приватним нотаріусом довідок, документів і відомостей про вчинені нотаріальні дії, у тому числі відомостей, переданих до органів державної податкової служби про посвідчені договори, видані свідоцтва про право на спадщину тощо;

— розгляд звернень фізичних та юридичних осіб з питань вчинення нотаріальних дій у строки, визначені законодавством;

— тимчасове зберігання документів у конторі, у приватного нотаріуса та їх підготовку для передавання до державного нотаріального архіву.

Правила встановлюють порядок документування нотаріальної діяльності та зберігання архіву і визначають порядок організації роботи з документами в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах, приватними нотаріусами.

Згідно з пунктами 2.2.2 Правил ведення нотаріального діловодства, організаційно-розпорядчі документи конторою, архівом, приватним нотаріусом ведуться з дотриманням вимог Примірної інструкції з діловодства у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 1997 року № 1153 (зі змінами) та Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.97 № 348 (зі змінами), ДСТУ 4163-2003 Державна уніфікована система організаційно-розпорядчої документації, та Порядок ведення діловодства, що містить інформацію з обмеженим доступом, визначається Інструкцією про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 27.11.98 N 1893 (із змінами).

Слід зауважити, що постановою Кабінету Міністрів від 17 січня 2018 року за № 55 «Деякі питання документування управлінської діяльності» затверджено Типову інструкцію з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну.

Нотаріальне діловодство регулюється Законом України «Про нотаріат» та вказаними Правилами.

Невід'ємною складовою нотаріального діловодства та документаційного забезпечення нотаріального процесу є спеціальні бланки нотаріальних документів, що використовуються нотаріусами виключно під час вчинення нотаріальних дій.

Постачання, витрачання, зберігання, організація обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітування про їх використання здійснюються згідно з Порядком витрачання, зберігання, обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2009 р. за № 812, а також іншими нормативно-правовими актами.

Відповідальними за організацію загального і нотаріального діловодства та архіву у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві є завідувачі.

Завідувач держнотконтори, архіву призначає особу, відповідальну за ведення нотаріального діловодства, про що видається відповідний наказ. В односкладовій конторі відповідальним за організацію діловодства та архіву є завідувач державної нотаріальної контори.

Державні нотаріуси багатоскладової контори, архіву є відповідальними за додержання порядку ведення, користування та зберігання реєстрів, книг обліку, журналів, у яких реєструються нотаріальні документи та документи, на підставі яких вчинені нотаріальні дії, а також за нотаріальні документи, що знаходяться їх провадженні.

У разі втрати документів нотаріального діловодства особа, відповідальна за організацію діловодства та архіву, повинна негайно доповісти завідувачу контори, архіву, який у свою чергу повідомляє начальника Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, начальників головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі для вжиття необхідних заходів.

Відповідальним за організацію діловодства та архіву при здійсненні приватним нотаріусом нотаріальної діяльності, у тому числі володіння, користування реєстрами, книгами обліку, журналами, в яких реєструються нотаріальні документи та документи, на підставі яких вчинені нотаріальні дії, та їх ведення, а також за нотаріальні документи, що знаходяться у його провадженні, є приватний нотаріус.

Приватний нотаріус може покласти організацію діловодства та архіву на особу, яка перебуває з ним у трудових відносинах. У разі втрати документів нотаріального діловодства приватний нотаріус повинен негайно доповісти начальнику управління юстиції та вжити необхідних заходів для розшуку чи відновлення втрачених документів.

При звільненні або переході на іншу роботу державного нотаріуса чи особи, на яку покладено організацію діловодства та архіву в конторі, справи і документи, що знаходяться в діловодстві, передаються особі, яка приймає документи.

Для приймання-передавання документів діловодства контори наказом завідувача контори призначається комісія у складі трьох осіб, яка перевіряє наявність і стан документів, про що складається акт приймання-передавання. Акт приймання-передавання документів діловодства підписується членами комісії, особою, яка здає, і особою, яка приймає документи діловодства, і затверджується завідувачем держнотконтори.

При звільненні (у разі смерті) або переході на іншу роботу завідувача контори для приймання-передавання документів діловодства наказом начальника головного територіального управління юстиції призначається комісія у складі не менше трьох осіб, у тому числі представник державного нотаріального архіву. Під час приймання-передавання документів діловодства перевіряються:

- наявність і стан справ (нарядів) постійного, тривалого (понад 10 років) зберігання;
- наявність і стан облікових документів та довідкового апарату до справ (нарядів);
- наявність печаток і штампів, якими користуються державні нотаріуси;
- дотримання порядку зберігання, витрачання та звітності спеціальних бланків нотаріальних документів та бланків документів інформаційної системи;
- наявність і стан матеріально-технічного обладнання та інвентарю;
- стан і умови зберігання документів.

Крім того, перевіряється кількість документів, що знаходяться у поточному діловодстві, та кількість документів, що зберігаються у конторі, у тому числі кількість документів загального та нотаріального діловодства, що передані до державного нотаріального архіву, а також обліково-довідкового апарату до них, про що зазначається окремим розділом в акті приймання-передавання документів нотаріального діловодства.

Акт приймання-передавання документів нотаріального діловодства при зміні завідувача державної нотаріальної контори підписується членами комісії, завідувачем і особою, яка приймає документи діловодства, та затверджується начальником головного територіального управління юстиції.

У разі виявлення нестачі документів діловодства комісія складає акт і негайно повідомляє начальника головного територіального управління юстиції для вжиття невідкладних заходів щодо розшуку документів діловодства та майна контори.

Якщо контора ліквідується, всі архівні справи передаються в упорядкованому стані до державного нотаріального архіву на підставі наказу головного територіального управління юстиції.

Передавання документів контори, що ліквідується, входить в обов'язки комісії, створеної для передавання документів діловодства і майна.

При звільненні особи, відповідальної за організацію діловодства та архіву, приватний нотаріус зобов'язаний перевірити наявність і стан документів, про що складається відповідна довідка.

У разі заміщення приватного нотаріуса користування його документами та архівом здійснюється в порядку та в межах строків, визначених договором про заміщення його іншим нотаріусом. Документи діловодства передаються

приватним нотаріусом, якого заміщують, для користування на підставі акта приймання-передавання нотаріусу, який заміщує його, що підписується ними.

Приватний нотаріус, нотаріальна діяльність якого припинена (у тому числі у зв'язку з анулюванням свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю), зобов'язаний протягом одного місяця з дня одержання копії наказу передати до державного нотаріального архіву усі документи діловодства та архіву приватного нотаріуса. Якщо цей строк є недостатнім, він може бути продовжений за рішенням управління юстиції, але не більше ніж на один місяць. Справи (наряди) повинні бути сформовані та передані до державного нотаріального архіву відповідно до вказаних Правил. У разі неможливості за станом здоров'я або з інших причин, а також у зв'язку зі смертю приватного нотаріуса або відмовою приватного нотаріуса особисто здійснити передачу документів діловодства та архіву приватного нотаріуса у встановлені строки цей обов'язок покладається на управління юстиції, яке у разі потреби залучає до цього представників органів внутрішніх справ. У цьому випадку передачу документів до державного нотаріального архіву проводить експертна комісія відповідного управління юстиції у складі не менше трьох осіб.

9. Оплата вчинюваних нотаріальних дій

Питання, пов'язані з оплатою вчинюваних нотаріальних дій, регулюються Законом України «Про нотаріат», Декретом Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито», Указом Президента України від 10 липня 1998 р. № 762/98 «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про нотаріат» за вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито, встановлене чинним законодавством.

Державне мито справляється за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і органами місцевого самоврядування, а також за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів за ставками, у розмірах частин неоподаткованого мінімуму доходів громадян (станом на сьогоднішній день складає 17 грн).

За нотаріальні дії, вчинювані державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад, відповідно до ст. 3 Декрету державне мито стягується в таких розмірах:

а) за посвідчення договорів відчуження житлових будинків, квартир, кімнат, дач, садових будинків, гаражів, а також інших об'єктів нерухомого майна, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження, — 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

б) за посвідчення договорів відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження, — 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян; в) за посвідчення договорів купівлі-продажу державних майна, що викупується, — 0,1 відсотка вартості підприємств;

г) за посвідчення договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів: — дітям, одному з подружжя, батькам — 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян; — іншим особам — 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

г) за посвідчення інших договорів, що підлягають оцінці, — 1 відсоток суми договору, але не менше 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

д) за посвідчення установчих (засновницьких) договорів, інших установчих документів юридичної особи, договорів купівлі-продажу та інших договорів, що встановлюють зобов'язання відчуження частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, договорів застави частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі товариства, інших правочинів про передачу або перехід частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, інших волевиявлень, пов'язаних із зміною участі у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, набуттям або припиненням такої участі (у тому числі заяв, дозволів, відмов тощо із зміною або без зміни розміру статутного (складеного) капіталу) договорів поділу майна, договорів поруки та інших угод, що не підлягають оцінці — 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

е) за посвідчення заповітів — 0,05 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

є) за видачу свідоцтва про право на спадщину — 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян;

ж) за видачу подружжю свідоцтва про право власності на частку в спільному майні, нажитому за час шлюбу, — 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

з) за посвідчення довіреностей на право користування і розпорядження майном, крім транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, та здійснення кредитних операцій: — дітям, одному з подружжя, батькам — 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян; — іншим громадянам — 0,1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

и) за посвідчення довіреностей на право користування і розпорядження транспортними засобами: — дітям, одному з подружжя, батькам — 0,1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян; — іншим громадянам — 0,3 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

і) за посвідчення загальних довіреностей на право користування маном, включаючи транспортні засоби, — мито визначається за ставками, передбаченими відповідно підпунктами «и» або «і» цього пункту;

ї) за посвідчення інших довіреностей — 0,02 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

й) за вжиття заходів до охорони спадкового майна — 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян;

к) за вчинення морського протесту 0,3 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

л) за вчинення протестів векселів, пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків — 0,3 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

м) за засвідчення вірності перекладу документа з однієї мови на іншу (за сторінку) — 0,3 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

н) за вчинення виконавчих написів — 1 відсоток суми, що стягується, або 1 відсоток вартості майна, яке підлягає витребуванню, але не менше 3 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і не більше 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

о) за засвідчення вірності копій документів та витягів з них (за сторінку) — 0,01 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

п) за засвідчення справжності кожного підпису на документах, у тому числі справжності підпису перекладача (за кожний документ) — 0,02 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

р) за передачу заяв громадян, державних установ, підприємств та організацій, фермерських господарств, колективних сільськогосподарських підприємств, кооперативних об'єднань, об'єднань громадян іншим громадянам, державним установам, підприємствам і організаціям, фермерським господарствам, колективним сільськогосподарським підприємствам, іншим кооперативним об'єднанням та об'єднанням громадян і вчинення інших нотаріальних дій, крім зазначених у підпунктах «а»—«с» вказаного пункту — 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

с) за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів — 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

т) за нотаріальне посвідчення договорів:

— застави — 0,01 відсотка предмета застави, але не менше 5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і не більше 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

— оренди (суборенди) об'єктів нерухомості — 0,01 відсотка суми договору, але не менше 5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і не більше 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

— оренди (суборенди) земельних ділянок — 0,01 відсотка від грошової оцінки земельної ділянки, яка встановлюється за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України. У разі відсутності грошової оцінки земель — 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

у) за посвідчення іпотечних договорів, а також за посвідчення договорів відступлення права вимоги за іпотечними договорами — 0,01 відсотка вартості предмета іпотеки, зазначеної в іпотечному договорі.

За нотаріальні та інші дії, вчинювані за межами нотаріальної контори, виконавчого комітету сільської, селищної, міської рад за місцем надання послуги, — у розмірі встановлених ставок за відповідні дії (крім цього, сплачуються фактичні витрати, пов'язані з виїздом для вчинення дій). За вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами, а також посадовими особами органів місцевого самоврядування державне мито

сплачується до вчинення нотаріальних дій, а за видачу дублікатів документів, що є в справах нотаріальних контор, копій документів, — при їх видачі.

Справляння держмита відбувається нотаріусами з дотриманням також Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 2012 р. за № 811, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 20 вересня 2012 р. за № 1623/21935, із наступними змінами.

Видаючи свідоцтво про право на спадщину неповнолітнім спадкоємцям на момент відкриття спадщини (у тому числі й тим, які не є дітьми спадкодавця), нотаріуси справляють державне мито тільки з повнолітніх спадкоємців незалежно від того, що на час отримання свідоцтва про право на спадщину неповнолітні досягли повноліття.

За нові свідоцтва про право на спадщину, що видаються у зв'язку із внесенням змін до свідоцтва про право на спадщину на підставі згоди всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, на вимогу одного із спадкоємців за рішенням суду, державне мито справляється на загальних підставах. При цьому сума державного мита, сплачена за первісне свідоцтво, підлягає поверненню або за заявою платника зараховується в рахунок суми, що належить до сплати за видачу нового свідоцтва, якщо не минув рік з дня зарахування цієї суми до бюджету.

Сума державного мита, сплачена за посвідчення правочинів, визнаних судом недійсними, підлягає поверненню платнику, якщо не минув рік з дня зарахування цієї суми до бюджету.

При записі нових свідоцтв до реєстрів державних нотаріальних контор у відповідній графі вказується, коли і в якій сумі було справлено державне мито і де записано про стягнення.

При цьому до основних документів, що залишаються у справі державної нотаріальної контори, додається судове рішення про визнання відповідних свідоцтв недійсними.

За вчинення нотаріальних дій, за які державне мито справляється пропорційно, державне мито обчислюється з суми, що зазначена сторонами, з додержанням правил, викладених у пунктах 5-12 глави V «Порядок справляння державного мита із окремих видів дій і документів» Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 2012 р. за № 811.

За посвідчення договорів купівлі-продажу майна державних підприємств платниками державного мита є юридичні і фізичні особи, які направили свої кошти на придбання майна вказаних підприємств.

За посвідчення договорів, платежі за які провадяться періодично (наприклад, за договорами оренди майна), сума, з якої обчислюється і сплачується державне мито, визначається виходячи із загальної суми платежів за договір за весь час його дії. Якщо договір укладено на невизначений строк, то державне мито обчислюється і сплачується виходячи із загальної суми платежів за договором, але не більше ніж за три роки.

За посвідчення договорів застави (в тому числі аграрних розписок) державне мито справляється, виходячи з договірної вартості предмета застави за

ставкою, визначеною підпунктом «у» пункту 3 статті 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

За посвідчення іпотечних договорів, а також за посвідчення договорів про відступлення права вимоги за іпотечними договорами, про продовження строку дії раніше укладеного договору або збільшення початкової суми договору державне мито обчислюється і справляється виходячи з оцінки нездійснених прав і невиконаних обов'язків або суми, на яку збільшується сума раніше укладених договорів.

Зауважуємо, що за посвідчення договорів міни державне мито обчислюється з оціночної вартості того обмінюваного майна, яке, включаючи грошову доплату, буде мати вищу оціночну вартість.

Тобто, за посвідчення договору міни державне мито справляється з більшої оціночної вартості обмінюваного майна за ставками, вказаними в підпунктах «а», «б», «г» та «д» п. 3 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» відповідно до родинних відносин.

За посвідчення договору майнового найму, за умовами якого до суми платежів зараховується вартість збудованих наймачем будівель та інших споруд, обладнання приміщень, вартість проведеного наймачем капітального ремонту тощо, сума, з якої обчислюється і справляється державне мито, визначається виходячи із розміру платежів за договором з урахуванням зарахованих сум.

За вчинення виконавчих написів належна до сплати сума державного мита, у випадку звільнення стягувача від її сплати, стягується з боржника разом з боргом за написом державної нотаріальної контори.

За посвідчення інших договорів, що підлягають оцінці, які не є договорами відчуження житлових будинків, квартир, кімнат, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, а також інших об'єктів нерухомого майна, відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження, договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, стягується державне мито в розмірі 1 відсотка суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

За посвідчення договорів про порядок користування житловим будинком, угод про розірвання раніше укладених договорів стягується державне мито в розмірі 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

За посвідчення договорів про продовження строку дії або збільшення суми договору державне мито справляється залежно від характеру договору за тими самими ставками, що застосовувалися при оплаті державного мита первісних договорів.

Державне мито сплачується за місцем розгляду та оформлення документів і зараховується до бюджетів місцевого самоврядування на рахунки, відкриті в органах Державної казначейської служби України. До документа, щодо якого вчиняється відповідна дія, додається примірник розрахункового/касового документа (або його копія) про сплату державного мита.

Пільги щодо сплати державного мита за вчинення нотаріальних дій встановлені ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

Від сплати державного мита звільняються:

1) громадяни — за посвідчення їхніх заповітів і договорів дарування майна на користь держави, а також на користь державних підприємств, установ і організацій;

2) фінансові органи та державні податкові інспекції — за видачу їм свідоцтв і дублікатів свідоцтв про право держави на спадщину та документів, необхідних для одержання цих свідоцтв, за вчинення державними нотаріальними конторами виконавчих написів про стягнення податків, платежів, зборів і недоїмок;

3) громадяни — за видачу їм свідоцтв про право на спадщину:

— на майно осіб, які загинули при захисті СРСР і України, у зв'язку з виконанням інших державних чи громадських обов'язків або з виконанням обов'язку громадянина щодо врятування життя людей, охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, охорони власності громадян або колективної чи державної власності, а також осіб, які загинули або померли внаслідок захворювання, пов'язаного з Чорнобильською катастрофою;

— на майно осіб, реабілітованих у встановленому порядку;

— на жилий будинок, пай у житловобудівельному кооперативі, квартиру, що належала спадкодавцеві на праві приватної власності, якщо вони проживали в цьому будинку, квартирі протягом шести місяців з дня смерті спадкодавця;

— на жилі будинки в сільській місцевості за умови, що ці громадяни постійно проживатимуть у цих будинках і працюватимуть у сільській місцевості;

— на вклади в установах Ощадбанку та в інших кредитних установах, на страхові суми за договорами особистого й майнового страхування, облігації державних позик та інші цінні папери, суми заробітної плати, авторське право, суми авторського гонорару і винагород за відкриття, винахід, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин та раціоналізаторські пропозиції;

— на майно осіб фермерського господарства, якщо вони є членами цього господарства;

4) неповнолітні і військовослужбовці:

— за видачу їм вперше паспорта громадянина України та неповнолітні,

— за видачу їм свідоцтва про право на спадщину, батьки новонароджених дітей,

— при отриманні на дитину паспорта громадянина України;

5) громадяни (п. 18 ст. 4 Декрету «Про державне мито»):

— віднесені до категорій 1 і 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи;

— віднесені до категорії 3 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно проживають до відселення чи самостійного переселення або постійно працюють на території зон відчуження, безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 р. жили або відпрацювали у зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а у зоні гарантованого добровільного відселення — не менше трьох років;

— віднесені до категорії 4 потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно працюють і проживають або постійно проживають на

території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що за станом на 1 січня 1993 року вони прожили або відпрацювали в цій зоні не менше чотирьох років;

б) інваліди Великої Вітчизняної війни та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи: — інваліди I та II груп;

7) місцеві державні адміністрації, виконкоми місцевих рад народних депутатів, підприємства, установи, організації, колективні сільськогосподарські підприємства, що придбавають жилі будинки з надвірними будівлями (крім м. Києва та курортних місцевостей), квартири для громадян, які виявили бажання виїхати з території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також громадяни, які виявили бажання виїхати з території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, та власники цих будинків і квартир;

8) всеукраїнські та міжнародні об'єднання громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, що мають місцеві осередки у більшості областей України, Українська Спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів), громадські організації інвалідів, їхні підприємства та установи, республіканське добровільне громадське об'єднання «Організація солдатських матерів України» — за вчинення всіх нотаріальних дій;

9) Національний банк України та його установи, за винятком госпрозрахункових;

10) державні органи приватизації — за вчинення нотаріусами виконавчих написів про стягнення заборгованості з орендної плати, а також за проведення аукціонів, за операції з цінними паперами;

11) громадяни, власники земельних часток (паїв), яким виділили в натурі (на місцевості) земельні ділянки, — за посвідчення договорів міни земельних ділянок. При наданні громадянам пільг зі сплати державного мита за вчинення нотаріальних дій нотаріусом враховується, що:

— не втрачають права на пільгу зі сплати державного мита за видачу свідоцтва про право на спадщину на житловий будинок, пай у житлово-будівельному кооперативі, квартиру, що належала спадкодавцеві на праві приватної власності, спадкоємці, які проживали із спадкодавцем, але тимчасово виїхали з постійного місця проживання у зв'язку з навчанням (учні, студенти, аспіранти), тривалим відрядженням, проходженням військової служби тощо;

— при видачі громадянам свідоцтва про право на спадщину на житлові будинки в сільській місцевості для надання пільги зі сплати державного мита обов'язковою умовою є майбутнє проживання спадкоємців у цьому будинку. Спадкоємці при одержанні свідоцтва про право на спадщину сплачують державне мито у встановленому порядку. Надалі при пред'явленні відповідних документів про реєстрацію місця проживання у цьому житловому будинку, що знаходиться у сільській місцевості, та довідки з місця роботи про працевлаштування у сільській місцевості за заявою громадянина державне мито підлягає поверненню, якщо не минув рік з дня зарахування його до бюджету;

— пільга зі сплати державного мита встановлена п. 18 ст. 4 Декрету «Про державне мито» при його сплаті за вчинення дій і видачу документів, що

стосуються безпосередньо цих громадян, незалежно від того, хто звернувся за вчиненням в їхніх інтересах дій та одержанням документів.

Згідно зі ст. 5 Декрету місцеві ради мають право встановлювати додаткові пільги для окремих платників щодо сплати державного мита, яке зараховується до місцевих бюджетів, а центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної бюджетної політики, — щодо державного мита, яке зараховується до державного бюджету України.

Однак сплачене державне мито підлягає поверненню частково або повністю у випадках внесення мита в більшому розмірі, ніж передбачено чинним законодавством та у випадку відмови державних нотаріальних контор або виконавчих комітетів міських, селищних і сільських рад у вчиненні нотаріальних дій.

Повернення державного мита провадиться за умови, якщо заяву про повернення мита подано до відповідної установи, що справляє мито, протягом року з дня зарахування його до бюджету.

Платники державного мита несуть відповідальність за правильність його стягнення, а також за своєчасність і повноту зарахування до бюджету, передбачену законодавством. За несвоєчасне або неповне зарахування державного мита до бюджету справляються пеня та штрафи відповідно до закону.

Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба України, головні управління Державної, місцеві державні податкові інспекції фіскальної служби проводять перевірки щодо правильності справляння державного мита, а також своєчасності й повноти внесення його до бюджету в усіх уповноважених органах, що його справляють.

Під час перевірки у державній нотаріальній конторі і в інших органах, що вчинюють нотаріальні дії, документів щодо вчинення нотаріальних дій за період, що перевіряється, необхідно установити за кожним документом: правильність застосування ставок державного мита; визначення суми, з якої справляється державне мито, в процентному відношенні до відповідної суми документа (вартості відчужуваного майна тощо); надання пільг зі сплати державного мита, а також перевірити, чи стягується державне мито з боржника при проведенні стягнення, вказаного у виконавчому написі, якщо стягувач звільнений від сплати державного мита.

Правильність справляння державного мита виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад перевіряється шляхом зіставлення других примірників розрахункових/касових документів з даними реєстрації виданих документів, нотаріальних дій, а також із залишеними в справах сільських, селищних, міських рад примірниками заповітів та інших документів. При перевірці нотаріальних дій, пов'язаних з відчуженням об'єктів нерухомого майна, правильність запису в реєстрах для реєстрації нотаріальних дій необхідно звірити з даними обліку розрахункових операцій сільських, селищних, міських рад.

Статтею 19 Закону України «Про нотаріат» встановлено, що за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру

справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або юридичною особою. Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін.

З доходу приватного нотаріуса справляється податок, встановлений Податковим кодексом України.

Крім того, приватні нотаріуси є платниками податку на обов'язкове державне пенсійне страхування відповідно до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування».

10. Правові основи здійснення контролю за нотаріальною діяльністю

Ми погоджуємося з думкою І. Г. Черемних про те, що публічний характер нотаріальної діяльності визначає важливу рису, яка є невід'ємною характеристикою системи нотаріату і складовою частиною її функціонування, — підконтрольність¹³¹. У свою чергу, одним із видів державного регулювання та контролю є державне регулювання нотаріальної діяльності та контроль за вчиненням нотаріальних дій всіма органами нотаріату, зокрема нотаріусами.

Ми погоджуємося з М. М. Дякович, що класифікувати контроль у сфері нотаріальної діяльності можна за різними критеріями¹³².

Залежно від предмета контроль у галузі нотаріату поділяється на:

— контроль за вчиненням нотаріальних дій органами нотаріату, в тому числі нотаріусами;

— контроль за організацією нотаріальної діяльності.

Залежно від правової природи контролю та суб'єктів його здійснення:

— адміністративний (здійснюється уповноваженими особами Міністерства юстиції України, відповідних Головних управлінь юстиції);

— судовий (здійснюється судом за опосередкованої участі органів юстиції)¹³³.

Державне регулювання нотаріальної діяльності на законодавчому рівні вперше було встановлено у ст. 21 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат». Суттєві зміни до статті внесено Законом України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності».

¹³¹ Черемных И. Г. Теоретические основы независимого нотариата России: монография. М.: Буквевед, 2006. С. 140.

¹³² Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 130.

¹³³ Черемных И. Г. Теоретические основы независимого нотариата России: монография. М.: Буквевед, 2006. С. 142.

Державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

Контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України, Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства.

Свою діяльність Міністерство юстиції здійснює відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. за № 228. До одного з основних завдань Мін'юсту належить організація роботи нотаріату.

Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі підпорядковуються Міністерству юстиції України та є його територіальними органами.

Положення про Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі затверджено наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 17075, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 червня 2011 р. за № 759/19497.

Одними з основних завдань Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі є забезпечення роботи нотаріату, протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (щодо нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги

в рамках трудових відносин)). Тому названі територіальні управління юстиції відповідно до покладених на них завдань проводять відповідну роботу в галузі нотаріату.

Згідно зі ст. 33 Закону України «Про нотаріат» Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі проводять перевірку організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства за певний період. При цьому проведення повторної перевірки з тих питань, які вже були предметом перевірки, не допускається, крім перевірки звернень громадян чи юридичних осіб у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Перевірка організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, крім повторних перевірок, передбачених Законом України «Про нотаріат», проводиться не частіше одного разу на два роки виключно на робочому місці (у конторі) приватного нотаріуса з обов'язковим повідомленням його про проведення такої перевірки.

Приватний нотаріус зобов'язаний надавати посадовим особам, уповноваженим проводити перевірку, відомості і документи щодо організації нотаріальної діяльності, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства.

У разі виявлення під час перевірки порушень в організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса або неодноразових порушень ним правил нотаріального діловодства Міністерство юстиції України, Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, які проводили перевірку, можуть зупинити або припинити нотаріальну діяльність приватного нотаріуса з підстав та у порядку, передбачених Законом України «Про нотаріат».

Якщо під час перевірки будуть виявлені неодноразові грубі порушення порядку вчинення нотаріальних дій, то у приватного нотаріуса може бути анульовано свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю у порядку та на підставах, передбачених Законом «Про нотаріат».

Порядок проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства затверджено наказом Міністерством юстиції України від 17 лютого 2014 р. за № № 357/5, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 17 лютого 2014 р. за № 298/25075.

Відповідно до п. 4 Порядку, основними завданнями перевірки є:

1) перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного

нотаріуса, у тому числі дотримання вимог до робочого місця приватного нотаріуса (далі — робоче місце), страхування цивільно-правової відповідальності, наявності осіб, що працюють на умовах цивільно-правових чи трудових договорів, умов зберігання архіву, печаток, штампів, спеціальних бланків нотаріальних документів тощо;

2) перевірка дотримання державними і приватними нотаріусами правил ведення нотаріального діловодства, правильності формування документів у справи, наявність та відповідність вимогам законодавства документів (у випадках, передбачених законодавством, — копій документів), які необхідні для вчинення нотаріальних дій та долучені до примірника нотаріально оформленого документа, документів, необхідних для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, наявність на документах необхідних реквізитів (печаток, підписів, реєстрових номерів, дати тощо);

3) перевірка дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій, у тому числі під час проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень;

4) виявлення порушень законодавства, яке регулює організацію роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організацію нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, порядок вчинення нотаріальних дій та ведення нотаріального діловодства;

5) виконання державними і приватними нотаріусами обов'язку щодо підвищення професійного рівня (проходження підвищення кваліфікації, участь у конференціях і семінарах з питань права, дотримання правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції);

6) визначення якості нотаріального обслуговування фізичних та юридичних осіб;

7) надання рекомендацій з усунення причин, унаслідок яких допущено порушення;

8) застосування до державних і приватних нотаріусів заходів реагування, передбачених законодавством, у разі виявлення під час перевірки допущених ними порушень;

9) узагальнення результатів перевірок з метою визначення типових порушень, недоліків та помилок, що допускаються державними і приватними нотаріусами;

10) розповсюдження позитивного досвіду роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

Планова комплексна перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства здійснюється не частіше одного разу на два роки.

При визначенні періодичності здійснення планової комплексної перевірки враховуються результати попередньої комплексної перевірки, навантаження (кількість вчинених нотаріальних дій), відсутність обґрунтованих скарг на роботу державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву,

приватного нотаріуса протягом строку, що підлягає перевірці, професійний рівень державного чи приватного нотаріуса.

Строк проведення планової комплексної перевірки може бути продовжено не більше ніж на один рік після спливу двох років з часу проведення останньої планової комплексної перевірки.

Проведення повторної перевірки з тих питань, які вже були предметом комплексної перевірки, не допускається, крім перевірки за зверненнями громадян чи юридичних осіб у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції, головного управління юстиції.

Проведення перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства здійснюється уповноваженими представниками Міністерства юстиції, головного управління юстиції, діяльність яких безпосередньо пов'язана з контролем за організацією нотаріату і нотаріальної діяльності в Україні.

До перевірки можуть залучатись працівники територіальних органів юстиції, діяльність яких безпосередньо пов'язана з контролем за організацією нотаріату і нотаріальної діяльності в Україні, а також нотаріуси, які мають високий професійний рівень та достатній досвід практичної роботи не менше 10 років, та працівники державного нотаріального архіву.

Представники Міністерства юстиції можуть брати участь у будь-якій перевірці, що проводиться головним управлінням юстиції.

До складу комісії (комплексної, цільової, контрольної) не залучаються представники Міністерства юстиції, головного управління юстиції, якщо це призведе до виникнення конфлікту інтересів у цих посадових осіб.

У разі виникнення конфлікту інтересів член комісії невідкладно у письмовій формі повідомляє голову комісії (комплексної, цільової, контрольної перевірки) про наявність конфлікту інтересів.

У випадку неможливості відсторонення члена комісії від проведення перевірки (комплексної, цільової, контрольної) або в інший спосіб усунути конфлікт інтересів такий член комісії здійснює перевірку під безпосереднім контролем голови комісії. Строк проведення перевірки (комплексної, цільової, контрольної) визначається, виходячи з необхідності всебічного, повного вивчення матеріалів, документів та підготовки об'єктивного висновку. Однак строк перевірки може бути продовжено заступником Міністра юстиції (згідно з розподілом повноважень), начальником головного управління юстиції на підставі доповідної записки голови комісії.

На прохання нотаріуса (державного в односкладовій державній нотаріальній конторі або приватного), який розпочав свою нотаріальну діяльність і не має попереднього досвіду практичної роботи на посаді нотаріуса, може надаватись методична допомога з наданням відповідних рекомендацій з питань організації роботи державної нотаріальної контори (для державного нотаріуса), організації нотаріальної діяльності (для приватного нотаріуса), дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил ведення нотаріального діловодства шляхом аналізу вчинених нотаріальних дій.

Метою такої допомоги є визначення потреби у проходженні цим нотаріусом курсів підвищення кваліфікації.

Підставою для проведення планової комплексної перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій і виконання правил нотаріального діловодства є графік проведення такої перевірки.

Позапланова комплексна, цільова або контрольна перевірка державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса проводиться за результатами попередньої перевірки або за дорученням Міністерства юстиції чи головного управління юстиції.

За наслідками такої перевірки комісія складає довідку про результати проведеної перевірки з висновками.

Перевірка за зверненнями фізичних та юридичних осіб проводиться у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції, головного територіального управління юстиції шляхом витребування від державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса (особи, яка заміщує тимчасово відсутнього нотаріуса) необхідних документів та відомостей, що стосуються фактів, викладених у такій інформації, та письмових пояснень нотаріуса або з виїздом за місцезнаходженням державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, робочого місця приватного нотаріуса.

У разі необхідності за дорученням Міністра юстиції може проводитися позапланова перевірка в загальному порядку проведення перевірок. Позапланова перевірка проводиться як за період, що вже підлягав плановій комплексній перевірці, так і за період, що не підлягав такій перевірці. За наслідками такої перевірки комісія складає довідку про результати проведеної перевірки з висновками.

Графік проведення планових комплексних перевірок організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій і виконання ними правил ведення нотаріального діловодства погоджується зі структурним підрозділом Міністерства юстиції, на який покладено повноваження щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері нотаріату, та затверджується начальником головного управління юстиції на рік. Копія погодженого та затвердженого графіка надсилається до структурного підрозділу Міністерства юстиції, а також направляється на адресу державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса. В аналогічному порядку вносяться зміни до графіка перевірки.

Графік проведення планових комплексних перевірок оприлюднюється шляхом розміщення на сайті головного управління юстиції.

Також при складанні графіка планових комплексних перевірок враховується факт перевірки нотаріусів під час проведення Міністерством юстиції комплексних і цільових перевірок територіальних органів юстиції. Якщо комісією Міністерства юстиції не було виявлено порушень у діяльності таких

нотаріусів, їх наступна планова комплексна перевірка проводиться відповідно до цього Порядку, але не частіше одного разу на два роки.

Особою, відповідальною за проведення перевірки, готуються пропозиції щодо складу комісії, строків та плану проведення перевірки. За результатами опрацювання пропозицій особа, відповідальна за проведення перевірки, здійснює підготовку доповідної записки, у якій зазначає строки проведення перевірки, склад комісії і складає план проведення перевірки.

До плану проведення перевірки включаються всі питання, що стосуються організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил ведення нотаріального діловодства.

План проведення перевірки розглядається і затверджується відповідно Міністром юстиції (заступником Міністра юстиції згідно з розподілом повноважень), начальником головного управління юстиції (його заступником).

Перед проведенням перевірки особи, які уповноважені на її проведення, вивчають усі наявні матеріали, які є в Міністерстві юстиції, головному територіальному управлінні юстиції та стосуються попередніх перевірок, їх наслідків, реалізації висновків та пропозицій, а також обґрунтовані скарги щодо діяльності державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса тощо.

Для проведення перевірки утворюється комісія, персональний склад якої, голова, термін проведення перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса затверджуються наказом відповідно Міністерства юстиції чи головного управління юстиції. Під час проведення перевірки члени комісії зобов'язані бути об'єктивними та неупередженими.

Перевірка проводиться з додержанням вимог законодавства щодо збереження державної та нотаріальної таємниці, іншої інформації з обмеженим доступом, недопущення розголошення інформації, що стала відома під час її проведення.

За наявності об'єктивних підстав, які унеможливають проведення перевірки (хвороба завідувача однокладової державної нотаріальної контори, завідувача державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса тощо), що підтверджується відповідним документом, голова комісії порушує перед керівництвом Міністерства юстиції, головного територіального управління юстиції питання про можливість перенесення строків перевірки.

Документ, що підтверджує обставини, які унеможливають проведення перевірки, надається нотаріусом Міністерству юстиції або головному управлінню юстиції.

Перенесення строків перевірки здійснюється відповідним наказом, що видається Міністерством юстиції, головним територіальним управлінням юстиції.

Відсутність завідувача однокладової державної нотаріальної контори, завідувача державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса на робочому місці на час перевірки без документального підтвердження поважних причин або

відмова від надання необхідних документів на вимогу членів комісії є ухиленням від перевірки. Про ухилення від перевірки або відмову від надання необхідних документів на вимогу членів комісії складається акт, який підписується головою та членами комісії.

Ухилення від перевірки або відмова від надання необхідних документів на вимогу членів комісії є підставою для застосування до таких осіб заходів реагування, передбачених чинним законодавством.

Комплексна перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил ведення нотаріального діловодства здійснюється в робочий час і в приміщенні, де розташовано робоче місце приватного нотаріуса або яке займають державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів.

Під час проведення комплексної перевірки перевірячі підлягають організація роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організація нотаріальної діяльності нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства за весь період, що минув з часу проведення попередньої комплексної перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

Під час проведення Міністерством юстиції перевірки діяльності головного управління юстиції щодо реалізації вимог Закону України «Про нотаріат» підлягає також робота підвідомчих органів нотаріату (державних нотаріальних контор, державного нотаріального архіву, приватних нотаріусів) з метою визначення стану роботи головного управління юстиції з наряду нотаріату.

У визначений строк проведення перевірки нотаріус зобов'язаний перебувати на робочому місці відповідно до свого режиму роботи, створити умови для проведення перевірки, надати комісії всі необхідні документи та відомості, а також за потреби — усні та письмові пояснення з питань, що стосуються предмета проведення перевірки.

У разі відсутності приватного нотаріуса, виконання обов'язків якого здійснюється іншим приватним нотаріусом на підставі договору про заміщення, проведення перевірки не переноситься. Довідку про результати перевірки підписує приватний нотаріус, який здійснює заміщення.

Проведення перевірки не переноситься у разі відсутності завідувача односкладовою державною нотаріальною конторою або державним нотаріальним архівом. Довідку про результати перевірки підписує завідувач державної нотаріальної контори, на якого покладено виконання обов'язків такої державної нотаріальної контори чи державного нотаріального архіву.

Перевірка розпочинається з вивчення організації та умов роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса. При перевірці організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса перевіряються:

— правові підстави для зайняття приміщення, у якому розміщується державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів або яке займає приватний нотаріус, кількість кімнат та їх площа;

— правові підстави для здійснення приватним нотаріусом нотаріальної діяльності;

— наявність акта про сертифікацію робочого місця;

— відповідність робочого місця вимогам, установленим чинним законодавством;

— пристосованість приміщення, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, для роботи з технічним персоналом та забезпечення нотаріальної таємниці;

— наявність приміщення для очікування прийому громадянами;

— забезпечення доступу населення до приміщення, у якому знаходиться державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів, розміщено робоче місце приватного нотаріуса;

— захищеність від несанкціонованого проникнення до приміщення (наявність засобів захисту на вхідних дверях, дверях робочого кабінету нотаріуса, вікнах тощо); — наявність засобів охоронної та пожежної сигналізації;

— наявність окремого входу з вулиці до приміщення;

— наявність осіб, що працюють на умовах цивільно-правових чи трудових договорів, та дотримання вимог щодо оформлення з ними трудових відносин;

— наявність вакантних посад у державній нотаріальній конторі та додатково залучених працівників;

— забезпечення виконання приватним нотаріусом вимог чинного законодавства щодо страхування цивільно-правової відповідальності (наявність договору(ів) страхування його цивільно-правової відповідальності за весь період, що підлягає перевірці, відповідність страхової суми встановленому мінімальному розміру страхової суми);

— умови зберігання архіву нотаріуса;

— умови зберігання спеціальних бланків нотаріальних документів, а також документів нотаріального діловодства, печаток, штампів;

— наявність технічного обладнання (комп'ютерна та інша оргтехніка);

— наявність довідковоінформаційних матеріалів для відвідувачів;

— наявність інформаційної вивіски та графіка прийому громадян при вході до приміщення, дотримання встановленого режиму роботи;

— підвищення професійного рівня нотаріусів шляхом проходження курсів підвищення кваліфікації, взяття участі у конференціях, семінарах, дотримання правил професійної етики тощо;

— дотримання приватним нотаріусом вимог законодавства щодо заміщення нотаріуса;

— своєчасність розгляду звернень фізичних та юридичних осіб.

При перевірці виконання державними і приватними нотаріусами правил нотаріального діловодства перевіряються:

— наявність номенклатури справ, затвердженої та погодженої у встановленому порядку (номенклатури справ за попередні роки мають бути

належним чином закриті підсумковими записами; для перевірки надаються всі справи (наряди), передбачені номенклатурою);

— наявність статистичних звітів за період, який підлягає перевірці;

— впорядкування та забезпечення зберігання документів нотаріально го діловодства та нотаріального архіву;

— наявність складених та погоджених в установленому порядку описів справ (нарядів), актів про вилучення для знищення документів, не внесених до Національного архівного фонду та які не підлягають зберігання;

— дотримання форм та правильність ведення реєстрів, алфавітних, інших книг, журналів тощо;

— правильність реєстрації, формування та оформлення спадкових справ;

— правильність застосування нотаріусами посвідчувальних написів та видачі свідоцтв за формами, установленими правилами ведення нотаріального діловодства;

— наявність документів, а у випадках, передбачених чинним законодавством, копій з них, які на вимогу законодавства долучаються до примірника правочину, свідоцтва тощо, який залишається у справах нотаріуса, відповідність таких документів чинному законодавству, а також на явність проставлених нотаріусом необхідних відміток;

— дотримання державними і приватними нотаріусами нотаріальної таємниці, принципу неупередженості та запобігання судовим спорам, а також обмежень у праві вчинення нотаріальних дій;

— виконання державними та приватними нотаріусами вимог чинного законодавства щодо порядку витрачання, обігу та звітності спеціальних бланків нотаріальних документів та дотримання порядку їх передавання іншому нотаріусу;

— виконання державними і приватними нотаріусами вимог чинного законодавства про Єдині та державні реєстри інформаційної системи Міністерства юстиції.

Перевіркою встановлюється, чи дотримуються державні і приватні нотаріуси загальних положень чинного законодавства, яке регулює порядок вчинення нотаріальних дій та проведення під час їх вчинення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу надається право на усунення виявлених під час перевірки недоліків, якщо таке можливо безпосередньо під час перевірки. У такому разі такі недоліки у довідці про результати перевірки не зазначаються.

За наслідками перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства комісія протягом п'яти робочих днів з часу закінчення перевірки складає довідку у двох примірниках про результати проведеної перевірки із зазначенням оцінки роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса та з викладеними у ній висновками і рекомендаціями.

Загальна оцінка роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса визначається як «добре», «задовільно», «незадовільно».

Довідка готується згідно з перевіреними достовірними фактами, що свідчать про наявність недоліків, помилок і порушень, з посиланням на норми законодавства. Наголошуємо на тому, що за змістом довідка повинна бути вичерпною та конкретною.

Довідка за результатами перевірки складається з чотирьох частин: I — вступна; II — описова (стан організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства); III — висновок; IV — рекомендації.

У вступній частині довідки мають бути наведені такі дані: дата складання довідки за результатами перевірки; найменування та місцезнаходження державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, місцезнаходження його робочого місця; підстави для проведення перевірки; прізвища, імена, по батькові та посади членів комісії, що проводить перевірку; вид перевірки (планова комплексна чи позапланова комплексна, цільова, контрольна); період, за який проводиться перевірка; інформація про направлення повідомлення до державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса про проведення перевірки; строк проведення перевірки; інформація про попередню перевірку (у разі якщо така проводилась) із зазначенням наказу Міністерства юстиції, головного управління юстиції, відповідно до якого проводилась така перевірка, періоду, за який проводилась перевірка, та вжитих заходів щодо усунення виявлених порушень та недоліків.

В описовій частині довідки має бути відображений стан роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, а також зазначено показники, які характеризують їх роботу, та викладено зміст виявлених порушень з посиланням на норми чинного законодавства, період, у якому такі порушення здійснено, та із зазначенням реквізитів документа, у якому нотаріусом допущено такі порушення.

Якщо перевіркою не встановлено порушень вимог законодавства з боку нотаріуса (державного чи приватного), то в описовій частині робиться відповідний запис.

У висновку довідки за результатами перевірки відображаються узагальнений аналіз виявлених недоліків та порушень у діяльності державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, їх причини та загальна оцінка роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

У довідці за результатами перевірки надаються рекомендації щодо покращення стану нотаріальної діяльності, усунення виявлених порушень і недоліків у роботі державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

До довідки за результатами перевірки роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, нотаріальної діяльності приватного нотаріуса долучаються копії (фотокопії) документів, що підтверджують факт допущених порушень, недоліків чи помилок, пояснення та заперечення нотаріуса щодо встановлених порушень (за наявності).

У довідці також зазначається перелік документів, що не були надані під час здійснення перевірки (якщо такі були), та у разі відмови нотаріуса надати письмові пояснення щодо причини ненадання документів факт відмови має бути відображений у довідці за результатами перевірки.

Довідка підписується всіма членами комісії, які проводили перевірку, та завідувачем державної нотаріальної контори, завідувачем державного нотаріального архіву, приватним нотаріусом, діяльність яких перевірялась, на всіх примірниках довідки.

Голова комісії надає завідувачу державної нотаріальної контори, завідувачу державного нотаріального архіву, приватному нотаріусу, діяльність яких перевірялась, довідку за результатами перевірки для ознайомлення та підпису. Завідувач державної нотаріальної контори, завідувач державного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась, мають право письмово викласти свої заперечення або пояснення щодо висновків комісії.

Заперечення або пояснення завідувача державної нотаріальної контори, завідувача державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, діяльність яких перевірялась, надаються комісії та розглядаються разом з довідкою про проведення перевірки та іншими матеріалами перевірки.

Один примірник довідки за результатами перевірки подається начальнику головного управління юстиції, який приймає рішення про способи реалізації висновків та пропозицій за результатами комплексної, цільової, контрольної перевірки, а другий примірник отримують завідувач державної нотаріальної контори, завідувач державного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась.

За результатами перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, на підставі висновків комісії Міністерство юстиції, головне управління юстиції видає наказ, у якому встановлюється строк для усунення виявлених порушень та помилок.

Копія наказу направляється до виконання державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу для врахування пропозицій комісії впродовж п'яти робочих днів з дня ознайомлення з довідкою про результати проведеної перевірки та долучається до відповідного наряду державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, а також до реєстраційної справи приватного нотаріуса.

У разі проведення перевірки Міністерством юстиції голова комісії інформує директора структурного підрозділу Міністерства юстиції, а директор структурного підрозділу доповідає Міністру юстиції про результати перевірки і надає один примірник довідки.

Міністр юстиції приймає рішення про способи реалізації висновків та пропозицій за результатами комплексної, цільової, контрольної перевірки.

Після прийняття рішення Міністром юстиції другий примірник довідки за результатами перевірки направляється начальнику відповідного головного управління юстиції для здійснення контролю щодо реалізації головним управлінням юстиції, державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, приватним нотаріусом прийнятих рішень та рекомендацій стосовно усунення виявлених недоліків та порушень.

Строк, який надається державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу для усунення виявлених під час перевірки порушень та помилок, визначається у кожному випадку окремо, але не більше одного місяця з дня отримання наказу.

Після закінчення строку, встановленого для усунення порушень та помилок, завідувачдержавної нотаріальної контори, завідувачдержавного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась, зобов'язані письмово повідомити про заходи, які були вжиті ними для усунення цих порушень і помилок, та надати письмові пояснення, якщо виявлені порушення та помилки усунути неможливо. Своєчасність виконання державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, приватним нотаріусом висновків за результатами перевірки має перебувати під контролем керівника структурного підрозділу головного управління юстиції, який здійснює безпосередній контроль за організацією нотаріату і нотаріальною діяльністю.

Якщо порушення, виявлені під час проведеної перевірки, не усунуті у наданий для цього строк чи не можуть бути усунуті або якщо державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, державним чи приватним нотаріусом ігноруються висновки за результатами перевірки чи не виконуються рішення, прийняті за її наслідками, Міністерство юстиції, головне територіальне управління юстиції приймають рішення про застосування до цих осіб заходів реагування, передбачених чинним законодавством.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть гарантії нотаріальної діяльності.
2. Чи зобов'язаний дотримуватися таємниці вчинення нотаріальних дій помічник приватного нотаріуса?
3. Розкрийте зміст поняття «нотаріальна таємниця».
4. Ким і в якому порядку здійснюється контроль за здійсненням нотаріальної діяльності?
5. В якому розмірі стягується державне мито за видачу свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно?
6. Розкрийте зміст поняття «територіальна компетенція нотаріусів».
7. Вкажіть розмір державного мита, що стягується при посвідченні заповіту на користь держави.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
2. Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.
3. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. 480 с.
4. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
5. Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
6. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
7. Медвідь Ф. М., В. Ф. Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф.. Нотаріальний процес в Україні: навчальний посібник / За ред.. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
8. Нотаріат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
9. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.
10. Нотаріат України : Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. ред. С.Я. Фурси. 3-є вид., доповн. І переробл. К.: Алерта, 2015. 484 с.
11. Радзівська Л.Е., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
12. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник (2-е вид., стереотип.) [Текст] За ред. Ю. В. Шкітіна. К.: КНТ, 2008. – с. 632.
13. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
14. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Безсмертна Н. Практичні аспекти нотаріального посвідчення правочинів. *Право України*. 2006. №3. С.56-59.
2. Долинська М.С. Земельні питання в нотаріальній практиці: Методичний посібник Бібліотечка нотаріуса. Додаток до журналу «Нотаріат для Вас». Комісія з аналізу, методології та прогнозування нотаріальної практики Української нотаріальної палати. Київ. 2012. 91 с.
3. Долинська М. С. До питання застосування у нотаріальній практиці нотаріусів України спеціальних бланків нотаріальних документів. Правовий режим державних реєстрів та їх роль у здійсненні господарської діяльності:

збірник матеріалів науково-практичного семінару (21 квітня 2017 року), Львів: Кафедра господарсько-правових дисциплін факультету № 6 ЛьвДУВС, 2017. С. 28-30.

4. Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як один із головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична, 2018. Вип. 2. С. 107-115.

5. Черниш Володимир. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці нотаріуса в українському законодавстві. Юридична Україна. 2014. № 8. С. 9-13.

Нормативно-правові акти

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.

3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. (з наступними змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40, /40–42/. ст. 492.

5. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. №3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №39. Ст. 383.

6. Про внесення змін до Закону України « Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614–V. *Відомості Верховної Ради України* . 2009 р., № 13. Стор. 449. стаття 161.

7. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208–VI . *Урядовий кур'єр* від 17.10.2012. № 189.

8. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. с. 66.

9. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Затв. наказом Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 р. № 3306/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 91. с. 172.

10. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства Затв. наказом Міністерства юстиції України від 12 грудня 2010 р. № 3253/5. *Офіційний вісник України*. 2010 р., № 98, стор. 164, стаття 3515.

Розділ 7

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ НОТАРІУСАМИ УКРАЇНИ

1. Загальні правила посвідчення правочинів

Варто відзначити, що на теренах СНД правочини є суто українським цивільно-правовим надбанням. Цивільні законодавства більшості пострадянських країн використовують термін угода. Це зв'язано із термінологічною особливістю і необхідністю надати більшій розрізняльній здатності таким категоріям як договір де угода є його еквівалентом.

Поняття «правочин», є суто українським терміном, який раніше використовувався в українському законодавстві протягом 20-30-х років та застосований в новому Цивільному кодексі України, в якому йому відведено окрему главу. Раніше в цивільному праві вживався термін «угода», під яким розуміли вольові, правомірні дії громадян чи організацій, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків

В українській правничій науці термін „правочин” запроваджений з подачі О.А.Підпригори і розвинутий у працях його учнів. Правомірні дії, - як вказує О.А.Підпригора, - спрямовані на досягнення певного правового результату (на виникнення, зміну або припинення прав і обов'язків), називаються правочинами, наприклад, продати, купити, обміняти, подарувати, здати в оренду, заповісти, вступити до шлюбу тощо".

Практично всі провідні правознавці поділяють позицію законодавця, який дав визначення правочину як дії особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (п.1 ст. 202 ЦК України). Отже законодавець виходить з того, що правочин є правомірною дією учасника цивільних правовідносин, який має для цього достатню дієздатність і переслідує мету - набуття, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків.

Згідно пунктом першим статті 202 Цивільного кодексу України (далі ЦК) правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Правочин є найбільш розповсюдженою підставою виникнення цивільних прав та обов'язків. За своєю правовою природою він є юридичним фактом, тобто конкретною обставиною реальної дійсності, з якою норми цивільного права пов'язують виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочин має низку ознак, зокрема він являє собою вольовий акт, тобто вольову дію особи, спрямовану на настання певного цивільно-правового результату; є правомірним (породжує ті наслідки, яких прагнуть сторони і які відповідають вимогам законності); має певну мету, заради якої вчиняється, і яка має бути досяжною та законною.

Статтю 203 ЦК України встановлено загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину:

1. Зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

2. Особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

3. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

5. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

6. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Форма укладання правочинів є способом зовнішнього виразу волі особи, що звернулась за його вчиненням. Правочини можуть укладатись в усній або письмовій формі; остання може бути простою та нотаріально посвідченою.

Чинне законодавство передбачає перелік правочинів, які посвідчуються нотаріально. Значення нотаріального посвідчення правочинів полягає в тому, що найбільш важливі для суспільства правочини набувають юридичної вірогідності. Це означає, що посвідчений нотаріусом правочин отримує визнання держави, а отже, і її захист.

Відтак, обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають:

— договори про відчуження (купівля-продаж, міна, дарування, пожертва, рента, довічне утримання, спадковий договір) нерухомого майна (ст. 657, 715, 719, 729, 732, 745, 1304 ЦК України);

— іпотечні договори, договори про заставу транспортних засобів, космічних об'єктів (ст. 18 Закону України «Про іпотеку», ст. 13 Закону України «Про заставу», ст. 577 ЦК);

— договори про спільну часткову власність на земельну ділянку; купівлю-продаж земельних ділянок, про перехід права власності та про передачу права власності на земельні ділянки; про обмін земельними ділянками, які виділені єдиним масивом у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) (ст. 88, 128, 132, 142 Земельного кодексу України, ст. 14 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)»);

— договори купівлі-продажу (приватизації) державного майна, відчуження приватизованого майна (ст. 27 Закону України «Про приватизацію державного майна», ст. 23 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»);

— договори про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; про надання утримання; про припинення права утримання взамін набуття права на нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати; шлюбні договори; договори між подружжям про розмір та строки виплати аліментів на дитину; договори про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 69, 78, 89, 94, 109, 189, 190 Сімейного кодексу України);

- договори найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) строком на один рік і більше (стаття 793 ЦК);
- договори найму транспортних засобів за участю фізичної особи,, договори позики транспортного засобу, в якому хоча б однією стороною є фізична особа (ст. 799, 828 ЦК);
- договори про створення акціонерних товариств, якщо товариства створюються фізичними особами (ст. 153 ЦК);
- договори управління нерухомим майном (ст. 1031 ЦК);
- договори про зміну черговості одержання права на спадкування (ст. 1259 ЦК);
- заповіти (ст.ст. 1247, 1249 ЦК);
- довіреності на укладання правочинів, що потребують нотаріальної форми, а також на вчинення дій щодо юридичних осіб, за винятком випадків, коли законом або спеціальними правилами допущена інша форма довіреності; довіреність, що видається в порядку передоручення (ст. 245 ЦК);
- інші правочини, для яких чинним законодавством передбачена обов'язкова нотаріальна форма¹³⁴.

Нотаріальне посвідчення правочинів має полегшувати доказування в разі виникнення спору, оскільки доводить сам факт вчинення правочину, його зміст тощо. Слід зазначити, що факт вчинення правочину, який вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення, не можна довести жодним іншим способом, окрім нотаріального посвідчення. Крім того, нотаріальне посвідчення дає змогу в разі втрати договору отримати його дублікат, в втрата оригіналу не зашкодить особі у здійсненні її прав, цим фактом не зможе скоритатися недобросовісна сторона¹³⁵.

До загальних правил нотаріального посвідчення правочинів відносяться:

- місце і строки вчинення нотаріальних дій;
- встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії;
- перевірка дієздатності громадян та правоздатності юридичних осіб, що беруть участь в угодах, а також перевірка повноважень представників;
- підписання нотаріально посвідчуваних документів;
- витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій;
- вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій;
- заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії при виявленні порушень закону;
- відмова у вчинення нотаріальних дій;
- оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні;
- оплата нотаріальних дій.

Посвідчення правочинів щодо відчуження або застави житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також майна, на яке поширено режим нерухомої речі, управління

¹³⁴ Нотаріат в Україні: Навчальний посібник (2-е вид., стереотип.)/ За ред. Ю.В.Нікітіна. К.: КНТ, 2008. С 137-138.

¹³⁵ Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.

нерухомим майном, а також правочинів щодо відчуження та застави транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, провадиться за місцезнаходженням (місцем реєстрації) цього майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї із сторін відповідного правочину.

Письмові правочини, що посвідчуються нотаріально, виготовляються нотаріусом не менше ніж у двох примірниках, один з яких залишається у матеріалах нотаріальної справи. Усі примірники підписуються учасниками правочину та мають силу оригіналу, у тому числі примірник, який зберігається у справах нотаріуса. Посвідчувальний напис вчинюється на всіх примірниках правочину. На бажання сторін договору кожній із них видається по одному примірнику, про що зазначається у тексті договору.

У разі укладення правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) права, за якими підлягають державній реєстрації, у тому числі договорів щодо поділу, обміну житлового будинку, квартири за участю малолітніх осіб, а також осіб, над якими встановлено опіку або піклування, нотаріус перевіряє наявність дозволу органу опіки та піклування на укладення таких правочинів.

Правочини за малолітніх, а також від імені фізичних осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними, вчиняють батьки (усиновлювачі) або опікуни.

На вчинення одним із батьків правочинів щодо транспортних засобів та нерухомого майна малолітньої дитини повинна бути згода другого з батьків, справжність підпису на якій засвідчується нотаріально. Якщо той із батьків, хто проживає окремо від дитини протягом не менш як шість місяців, не бере участі у вихованні та утриманні дитини або якщо місце його проживання невідоме, правочини, зазначені у цій частині статті, можуть бути вчинені без його згоди.

У разі якщо другий із батьків заперечує проти укладення правочину щодо майна малолітньої дитини, нотаріус відмовляє заінтересованим особам у вчиненні нотаріальної дії і роз'яснює, що зазначений спір може бути вирішений органом опіки та піклування або судом.

Нотаріус не приймає для посвідчення правочинів, що укладається від імені малолітньої дитини представником батьків (усиновлювачів) або одного з них.

Правочини від імені неповнолітніх, а також від імені осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть бути посвідчені лише за умови, якщо вони вчинені за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника та з дозволу органу опіки та піклування.

Справжність підпису(ів) батьків (усиновлювачів) або піклувальників на заяві про їх згоду на посвідчення правочинів від імені неповнолітніх, а також від імені осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, повинна бути засвідчена нотаріально.

Правочини щодо розпорядження майном, що є спільною сумісною власністю, підписуються всіма співвласниками цього майна або уповноваженими ними особами.

При посвідченні правочинів щодо розпорядження спільним майном подружжя, якщо документ, що посвідчує право власності, оформлений на ім'я одного з подружжя, нотаріус вимагає письмову згоду іншого з подружжя. Справжність підпису другого з подружжя на заяві про таку згоду має бути нотаріально засвідчена. Якщо в заяві про згоду на відчуження спільного майна

зазначено прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, найменування юридичної особи, на відчуження якого дається згода, нотаріус при посвідченні відповідного договору зобов'язаний перевірити додержання умов, зазначених у такій заяві.

Наголошуємо, що розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу. Правочин щодо розпорядження майном може бути посвідчений нотаріусом без згоди другого з подружжя у разі, якщо з документа, що посвідчує право власності, договору, укладеного між подружжям, акта цивільного стану про укладення шлюбу та інших документів випливає, що зазначене майно є особистою приватною власністю одного з подружжя, тобто набуте до реєстрації шлюбу, за час шлюбу, але на умовах, передбачених шлюбним або іншим договором, укладеним між подружжям, за договором дарування, або в порядку спадкування, або за кошти, які належали їй (йому) особисто, тощо. Про перевірку цих обставин нотаріус робить відмітку на примірнику правочину, що залишається в матеріалах нотаріальної справи, з посиланням на реквізити відповідних документів, якщо ці документи не приєднуються до примірника такого правочину.

При посвідченні нотаріусом правочинів щодо відчуження майна від імені особи, у якої немає чоловіка або дружини (неодружена /неодружений, удова/удівець), відчужувач подає відповідну заяву, у якій також зазначається, що майно, яке є предметом цього правочину, не є спільною сумісною власністю. Нотаріус доводить зміст такої заяви до відома другого учасника правочину та зазначає про це в його тексті. Така заява повинна виходити особисто від відчужувача, а в разі вчинення правочину через представника - від представника, якщо відчужувач надав йому право при оформленні правочину подавати від його імені заяву про належність йому (відчужувачу) майна на праві особистої приватної власності.

На підтвердження того факту, що майно набуто одним із подружжя під час окремого проживання з другим з подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин, подається копія рішення суду, що набрало законної сили, про визнання особистою приватною власністю одного з подружжя майна, що є предметом цього договору.

У разі якщо один з учасників спільної часткової власності продає належну йому частку в спільній власності іншій особі, нотаріус повинен упевнитись у тому, що продавець у письмовій формі повідомив усіх інших учасників спільної часткової власності (як фізичних, так і юридичних осіб) про свій намір продати свою частку іншій особі із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається ця частка.

Доказом повідомлення учасників спільної часткової власності про подальший продаж частки в спільному майні є або свідоцтво, видане нотаріусом, про передачу їм заяви продавця, або заява учасників спільної часткової власності про відмову від здійснення права переважної купівлі частки майна, що продається (із зазначенням ціни та інших умов продажу цієї частки). Справжність підпису на заяві має бути засвідчена нотаріально.

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі може бути викладена на окремому стандартному білому аркуші паперу з одночасною реєстрацією в журналі реєстрації вхідних

документів або на спеціальному бланку нотаріальних документів (за бажанням зазначеного учасника). Якщо вказана заява передана особисто учаснику спільної часткової власності нотаріусом, який посвідчує договір, то свідоцтво про передачу заяви не видається, при цьому примірник заяви з написом нотаріуса про її вручення додається до примірника договору купівлі-продажу частки відчужуваного майна, який залишається в матеріалах нотаріальної справи. При одержанні від учасників спільної часткової власності письмової відповіді на повідомлення про продаж ця відповідь додається до примірника договору, що залишається у матеріалах нотаріальної справи. Однак, зазначені Правила не застосовуються при посвідченні договорів довічного утримання (догляду); спадкового договору; дарування; ренти (якщо майно передається безоплатно); пожертви, міни; міни частки майна або відчуження частки майна, виділеної за згодою співвласників чи за рішенням суду, а також у разі продажу частки у праві власності на майно з публічних торгів (аукціону).

Якщо решта учасників спільної часткової власності відмовиться від здійснення права переважної купівлі або не здійснить цього права щодо нерухомого майна протягом одного місяця, а щодо іншого майна - протягом десяти днів з дня одержання повідомлення про намір і умови продажу, то нотаріус після одержання заяви про відмову або після спливу встановленого терміну може посвідчити договір купівлі-продажу частки спільного майна іншій особі.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна іншій особі може бути посвідчений нотаріусом за наявності відомостей про те, що учасники спільної часткової власності відмовились одержати надіслані на їх адресу заяви продавця про його намір продати свою частку. Про цю обставину повинна свідчити зроблена на зворотному повідомленні відмітка органу зв'язку.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна іншій особі може бути посвідчений також у разі, якщо адреса інших учасників спільної часткової власності невідома. На підтвердження цього повинен бути наданий документ відповідного компетентного органу (довідкової служби, адресно-довідкового бюро тощо).

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі або фактична відмова учасника спільної часткової власності, який протягом встановленого строку не здійснив свого права на переважну купівлю, дійсна протягом трьох місяців. Цей строк обчислюється з дня подання заяви про відмову від права переважної купівлі або з дня, наступного за останнім днем зазначеного місячного (десятиденного) терміну.

У разі посвідчення договору купівлі-продажу частки спільного майна за більшу ціну порівняно з тією, що була запропонована в переданому повідомленні, але з дотриманням інших визначених умов, подання доказів повторного повідомлення учасників спільної часткової власності не вимагається.

У тексті договору про відчуження частки майна вказуються арифметичні (у простих дробах) частки.

Порядок володіння та користування спільним майном або конкретними його частинами та укладення договорів про визначення розміру часток, зміну розміру часток, а також виділення частки в натурі

У договорі про відчуження власником частки майна за бажанням сторін може бути встановлено порядок володіння та користування конкретними його частинами відповідно до розміру частки кожного з співвласників.

У договорі про відчуження одним з учасників спільної часткової власності належної йому частки майна порядок володіння та користування конкретними його частинами може бути вказаний лише за наявності відповідного договору між учасниками спільної часткової власності про порядок володіння та користування майном або за їх письмовою згодою чи за наявності судового рішення про порядок володіння та користування майном (конкретними його частинами).

Договір про порядок володіння та користування спільним майном або конкретними його частинами, крім того, може бути оформлений шляхом складання самотійного документа, який є невід'ємною частиною документа, що посвідчує право власності (при укладанні договору щодо порядку володіння та користування майном, право на яке підлягає реєстрації).

Договір може бути укладений між усіма учасниками спільної часткової власності або між кількома з них. В останньому випадку необхідна письмова згода всіх учасників спільної часткової власності про встановлення порядку володіння та користування майном або конкретними його частинами.

При посвідченні самотійних (без посвідчення договору про відчуження) договорів про порядок володіння та користування майном, право на яке підлягає державній реєстрації, вимагається документ, що посвідчує право власності, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку. Документ, що посвідчує право власності, після його огляду повертається власникові, а в тексті правочину зазначаються найменування цього документа, номер і дата його видачі та найменування юридичної особи, що його видала. У разі коли посвідчення самотійних (без посвідчення договору про відчуження) договорів про порядок володіння та користування нерухомим майном здійснюється на підставі відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, в тексті правочину зазначаються посилання на цей реєстр, номер і дата отримання інформації з нього.

Учасники спільної часткової власності вправі укладати договори про визначення розміру часток, зміну розміру часток, а також виділення частки в натурі (поділу). Договір про визначення часток, зміну розміру часток є невід'ємною частиною документа, що посвідчує право власності, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку. При цьому нотаріус або підшиває один примірник такого договору до документа, що посвідчує право власності, або вчиняє на цьому документі службову відмітку щодо посвідчення договору про визначення, зміну розміру часток, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

Договори про виділ частки в натурі майна (поділ), право власності на яке підлягає реєстрації, посвідчуються нотаріусом на підставі документів, що посвідчують право власності на таке майно, або на підставі інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, якщо державну реєстрацію права власності на нерухоме майно проведено без видачі документа, що посвідчує таке право.

Одночасно з посвідченням договору про виділ частки в натурі (поділ) житлового будинку, будівлі або споруди нотаріусом посвідчується договір про виділ частки в натурі на місцевості земельної ділянки. Для посвідчення останнього разом з іншими документами нотаріусу подається нотаріально посвідчений договір про спільну часткову власність на земельну ділянку.

Укладення договору про виділ частки в натурі припиняє спільну часткову власність для особи (осіб), частка якої виділяється за цим договором. Укладення договору про поділ спільного майна припиняє спільну власність для усіх співвласників.

Якщо між учасниками спільної часткової власності виникають спори щодо визначення, зміни розміру часток, а також виділу частки спільного майна в натурі (поділу), нотаріус відмовляє у вчиненні такої нотаріальної дії і роз'яснює заінтересованим особам їх право звернутися до суду для вирішення цих спорів.

Договір сторін про зміну або розірвання нотаріально посвідченого договору здійснюється шляхом складання окремого договору. Договір про зміну або розірвання договору підписується сторонами і посвідчується нотаріусом. На всіх наданих нотаріусу примірниках основного договору проставляється відмітка про його зміну або розірвання, у якій зазначаються номер за реєстром та дата посвідчення договору про зміну або розірвання, проставляється нотаріусом підпис і скріплюється його печаткою. Якщо нотаріус, який посвідчив договір, позбавлений можливості посвідчити договір про його зміну або розірвання (у разі смерті, заміщення нотаріуса, у разі неможливості виконання ним своїх обов'язків, припинення нотаріусом діяльності, передачі документів до державного нотаріального архіву або з будь-яких інших причин), договір про зміну або розірвання договору може бути посвідчений іншим нотаріусом. При цьому таким нотаріусом складається додатковий примірник договору, який направляється ним за місцем зберігання договору, що змінюється або розривається. Сторонам договору нотаріус роз'яснює про повернення документа за місцем зберігання примірника договору, що розірваний.

Якщо договір про розірвання договору про відчуження нерухомого майна посвідчується після державної реєстрації права власності на підставі такого договору про відчуження, нотаріус отримує інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом безпосереднього доступу до нього, де перевіряє відсутність (наявність) заборони відчуження або арешту, відсутність (наявність) реєстрації іпотеки.

Розірвання договорів, предметом яких є майно, що перебуває у податковій заставі, здійснюється за письмовою згодою відповідного податкового органу.

У разі одержання рішення суду про визнання нотаріально посвідченого договору недійсним або про розірвання такого договору нотаріус проставляє про це відмітку на примірнику договору, який зберігається в матеріалах нотаріальної справи, долучивши до нього копію рішення суду, а також проставляє відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій і, при можливості, на всіх інших примірниках договору. Документ, що посвідчує право власності та подавався для вчинення нотаріальної дії, повертається відчужувачу майна.

Державне мито чи плата за посвідчення договору про відчуження майна при його зміні або розірванні сторонам не повертається.

За бажанням сторін посвідчуються й інші правочини, для яких законодавством не встановлено обов'язкової нотаріальної форми, як, наприклад, договори про порядок володіння та користування спільним майном, про визначення часток або про зміну часток тощо; це називають добровільним нотаріальним посвідченням¹³⁶. Таке бажання зрозуміле, виходячи з неабияких переваг нотаріально посвідченої форми правочину.

2. Представництво і довіреність. Особливості посвідчення довіреностей нотаріусами України

Представництво, яке ґрунтується на договорі, також може здійснюватися за довіреністю. Відповідно до частини третьої статті 244 Цивільного кодексу України довіреність — це письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. При цьому, довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі. Отже довіреність — це документ, що видається довірителем і містить обсяг повноважень представників щодо вчинення правочинів тв. Інших правомірних дій, їх зміст та межі.

Завданням повіреного є представлення інтересів довірителя в певних установах та організаціях, перед третіми особами. При чому, для повіреного довіреність ніяких самостійних прав на майно, яке отримане для здійснення правочину, в тому числі договору, не породжує, а лише передбачає повноваження, якими наділений представник та призначається для третіх осіб.

На думку О.Ю.Заїки: довіреність — це односторонній правочин, який фіксує межі повноважень представника, який, діючи на підставі довіреності, створює права та обов'язки безпосередньо для довірителя.

Довіреність — це односторонній правочин і, відповідно, він має відповідати вимогам, установленим для всіх такого роду правочинів у частині третьої статті 202 Цивільного кодексу України. Тому її видача не вимагає згоди представника, а прийняття довіреності або відмова від неї є правом представника. Тобто, представник довірителя самостійно вирішує, чи використати довіреність для здійснення певних дій на користь довірителя чи відмовитися від довіреності. Як довірителем, так і повіреною особою може бути фізична та юридична особа.

Усі довіреності умовно поділяються на: довіреності, які можуть існувати у простій письмовій формі; довіреності, що прирівнюються до нотаріально посвідчених; довіреності, які потребують обов'язкової нотаріальної форми.

Залежно від обсягу повноважень довіреності можна поділити на: для здійснення однієї дії (разова); для здійснення одноразових дій протягом визначеного строку; для здійснення різних дій протягом визначеного строку.

Ми підтримуємо думку тих авторів, які цей поділ довіреностей називають разова, спеціальна і загальна (генеральна).

Згідно зі статтею 40 Закону України «Про нотаріат», до нотаріально посвідчених довіреностей прирівнюються:

¹³⁶ Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / Заред. Ю.В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. С 137.

1) довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їх заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями;

2) довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

3) довіреності осіб, які тримаються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів.

Посвідчення довіреностей вищевказаними посадовими особами проводиться з дотриманням вимог чинного законодавства в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, згідно постанови Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 року № 419 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 року № 940) «Про порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються нотаріального посвідчених» з наступними змінами.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 року № 614-УІ статтю 37 Закону щодо компетенції посадових осіб органів місцевого самоврядування викладено в новій редакції. Згідно вказаних змін, з 1 грудня 2008 року посадові особи органів місцевого самоврядування не вправі були посвідчувати довіреності.

Відповідно до Закону України № 1055-17 від 03 березня 2009 року «Про внесення змін до статті 245 Цивільного кодексу України щодо повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування по вчиненню дій, прирівняних до нотаріальних», довіреність особи, яка проживає у населеному пункті, де немає нотаріусів, може бути посвідчена уповноваженою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами.

Аналогічні зміни були внесені Законом № 1054-УІ (1064-17) від 03 березня 2009 року «Про внесення змін до Закону України "Про нотаріат" щодо повноважень по вчиненню нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування» до частини другої статті 40 Закону України «Про нотаріат». Вказані зміни до законодавства набрали чинності з 28 березня 2009 року (з дня опублікування).

Отже, з 1 грудня 2008 року до 28 березня 2009 року посадові особи органів місцевого самоврядування не вправі були посвідчувати довіреності. Тільки з 28 березня 2009 року вказані посадові особи вправі посвідчувати довіреності лише для осіб, які проживають на території органу місцевого самоврядування та за виключенням довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами. Практично в органах місцевого самоврядування посвідчуються

довіреності на отримання пенсій, оформлення спадщини. Тобто, особи, які проживають на території органу місцевого самоврядування, за посвідченням довіреності на розпорядження майном повинні звернутися до державного чи приватного нотаріуса.

Слід зауважити на невідповідності частини першої статті 58 Закону України «Про нотаріат» вимогам частини третьої статті 244 Цивільного кодексу України. Згідно з Цивільним кодексом, довіреність є письмовим документом, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами, тобто нотаріус вправі посвідчити довіреність лише від однієї особи. У той же час, відповідно до статті 58 Нотаріального закону, нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, вправі посвідчувати довіреності, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї особи або кількох осіб. На нашу думку, норми Закону України «Про нотаріат» є більш комунікабельними, оскільки на практиці зустрічаються випадки посвідчення довіреностей на продаж автомобіля, який належить на праві спільної власності декільком спадкоємцям, на підставі свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, виданого на ім'я одного з них, а в примітках свідоцтва зазначено, що він є власністю декількох спадкоємців. В даному випадку можливе посвідчення однієї довіреності на відчуження автомобіля від усіх співвласників. Ця думка найшла своє підтвердження в підпункті 1.2 пункту 1 глави 4 розділу III Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 22 лютого 2012 року за № 296/5, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 22 лютого 2012 року за № 282/20595, а саме: «Нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї особи або кількох осіб за усним зверненням довірителя». Отже, може бути посвідчена довіреність від імені кількох осіб на вчинення юридичних дій для досягнення спільної мети.

Змістом довіреності є чіткий виклад тих юридичних дій, виконання яких довіритель покладає на свою повірену особу, повноважень, наданих повіреній особі, та прав, що ними вона наділена для виконання даних повноважень. При цьому, дії які належить вчинити представнику, мають бути правомірними, конкретними та здійсненими.

Згідно з частиною першою статті 245 Цивільного кодексу України, форма довіреності повинна відповідати формі, в якій відповідно до закону має вчинятися правочин.

Чинне законодавство містить певні вимоги до довіреності, посвідчуваної в нотаріальному порядку. Так, зокрема, у підпункті 2.5 пункту 2 глави 4 розділу III Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України у тексті довіреності повинні бути зазначені: місце і дата її складання (підписання), прізвища, імена, по батькові (повне найменування для юридичної особи), місце проживання (місцезнаходження - для юридичної особи) представника і особи, яку представляють, а в необхідних випадках і посади, які вони займають. У довіреностях, що видаються на вчинення правочинів щодо розпорядження майном, також зазначається реєстраційний номер облікової картки платника податків довірителя (податковий номер). У довіреностях, виданих на ім'я адвокатів, можуть зазначатися їх статус та членство в адвокатському об'єднанні (якщо адвокат є членом адвокатського об'єднання).

Нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї особи або кількох осіб за усним зверненням довірителя. У довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить вчинити представнику.

Довіреність на вчинення правочину, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто довірителем, нотаріусом не посвідчується.

У довіреності на укладання договору дарування обов'язково зазначаються прізвище, ім'я, по батькові або повне найменування обдаровуваного. У разі невиконання такої умови довіреність є нікчемною.

Довіреності від імені неповнолітніх у віці від 14 до 18 років, а також від імені осіб, визнаних у судовому порядку обмежено дієздатними, можуть бути посвідчені лише за згодою батьків, усиновителів чи піклувальників.

Справжність підписів батьків, усиновителів чи піклувальників на письмовій заяві про їх згоду на посвідчення довіреності від імені неповнолітніх віком від 14 до 18 років, а також від імені осіб, визнаних у судовому порядку обмежено дієздатними, повинна бути засвідчена нотаріально.

Нотаріус вимагає дозвіл органу опіки і піклування на право опікуна укладати, а піклувальника давати згоду на видачу довіреності від імені підопічного, якщо вони виходять за межі побутових.

Довіреність від імені управителя майна, яке передане за договором управління, посвідчується нотаріусами, якщо видача такої довіреності передбачена умовами цього договору або цього вимагають інтереси установника управління або вигодо набувача у разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління. При посвідченні такої довіреності нотаріус роз'яснює управителю майна вимоги статті 1041 Цивільного кодексу України, про що зазначається у посвідчу вальному написі[1, с.181].

При цьому не може бути посвідчена довіреність на посвідчення заповіту, на отримання паспорта громадянина України, оскільки нормативними актами встановлене особисте вчинення цих дій.

Відповідно до статті 34 Сімейного кодексу України реєстрація шлюбу через представника не допускається. Однак, якщо жінка і (або) чоловік не можуть через поважні причини особисто подати заяву про реєстрацію шлюбу до органу державної реєстрації актів цивільного стану, то таку заяву, нота-ріально засвідчену, можуть подати їх представники. Отже, нареченні вправі посвідчити довіреність лише на уповноваження представника на подання від їх імені заяви (підпис на якій повинен бути нотаріально засвідчений) в органи державної реєстрації актів цивільного стану про реєстрацію шлюбу. При цьому реєстрація шлюбу проводитиметься лише за особистої участі в церемонії нареченого та нареченої.

Термін дії довіреності визначається довірителем відповідно до статті 247 Цивільного кодексу України та зазначається у тексті документа літерами та визначається роками, місяцями, тижнями, днями і не може бути визначений настанням будь-якої події. Якщо ж в довіреності строк її дії не встановлено, то вона зберігає чинність до припинення її дії (частина перша статті 247 Цивільного кодексу України). Довіреність, призначена для вчинення дій за кордоном, яка не

містить указівок про строк її дії, зберігає силу до її скасування особою, яка видала довіреність.

Довіреність, у якій не вказана дата її вчинення, є нікчемною. Також нікчемною є довіреність на укладання договору дарування, у якій не встановлено імені обдаровуваного.

Довіреність посвідчуються нотаріусом лише з використанням бланків суворої звітності та складається в двох примірниках, один з яких буде виданий довірителью для передачі своїй повіреній особі, а інший залишається у справах приватного нотаріуса, державної нотаріальної контори.

Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії. Довіреність, у якій не зазначена дата її вчинення, є нікчемною.

За загальним правилом, повірена особа повинна особисто виконувати всі покладені на неї довірителью повноваження. Однак, повірена особа може передоручити виконання цих обов'язків. Таке передоручення може мати місце у випадках, коли у самому тексті довіреності є чітке уповноваження передоручити виконання дій або коли повірена особа примушена до цього обставинами для охорони інтересів довірителя передоручити виконання покладених на неї обов'язків.

Відповідно до частини другої статті 245 Цивільного кодексу України, довіреність в порядку передоручення посвідчується лише нотаріально, а термін дії її не може перевищувати строку дії основної довіреності, на підставі якої вона видана. Також довіреність, видана в порядку передоручення (згідно з частиною третьою статті 58 Закону України «Про нотаріат», підлягає нотаріальному посвідченню після подання основного документа, в якому застережено право на передоручення, або після подання доказів того, що представник за основою довіреністю примушений до цього обставинами для охорони інтересів особи, яка видала довіреність. При цьому, довіреність, видана в порядку передоручення, не може містити в собі більше прав, ніж їх передано за основою довіреністю. Вважається правомірною відмова нотаріуса у посвідченні доручення в порядку передоручення, якщо в основній довіреності не вказано строк дії.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, мають бути вказані час і місце посвідчення основної довіреності, прізвище, ім'я, по батькові і місце проживання особи, якій видана основна довіреність, і особи, якій вона передоручає свої повноваження та роз'яснюються представнику довірителя вимоги статті 240 Цивільного кодексу України.

На основній довіреності нотаріусом робиться відмітка про передоручення. Копія основної довіреності додається до примірника довіреності, що залишається у матеріалах нотаріальної справи.

Особа, яка видала довіреність, може в будь-який час скасувати довіреність або передоручення.

Відповідно до статті 248 Цивільного кодексу України, припинення представництва за довіреністю відбувається внаслідок:

— Закінчення строку довіреності а стосовно разової довіреності – здійснення дій представником, на які він уповноважений.

— Скасування довіреності особою, яка її видала. Тобто особа, яка видала довіреність, за винятком безвідкличної довіреності може в будь-який час

скасувати довіреність або передоручення. Згідно зі статтею 249 Цивільного кодексу України відмова від цього права є нікчемною.

— Відмова особи, якій видано довіреність. Таке обопільне право, як довірителя, так і повіреного на одностороннє припинення довіреності пов'язане з довірчим характером правочину [7, с.268].

— Припинення юридичної особи, від імені якої видано довіреність.

— Припинення юридичної особи, на ім'я якої видано довіреність.

— Смерті громадянина, який видав довіреність, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним або безвісно відсутнім.

— Смерті громадянина, якому видано довіреність, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним або безвісно відсутнім.

Припинення дії основної довіреності припиняє дію довіреності в порядку передоручення та тягне припинення повноважень представника.

Для скасування нотаріально посвідченої довіреності, довірителю необхідно звернутися до нотаріуса із заявою про скасування довіреності та повідомити про скасування особу, якій довіреність видана, а також відомих їх третіх осіб, які для представництва перед якими була видана довіреність.

Нотаріус, завідувач державного нотаріального архіву при одержанні заяви про скасування довіреності або передоручення робить про це відмітку на примірнику довіреності, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Повідомлення особи, яка видала довіреність, представника, а також відомих їй третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність, про скасування довіреності може бути оформлено нотаріусом згідно з Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України шляхом передавання відповідної заяви.

Посвідчені нотаріусами довіреності, а також довіреності, видані в порядку передоручення, припинення їх дії, підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей у порядку, установленому Положенням про Єдиний реєстр довіреностей, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 28.12.2006 № 111/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28.12.2006 за № 1378/13252.

Єдиний реєстр - це електронна база даних, що містить інформацію про довіреності (у тому числі їх дублікати), а також відомості про припинення їх дії.

Реєстраторами Єдиного реєстру є державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси, що мають доступ до Єдиного реєстру через інформаційну мережу Міністерства юстиції України, вносять записи до Єдиного реєстру про посвідчені довіреності(у тому числі їх дублікати), про припинення дії довіреностей, перевіряють дійсність довіреностей (їх дублікатів) за даними Єдиного реєстру та видають витяги з Єдиного реєстру, а також виконують інші функції, передбачені вказаним Положенням.

За письмовою заявою приватного нотаріуса - Реєстратора доступ до Єдиного реєстру довіреностей з метою виконання функцій Реєстратора може бути наданий помічнику (консультанту) цього нотаріуса.

Відповідно до пункту 2.1. обов'язковій реєстрації у Єдиному реєстрі підлягають довіреності (у тому числі їх дублікати), посвідчені в нотаріальному

порядку, та довіреності на право розпорядження майном, посвідчені посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів, а також відомості про припинення їх дії.

Документами Єдиного реєстру є: витяг про внесення реєстраційного запису до Єдиного реєстру; скорочені та повні витяги з Єдиного реєстру. При цьому відповідно до наказу Мін'юсту № 601/5 від 24 квітня 2015 року документи Єдиного реєстру виготовляються без використання спеціальних бланків документів реєстрів інформаційної системи Міністерства юстиції України.

Відомості з Єдиного реєстру надаються безкоштовно на письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і слідства - у зв'язку з кримінальними, цивільними господарськими або адміністративними справами, що перебувають у їх провадженні, а також Міністерству юстиції України, головними територіальними управліннями юстиції, у зв'язку із здійсненням ними повноважень, визначених чинним законодавством України.

3. Особливості посвідчення правочинів щодо відчуження нерухомого майна

Основним критерієм для розмежування нерухомим і рухомих речей є їх зв'язок із землею. Відповідно до ст. 181 Цивільного кодексу України, до нерухомих (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

Режим нерухокої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації.

Поділ речей на рухомі та нерухомі ґрунтується на їхніх природних властивостях. Нерухомі речі, за загальним правилом, не можуть бути вільно переміщені в просторі, є індивідуально визначеними. Рухомі мають здатність вільно переміщатися в просторі, можуть бути як індивідуально визначеними, так і родовими.

До нерухомості слід віднести, по-перше об'єкти природного походження — земельні ділянки, ділянки з надрами, водні об'єкти. По-друге, до нерухомості слід віднести всі об'єкти, які розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни цільового призначення. Об'єкти (лісові насадження і т.д.) визнаються нерухомістю, поки існує зв'язок з землею. У випадку відокремлення від неї, вони вважаються рухомими речами. Нерухомим майном визнається також підприємство як єдиний майновий комплекс (див. коментар до ст. 191 Цивільного кодексу України).

Рухомим майном визнаються речі, включаючи гроші та цінні папери, які не віднесені Цивільний кодекс України та іншими законами до нерухомості.

Права на рухомі речі (за загальним правилом) не підлягають державній реєстрації. Законом може бути передбачено необхідність такої реєстрації для окремих видів рухомого майна (реєстрація автотранспорту).

Цивільний кодекс України закріплює особливості правового режиму нерухомості:

1) Право власності та інші речеві права на нерухомість, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід та припинення підлягають державній реєстрації (див. коментар до ст. 182 Цивільний кодекс)

2) Зобов'язання, предметом якого є нерухомість, за загальним правилом, провадиться за місцезнаходженням цього майна.

3) Набуття права власності на новостворене майно або набуття права власності за договором виникає з моменту державної реєстрації цієї нерухомості або переходу права власності на неї до покупця.

4) Встановлений особливий порядок набуття права власності на безхазяйну річ (див. коментар до ст. 335 Цивільний кодекс) та більш тривалі строки набувальної давності на нерухоме майно (див. коментар до ст. 344 Цивільний кодекс).

5) Діють спеціальні правила укладення правочинів з нерухомістю, які передбачають залежність прав на земельну ділянку від прав на нерухомість.

При укладенні договору купівлі-продажу або оренди будівель, споруд та підприємств одночасно з передачею покупцеві права власності на них передаються права на ту частину земельної ділянки, яка знаходиться під нерухомістю і необхідна для її використання. У випадку, коли продається або здається в оренду лише земельна ділянка, власник нерухомості зберігає право користуватися тією частиною, яка зайнята цією нерухомістю та необхідна для її використання, на передбачених договором умовах, а при їх відсутності — право обмеженого користування (сервітут).

До нерухомості Цивільний кодекс України прирівнює деякі рухомі за своїми природними властивостями речі — повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації органами, уповноваженими здійснювати контроль за цими об'єктами. Поняття вказаних транспортних засобів розкривається в транспортних уставах та кодексах, що ж стосується космічних об'єктів у міжнародних конвенціях (договорах).

Реєстрація повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів уповноваженими на це органами не замінює реєстрацію прав на них як на нерухомість, у порядку, передбаченому ст.182 Цивільного кодексу України

Цивільний кодекс передбачає можливість поширення режиму нерухомості на інше майно крім вказаного вище, але тільки шляхом прямого припису закону.

Укладаючи та посвідчуючи правочин у нотаріальному порядку, нотаріус виступає гарантом від імені держави, про те, що набувач (сільськогосподарський кооператив) майна захищений від всіляких несподіванок, а договір є правомірним та сталим.

На нотаріусові лежить обов'язок забезпечити належні правові умови правомірної поведінки учасників цивільного обороту (зокрема, сільськогосподарських кооперативів), по відношенню до яких вчиняються нотаріальні дії.

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, виконує, використовує та дотримує вимоги правових норм (матеріального та процесуального характеру) у зв'язку з наданими йому повноваженнями. Тобто, вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус

встановлюючи дійсні наміри сторін, визначає межі дозволеної поведінки сторін правочинів. Зокрема, нотаріус аналізуючи норми діючого законодавства, робить висновки щодо можливості або неможливості застосування аналогії із законом при вчиненні нотаріальних дій, які відповідають волевиявленню сторін, при цьому дотримуючись законодавства.

Укладення договорів відчуження нерухомого майна, зокрема земельних ділянок, за участю сільськогосподарських кооперативів, проводиться нотаріусами відповідно до Цивільного кодексу України з урахуванням вимог Земельного Кодексу, Закону України «Про нотаріат», Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22 лютого 2012 року.

Щодо договорів відчуження земельних ділянок вихідними положеннями є загальні засади цивільного законодавства, які проходять глибоку земельно-правову спеціалізацію та містять земельно-правові (та деякі аграрно-правові) норми стосовно особливостей суб'єктів і об'єкта договору та його змісту; цей договір за юридичною природою є земельно-правовим. Земельні ділянки, які підлягають продажу, мають бути вільними від прав на них інших осіб, за винятком певних обмежень і сервітутів, встановлених законом та за рішенням суду відповідно до статей 98—102, 110—115 Земельного кодексу України [9, с.136].

Однак, право розпорядження земельними ділянками сільськогосподарського призначення не є абсолютним. Так, згідно з пунктом 15 Перехідних положень до Земельного кодексу України, до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2019 року, не допускається: купівля-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), крім передачі їх у спадщину, обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону та вилучення (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб. Тобто продовжено дію мораторію на відчуження певних земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Тобто, сільськогосподарський товаровиробник, для розширення своїх земель вправі придбати лише сільськогосподарські землі, які надані громадянам для ведення особистого селянського господарства.

Договір, об'єктом якого є земельна ділянка, укладається в письмовій формі, підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та державній реєстрації. Текст договору відчуження земельних ділянок повинен містити зміст, передбачений у статті 132 Земельного кодексу України.

Переваги нотаріальної форми посвідчення договорів полягають і в тому, що нотаріус зобов'язаний перевіряти їх законність, чи не суперечать їх умови інтересам сторін, суспільства, держави в цілому.

4. Посвідчення договорів довічного утримання (догляду), ренти та спадкових договорів

Договори довічного утримання (догляду) посвідчуються нотаріусом за усним зверненням заінтересованих у вчиненні цієї нотаріальної дії осіб: відчужувача та набувача.

Відчужувачем у договорі довічного утримання (догляду) може бути фізична особа незалежно від її віку та стану здоров'я.

Набувачем майна за договором довічного утримання (догляду) може бути повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа.

Договори довічного утримання (догляду) посвідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження.

Якщо відчужувачем є один із співвласників майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, договір довічного утримання (догляду) може бути посвідчений після визначення частки цього співвласника у спільному майні або визначення порядку користування цим майном між співвласниками.

У разі коли предметом договору довічного утримання (догляду) є майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, такий договір укладається за наявності згоди обох з подружжя.

При посвідченні договору довічного утримання (догляду) накладається заборона відчуження майна в установленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.

У тексті договору довічного утримання (догляду) обов'язково зазначається, що набувач майна зобов'язаний надавати відчужувачеві довічно матеріальне забезпечення, а також усі види догляду (опікування) з їх конкретизуванням або без такого, та визначається грошова оцінка матеріального забезпечення відчужувача, яка встановлюється за згодою сторін.

У разі зобов'язання набувача забезпечити відчужувача або третю особу житлом у будинку (квартирі), який (яка) йому переданий(а) за договором довічного утримання (догляду), у тексті договору зазначається конкретно визначена частина помешкання, у якій відчужувач або третя особа має право проживати.

У разі смерті фізичної особи - набувача за договором довічного утримання (догляду) при відсутності у неї спадкоємців або при відмові їх від договору довічного утримання (догляду) нотаріус за письмовою заявою відчужувача припиняє дію цього договору, про що на всіх його примірниках робить відповідний напис з посиланням на статтю 757 Цивільного кодексу України. Факт смерті набувача підтверджується свідоцтвом державного органу реєстрації актів цивільного стану про смерть.

У разі ліквідації юридичної особи - набувача за умови відсутності у неї правонаступників нотаріус на підставі відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, отриманих в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до нього, та письмової заяви відчужувача припиняє дію договору довічного утримання (догляду).

Відчужувачу повертається приєднаний до примірника договору довічного утримання (догляду) первинний документ, що посвідчував право власності на

майно, або його дублікат, який міститься у матеріалах нотаріальної справи. У разі якщо предметом договору довічного утримання (догляду) є рухоме майно, яке підлягає реєстрації, разом з листом нотаріуса про припинення дії договору довічного утримання (догляду) цей документ (або його дублікат) подається відповідному органу реєстрації для перереєстрації.

На всіх примірниках договору нотаріус робить відповідний напис про припинення дії договору з посиланням на статтю 758 Цивільного кодексу України

Обов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду) переходять до тих спадкоємців, до яких перейшло право власності на майно, що було передано відчужувачем.

Розірвання договору довічного утримання за згодою сторін, у тому числі внесення змін до договору, оформлюється нотаріусом за правилами, викладеними у пункті 8 глави 1 цього розділу.

Договір ренти. Радянське цивільне законодавство не передбачало регулювання рентних відносин. Договір ренти не був відомий ні Цивільному кодексу УРСР 1922 року, ні Цивільному кодексу України 1963 року. Чинне законодавство присвячує цьому договору главу 56 Цивільного кодексу України, в якій врегульовано порядок відчуження майна під виплату колишньому власнику грошового або іншого утримання - ренти.

Договір ренти належить до договорів, за якими переходить право власності на передане майно. Як і за договорами купівлі-продажу, міни, дарування, за договором ренти майно переходить у власність платника ренти, який набуває усіх прав власника та одночасно несе ризик випадкового знищення майна й інші обов'язки власника.

Законодавче визначення поняття договору ренти встановлено статтею 731 Цивільного кодексу України, а саме: за договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі. Домовленістю сторін такого договору може бути передбачено встановлення обов'язку виплачувати ренту протягом певного строку або безстроково.

Договір ренти посвідчується нотаріусом з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження. Специфічними ознаками даного договору є: передання майна у власність, оплатність, взаємність, довго тривалість, строковий або безстроковий (по життєвий) характер відносин, алеаторність.

Предметом договору ренти виступає майно, як нерухоме майно так і рухоме, яке відчужується під виплату ренти (наприклад, будинок із земельною ділянкою), а з другого боку — сама рента, яка виплачується її одержувачеві. Тобто, предметом ренти може бути будь-яке індивідуально визначене майно, не вилучене з цивільного обігу, якому властиві як родові, так і індивідуально визначені ознаки. Та не можуть бути предметом договору ренти, не відчужувані не матеріальні блага: особисті немайнові права, ідеї, не уречевлені результати інтелектуальної діяльності, послуги, загалом, усі ті тілесні і не тілесні речі, що не можливо передати у власність в обмін на виплату ренти [6].

Сторонами договору ренти виступають власник нерухомого майна (земельної ділянки), який передає їх іншій особі в обмін на отримання періодичних виплат рентних платежів у грошовій чи натуральній формі, — одержувач ренти з однієї сторони та особа, яка набуває права власності на майно, яке передається одержувачем ренти в обмін на зобов'язання сплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або іншого надання, — платник ренти з іншої сторони.

Законодавець не обмежує суб'єктний склад учасників рентного договору. Платником та одержувачем можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Вказані особи повинні бути наділені цивільною право- і дієдатністю. Тільки дієдатна особа може в повному обсязі без будь-яких обмежень виступати як платник або одержувач ренти, це виступає однією з необхідних умов дійсності договору. Соціальний характер рентного договору передбачає, що одержувачем ренти повинен бути суб'єкт, який не займається підприємницькою діяльністю.

Сторони на момент укладення договору безстрокової ренти не можуть прорахувати наперед загальну вартість наданої замість майна зустрічної вимоги. Елемент ризику, що приймається кожною з сторін в силу укладення договору, полягає у вірогідності того, що або один, або другий контрагент фактично отримає зустрічне задоволення меншого об'єму, ніж ним самим надане.

Зобов'язання, направлені на передання майна у власність, можуть бути сплатними або безоплатними. Ознака оплатності (безоплатності) істотно впливає на норми, які визначають направленість зобов'язань.

Наголошуємо, що одержувач ренти, крім рентних платежів, може також отримати компенсацію вартості майна, яке передається. У даному випадку відносини сторін про передання і оплату майна регулюються правилами договору купівлі-продажу. Якщо одержувач ренти передає платнику ренти майно безплатно, майнові обов'язки платника ренти обмежуються тільки рентними платежами. У цьому випадку, відносини сторін із питання передання майна регулюються правилами договору дарування.

Інститут купівлі-продажу обраний базовим для регулювання зобов'язань, направлених на оплатне передання майна у власність. Незважаючи на наявність родових ознак, які об'єднують ренту з купівлею-продажем, відносини мають свою специфіку. Вона полягає в специфічній формі оплати, яка характеризується тим, що покупець у порядку оплати отриманого майна надає продавцю постійне або довічне утримання. Подібні відносини мають тривалий та довірчий характер. Договір ренти пов'язаний з ризиком того, що розмір рентних платежів може видатись більшим або меншим вартості відчужуваного під виплату ренти майна. Невизначеність обсягу зустрічної вимоги є специфічною особливістю договору ренти.

Тому, при укладенні та посвідченні договору ренти, нотаріус зобов'язаний в'яснити у сторін чи одержувач ренти, крім рентних платежів, передає майно безоплатно чи за плату.

Якщо договором ренти встановлено, що одержувач ренти передає майно у власність платника ренти за плату, до відносин сторін щодо передачі майна застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, а якщо майно

передається безоплатно - положення про договір дарування. У цьому разі правила статті 362 Цивільного кодексу України не застосовуються.

Форма і розмір ренти, зазначені у статті 737 Цивільного кодексу України, є однією з істотних умов договору. Відповідно до цієї норми, рента може виплачуватися у грошовій формі або шляхом передання речей, виконання робіт або надання послуг. Форма виплати ренти встановлюється договором ренти.

Переважною формою рентних платежів виступають грошові суми, але в договорі можливо передбачити виплату ренти шляхом надання речей, виконання робіт та надання послуг, які відповідають по вартості грошовому еквіваленту ренти земельної ділянки, крім цього можливе встановлення змішаної форми ренти, яка включає в себе виплату грошових сум і надання утримання в натурі.

Якщо одержувач ренти передав у власність платника ренти відразу всю грошову суму, то розмір ренти встановлюється у розмірі облікової ставки Національного банку України, якщо більший розмір не встановлений договором ренти. Якщо сторони в договорі не встановили інших умов сплати, то розмір ренти змінюється відповідно до зміни розміру облікової ставки Національного банку України.

При цьому, право отримання рентних платежів виникає в одержувача ренти тільки після передачі майна під виплату ренти. Відповідно з цього ж моменту виникає зобов'язання по виплаті рентних платежів.

Платник ренти зобов'язаний виплачувати одержувачеві обумовлену договором грошову суму, наприкінці кожного календарного кварталу. Сторони за договором ренти можуть встановити графік платежів, відповідно до якого будуть проводитись розрахунки.

Закон встановлює жорсткі вимоги до оформлення договору ренти. Даний договір належить вчиняти в письмовій формі. Обов'язкове нотаріальне посвідчення відмежовує договір ренти від інших договорів, направлених на відчуження майна, та є необхідним у зв'язку з юридичною складністю та новизною цього договору. У випадку недотримання письмової нотаріальної форми, відповідно до статті 218 Цивільного кодексу України, договір ренти слід визнати недійсним, таким, що не відповідає вимогам закону

Текст договору ренти обов'язково повинен містити: найменування сторін за договором; предмет договору; умови, на яких майно передається під виплату ренти; форму та розмір ренти; строки виплати ренти; відповідальність платника за прострочення ренти; визначення права платника безстрокової ренти на відмову від договору ренти; визначення права одержувача безстрокової ренти на розірвання договору ренти; визначення ризику випадкового знищення або пошкодження майна, що передається під виплату ренти.

Способами забезпечення виконання зобов'язань щодо виплати ренти є: застава та страхування.

Згідно з статтею 735 Цивільного кодексу України, умова про заставу нерухомого майна, яке було передане під виплату ренти, є суттєвою та достатньою умовою договору ренти, оскільки іпотека автоматично обтяжує майно в силу закону.

Одночасно з посвідченням договору ренти нотаріус, якщо це передбачено договором, накладає заборону на відчуження предмета договору.

Рента обтяжує нерухоме майно, яке було передане під виплату ренти. У випадку порушення платником ренти своїх зобов'язань одержувач ренти має можливість задовольнити свої вимоги за рахунок цього майна переважно перед іншими особами.

А в разі відчуження майна іншій особі до неї переходять обов'язки платника ренти. Відповідно до частини третьої статті 735 Цивільного кодексу України, може бути встановлено обов'язок платника ренти застрахувати ризик невиконання ним своїх обов'язків за договором ренти.

При цьому, законодавець не виключає можливість застосування сторонами разом із заставою будь-яких дозволених законом засобів забезпечення зобов'язань.

Якщо під виплату ренти передано рухоме майно, то спосіб забезпечення виконання зобов'язань платника ренти повинен бути обов'язково погоджений сторонами та зазначений в тексті договору.

До вище перелічених реквізитів договору ренти, на нашу думку, слід додати, що якщо предметом договору є житловий будинок (крім багатоквартирного), будівлю або споруду, то одночасно переходить до набувача також право власності, право користування на земельну ділянку, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення в обсязі та на умовах, встановлених для попереднього землевласника (землекористувача), при цьому розмір та кадастровий номер земельної ділянки, право на яку переходить у зв'язку з переходом права власності на житловий будинок, будівлю або споруду, а істотними умовами такого договору, який передбачає набуття права власності на ці об'єкти (крім багатоквартирних будинків) є й земельна ділянка); право відчуження майна набувачем ренти за згодою набувача ренти та про перехід, у такому випадку, обов'язків платника ренти до нового набувача; а також інші умови (наприклад, накладення заборони відчуження нерухомого майна), що не суперечать чинному законодавству України.

Особливим засобом, який захищає інтереси одержувача ренти є відповідальність платника ренти за прострочення виконання зобов'язання. Відповідно до статті 736 Цивільного кодексу України це є сплата процентів одержувачеві ренти платником, розмір яких обов'язково повинен бути зазначений в тексті договорі.

Право платника безстрокової ренти на відмову від договору ренти закріплено законодавцем у статті 739 Цивільного кодексу України. У випадку не зазначення цієї умови в тексті договору, то останній вважається нікчемним.

За згодою сторін, в договорі безстрокової ренти можуть бути встановлено у яких випадках платник такої ренти вправі відмовитися від договору ренти.

Керуючись частиною третьою статті 739 Цивільного кодексу, договір ренти припиняється після спливу трьох місяців від дня одержання одержувачем ренти письмової відмови платника безстрокової ренти від договору за умови повного розрахунку між ними.

Договір безстрокової ренти припиняється, крім загальних підстав припинення цивільно-правових договорів, у разі:

- 1) відмови платника від договору ренти;
- 2) розірвання договору на вимогу одержувача, якщо:

- а) платник безстрокової ренти прострочив її виплату більше ніж на 1 рік;
- б) платник безстрокової ренти порушив свої зобов'язання щодо забезпечення виплати ренти;
- в) платника безстрокової ренти визнано неплатоспроможним або виникли інші обставини, які явно свідчать про неможливість виплати ним ренти у розмірі та в строки, що встановлено договором;
- г) в інших випадках, встановлених договором ренти.

Правовими наслідками розірвання договору безстрокової ренти для одержувача ренти є:

- якщо майно передано у власність платника ренти безоплатно, то одержувач ренти має право вимагати від платника ренти виплати суми ренти;
- якщо майно передано у власність платника ренти за плату, то одержувач ренти має право вимагати від платника ренти виплати річної суми ренти та вартості переданого майна.

Згідно зі статтею 742 Цивільного кодексу України, ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження майна, переданого безоплатно під виплату безстрокової ренти, несе платник ренти.

А у разі випадкового знищення або випадкового пошкодження майна, переданого за плату під виплату безстрокової ренти, платник має право вимагати відповідно припинення зобов'язання щодо виплати ренти або зміни умов її виплати.

Особливостями договору строкової ренти є:

- а) підставою виникнення строкових зобов'язань є виплата рентних платежів протягом певного строку;
- б) зобов'язання можуть припинятися лише платником ренти на загальних підставах;
- в) випадкове знищення або випадкове пошкодження майна, переданого під виплату ренти на певний строк, не звільняє платника ренти від обов'язку виплачувати її до закінчення строку виплати ренти на умовах, встановлених договором ренти.

Спадковий договір. Цивільний кодекс України (стаття 1302) визначення договору не містить, описуючи натомість, його зміст. Згідно з цією нормою за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Спадковий договір має спільні риси з договором довічного утримання (догляду), оскільки обидва ці договори спрямовані на передачу однією стороною (відчужувачем) іншій стороні (набувачеві) майна у власність, взамін чого набувач зобов'язується виконати розпорядження відчужувача, визначені у договорі.

Як за договором довічного утримання, так і за спадковим договором такі правочини можуть бути укладені в інтересах інших осіб. При цьому, необхідна згода цієї третьої особи, тобто фактично такий правочин є трьохстороннім.

Разом з тим, між цими двома видами договорів є суттєва різниця, а саме:

1. за спадковим договором на набувача можна покласти обов'язок майнового та немайнового характеру, за договором довічного утримання (догляду) лише майнового характеру;

2. спадковий договір є консенсуальним, а договір довічного утримання – реальним;

3. набувач стає власником майна за договором довічного утримання – в момент укладення договору, а за спадковим договором - право власності до набувача переходить лише з моменту смерті відчужувача.

Даний правочин є двосторонньо-зобов'язуючим, для якого характерно волевиявлення двох сторін, засноване на диспозитивних засадах. Права і обов'язки щодо договору лежать на обох сторонах: набувач набуває право власності на майно у випадку виконання розпорядження (майнового або немайнового характеру) відчужувача. Обов'язковою умовою настання спадкового договору є такий юридичний факт як смерть відчужувача, за відсутності якого не можуть наступити юридичні наслідки. З іншого боку (відчужувач) вимагає виконання обов'язків матеріального (наприклад, набувач зобов'язується надати відчужувачу матеріального забезпечення натурою у вигляді харчування, догляду) або нематеріального характеру як за життя, так і після його смерті (наприклад, відчужувач розпорядився, що після його смерті він хотів бути похованим з родичами, в певному місці) .

На нашу думку, ще одним цікавим моментом є неоднозначне віднесення спадкового договору чи до консенсуальних, чи до реальних правочинів. В даному випадку не потрібно категорично розмежовувати, оскільки спадковий договір є як реальним, так і як консенсуальним, залежно від умов зазначених і змісті договору. Якщо за умовами спадкового договору набувач повинен виконати певні дії після смерті відчужувача, договір вважається реальним, оскільки буде вважатися укладеним з моменту передачі майна набувачеві.

Однак, як свідчить практика, навіть якщо в спадковому договорі не зазначено про обов'язок поховання відчужувача, то в більшості випадків, витрати на поховання відчужувача бере на себе набувач нерухомого майна, за винятком випадків, коли заповідачем було складено заповіт, в якому вказано особу, яка здійснюватиме поховання. При цьому, відповідно до частини другої статті 1307 Цивільного кодексу України, заповіт, який відчужував склав щодо майна, вказаного в спадковому договорі, є нікчемним.

Чинним законодавством не врегульовується, яке саме майно може бути предметом спадкового договору, яке переходить у власність набувача у випадку смерті відчужувача. Як слушно зауважують дослідники, немає також і жодного посилання на співвідношення вартості такого майна до вартості дій, які виконуватимуться набувачем. Тому вважається, що предметом спадкового договору може бути будь-яке майно, а адекватність його вартості й вартості дій не ставиться в залежність від мети самого договору. Отже, предметом договору можуть бути індивідуально-визначені речі (колекція картин, цінна бібліотека) і визначені родовими ознаками, рухоме і нерухоме майно (квартира, будинок, дача, земельна ділянка, автомобіль), де б воно не знаходилися.

Спадкові договори, предметом яких є нерухоме майно, посвідчуються нотаріусом з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження

При посвідченні спадкових договорів правила забезпечення реалізації права купівлі частки у праві спільної часткової власності не застосовуються.

Документ, що посвідчує право власності на майно, після його огляду нотаріусом повертається власнику майна (відчужувачу), а в тексті договору зазначаються назва цього документа, номер і дата його видачі та найменування юридичної особи, яка його видала. У разі коли посвідчення спадкового договору здійснюється на підставі відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, в тексті правочину зазначаються посилання на цей реєстр, номер і дата отримання інформації з нього.

Якщо предметом спадкового договору є майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації, нотаріус у тексті договору зазначає про необхідність реєстрації права власності у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно після смерті відчужувача.

Подружжя має право укласти спадковий договір щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності.

Спадковим договором подружжя може бути встановлено, що в разі смерті одного з подружжя спадщина переходить до другого, а в разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором.

На майно, яке є предметом спадкового договору, нотаріус накладає заборону відчуження у встановленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.

Набувачем може бути будь-яка повністю дієздатна фізична особа, оскільки за умови договору потрібне виконання певних дій матеріального або нематеріального характеру (надавати певної матеріальної допомоги, дотримуватися порядку поховання відчужувача, виконувати дії, спрямовані на здійснення певної загальнокорисної мети і таке інше). Юридичні особи також можуть бути набувачами у спадковому договорі.

При цьому, набувач спадкового договору, якщо він є спадкоємцем за заповітом або по закону, не втрачає права на успадкування у тій частці майна, яке не було позначено у договорі.

Спадковий договір не можна розглядати як самостійний вид спадкування, оскільки відповідно до статті 1217 Цивільного кодексу України спадкування здійснюється за заповітом або за законом. У зв'язку з цим, Пленум Верховного Суду вказав судам на те, що перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування, а тому на відносини сторін не поширюються відповідні правила про спадкування, в тому числі право на обов'язкову частку, відтак розміщення глави 90 у книзі 6 Цивільного кодексу України є досить умовним.

Звертаємо увагу на те, що до спадкового договору не застосовуються норми спадкового права в силу відсутності юридичного спадкового правонаступництва.

Якщо за спадковим договором передбачається, що набувач повинен виконати дії (наприклад, щомісячно виділяти відчужувачеві певне грошове відшкодування) за життя відчужувача, права і обов'язки виникають з моменту досягнення згоди. У цьому випадку договір вважається консенсуальним.

Даний договір є відплатним - у набувача виникає обов'язок виконати певні дії замість отриманого майна. Спадковий договір передбачає, що відчужувач має право вимагати від набувача певного майнового надання.

Важливою умовою договору є виконання обов'язків набувачем. Якщо набувач не виконав або неналежним чином виконав умови договору, відчужувач має право звернутися в суд із позовом про розірвання спадкового договору, або доручити ведення справи в суді іншій особі (представникові).

Набувач повинен вчинити дії у точній відповідності до волі відчужувача. У спадковому договорі мають бути чітко і конкретно застережені всі необхідні дії, які зобов'язаний виконати набувач. Умови договору мають бути застережені таким чином, щоб виключити можливість подвійного тлумачення волі відчужувача.

Відчужувач може покласти на набувача обов'язок виконати дії майнового і немайнового характеру ще за його життя (наприклад, виплачувати йому певну грошову суму одноразово або частинами) як на його користь, так і на користь однієї або декількох осіб, які набувають право домагатися його виконання.

Набувач може виконати також певні дії нематеріального характеру, зокрема, розпорядження відчужувача, які стосуються порядку поховання, увічнення його пам'яті і т.д. Аналізуючи практику посвідчення таких договорів, приходимо до висновку, що в основному відчужувач висловлює у спадковому договорі такі побажання: бути похованим на тому чи іншому місці, за тими або іншими звичаями чи традиціями, поряд з тими чи іншими раніше померлими родичами; бути підданим кремації тощо.

При цьому, відчужувач, не може зобов'язати набувача виконати дії, які ображають його честь і гідність, обмежують його громадянську правоздатність (наприклад, відчужувач не може обмежити набувача у виборі місця проживання, у виборі подружжя і т. ін.).

Якщо невиконання умов договору має місце після смерті відчужувача, у цьому випадку звернутися з позовом в суд може особа, призначена відчужувачем здійснювати контроль за виконання зобов'язань. Як свідчить практика, лише в поодиноких випадках, відчужувачем призначається особа, яка здійснює контроль за виконанням набувачем спадкового договору волі відчужувача. Відповідно до частини третьої статті 1307 Цивільного кодексу України, у разі відсутності такої особи, то контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Надаючи відчужувачу право вільно розпоряджатися своїм майном, законом не передбачене право обов'язкових спадкоємців відчужувача (малолітніх, неповнолітніх або непрацездатних дітей, непрацездатних одного з подружжя або батьків) на обов'язкову частку при укладенні спадкового договору.

У разі смерті відчужувача на підставі свідоцтва органу цивільного стану про смерть нотаріус знімає заборону відчуження.

Після смерті відчужувача нотаріусу повертається документ, що посвідчує право власності на нерухоме майно, що було предметом договору, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I Порядку чинення нотаріальних дій нотаріусами України, який приєднується до примірника спадкового договору, що зберігається у справах нотаріуса.

У разі смерті фізичної особи-набувача або ліквідації юридичної особи - набувача за спадковим договором дія договору припиняється, а на примірниках договору за письмовою заявою відчужувача нотаріус вчиняє відповідний напис.

Відомості про спадкові договори підлягають обов'язковому внесенню до Спадкового реєстру в порядку, передбаченому Положенням про Спадковий реєстр.

5. Посвідчення договорів застави та іпотеки

Законодавство України про іпотеку базується на Конституції України та складається з Цивільного, Господарського та Земельного кодексів України, Закону України «Про іпотеку» та інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів України.

Відповідно до Закону України «Про іпотеку» іпотекою визначається вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом.

Сторонами договору застави /іпотеки можуть бути фізичні, юридичні особи та держава.

Заставодавцем при заставі майна може бути його власник (сам боржник чи третя особа - майновий поручитель), який має право відчужувати заставлене майно на підставах, передбачених законом, а також особа, якій власник в установленому порядку передав майно і право застави на це майно.

Заставодержателем земельних ділянок сільськогосподарського призначення та прав на них (оренди, емфітевзису) можуть бути лише банки.

При посвідченні договору застави/іпотечного договору нотаріус має встановити, чи належить предмет застави до майна, яке може передаватися в забезпечення виконання зобов'язання.

Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення, у тому числі майно, яке заставодавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо).

Відповідно до Закону України «Про іпотеку» іпотекою визначається вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому вказаним Законом.

Поняття нерухомого майна (нерухомість) включає в себе земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Також Законом України «Про іпотеку» встановлено, що за правилами цього закону регулюється застава повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів, майнових прав на нерухомість, будівництво якої не завершено.

Об'єкт незавершеного будівництва може бути переданий в іпотеку після державної реєстрації права власності на нього.

Іпотека виникає на підставі договору, закону або рішення суду. До іпотеки, яка виникає на підставі закону або рішення суду, застосовуються правила щодо іпотеки, яка виникає на підставі договору, якщо інше не встановлено законом. Взаємні права і обов'язки сторін договору (іпотекодавця та іпотекодержателя) за іпотечним договором виникають з моменту його нотаріального посвідчення. У разі іпотеки, яка виникає на підставі закону або рішення суду, взаємні права і обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя виникають з дня вчинення відповідного правочину, на підставі якого виникає іпотека, або з дня набрання законної сили рішенням суду.

Іпотекою може бути забезпечене виконання дійсного зобов'язання або задоволення вимоги, яка може виникнути в майбутньому на підставі договору, що набрав чинності.

Учасниками іпотечних відносин виступають іпотекодавець та іпотекодержатель. Іпотекодавцем і іпотекодержателем можуть виступати громадяни, юридичні особи і держава. Іпотекодержателем є кредитор за основним зобов'язанням. Іпотекодавцем може бути як боржник, так і третя особа (майновий поручитель). Іпотекодавець, який встановлював іпотеку в забезпечення свого зобов'язання, є боржником, а іпотекодавець, який встановлював іпотеку в забезпечення виконання іншої особи-боржника, є майновим поручителем.

Предметом іпотечного договору можуть бути права оренди земельної ділянки, права користування чужою земельною ділянкою для сільсько-господарських потреб (емфітевзис), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій).

Предметом іпотеки може бути право оренди чи користування нерухомим майном, яке надає орендарю чи користувачу право будувати, володіти та відчужувати об'єкт нерухомого майна.

Законодавець у статті 5 Закону України «Про іпотеку» передбачив, що для цілей цього Закону таке право оренди чи користування нерухомим майном вважається нерухомим майном.

Договором застави/іпотечним договором може бути встановлено, що право застави на річ, яка є предметом застави, не поширюється на її приналежність.

Оцінка майна проводиться у випадках, встановлених законодавчими актами України, міжнародними угодами, на підставі договору, а також на вимогу однієї із сторін угоди та за згодою сторін.

Проведення оцінки майна є обов'язковим у випадках застави державного та комунального майна, відчуження державного та комунального майна способами, що не передбачають конкуренцію покупців у процесі продажу, або у разі продажу одному покупцю, визначення збитків або розміру відшкодування, під час вирішення спорів та в інших випадках, визначених законодавством або за згодою сторін.

Іпотечні договори щодо прав на земельні ділянки: права оренди земельної ділянки, права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), права користування чужою

земельною ділянкою для забудови (суперфіцій) - посвідчуються нотаріусом після ознайомлення з документами, що підтверджують ці права (договори оренди, емфітевзису, суперфіцію).

На відміну від Закону України "Про заставу", Законом "Про іпотеку" розширено коло майна, яке може бути предметом іпотеки. Так, предметом іпотеки можуть бути один або декілька об'єктів нерухомого майна, а також об'єкт незавершеного будівництва, майнові права на нього, інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуте ним у власність відповідне нерухоме майно у майбутньому. Обтяження такого нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації у встановленому законом порядку незалежно від того, хто є власником такого майна на час укладення іпотечного договору.

Іпотечні договори, предметом іпотеки за якими є нерухомість, що належить третім особам і стане власністю іпотекодавця після укладання такого договору, посвідчуються з дотриманням загальних правил. Нотаріусові також мають бути подані документи, що підтверджують виникнення правовідносин іпотекодавця та третьої особи.

Договори про наступну заставу вже заставленого майна можуть посвідчуватися за наявності згоди попередніх заставодержателів, якщо інше не передбачено законом і попередніми договорами застави.

Посвідчення договорів застави та іпотечних договорів здійснюється за відсутності податкової застави, що перевіряється нотаріусом за даними відповідного реєстру інформаційних систем.

Передача в заставу/іпотеку майна, що перебуває у податковій заставі, здійснюється з дозволу відповідного органу державної податкової служби та з дотриманням вимог статті 92 Податкового кодексу України. Посвідчення договору застави/іпотечного договору щодо майна (майнових прав), що перебуває під арештом, не допускається.

Договір застави/іпотечний договір та договір, що обумовлює основне зобов'язання (кредитний договір, договори позики, купівлі-продажу, лізингу тощо), можуть бути оформлені та нотаріально посвідчені у вигляді одного документа. Такий документ за формою і змістом повинен відповідати вимогам, встановленим у статті 12 Законом України «Про заставу», статті 18 Закону України «Про іпотеку», а також вимогам, встановленим законодавством для основного зобов'язання.

Будівля (споруда), включаючи об'єкт незавершеного будівництва, що розташована на земельній ділянці, яка належить іпотекодавцю на праві власності, передається в іпотеку разом із земельною ділянкою, на якій вона розташована.

Якщо в іпотеку передається земельна ділянка, на якій розташовані будівлі (споруди), включаючи об'єкти незавершеного будівництва, які належать іпотекодавцю на праві власності, така земельна ділянка підлягає передачі в іпотеку разом з цими будівлями (спорудами).

Передача в іпотеку нерухомого майна, що є об'єктом права державної чи комунальної власності і закріплене за відповідною юридичною особою на праві

господарського відання, здійснюється після отримання у встановленому законодавством порядку згоди органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, до сфери господарського відання якого належить відповідна державна чи комунальна юридична особа.

Іпотечний договір, предметом іпотеки за яким є майнові права на нерухомість, будівництво якої не завершено, посвідчується нотаріусом на підставі документів, що посвідчують такі майнові права. Іпотекодавцем за таким іпотечним договором може бути забудовник - особа, яка організовує спорудження нерухомості для власних потреб чи для передачі її у власність іншим особам, або особа, власністю якої стане ця нерухомість після завершення будівництва. При посвідченні таких договорів нотаріус роз'яснює іпотекодержателю його обов'язок після закінчення будівництва зареєструвати в установленому законом порядку обтяження прав власника на збудовану нерухомість.

У разі зміни в процесі будівництва технічних характеристик об'єкта будівництва, який є предметом іпотеки (зміна площі нерухомості, зміна планування приміщень тощо), нотаріус на підставі документа, що посвідчує право власності на об'єкт незавершеного будівництва або майнові права на нього, або у разі, коли державну реєстрацію права власності відповідно до закону проведено без видачі документа, що посвідчує таке право, - на підставі інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, отриманої шляхом безпосереднього доступу до нього, зобов'язаний зробити відмітку на примірнику іпотечного договору, що належить іпотекодержателю. При цьому нотаріус не має права вимагати додаткових документів та згоди іпотекодавця.

Майно, що перебуває у спільній власності, може бути передано в заставу тільки за згодою всіх співвласників. Згода на передачу майна в іпотеку має бути нотаріально оформленою.

Передача в заставу/іпотеку цілого об'єкта, що належить кільком співвласникам, які зазначені у документі, що посвідчує право власності, здійснюється за умови підписання договору застави/іпотеки усіма учасниками спільної власності, які виступають як майнові поручителі заставодавця.

Передача в заставу/іпотеку цілого об'єкта, право у спільній власності на який належить кільком особам, які, проте, не всі вказані у документі, що посвідчує право власності, здійснюється за наявності письмової згоди всіх інших учасників спільної власності. Справжність підпису на заяві, якою надається згода на передачу майна в іпотеку, засвідчується нотаріально.

Майно, що перебуває у спільній частковій власності (частки, паї), може бути самостійним предметом застави за умови виділення його в натурі (земельної ділянки - на місцевості) та державної реєстрації права власності щодо виділеної частки як на окремий об'єкт нерухомості.

Іпотекодавець має право володіти та користуватись предметом іпотеки відповідно до його цільового призначення, якщо інше не встановлено Законом. При користуванні предметом іпотеки іпотекодавець повинен не припускати погіршення стану предмета іпотеки та зменшення його вартості понад норми його звичайної амортизації (зносу).

Одним із зобов'язань, яке покладається на іпотекодавця та про яке сторони повинні бути попереджені нотаріусом, є страхування предмета іпотеки. Так, відповідно до статті 8 Закону України «Про іпотеку» іпотекодавець зобов'язаний застрахувати предмет іпотеки на його повну вартість від ризиків випадкового знищення або псування, якщо іпотечним договором цей обов'язок не покладено на іпотекодержателя. Такий договір укладається на користь іпотекодержателя.

Одночасно з посвідченням договору про іпотеку нотаріус, якщо це передбачено договором, за заявою іпотекодержателя накладає заборону на відчуження предмета іпотеки.

Текст договору застави/іпотечного договору має відповідати загальним вимогам, встановленим законодавством.

Іпотечний договір укладається між одним або декількома іпотекодавцями та іпотекодержателем у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню

Зокрема, відповідно до статті 18 Закону України «Про іпотеку», іпотечний договір повинен містити такі істотні умови:

1) для іпотекодавця та іпотекодержателя - юридичних осіб відомості про:
для резидентів - найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі юридичних та фізичних осіб - підприємців;
для нерезидентів - найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано особу;

для іпотекодавця та іпотекодержателя - фізичних осіб відомості про:
для громадян України - прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання із зазначенням адреси та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів;

для іноземців, осіб без громадянства - прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адресу постійного місця проживання за межами України;

2) зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання та/або посилання на правочин, у якому встановлено основне зобов'язання;

3) опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації, та/або його реєстраційні дані, у тому числі кадастровий номер. У разі іпотеки земельної ділянки має зазначатися її цільове призначення;

4) посилання на видачу заставної або її відсутність.

У разі відсутності в іпотечному договорі однієї з вказаних вище істотних умов він може бути визнаний недійсним на підставі рішення суду.

Іпотечний договір може містити інші положення, зокрема, визначення вартості предмета іпотеки, посилання на документ, що підтверджує право власності іпотекодавця на предмет іпотеки, відомості про обмеження та обтяження прав іпотекодавця на предмет іпотеки, визначення способу звернення стягнення на предмет іпотеки.

Іпотечний договір та договір, що обумовлює основне зобов'язання, можуть бути оформлені у вигляді одного документа. Цей документ за формою і змістом повинен відповідати вимогам, встановленим у цій статті, та вимогам, встановленим законом, для договору, який визначає основне зобов'язання.

У разі якщо іпотекою забезпечується повернення позики, кредиту для придбання нерухомого майна, яке передається в іпотеку, договір купівлі-

продажу цього нерухомого майна та іпотечний договір можуть укладатися одночасно.

Зміни і доповнення до іпотечного договору також підлягають нотаріальному посвідченню. Відповідні відомості про зміну умов обтяження нерухомого майна іпотекою підлягають державній реєстрації у встановленому законом порядку. Після видачі заставної зміни і доповнення до іпотечного договору і договору, яким обумовлене основне зобов'язання, можуть вноситися лише після анулювання заставної і видачі нової заставної в порядку, встановленому частиною четвертою статті 20 Закону «Про іпотеку»..

Будь-яке збільшення основного зобов'язання або процентів за основним зобов'язанням, крім випадків, коли таке збільшення прямо передбачене іпотечним договором, може бути здійснене після державної реєстрації відповідних відомостей про зміну умов обтяження нерухомого майна іпотекою. Таке збільшення підпорядковується пріоритету вимоги за будь-яким іншим зобов'язанням, забезпеченим предметом іпотеки, яка була зареєстрована до реєстрації відповідної зміни умов обтяження нерухомого майна іпотекою. У разі коригування графіка виконання основного зобов'язання у зв'язку з його частковим достроковим погашенням анулювання заставної і видача нової заставної не є обов'язковими.

Також законодавством введено поняття заставної.

Згідно зі статтею 20 Закону України «Про іпотеку», заставна - це іпотечний цінний папір, який засвідчує безумовне право його власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання - право звернути стягнення на предмет іпотеки. Заставна оформлюється, якщо її видача передбачена іпотечним договором. Після державної реєстрації іпотеки оригінал заставної передається іпотекодержателю, якщо інший порядок передачі заставної не встановлено іпотечним договором. Заставна не є емісійним цінним папером. Першим власником заставної є особа, яка на момент видачі заставної відповідно до умов іпотечного договору має статус іпотекодержателя. Якщо інше не передбачено іпотечним договором, оригінал заставної передається такому іпотекодержателю.

Заставна може передаватися її власником будь-якій особі шляхом вчинення індосаменту. Наступний власник заставної набуває всі права іпотекодержателя (нового кредитора) за договором, яким обумовлене основне зобов'язання, та за іпотечним договором, на підставі якого була видана заставна, а права попереднього власника заставної як іпотекодержателя (первісного кредитора) припиняються. Попередній власник заставної на вимогу нового власника зобов'язаний передати новому власнику документи та інформацію, які є важливими для здійснення прав, що випливають із заставної.

Після видачі заставної виконання основного зобов'язання та звернення стягнення на предмет іпотеки може бути здійснено лише на підставі вимоги власника заставної. Звернення стягнення на предмет іпотеки власником заставної здійснюється у порядку, встановленому розділом V Закону України «Про іпотеку».

Анулювання заставної і видача нової заставної здійснюються за згодою між іпотекодавцем, боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця, та власником заставної. Відомості про видачу заставної, анулювання заставної, видачу нової заставної підлягають державній реєстрації у порядку, встановленому законодавством про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Заставна не може видаватися, якщо іпотекою забезпечене грошове зобов'язання, суму боргу за яким на момент укладення іпотечного договору не визначено і яке не містить критеріїв, що дозволяють визначити цю суму на конкретний момент.

Облік заставних у банках здійснюється у порядку, встановленому Національним банком України, за правилами, що застосовуються для обліку забезпечених іпотекою кредитів.

Заставна складається в письмовій формі в одному примірнику на бланку стандартної форми, яка встановлена Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. На всіх оригінальних примірниках іпотечного договору робиться відмітка про видачу заставної. Залежно від предмета іпотеки (нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва) заставна повинна мати візуальні відмінності, встановлені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Згідно зі статтею 21 Закону України «Про іпотеку», у заставній обов'язково мають міститися такі реквізити:

1) слово «Заставна» як складова частина назви документа та визначення про зобов'язання боржника виконати перед іпотекодержателем у встановлений строк основне зобов'язання;

2) для іпотекодавця, боржника (якщо він є відмінним від іпотекодавця) та іпотекодержателя - юридичних осіб:

— резидентів - найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі юридичних та фізичних осіб - підприємців;

— нерезидентів - найменування, юридична адреса та держава, де зареєстрована особа;

— для іпотекодавця, боржника (якщо він є відмінним від іпотекодавця) та іпотекодержателя - фізичних осіб:

— громадян України - прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання із зазначенням адреси та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів;

— іноземців, осіб без громадянства - прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адреса їх постійного місця проживання за межами України;

3) посилання на реквізити іпотечного договору та договору, що обумовлює основне зобов'язання;

4) опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації, та/або його реєстраційні дані;

5) зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання;

6) спосіб звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо він передбачений іпотечним договором;

7) відмітка про реєстраційний номер, дату та місце державної реєстрації обтяження нерухомого майна іпотекою (цей реквізит вноситься відповідно до законодавства).

За згодою між іпотекодавцем та іпотекодержателем заставна може містити інші положення, які відтворюють зміст основного зобов'язання та іпотеки. Якщо зміст заставної не відповідає положенням іпотечного договору чи договору, який обумовлює основне зобов'язання, положення заставної мають перевагу.

Заставна підписується іпотекодавцем та боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця.

Для реалізації прав за заставною її власник може заявити боржнику письмову вимогу про виконання основного зобов'язання на його користь відповідно до умов договору, який обумовлює основне зобов'язання. У цій вимозі вказується банківський рахунок власника заставної для здійснення боржником переказу відповідної грошової суми. На вимогу боржника власник заставної зобов'язаний пред'явити оригінал заставної без його передачі боржнику.

Заставна підлягає передачі боржнику у разі повного виконання ним основного зобов'язання. Знаходження заставної у боржника свідчить про виконання основного зобов'язання, якщо не буде доведено протилежне. У разі виконання основного зобов'язання боржником заставна, що знаходиться в нього, анулюється. Знаходження заставної в іншій особі свідчить, що основне зобов'язання не виконано, якщо не буде доведено інше.

Якщо основне зобов'язання підлягає виконанню частинами, власник заставної зобов'язаний видавати боржнику документ, що підтверджує отримання платежу, та вести належний облік (реєстр) платежів за заставною, який надається боржнику на його вимогу. У разі розбіжностей між документами, що підтверджують отримання платежів, та їх реєстром документи про отримання платежів мають перевагу.

У разі домовленості про перехід до іпотекодержателя права власності на передане в іпотеку нерухоме майно нотаріус роз'яснює сторонам, що права і вимоги інших осіб на це нерухоме майно, зареєстровані в установленому законом порядку, залишаються дійсними.

У разі надання нотаріусові угоди про внесення змін до основного договору посилання на неї відображається у тексті договору про внесення змін та/чи доповнень до договору застави (іпотечного договору).

Зміни і доповнення до іпотечного договору підлягають нотаріальному посвідченню. Угода про внесення змін та доповнень до інших договорів застави вчинюється з дотриманням вимог статті 654 Цивільного кодексу України.

У правочині, яким встановлюються зміни і доповнення до договору застави, зазначається про те, що він є невід'ємною частиною договору, який змінюється (доповнюється).

Унесення змін до договору застави/іпотечного договору не допускається у разі припинення забезпеченого заставою зобов'язання, заміни зобов'язання іншим зобов'язанням, що виникло після укладення договору застави, включення іпотеки до іпотечного пулу, наявності заставної тощо.

Іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору. Обтяження нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації в порядку, встановленому законодавством.

6. Посвідчення інших договорів. Посвідчення орендних договорів

Посвідчення договорів управління майном. Установником управління може бути лише власник майна, яке передається в управління. У разі якщо власником майна, яке передається в управління, є фізична особа, місцеперебування якої невідоме, або особа, визнана безвісно відсутньою, установником управління є орган опіки та піклування за останнім відомим постійним місцем проживання такої особи. У цьому разі для посвідчення договору управління майном нотаріусу подається рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою, рішення відповідного органу виконавчої влади про встановлення управління майном, яке належить таким особам, із зазначенням всіх істотних умов, які необхідно включити до договору, довіреність про уповноваження представника органу виконавчої влади або органу опіки та піклування на підписання договору управління майном.

Управителем майна за договором управління може бути суб'єкт підприємницької діяльності. Дані про документи, що підтверджують статус осіб як суб'єктів підприємницької діяльності, зазначаються нотаріусом у тексті договору. Засвідчені в установленому порядку фотокопії цих документів долучаються до примірника договору, що залишається у справах нотаріуса.

Не можуть бути управителями майна за договором управління вигодонабувач (особа, яка має право за умовами договору набувати вигоди від майна, переданого в управління), органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим або органи місцевого самоврядування, якщо інше не встановлено законом.

Договір управління майном повинен містити такі істотні умови: перелік майна, що передається в управління; розмір і форму плати за управління майном.

Договором управління майном може бути передбачений строк його дії. При цьому нотаріус роз'яснює сторонам договору, що в разі невизначення строку, на який він укладається, договір вважається укладеним на п'ять років.

Установник управління може також надати управителю право доручати іншій особі (замісникові) вчиняти від його імені дії, необхідні для управління майном, про що зазначається в тексті договору.

Припинення дії договору управління майном на бажання сторін здійснюється на підставі укладеного між ними відповідного договору. У цьому випадку сторонами договору нотаріусу повертається примірник договору управління майном, який долучається до примірника договору, що зберігається у справах нотаріуса.

У разі відмови однієї із сторін від договору управління майном (відмови вигодонабувача від одержання вигоди за договором, відмови управителя або установника управління від договору управління майном у зв'язку з неможливістю управителя здійснювати управління майном) до припинення його

дії нотаріусу подаються докази про повідомлення іншої сторони договору про намір припинити дію договору. У такому випадку дія договору припиняється після спливу трьох місяців з дня одержання другою стороною відповідного повідомлення. Повідомлення другої сторони про відмову від договору може бути вчинено шляхом передачі заяви.

Якщо від договору управління майном відмовляється установник управління з іншої причини, ніж неможливість управителем здійснювати управління майном, припинення дії договору відбувається лише за письмовою згодою управителя за умови виплати йому плати, передбаченої договором.

Одержавши повідомлення однієї із сторін або рішення суду про закінчення строку дії договору, про загибель майна, переданого в управління, про смерть фізичної особи - вигодонабувача або ліквідацію юридичної особи - вигодонабувача, якщо інше не встановлено договором (у разі якщо особа вигодонабувача збігається з особою установника управління (власника майна)), визнання управителя недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності або смерті, визнання установника управління банкрутом, нотаріус на підставі відповідних документів припиняє договір управління майном, про що робить відповідні відмітки на всіх примірниках договору та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Договори найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) строком на три роки і більше, а також договори найму (оренди) транспортного засобу за участю фізичної особи підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Посвідчення договорів найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) провадиться незалежно від місцезнаходження майна.

Договори про найм (оренду) або позичку транспортного засобу посвідчуються нотаріусами незалежно від місця їх реєстрації.

При посвідченні договору про найм або позичку будівель, інших споруд (їх частин), належних фізичним та юридичним особам на праві власності, нотаріус вимагає для огляду документ, що посвідчує право власності наймодавця (позичкодавця) на майно, що здається в найм (позичку), крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

На бажання сторін у тексті договору найму (позички) будівлі, іншої капітальної споруди вказуються розмір земельної ділянки, яка передається наймачеві (користувачу), та умови користування нею. На підтвердження права власності нотаріус може витребувати у наймодавця (позичкодавця) документ, що посвідчує право власності на земельну ділянку, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

Посвідчуючи договори про найм будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин), нотаріус роз'яснює сторонам зміст статті 796 Цивільного кодексу України.

Для посвідчення договору про найм будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) нотаріус отримує інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом безпосереднього доступу до нього, що залишається у справах нотаріуса.

При укладанні згаданих договорів наймодавець (орендодавець, позичкодавець) зобов'язаний повідомити наймача (орендаря, користувача) про всі права третіх осіб на майно, що передається у найм (оренду, позичку).

При посвідченні договору найму (оренди) або позички транспортного засобу нотаріус вимагає для огляду документ про реєстрацію транспортного засобу за фізичною чи юридичною особою (свідоцтво про реєстрацію, технічний паспорт тощо), а у випадку, коли транспортний засіб не підлягає реєстрації або коли реєстраційне посвідчення не є свідченням права власності на транспортний засіб, - документ, що підтверджує набуття наймодавцем права власності на нього (договори тощо).

Договори піднайму або договір позички майна, яке є предметом укладеного договору позички, посвідчуються нотаріусами за наявності згоди наймодавця (позичкодавця) про передачу майна в піднайм (наступну позичку).

Строк дії договору піднайму (наступної позички) не може перевищувати строку договору найму (позички).

У разі смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи - наймача (орендаря, користувача) за заявою наймодавця (орендодавця, позичкодавця) договір найму (оренди, позички) припиняє свою дію, про що нотаріус робить відповідний напис на всіх примірниках договору та в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Факт смерті наймача (орендаря, користувача) підтверджується свідоцтвом про смерть або витягом з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про смерть, факт ліквідації юридичної особи підтверджується відомостями з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, отриманими в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до нього.

Договір оренди земельних ділянок. Прийняття Закону «Про оренду землі» та включення до Земельного кодексу України ряду положень щодо врегулювання земельних орендних відносин сприяє відновленню в Україні оренди земель, дає істотний поштовх до укладення договорів оренди земельних ділянок.

Відповідно до статті 3 Закону «Про оренду землі», об'єктами оренди є земельні ділянки, що перебувають у власності громадян, юридичних осіб, комунальній або державній власності.

Земельна ділянка відповідно до статті 79 Земельного кодексу України - це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. При цьому право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб та розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Поняття договору оренди земельної ділянки встановлено як Цивільним кодексом України, так і Законом України «Про оренду землі» .

Згідно зі статтею 792 Цивільного кодексу за договором найму (оренди) земельної ділянки наймодавець зобов'язується передати наймачеві земельну

ділянку на встановлений договором строк у володіння та користування за плату. Визначення договору оренди земельної ділянки, що міститься в статті 13 Закону «Про оренду землі», окрім зазначення обов'язків наймодавця, акцентує на обов'язках наймача (орендаря) використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства.

Н. Ільків (Ільницька) визначає, що оренда землі – це окрема форма використання земельної ділянки, яка передбачає передачу, що оформляється нотаріально посвідченим договором, власником (державою, громадянином чи юридичною особою України) земельної ділянки у тимчасове строкове володіння та користування орендаря за плату для здійснення підприємницької чи іншої діяльності з привласненням останнім одержаної продукції і доходів¹³⁷.

Оренда земельних ділянок має місце на всіх категоріях земельного фонду держави, незалежно від їх основного цільового призначення. Тому в теперішній час розвиток орендних відносин в землекористуванні залежить не стільки від цільового призначення земельних ресурсів, скільки від видів діяльності орендарів. Для надання земельної ділянки в оренду Земельний кодекс виділяє перш за все здійснення підприємницької діяльності.

Договір оренди земельної ділянки має ознаки і цивільно-правового, і земельно-правового договору. Тому загальні положення про договір оренди регулюються цивільним законодавством, а особливості передачі в оренду земельних ділянок – земельним. Доречно зазначити, що відповідно до ст. 9 Цивільного кодексу України норми цивільного права мають субсидіарний характер щодо регулювання земельних відносин і можуть застосовуватись лише в тих випадках, коли зазначені відносини не врегульовані нормами земельного права. Аналогічної думки притримується А.М. Мірошніченко, зазначаючи, що якщо земельне законодавство не передбачає спеціальних положень про оренду землі, то можуть застосовуватися положення цивільного законодавства¹³⁸.

Орендодавцями земельних ділянок є громадяни та юридичні особи, у власності яких перебувають земельні ділянки, або уповноважені ними особи.

Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у комунальній власності, є сільські, селищні, міські ради в межах повноважень, визначених законом.

Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у спільній власності територіальних громад, є районні, обласні ради та Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах повноважень, визначених законом.

Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у державній власності, є органи виконавчої влади, які відповідно до закону передають земельні ділянки у власність або користування.

Орендодавцем земельної ділянки, що входить до складу спадщини, у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття

¹³⁷ Ільницька Н. Оренда як правова форма використання земель у сучасний період: поняття, особливості, юридична природа. Право України. 2000. № 8. С. 61.

¹³⁸ Мірошніченко А.М. Земельне право України: Підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 239.

після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, є особа, яка управляє спадщиною.

Відповідно до статті 15 Закону «Про оренду землі», істотними умовами договору оренди землі є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату.

За згодою сторін у договорі оренди землі можуть зазначатися інші умови.

У разі якщо договором оренди землі передбачено здійснення заходів, спрямованих на охорону та поліпшення об'єкта оренди, до договору додається угода щодо відшкодування орендарю витрат на такі заходи.

Договір оренди може передбачати надання в оренду декількох земельних ділянок, що перебувають у власності одного орендодавця (а щодо земель державної та комунальної власності - земельних ділянок, що перебувають у розпорядженні одного органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування).

Укладення договору оренди земельної ділянки із земель приватної власності здійснюється за згодою орендодавця та особи, яка згідно із законом вправі набувати право оренди на таку земельну ділянку.

Укладення договору оренди земельної ділянки із земель державної або комунальної власності здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування - орендодавця, прийнятого у порядку, передбаченому Земельним кодексом України або за результатами аукціону.

Укладення договору оренди земельної ділянки може бути здійснено на підставі цивільно-правового договору або в порядку спадкування.

Зміна найменування сторін договору оренди землі, зокрема внаслідок реорганізації юридичної особи або зміни типу акціонерного товариства, не є підставою для внесення змін до договору оренди землі та/або його переоформлення.

Об'єкт за договором оренди землі вважається переданим орендодавцем орендареві з моменту державної реєстрації права оренди, якщо інше не встановлено законом.

Строк дії договору оренди землі врегульовано законодавцем у статті 19 Земельного кодексу України.

Строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років.

Після завершення будівництва та прийняття об'єкта в експлуатацію добросовісний орендар земельної ділянки, наданої для потреб будівництва та обслуговування відповідного об'єкта, має право на першочергове укладення договору оренди землі на строк до 50 років або припинення дії договору оренди землі.

Звертаємо увагу на те, законодавцем у частині третій статті 19 Земельного кодексу встановлено, що при передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого

селянського господарства строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 7 років.

При передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель і на яких проводиться гідротехнічна меліорація, строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 10 років. До договору оренди землі включається зобов'язання орендаря здійснювати інвестиції у розвиток та модернізацію відповідних меліоративних систем і об'єктів інженерної інфраструктури та сприяти їх належній експлуатації.

При передачі в оренду сільськогосподарських угідь, які розташовані в межах гірничого відводу, наданого для розробки родовища нафти або газу, строк дії договору оренди земельних ділянок визначається з урахуванням строків початку будівництва свердловин та виробничих споруд, пов'язаних з їх експлуатацією, на орендованій ділянці або на її частині.

Особа, яка управляє спадщиною, у складі якої є земельна ділянка сільськогосподарського призначення, що не перебуває в оренді, має право передати таку ділянку в оренду на строк до моменту державної реєстрації права власності спадкоємця на таку земельну ділянку або до набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою, про що обов'язково зазначається у договорі оренди земельної ділянки.

Якщо строк дії договору оренди земельної ділянки закінчився у день або після смерті орендодавця, але до державної реєстрації права власності на земельну ділянку за новим власником (спадкоємцем), такий договір вважається продовженим (поновленим) до моменту державної реєстрації права власності спадкоємця або територіальної громади на таку земельну ділянку.

Орендна плата справляється у грошовій формі. Однак, за згодою сторін розрахунки щодо орендної плати за землю можуть здійснюватися у натуральній формі. Розрахунок у натуральній формі має відповідати грошовому еквіваленту вартості товарів за ринковими цінами на дату внесення орендної плати.

При цьому, розрахунки щодо орендної плати за земельні ділянки, що перебувають у державній і комунальній власності, здійснюються виключно у грошовій формі.

Зміна умов договору оренди землі здійснюється за взаємною згодою сторін.

У разі недосягнення згоди щодо зміни умов договору оренди землі спір вирішується в судовому порядку.

Договір оренди землі припиняється в разі: закінчення строку, на який його було укладено; викупу земельної ділянки для суспільних потреб та примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності в порядку, встановленому законом; поєднання в одній особі власника земельної ділянки та орендаря; смерті фізичної особи-орендаря, засудження його до позбавлення волі та відмови осіб, зазначених у статті Закону «Про оренду землі», від виконання укладеного договору оренди земельної ділянки; ліквідації юридичної особи-орендаря; відчуження права оренди земельної ділянки заставодержателем;

набуття права власності на житловий будинок, будівлю або споруду, що розташовані на орендованій землі; припинення дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства (щодо договорів оренди землі, укладених у рамках такого партнерства).

Договір оренди землі припиняється також в інших випадках, передбачених законом.

Договір оренди землі може бути розірваний за згодою сторін. На вимогу однієї із сторін договір оренди може бути достроково розірваний за рішенням суду в порядку, встановленому законом.

Розірвання договору оренди землі в односторонньому порядку не допускається, якщо інше не передбачено законом або цим договором.

Особа, яка набула право власності на земельну ділянку, що перебуває в оренді, протягом одного місяця з дня державної реєстрації права власності на неї зобов'язана повідомити про це орендаря в порядку, визначеному статтю 148¹ Земельного кодексу України.

Відповідно до сатті 33 Земельного кодексу України, по закінченню строку, на який було укладено договір оренди землі, орендар, який належно виконував обов'язки за умовами договору, має переважне право перед іншими особами на укладення договору оренди землі на новий строк (поновлення договору оренди землі).

Орендар, який має намір скористатися переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк, зобов'язаний повідомити про це орендодавця до спливу строку договору оренди землі у строк, встановлений цим договором, але не пізніше ніж за місяць до спливу строку договору оренди землі. У разі смерті орендодавця до спливу строку дії договору оренди землі орендар, який має намір скористатися переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк, зобов'язаний повідомити про це спадкоємця земельної ділянки протягом місяця з дня, коли йому стало відомо про перехід права власності на земельну ділянку.

У разі припинення або розірвання договору оренди землі орендар зобов'язаний повернути орендодавцеві земельну ділянку на умовах, визначених договором. Орендар не має права утримувати земельну ділянку для задоволення своїх вимог до орендодавця.

У разі невиконання орендарем обов'язку щодо умов повернення орендодавцеві земельної ділянки орендар зобов'язаний відшкодувати орендодавцю завдані збитки.

Договори лізингу транспортних засобів за участю фізичної особи посвідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил посвідчення договорів найму (оренди) та з урахуванням особливостей, установлених Цивільним кодексом України та Законом України «Про фінансовий моніторинг».

Копії поданих для огляду документів, що посвідчують право власності, а також документів, що підтверджують право власності на транспортний засіб, залишаються в справах приватного нотаріуса (державної нотаріальної контори).

Посвідчення договорів між подружжям, батьками дитини, а також особами, які проживають однією сім'єю

Укладання одним із подружжя зі сторонньою особою договорів купівлі-продажу, міни, дарування, ренти, довічного утримання (догляду), застави, спадкового договору щодо своєї частки у спільній сумісній власності подружжя можливе лише за умови її визначення або виділу в натурі.

Посвідчення нотаріусом договорів, визначених у підпункті 4.1 цього пункту, здійснюється з дотриманням цього Порядку щодо посвідчення правочинів стосовно розпорядження часткою у праві власності на нерухоме майно.

Договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності може бути посвідчений нотаріусом без визначення або виділу цієї частки.

Дружина і чоловік мають право на укладання договорів про поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності.

При укладенні договору про поділ майна, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, сторони можуть відступити від засад рівності часток подружжя.

Договір про поділ майна, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, може бути посвідчений нотаріусом незалежно від розірвання шлюбу.

Договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

За домовленістю між подружжям нотаріусом може бути посвідчений договір про надання утримання одному з них.

Договір про надання утримання одному з подружжя має визначати умови надання утримання, строки та розмір утримання.

За домовленістю сторін утримання може надаватись як у натуральній, так і у грошовій формі.

При посвідченні договору про утримання нотаріусом перевіряється факт непрацездатності того з подружжя, на користь якого укладається угода.

Непрацездатними (за віком або за станом здоров'я) визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого законом, або є особами з інвалідністю I, II, III груп, про що зазначається в тексті договору.

На утримання також матиме право той з подружжя, заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна та інші доходи якого не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом. Про встановлення цих обставин нотаріусом зазначається у тексті договору.

На примірнику договору про надання утримання, що залишається у матеріалах нотаріальної справи, робиться відмітка, у якій зазначаються реквізити документа, що підтверджує встановлені нотаріусом обставини для надання утримання.

У тексті договору нотаріусом зазначаються: про роз'яснення змісту пункту 4 статті 77 Сімейного кодексу України, можливість вчинення виконавчого напису нотаріусом у безспірному порядку у випадку невиконання умов договору про надання утримання з посиланням на пункт 2 статті 78 Сімейного кодексу України.

Правила, визначені у цьому пункті, застосовуються також при посвідченні договорів між чоловіком та жінкою, які не перебувають у шлюбі між собою, але тривалий час проживали однією сім'єю, про надання утримання тому із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання.

Договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно є договором відчуження, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню за усним зверненням заінтересованих осіб.

При посвідченні договору про припинення права на утримання у зв'язку з одержанням одноразової грошової виплати нотаріусом перевіряється факт внесення на депозитний рахунок нотаріуса відповідної грошової суми.

На доказ внесення обумовленої сторонами суми на депозит нотаріусу для огляду подається квитанція про внесок, про що зазначається у тексті договору.

Батьки дитини мають право укласти між собою договір про сплату аліментів на дитину.

Умови договору про сплату аліментів на дитину мають визначати розмір, строки, а також порядок виплати та підстави цільового використання аліментів і не можуть порушувати права дитини, які встановлені Сімейним кодексом України.

При посвідченні договору про сплату аліментів на дитину нотаріусом роз'яснюється зміст пункту 2 статті 189 Сімейного кодексу України з одночасним зазначенням про це у тексті договору у частині можливості стягнення аліментів у безспірному порядку на підставі виконавчого напису у разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором.

Між батьками, один з яких проживає окремо від дитини, з дозволу органу опіки та піклування може бути укладений договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передаванням права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо).

Умовами договору може бути визначено набувачем права власності на нерухоме майно як саму дитину, так і дитину разом з тим із батьків, з ким вона проживає, на праві спільної часткової власності на це майно.

Укладення та посвідчення договорів про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передаванням права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо) здійснюються з дотриманням вимог Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

7. Посвідчення шлюбних договорів

Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. При цьому зауважуємо, що відповідно до частини третьої статті 21 Сімейного кодексу України, релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя.

Відповідно до закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку» від 15 березня 2012 року, шлюбний вік в Україні для чоловіків і жінок встановлений у вісімнадцять років. При цьому, особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на

день реєстрації шлюбу. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, і тільки за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Раніше діючим сімейним законодавством України майнові відносини регулювалися виключно імперативними нормами, які встановлювали спільну сумісну власність подружжя на майно, нажите під час шлюбу.

Можливість укладення шлюбного контракту особам, які вступають в шлюб, було передбачено ще Законом України "Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України" від 23 червня 1992 року, яким до зазначеного кодексу включена стаття 27-1. Постановою Кабінету Міністрів України "Про порядок укладання шлюбного контракту" від 16 червня 1993 року № 457 було встановлено порядок його укладення. Зокрема, передбачено, що шлюбний контракт укладався між особами, які одружуються за їх бажанням до реєстрації шлюбу і вступає в дію тільки з моменту реєстрації і його не мали права укладати особи, які вже знаходяться в зареєстрованому шлюбі.

Прогресивними є норми глави 10 нового Сімейного кодексу України, де в статті 92 передбачено, що шлюбний договір може бути укладено, як особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, так і подружжям.

Передбачені Сімейним кодексом України норми щодо складання шлюбного договору не зобов'язують усіх осіб укладати такі договори, як при укладенні шлюбу, так і в період шлюбу.

Згідно з частиною 1 статті 92 Сімейного кодексу України, шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. Тобто існує два види шлюбних договорів в залежності від категорії суб'єктів: особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також особами, які зареєстрували шлюб (подружжям).

У найбільш загальному тлумаченні шлюбний договір - це угода нареченої і нареченого або подружжя щодо встановлення майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням та припиненням.

Укладення шлюбного договору - не обов'язок, а взаємне волевиявлення осіб вирішити питання життя сім'ї на власний розсуд. Тому, умови шлюбного договору, які всупереч волі будь-кого з подружжя погіршують його становище порівняно з законодавством України (мають дискримінаційний характер, позбавляють права на частку в нажите майно і т.д.), не можуть бути визнані дійсними, так само як і шлюбний договір, укладений без дотримання порядку, встановленого законодавством України.

Шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, у тому числі визначаються їхні майнові права та обов'язки як батьків, але не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Хоча шлюбний договір має свої особливості, він відповідає загальним ознакам, які притаманні цивільно-правовими угодами в цілому, оскільки Сімейний кодекс України тісно пов'язаний з Цивільним кодексом України.

Шлюбний договір за своєю суттю має довготривалий характер, тому значення набувають положення про термін дії такого договору. Як загальний

термін дії договору, а також строки дії окремих прав та обов'язків; дія договору або окремих його умов (прав і обов'язків) і після припинення шлюбу; порядок зміни умов договору. Як правило, сторони не визначають тривалості шлюбного договору, хоча вправі домовитися і про це.

Зауважуємо, що після закінчення терміну подружжя має право укласти та нотаріально посвідчити новий шлюбний договір або погодитися з режимом володіння майном на праві спільної сумісної власності відповідно до статті 60 Сімейного кодексу України.

Згідно частини п'ятої статті 93 Сімейного кодексу України, за шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Головною особливістю шлюбного договору є те, що подружжя у правочині має можливість встановити правовий режим, який відрізняється від встановленого законодавчому порядку.

Так, сторони можуть домовитися про непоширення на майно (придбане під час шлюбу) принципу спільного майна і вважати його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них.

У шлюбному договорі може також бути визначене майно, яке подружжя передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу.

Законодавець надав право сторонам у шлюбному договорі домовитися про наступне:

- про нерозповсюдження щодо майна, придбаного під час шлюбу, спільної сумісної власності і вважати його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них (дружини або чоловіка);

- про можливий порядок поділу майна, у тому числі і в разі розірвання шлюбу;

- використання належного їм обом або одному них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб (наприклад, батьків);

- включення в шлюбний договір будь-яких інших умов щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства;

- про проживання в житловому приміщенні, яке належить одному з них чи є їхньою спільною власністю, їхніх родичів. Наприклад, якщо у зв'язку з укладенням шлюбу один із подружжя вселяється в житлове приміщення, яке належить другому з подружжя, то сторони у шлюбному договорі можуть домовитися про порядок користування ним. А також подружжя може домовитися про звільнення житлового приміщення тим з подружжя, хто вселився в нього, в разі розірвання шлюбу, з виплатою грошової компенсації або без неї.

- про надання утримання одному з подружжя незалежно від працездатності та потреби у матеріальній допомозі на умовах, визначених шлюбним договором, а також можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

Якщо у шлюбному договорі визначені умови, розмір та строки виплати аліментів. Тому в разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за

договором про сплату аліментів, то вони можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

На нашу думку, не суперечить чинному законодавству, передбачена в шлюбному договорі умова, згідно з якою в разі розлучення з вини одного з подружжя (визнано рішенням суду), другий з подружжя, незалежно від його працездатності та матеріального становища, має право на отримання з винної сторони аліментів.

Шлюбний договір укладається в письмовій формі в трьох оригінальних примірниках і нотаріально посвідчується.

У разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним.

Шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, набирає чинності в день реєстрації шлюбу, а шлюбний договір, укладений подружжям, - у день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено в тексті договору.

У шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов'язків, а також може бути встановлена чинність договору або окремих його умов і після припинення шлюбу.

Шлюбний договір може включати положення про порядок зміни його умов. Одностороння зміна умов шлюбного договору та одностороння відмова від шлюбного договору не допускаються. Зміни до шлюбного договору можуть бути внесені подружжям шляхом укладання відповідного договору, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Шлюбний вік жінок та чоловіків встановлено статтею 22 Сімейного кодексу України. У разі зниження шлюбного віку до реєстрації шлюбу шлюбний договір укладається неповнолітніми за письмовою заявою їх батьків або піклувальника, справжність підпису яких засвідчується нотаріусом з дотриманням вимог Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Сторони у шлюбному договорі можуть визначати правовий режим майна, яке дружина, чоловік передають для використання на спільні потреби сім'ї; правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; порядок користування житлом.

Сторони можуть домовитись у шлюбному договорі про зміну правового режиму майна, набутого в шлюбі, та визначити його як особисте майно одного із подружжя або на особисте майно одного із подружжя поширити режим спільного майна подружжя.

Шлюбним договором може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання у житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів.

Одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається. Шлюбний договір може бути змінено подружжям, про що укладається відповідний договір і нотаріально посвідчується.

На вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дітей, які мають істотне значення.

Оскільки шлюбний договір укладається за згодою подружжя, тому подружжя мають право відмовитися від нього за взаємною згодою. Права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються в день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього. На нашу думку, в даному випадку, слід в нотаріальному порядку укласти договір про розірвання шлюбного договору. У такому випадку, за вибором подружжя, права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються з моменту його укладення або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього. Відразу після відмови подружжя від шлюбного договору починають діяти загальні правила сімейного законодавства.

Шлюбний договір породжує певні зобов'язання сторін. Однією з підстав припинення зобов'язання є неможливість його виконання. Тому за рішенням суду шлюбний договір може бути розірваний на вимогу одного з подружжя з підстав, що мають істотне значення, зокрема, в разі неможливості його виконання, якщо той з подружжя, хто пред'явив відповідний позов, доведе неможливість виконання його умов. Неможливість виконання може бути викликана, наприклад, в разі знищення майна, каліцтвом, інвалідністю, важкою хворобою.

Шлюбний договір також може бути розірваний за рішенням суду. Зокрема, це відбувається у випадку неможливості виконання умов шлюбного договору.

Відповідно до статті. 103 Сімейного кодексу України, шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України.

Визнання шлюбного договору не дійсним потрібно відрізнити від його розірвання. При розірванні шлюбного договору його дія припиняється на майбутнє, а при визнанні цього договору недійсним він вважається недійсним з моменту його укладення. Але варто відзначити, що незалежно від того, подружжя добровільно розірвали шлюбний договір, або в судовому порядку був, розірваний або визнаний недійсним - у кожному разі шлюбний союз жінки та чоловіка продовжуватися.

Ми погоджуємося з думкою авторів, про те, що після розлучення подружжя не вправі вносити зміни в шлюбний договір, зокрема в ту частину, яка продовжує діяти у випадку розлучення.

Зокрема, підставами визнання шлюбного договору не дійсним є:

- 1) порушення нотаріальної форми договору;
- 2) неналежний суб'єктний склад (укладення недієздатними особами, або які не мають необхідного обсягу дієздатності, а також неповнолітніми особами, які вступають в шлюб, без згоди їх батьків або піклувальників;
- 3) зменшення обсягу прав дитини, встановлених законодавством України;
- 4) включення умов, які ставлять одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище;
- 5) укладення договору під впливом обману, насильства;
- 6) порушення шлюбним договором норм закону і т. д..

Батьки не вправі укласти шлюбний договір, за яким дитина буде позбавлений права на аліменти, право на отримання майна у власність, права на проживання в певному житловому приміщенні тощо. Разом з тим, не викликає сумніву, що шлюбний договір не може зменшувати будь-яких майнових прав дитини, беззастережно до місця їх нормативного закріплення - в Сімейному кодексі або інших нормативних актах. Тому точнішою буде вказівка на те, що шлюбний договір не може зменшувати прав дитини, встановлених законодавством¹³⁹.

Необхідно зауважити, що визнання шлюбного договору не дійсним не впливає на долю шлюбу: він продовжує своє існування незалежності від цього. І навпаки, визнання шлюбу не дійсним тягне недійсність шлюбного договору. Це свідчить про залежність шлюбного договору від шлюбу та певну підпорядкованість першого другому.

Відповідно до частини третьої статті 31 Сімейного кодексу України, особа, яка відмовилася від шлюбу, зобов'язана відшкодувати другій стороні затрати, які були їй понесені у зв'язку з приготуванням та реєстрації шлюбу та весілля. На нашу думку, в число витрат можна віднести і матеріальні витрати на складання та укладення в нотаріальному порядку шлюбного договору.

8. Посвідчення заповітів

Заповіт - це особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті, яке складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складання та посвідчується нотаріусом або спеціально уповноваженими на це посадовими особами. Право на заповіт здійснюється особисто фізичною особою з повною цивільною дієздатністю, а вчинення заповіту через представника не допускається. Тобто, заповідач реалізує своє право розпорядження майном на випадок смерті.

Перелік суб'єктів, які мають право посвідчувати заповіт, встановлено у частині третій статті 1247 Цивільного кодексу. Зокрема, до таких осіб законодавець відносить нотаріусів та інших посадових осіб, визначених у статтях 1251-1252 Цивільного кодексу.

За порядком посвідчення заповіти поділяються на три групи: звичайний; заповіт при свідках; секретний заповіт.

Звичайний заповіт посвідчується за правилами статті 1247 ЦК України. Заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складання. У заповіті заповідач може записати загалом все належне йому майно або визначену певну частину одному або декільком фізичним чи юридичним особам, територіальній громаді, державі.

Заповіт за участю свідків укладається у відповідності зі ст. 1253 Цивільного кодексу України.

Законодавець встановлює два види посвідчення заповітів при свідках. У першому – це відбувається за бажанням заповідача, а у другому – обов'язкова

¹³⁹ Сімейне право України: Підручник / За заг. ред. В.І. Борисової та І. В. Жилінкова. URL: life.pravda.com.ua/society/2013/02/26/122043

присутність свідків при посвідченні заповіту регулюється статтями 1248, 1252 Цивільного кодексу України

Нотаріус посвідчує заповіти лише фізичних осіб з повною цивільною дієздатністю, у тому числі подружжя, які складені відповідно до вимог статей 1233-1257 ЦК України та подані нотаріусу. Посвідчення заповіту через представників не допускається.

Як і нотаріус, так і відповідна посадова чи службова особа, перед посвідченням заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачеві його права:

— заповідати майно одній або кільком особам незалежно від їх входження коло спадкоємців за законом, іншим учасникам цивільних відносин;

— в разі складення заповіту на користь кількох осіб зазначити в ньому, в яких частинах заповідається майно кожному зі спадкоємців;

— залишити за заповітом усе своє майно або частку його, зокрема, предмети домашньої обстановки та вжитку, а також заповісти майно, яке стане його власністю в майбутньому, і на яке він матиме право в день його смерті;

— позбавити в заповіті права спадкоємства одного, кількох або всіх спадкоємців за законом;

— зробити заповідальний відказ, або легат;

— в будь-який час змінити чи скасувати зроблений ним заповіт, склавши новий, або заявою відмінити складений заповіт;

— призначити виконавця заповіту (за його згодою), який виступає гарантом здійснення волі заповідача.

Не можуть скласти заповіт: повнолітні особи, які визнані в судовому порядку недієздатними (Наприклад, особи, які не здатні усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними внаслідок хронічного, стійкого психологічного розладу); повнолітні особи, з обмеженою цивільною дієздатністю, згідно рішення суду внаслідок зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо.

При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

Нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. Нотаріус може на прохання особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним, про що зазначається перед його підписом.

Згідно Положення про Спадковий реєстр нотаріус, посадова особа органу місцевого самоврядування, інша посадова чи службова особа, обов'язково в тексті заповіту обов'язково повинні вказати дату та місце народження заповідача.

У заповіті зазначаються місце і час складення заповіту, дата та місце народження заповідача та заповіт особисто підписує заповідач.

Якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за дорученням заповідача він може бути підписаний іншою фізичною особою. При цьому фізична особа, на користь якої заповідається майно, не вправі підписувати заповіт за заповідача.

Нотаріус при посвідченні заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст статті 1241 Цивільного кодексу України про право на обов'язкову частку у спадщині та зміст статті 1307 Цивільного кодексу України щодо нікчемності заповіту на майно, яке є предметом спадкового договору.

На бажання заповідача, а також у випадках, якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватись не менше ніж при двох свідках (особи з повною цивільною дієздатністю).

Свідком може бути фізична особа, що має повну цивільну дієздатність. Однак не може виступати свідком при посвідченні заповіту: нотаріус; особи, на користь яких складено заповіт; члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом; особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

О. Є. Кухарев стверджує, що залучені до процесу посвідчення свідки мають засвідчити:

а) заповідач на момент складення та посвідчення заповіту розумів значення своїх дій та міг керувати ними (такий факт може бути встановлений свідками лише візуально);

б) заповідач висловив свою істинну волю, до нього не застосовувався психічний або фізичний вплив;

в) заповідач особисто підписав заповіт або на його прохання заповіт підписала в його присутності інша особа¹⁴⁰.

Також у заповіті за участю свідків, необхідно вказати прізвище, ім'я та по батькові свідка, дата його народження, місце проживання, зазначити реквізити паспорта чи іншого документа, на підставі якого встановлено особу свідка.

Законодавцем наголошено, що свідки, обов'язково повинні прочитати заповіт вголос та підписатися на ньому.

Свідок несе відповідальність за шкоду, заподіяну ним внаслідок розголошення відомостей, що стали йому відомі у зв'язку з його участю у вчиненні нотаріальної дії, в установленому законодавством порядку.

Заповіт має бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало незрозумілостей чи суперечок після відкриття спадщини. Нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать вимогам законодавства.

За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність. Заповідач може покласти на спадкоємця, до якого переходить, зокрема, житловий будинок, квартира або інше рухоме чи нерухоме майно, зобов'язання надати іншій особі право користування цим майном або певною його частиною.

Нотаріус, посадова чи службова особа вправі посвідчити заповіт з умовою. Зокрема, заповідач може обумовити виникнення права на спадщину в особи, що призначена у заповіті, наявністю певної умови як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо). До заповіту може бути включено розпорядження немайнового характеру (наприклад, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім, виконання дій, спрямованих на здійснення певної суспільно

¹⁴⁰ Кухарев О. Є. Спадкове право України: Навч.- практ. посіб. К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 109.

корисної мети тощо). Однак, умова, визначена у заповіті, повинна існувати на час відкриття спадщини і є нікчемною, якщо суперечить закону або моральним засадам суспільства.

У випадку, якщо особа-заповідач яка зазначає у заповіті умову про додержання моральних засад суспільства, тому необхідно звернутися до положень Закону України «Про захист суспільної моралі», де суспільна мораль розкривається як сукупність правил поведінки та етичних норм, які базуються на уявленнях людей про добро, честь, гідність, а також на культурних та духовних цінностях.

Нотаріуси посвідчують секретні заповіти, не ознайомлюючись з їх змістом. Нотаріус повинен роз'яснювати заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей чи суперечок після відкриття спадщини.

Секретний заповіт подається нотаріусу особою, що його склала, у заклеєному конверті. На конверті має бути особистий підпис заповідача. Якщо підпис на конверті проставлений заповідачем не в присутності нотаріуса, заповідач повинен особисто підтвердити, що підпис на конверті зроблений ним.

Нотаріус ставить на конверті, у якому міститься секретний заповіт, посвідчувальний напис про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, скріплює його печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує. На конверті зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, дата народження заповідача і дата прийняття на зберігання цього заповіту. Секретний заповіт приймається нотаріусом на зберігання без складання опису.

Доречно зауважити, що секретні заповіти не набули широкого розповсюдження в Україні. Зокрема, існує проблема з оголошенням секретного заповіту. Нотаріуси- практики пропонують вирішувати проблему наступним чином. Засвідчуючи підпис заповідача на секретному заповіті, йому пропонується, окремо до заповіту скласти список осіб, яких би нотаріус мав запросити при оголошенні заповіту.

Законодавець у статті 1243 Цивільного кодексу передбачив право подружжя скласти спільний заповіт, яким призначаються спадкоємці певних об'єктів лише спільної сумісної власності.

На нашу думку, специфіка такого заповіту полягає в тому, що:

— заповідається по такому заповіту лише майно, яке було спільною сумісною власністю,

— одержати спадкове майно, повинна особа, яка визначена подружжям за домовленістю між ними,

— той з подружжя, який пережив, продовжує жити у звичайному для нього майновому середовищі.

Варто наголосити на тому, що у випадку смерті одного з подружжя, його частка в спадковому майні не входить до загальної спадкової маси, а переходить до другого з подружжя. Також законодавець встановив, що переживший чоловік (дружина) не вправі відчужити майно, що було спільною сумісною власністю подружжя та об'єктом спільного заповіту.

Спадкоємцями заповіту подружжя будуть особи, які зазначені в їх заповіті, проте вступити у володіння майном вони зможуть лише після смерті обох з подружжя.

У відповідності до частини третьої статті 1243 Цивільного кодексу, за життя обох з подружжя кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту, а така відмова повинна бути нотаріально посвідчена. Однак, вказана заява не може скасувати в частині складений спільний заповіт подружжя. На нашу думку в даному випадку необхідно обопільне скасування попередньо складного спільного заповіту обома членами подружжя.

На практиці заповіт подружжя не набув широкого розповсюдження. У випадку смерті одного з подружжя, другий (який залишився в живих та не є людиною похилого віку), у переважній більшості, змінює свою думку щодо майбутнього спадкоємця. Тому більшість нотаріусів пропонує кожному з подружжя скласти окремий заповіт на частину нажитого за час перебування в зареєстрованому шлюбі майна.

Ми погоджуємося з Н. Василюю, що після розірвання шлюбу колишнє подружжя не позбавляється можливості залишити за собою право на збереження їхнього заповіту щодо майна, що є їхньою спільною сумісною власністю¹⁴¹.

Відомості про заповіти підлягають обов'язковій державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, установленому Положенням про Спадковий реєстр, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011 № 1810/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11.07.2011 за № 831/19569. Зокрема, згідно з пунктом 2.1.1. Положення, реєстратором до Спадкового реєстру вносяться наступні відомості щодо заповідача (заповідачів, у випадку посвідчення спільного заповіту подружжя: прізвища та імена, по батькові (за наявності) заповідача (заповідачів); реєстраційний номер облікової картки платника податків згідно з Державним реєстром фізичних осіб - платників податків або причина його відсутності; місце проживання або місцеперебування; дата та місце (якщо воно невідоме - назва країни) народження. Отже, перераховані відомості повинні бути обов'язково зазначені в тексті заповіту.

Довідки про наявність складеного заповіту, за винятком заповідача, видаються тільки після смерті заповідача за умови подання свідоцтва (нотаріально засвідченої копії) про його смерть.

9. Видача свідоцтв про право на спадщину

Спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою.

Спадкування в Україні здійснюється за законом лише тоді, коли спадкодавець не склав заповіт або коли його заповіт є юридично не дійсним. Тільки у разі відсутності заповіту, визнання його недійсним або у разі відмови від спадщини спадкоємця за заповітом право на спадкування одержують спадкоємці за законом.

¹⁴¹ Василю Н. В. Право на заповіт та окремі питання його реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія право. Випуск 28. Том 1. С. 111.

При зверненні спадкоємця у зв'язку з відкриттям спадщини нотаріус, відповідно до пункту 1.2 глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 22 лютого 2012 року за № 296/5, з'ясовує відомості стосовно:

- факту смерті спадкодавця,
- часу і місця відкриття спадщини,
- кола спадкоємців,
- наявності заповіту,
- наявності спадкового майна, його складу та місцезнаходження,
- необхідності вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

При зверненні спадкоємця у зв'язку з відкриттям спадщини нотаріус з'ясовує відомості стосовно факту смерті спадкодавця, часу і місця відкриття спадщини, кола спадкоємців, наявності заповіту, наявності спадкового майна, його складу та місцезнаходження, необхідність вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

Факт смерті фізичної особи і час відкриття спадщини нотаріус перевіряє шляхом витребування від спадкоємця свідоцтва про смерть, виданого органом державної реєстрації актів цивільного стану або за безпосереднім доступом до реєстру актів цивільного стану. У разі неможливості пред'явлення спадкоємцями свідоцтва про смерть спадкодавця або відсутності інформації в реєстрі нотаріус повинен витребувати від органу державної реєстрації актів цивільного стану копію актового запису про смерть спадкодавця або повний витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису про смерть.

Якщо смерть громадянина була зареєстрована на території іншої держави, нотаріусу подається відповідний документ, виданий компетентними органами іноземної держави, який є дійсним на території України за умови його легалізації, якщо інше не передбачено законом, міжнародними договорами України.

У разі якщо в свідоцтві про смерть спадкодавця зазначено лише місяць та рік або тільки рік смерті, часом відкриття спадщини слід вважати відповідно останній день зазначеного місяця або 31 грудня поточного року.

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Рішення суду про оголошення фізичної особи померлою або про встановлення факту смерті особи в певний час не може бути прийнято нотаріусом на підтвердження факту смерті.

Якщо протягом однієї доби померли особи, які могли б спадкувати одна після одної, спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з них.

Якщо кілька осіб, які могли б спадкувати одна після одної, померли під час спільної для них небезпеки (стихійного лиха, аварії, катастрофи тощо), припускається, що вони померли одночасно. У цьому випадку спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з цих осіб.

Спадкоємець, який помер хоч і через декілька годин після спадкодавця, але на наступну добу, не вважається померлим з ним одночасно і у нього виникає право на спадщину.

Часом відкриття спадщини після смерті реабілітованих у встановленому порядку громадян є день прийняття рішення відповідною Комісією з питань

поновлення прав реабілітованих про повернення спадкоємцям першої черги майна реабілітованого.

Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця відповідно до статті 29 Цивільного кодексу України.

Якщо спадкодавець мав декілька місць проживання, місцем відкриття спадщини вважається останнє місце реєстрації спадкодавця.

Після смерті військовослужбовців строкової служби, а також осіб, які навчалися в навчальних закладах, що розташовані поза місцем їх проживання, місцем відкриття спадщини визнається те місце, де вони проживали до призову на строкову військову службу або до вступу до відповідного навчального закладу.

Після смерті громадянина, який проживав у будинку-інтернаті для осіб з інвалідністю, ветеранів, самотніх осіб та людей похилого віку, іншому закладі соціального призначення, місцем відкриття спадщини вважається місцезнаходження відповідного закладу.

Місцем відкриття спадщини після осіб, померлих в установах виконання покарань, визнається останнє місце проживання до арешту (взяття під варту).

Після смерті громадянина, який проживав на території монастиря, храму, іншого культового будинку, місцем відкриття спадщини вважається місцезнаходження відповідного будинку.

Якщо спадкодавець, якому належало майно на території України, мав останнє місце проживання на території іноземної держави, місце відкриття спадщини визначається на підставі Закону України «Про міжнародне приватне право».

Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна. Якщо об'єктів нерухомого майна декілька і їх місцезнаходження різне, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження одного із об'єктів цього майна на вибір спадкоємця(ів).

За відсутності нерухомого майна місцем відкриття спадщини є місцезнаходження основної частини рухомого майна, що може бути підтверджено свідоцтвом про державну реєстрацію транспортного засобу, витягом з реєстру прав власності на цінні папери, ошадною книжкою тощо.

Місце відкриття спадщини підтверджується: довідкою про реєстрацію або останнє місце проживання виконавчого органу сільської, селищної або міської ради, сільського голови (у разі якщо відповідно до закону виконавчий орган сільської ради не утворено), що здійснює реєстрацію, зняття з реєстрації місця проживання особи на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на яку поширюються повноваження відповідної сільської, селищної або міської ради, або іншим документом, що може підтверджувати відповідний факт (копія актового запису про смерть, домова книга тощо).

Місце відкриття спадщини не може підтверджуватись свідоцтвом про смерть. Якщо останнє місце проживання спадкодавця було на території України, де органи державної влади України тимчасово не здійснюють свої повноваження, нотаріусу подається відповідна заява спадкоємця.

У разі відсутності у спадкоємців документів, що підтверджують місце відкриття спадщини, нотаріус роз'яснює спадкоємцям їх право на звернення до

суду із заявою про встановлення місця відкриття спадщини. У такому випадку місце відкриття спадщини підтверджується копією рішення суду, що набрало законної сили.

Спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) першою заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини, про відмову від прийняття спадщини, про відмову від спадщини, заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини, заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину, заяви спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), заяви про видачу свідоцтва виконавцю заповіту, заяви виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень, заяви другого з подружжя про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя, заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна, претензії кредиторів.

При заведенні спадкової справи нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту.

У разі наявності заповіту нотаріусу подається його оригінал чи дублікат. Повна інформація про заповіт, який було посвідчено іншим нотаріусом, витребується нотаріусом шляхом направлення запиту.

У разі підтвердження факту заведення спадкової справи іншим нотаріусом нотаріус відмовляє заявнику у прийнятті заяви (іншого документа) та роз'яснює право її подачі за місцезнаходженням цієї справи, а у разі потреби (неправильно визначено місце відкриття спадщини) витребує цю справу для подальшого провадження.

Номер спадковій справі присвоюється один раз і складається з порядкового номера, за яким вона зареєстрована в книзі обліку і реєстрації спадкових справ, та зазначається через дріб (дефіс) рік, у якому вона заведена.

Спадкова справа підлягає обов'язковій реєстрації у книзі обліку і реєстрації спадкових справ, Алфавітній книзі обліку спадкових справ та у Спадковому реєстрі.

При встановленні факту одночасного відкриття декількох спадкових справ (наприклад, за місцем проживання спадкодавця і за місцезнаходженням спадкового майна), спадкові справи, відкриті з порушенням вимог статті 1221 Цивільного кодексу України повинні бути передані за належністю нотаріусу, до компетенції якого входить ведення цієї спадкової справи.

При одночасному відкритті спадкових справ різними нотаріусами за місцем відкриття спадщини спадкова справа передається до того нотаріуса, у якого згідно з паперовими носіями відкрито спадкову справу раніше.

У разі припинення, зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, тимчасового блокування або анулювання доступу нотаріуса до Державного реєстру прав за заявою всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкова справа може бути передана до іншого(ї) приватного нотаріуса (державної нотаріальної контори) в межах одного нотаріального округу після закінчення встановленого законодавством строку для прийняття спадщини. Приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), якому (якій) передається спадкова справа, зобов'язаний(а) прийняти її у провадження.

У випадку, коли приватний нотаріус не може особисто здійснити передачу спадкової справи до передачі всіх документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса до відповідного державного нотаріального архіву, передача спадкової справи здійснюється за наказом відповідного головного територіального управління юстиції комісією, створеною для приймання-передавання документів діловодства.

У випадку ліквідації державної нотаріальної контори до передачі всіх документів нотаріального діловодства та архіву державної нотаріальної контори до відповідного державного нотаріального архіву передача спадкової справи здійснюється комісією з ліквідації державної нотаріальної контори.

Нотаріус, який веде незакінчену спадкову справу або зберігає закінчену спадкову справу, у випадках, передбачених цим пунктом, зобов'язаний передати зазначену спадкову справу.

Заява про передачу спадкової справи подається спадкоємцями нотаріусу, який веде незакінчену спадкову справу або зберігає закінчену спадкову справу (у разі ліквідації державної нотаріальної контори - комісії з ліквідації; у разі якщо приватний нотаріус не може особисто здійснити передачу спадкової справи, - відповідному головному територіальному управлінню юстиції).

Справжність підпису на заяві спадкоємців про передачу спадкової справи, яка надсилається поштою нотаріусу, який веде незакінчену спадкову справу або зберігає закінчену спадкову справу (у разі ліквідації державної нотаріальної контори - комісії з ліквідації; у разі якщо приватний нотаріус не може особисто здійснити передачу спадкової справи, - відповідному головному територіальному управлінню юстиції), або подається від імені спадкоємців їх представниками, має бути засвідчена нотаріально.

У нотаріальних округах, де не зареєстрована діяльність приватних нотаріусів та не функціонують державні нотаріальні контори, спадкова справа передається для ведення державній нотаріальній конторі або приватному нотаріусу іншого нотаріального округу на підставі наказу відповідного головного територіального управління юстиції.

У разі передачі спадкової справи для ведення іншому приватному нотаріусу (державній нотаріальній конторі) нотаріус, який веде незакінчену спадкову справу або зберігає закінчену спадкову справу, та приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), якому (якій) ця справа передається, складають акт приймання-передавання у двох примірниках з описом документів, наявних у спадковій справі (у випадку передачі спадкової справи комісією з ліквідації державної нотаріальної контори або комісією з приймання-передавання документів діловодства акт приймання-передавання підписується членами відповідної комісії).

У книзі обліку і реєстрації спадкових справ та алфавітній книзі спадкових справ приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), який (яка) передає спадкову справу (у разі ліквідації державної нотаріальної контори - голова комісії з ліквідації; у разі якщо приватний нотаріус не може особисто здійснити передачу спадкової справи, - голова відповідної комісії головного територіального управління юстиції), проставляє відповідні відмітки про

передачу спадкової справи із зазначенням про акт приймання-передавання. Спадкова справа передається разом із супровідним листом.

Приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), якому (якій) передано незакінчену спадкову справу, веде її до закінчення та зберігає у своєму архіві.

Передавання закінченої спадкової справи для видачі додаткових свідоцтв про право на спадщину здійснюється на строк, що не перевищує одного місяця. На місці переданої закінченої спадкової справи в архіві приватного нотаріуса, державної нотаріальної контори залишається примірник акта приймання-передавання та копія спадкової справи. Після видачі додаткових свідоцтв про право на спадщину спадкова справа повертається до архіву державної нотаріальної контори/приватного нотаріуса, з якого її було видано. При цьому нотаріус, який видав свідоцтво про право на спадщину, проставляє відповідні відмітки в обліково-довідкових документах (книга обліку і реєстрації спадкових справ, алфавітна книга спадкових справ). Після повернення спадкової справи у кожному примірнику акта приймання-передавання здійснюється відповідний запис.

У справах приватного нотаріуса (державної нотаріальної контори), який (яка) передає спадкову справу, залишається на зберіганні копія спадкової справи, примірник акта приймання-передавання, супровідного листа та повідомленням оператора поштового зв'язку, а у разі передачі спадкової справи кур'єром – відмітка нотаріуса про одержання спадкової справи у Розносній книзі для місцевої кореспонденції.

Приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), який (яка) одержав(ла) спадкову справу, реєструє її згідно з цим Порядком, а також надсилає повідомлення спадкоємцям щодо зміни місця зберігання спадкової справи.

Якщо один із спадкоємців, який подав заяву про прийняття спадщини, помер до одержання свідоцтва про право на спадщину, копія спадкової справи направляється тільки за письмовим запитом нотаріуса, яким заведено спадкову справу після такого померлого.

Право на спадкування здійснюється спадкоємцями шляхом прийняття спадщини або її неприйняття. Для того, щоб не допустити пропуску шестимісячного строку для прийняття спадщини, нотаріус роз'яснює спадкоємцям право подачі заяви про прийняття спадщини чи про відмову від її прийняття.

Заяви про прийняття спадщини або відмову від її прийняття подаються спадкоємцем особисто нотаріусу за місцем відкриття спадщини у письмовій формі. Якщо спадкоємець особисто прибув до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, нотаріальне засвідчення справжності його підпису на таких заявах не вимагається. У цьому випадку нотаріус встановлює особу заявника, про що на заяві робиться відповідна службова відмітка. Ця відмітка скріплюється підписом нотаріуса.

Якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводиться спадкова справа, а спадкоємцю повідомляється про заведення спадкової справи та необхідність надіслати заяву, оформлену належним чином (справжність підпису на таких

заявах має бути нотаріально засвідченою), або особисто прибути до нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

Не допускається приймати заяви про прийняття спадщини, про відмову від неї або заяви про їх відкликання, складені від імені спадкоємців їх представниками, що діють на підставі довіреностей.

Зауважуємо, що неповнолітня особа має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

Заяву від імені малолітньої особи або недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун.

Законодавець наголошує на тому, що малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо не було подано заяву про відмову від прийняття спадщини з дотриманням вимог, встановлених законодавством.

Приймаючи від спадкоємців заяву про прийняття спадщини або про відмову від її прийняття, нотаріус зобов'язаний роз'яснити спадкоємцям їх право на відкликання такої заяви протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України

Заява про прийняття спадщини чи про відмову від її прийняття підлягає реєстрації у Книзі обліку і реєстрації спадкових справ у день надходження. У разі надходження такого документа поштою він підлягає також реєстрації у Журналі реєстрації вхідних документів. Усі наступні заяви (додаткові, від інших спадкоємців, кредиторів) також реєструються у Книзі обліку і реєстрації спадкових справ під самостійними номерами та в хронологічному порядку. На всіх заявах зазначаються дата і час їх надходження та номер спадкової справи. До заяви про відкликання поданої заяви про прийняття спадщини або відмову від її прийняття застосовуються такі самі правила реєстрації.

Для прийняття спадщини чи відмови від прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Прийняття і відмова від прийняття спадщини можуть мати місце щодо всього спадкового майна. Спадкоємець не вправі прийняти одну частину спадщини, а від іншої частини відмовитись. Спадкоємець, який прийняв частину спадщини, вважається таким, що прийняв усю спадщину.

Якщо спадкоємець протягом шести місяців не подав до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв спадщину.

Суд може визначити спадкоємцю, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Спадкоємець, якому за рішенням суду встановлено додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини, повинен у межах установленого судом строку прийняти спадщину шляхом подання нотаріусу за місцем відкриття спадщини відповідної заяви.

Не вимагається звернення до суду для визначення додаткового строку, достатнього для прийняття спадщини, якщо усі спадкоємці, які прийняли спадщину, подадуть письмову заяву про згоду на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини.

Такі заяви спадкоємців мають бути подані нотаріусу до видачі свідоцтва про право на спадщину.

За наявності такої згоди спадкоємцеві, який пропустив строк для прийняття спадщини, необхідно подати до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяву про її прийняття.

Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття такою особою спадщини встановлюється три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший трьох місяців, він продовжується до трьох місяців.

Спадкоємець, який постійно проживав із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України, він не заявив про відмову від неї.

У разі відсутності у паспорті такого спадкоємця відмітки про реєстрацію його місця проживання доказом постійного проживання із спадкодавцем може бути: довідка органу реєстрації місця проживання про те, що місце проживання спадкоємця на день смерті спадкодавця було зареєстровано за однією адресою зі спадкодавцем.

Своєчасно надісланою вважається заява, справжність підпису особи на якій засвідчена (або не засвідчена) нотаріально, що направлена поштовим відправленням до закінчення шестимісячного строку для прийняття спадщини і яка надійшла нотаріусу після закінчення цього строку. Нотаріус приймає такі заяви, заводить спадкову справу та у випадку надходження заяви, справжність підпису на якій не засвідчено нотаріально, надсилає лист спадкоємцю, в якому пропонується надіслати заяву, оформлену належним чином, або особисто прибути до нотаріуса за місцем відкриття спадщини. У таких випадках конверт підшивається у спадкову справу.

У разі якщо спадкоємець відправив нотаріусу за місцем відкриття спадщини поштою належно оформлену заяву про прийняття спадщини, а потім особисто з'явився до нотаріуса і подав заяву про відмову від спадщини, нотаріус бере до уваги ту заяву, яка була зареєстрована першою у Журналі реєстрації вхідних документів.

Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія).

У цьому випадку право на прийняття спадщини здійснюється спадкоємцями на загальних підставах протягом строку, що залишився для прийняття спадщини. Якщо строк, що залишився, становить менше трьох місяців, він продовжується до трьох місяців. Свідоцтво про право на спадщину в порядку спадкової трансмісії видається за місцем відкриття спадщини після смерті першого спадкодавця.

Спадкоємець за заповітом має право відмовитись від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом. Якщо заповідач підпризначив

спадкоємця, особа, на ім'я якої складено заповіт, може відмовитись від прийняття спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем.

Спадкоємець за законом має право відмовитись від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги, у тому числі внуків, правнуків, племінників та інших.

Спадкоємець, на чию користь була здійснена відмова від права на частку у спадщині, має право відмовитися від її прийняття.

Неповнолітня особа може відмовитись від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування.

Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника і органу опіки та піклування.

Батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування.

Приймаючи заяву про відмову від прийняття спадщини, нотаріус роз'яснює спадкоємцю правові наслідки такої відмови.

У разі відмови від прийняття спадщини усіма спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування отримують спадкоємці за законом по чергово.

У разі заведення спадкової справи та встановлення складу спадкового майна нотаріус надає спадкоємцю письмову довідку щодо переліку документів, необхідних для оформлення спадщини та видачі свідоцтва про право на спадщину, із зазначенням розміру плати за вчинення відповідних нотаріальних дій, яка визначена державним нотаріусом або щодо якої було досягнуто домовленості між приватним нотаріусом та спадкоємцем до заведення спадкової справи. Така довідка має бути підписана нотаріусом та скріплена його печаткою.

Видача свідоцтва про право на спадщину за законом

При видачі свідоцтва про право на спадщину за законом нотаріус перевіряє наявність підстав для закликання до спадкування за законом осіб, які подали заяви про видачу свідоцтва.

Доказом родинних та інших відносин спадкоємців зі спадкодавцем є: свідоцтва органів реєстрації актів цивільного стану, повний витяг з реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису, копії актових записів, копії рішень суду, що набрали законної сили, про встановлення факту родинних та інших відносин.

Факт перебування на утриманні підтверджується рішенням суду, що набрало законної сили, про встановлення факту перебування непрацездатної чи неповнолітньої особи на утриманні.

Непрацездатність утриманця за віком може бути підтверджена паспортом, свідоцтвом про народження; непрацездатність за станом здоров'я - за пенсійною книжкою або довідкою, виданою відповідним органом медико-соціальної експертизи. Факт проживання спадкоємців однією сім'єю зі спадкодавцем підтверджується рішенням суду, яке набрало законної сили.

Якщо один або кілька спадкоємців за законом позбавлені можливості подати документи, що підтверджують наявність підстав для закликання їх до спадкоємства за законом, вони можуть бути за письмовою згодою всіх інших

спадкоємців, які прийняли спадщину і подали докази родинних, шлюбних чи інших відносин зі спадкодавцем, включені до свідоцтва про право на спадщину.

Спадкоємці закликаються до спадкування за законом у порядку черговості. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі: відсутності спадкоємців попередньої черги; усунення спадкоємців попередньої черги від права на спадкування; неприйняття спадкоємцями попередньої черги спадщини або відмови від її прийняття.

Черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Такий договір не може порушувати прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині.

Частки у спадщині кожного із спадкоємців є рівними. Спадкоємці можуть за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, або за нотаріально посвідченим договором, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, змінити розмір частки у спадщині когось із них.

Свідоцтво про право на спадщину видається на підставі заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, а у випадках, передбачених частиною другою статті 1270, статтею 1276 Цивільного кодексу України - не раніше зазначених у цих статтях строків.

Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, ніяким строком не обмежена.

Для спадкоємця, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини, заява про видачу свідоцтва про право на спадщину є первинним документом, на підставі якого заводиться спадкова справа. При цьому нотаріус має виконати всі дії, які передбачені цим Порядком.

Свідоцтво про право на спадщину видається за наявності у спадковій справі всіх необхідних документів.

Видача свідоцтва про право на спадщину може бути відкладена у разі: витребування нотаріусом відомостей або документів від фізичних або юридичних осіб, при цьому строк, на який може бути відкладено видачу свідоцтва про право на спадщину, не може перевищувати одного місяця; необхідності отримання нотаріусом від заінтересованих осіб згоди на подачу спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини, заяви про прийняття спадщини згідно з вимогами частини другої статті 1272 Цивільного кодексу України. За обґрунтованою письмовою заявою заінтересованої особи, яка звернулась до суду, та на підставі отриманого від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом.

При видачі свідоцтва про право на спадщину нотаріус обов'язково перевіряє: факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, наявність підстав для закликання до спадкоємства, якщо має місце спадкування за законом, прийняття спадкоємцем спадщини у встановлений законом спосіб, склад спадкового майна, на яке видається свідоцтво про право на спадщину. На

підтвердження цих обставин від спадкоємців витребовуються документи, які підтверджують вказані факти.

Видача свідоцтва про право на спадщину на майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації, проводиться нотаріусом після подання документів, що посвідчують право власності спадкодавця на таке майно, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна.

У разі наявності заборони нотаріус письмово повідомляє кредитора про те, що спадкоємцям боржника видано свідоцтво про право на спадщину.

Якщо на спадкове майно накладено арешт судовим чи слідчими органами, видача свідоцтва про право на спадщину затримується до зняття арешту.

Якщо до складу спадкового майна входить нерухоме майно, нотаріус отримує інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом безпосереднього доступу до нього. За відсутності у спадкоємця необхідних для видачі свідоцтва про право на спадщину документів нотаріус роз'яснює йому процедуру вирішення зазначеного питання в судовому порядку.

Якщо документ, що посвідчує право власності на майно, що підлягає реєстрації, повертається спадкоємцеві (свідоцтво про реєстрацію чи технічний паспорт на автотранспортний засіб, іншу самохідну машину або механізм, судновий білет чи договір комерційної концесії тощо), нотаріус перевіряє документ, про що робить відмітку на заяві про видачу свідоцтва про право на спадщину або на примірнику свідоцтва, який залишається у справах нотаріуса.

Допускається приєднання до матеріалів спадкової справи, засвідчених у порядку, передбаченому Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 23.12.2010 за № 1318/18613 (із змінами), фотокопій документів, що посвідчують право власності на майно, які повертають спадкоємцям.

Видача свідоцтва про право на спадщину на земельну ділянку нотаріусом проводиться також за умови отримання витягу з Державного земельного кадастру, у тому числі шляхом безпосереднього доступу до нього.

При оформленні спадщини як за законом, так і за заповітом нотаріус у випадках, коли із документа, що посвідчує право власності, вбачається, що майно може бути спільною сумісною власністю подружжя, повинен з'ясувати, чи є у спадкодавця той з подружжя, який його пережив і який має право на $\frac{1}{2}$ частку в спільному майні подружжя. За наявності другого з подружжя нотаріус видає йому свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя. Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, строком не обмежена. Якщо спадкоємців декілька, то кожному із них видається окреме свідоцтво про право на спадщину із зазначенням його частки. Свідоцтво про право на спадщину оформляється в двох примірниках, один з яких залишається в матеріалах спадкової справи.

При оформленні спадщини за заповітом нотаріус має надати правову оцінку заповіту, перевірити його реєстрацію у Спадковому реєстрі та чинність на

момент смерті заповідача. Якщо наданий спадкоємцем заповіт не відповідає вимогам законодавства, нотаріус відмовляє в його прийомі.

Якщо для оформлення спадщини надано кілька заповітів спадкодавця, нотаріус повинен надати їм правову оцінку, керуючись положеннями статті 1254 Цивільного кодексу України.

Якщо заповіт визнаний судом недійсним, чинність попереднього заповіту не відновлюється, крім випадків, встановлених статтями 225 та 231 Цивільного кодексу України.

У разі визнання заповіту недійсним спадкування відбувається за законом.

При видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом нотаріус має обов'язково з'ясувати наявність спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, перелік яких визначено у статті 1241 Цивільного кодексу України.

Коло спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, визначається на день відкриття спадщини.

Заповідач не може позбавити права на спадкування осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Такі особи, думку Ю.А. Заїки слід називати обов'язковими спадкоємцями¹⁴².

Варто зазначити, що право на обов'язкову частку в спадщині існувало ще в римському праві, яке визначалося четвертиною законної частки, тобто, тієї частки, яку спадкоємець одержав би у разі спадкування за законом.

На думку Є.І. Фурси, право на обов'язкову частку – це є перерозподіл спадщини державою з урахуванням інтересів найбільш незахищених верств громадян в разі не зазначення їх в заповіті або порушення їхніх прав за змістом заповіту. Це положення зрозуміле, і таке право держави не викликає сумнівів сьогодні, оскільки деякі верстви населення потребують додаткового захисту їх інтересів. Також вказаний автор сподівається, що в майбутньому наша держава буде надавати таким особам допомогу за власний рахунок¹⁴³.

Право на обов'язкову частку в спадщині мають лише особи, визначені в частині першій статті 1241 Цивільного кодексу України (2003).

До таких осіб належать:

- 1) малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця (в тому числі усиновлені),
- 2) непрацездатні вдова (вдівець),
- 3) непрацездатні батьки, які успадковують незалежно від змісту заповіту половину частки, яка належала би кожному з них у разі спадкування за законом.

Вказаний перелік не підлягає розширеному тлумаченню, тобто є вичерпним.

При цьому, право на обов'язкову частку у спадщині не залежить від згоди інших спадкоємців, волі спадкодавця та не пов'язане зі спільним проживанням спадкодавця й осіб, які мають право на обов'язкову частку. Право на обов'язкову

¹⁴² Заїка Ю.О., Співак В.М.. Право власності. Спадкове право. Навчальний посібник. К.: Наукова думка, 2000. С.136.

¹⁴³ Фурса С.Я., Фурса Є.І. Спадкове право. Теорія та практика. Навчальний посібник. - К.: Атіка, 2002. – С. 75.

частку у спадщині має особистий характер та не може переходити в порядку спадкової трансмісії¹⁴⁴.

Цивільним кодексом України передбачено випадки, коли особа не має права на спадкування або рішенням суду може бути усунена від права на спадкування за законом. Позбавлення права на спадкування розповсюджується і на спадкоємців обов'язкової частки у спадщині.

Право на обов'язкову частку у спадщині виникає у спадкоємця, передбаченого частиною першою статті 1241 Цивільного кодексу України, у випадках, якщо у заповіті містяться положення про усунення його від спадкування або цьому спадкоємцеві заповідана частка спадщини, яка є меншою від належної йому обов'язкової частки.

Право на обов'язкову частку у спадщині не залежить від згоди інших спадкоємців, волі спадкодавця та не пов'язане зі спільним проживанням спадкодавця й осіб, які мають право на обов'язкову частку. Право на обов'язкову частку у спадщині має особистий характер та не може переходити в порядку спадкової трансмісії. Нотаріус має пояснити спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку у спадщині, його право на одержання належної частки спадщини.

Спадкоємець може відмовитися від права на обов'язкову частку у спадщині шляхом подачі нотаріусу заяви про те, що зі змістом заповіту він ознайомлений, зміст статті 1241 Цивільного кодексу України йому роз'яснено і він не претендує на одержання обов'язкової частки у спадщині.

При визначенні розміру обов'язкової частки нотаріусу слід враховувати, що частиною першою статті 1241 Цивільного кодексу України встановлено, що обов'язкова частка у спадщині визначається незалежно від змісту заповіту у розмірі половини частки, яка належала б кожному із спадкоємців у разі спадкування за законом. При визначенні розміру обов'язкової частки у спадщині нотаріус враховує всіх спадкоємців за законом, які могли б бути закликані до спадкування, якби порядок спадкування не було змінено заповідачем. Нотаріус пропонує як спадкоємцю за заповітом, так і спадкоємцю, що має право на обов'язкову частку у спадщині, вказати у своїх заявах про прийняття спадщини всіх спадкоємців за законом.

При визначенні розміру обов'язкової частки враховується все спадкове майно, як заповідане, так і те, що не охоплене заповітом, а також речі звичайної домашньої обстановки та вжитку. До складу спадкового майна входить і право на вклад у банку (фінансовій установі) незалежно від того, зроблено розпорядження у заповіті чи безпосередньо у банку (фінансовій установі).

Якщо заповідана лише частина спадкового майна, обов'язкова частка визначається, виходячи із вартості всього спадкового майна, але виділяється обов'язковому спадкоємцю з тієї частки спадкового майна, що залишилась поза заповітом. Якщо частка майна, що залишилась не заповіданою, менша порівняно із розміром обов'язкової частки у спадщині, обов'язковий спадкоємець отримує частку, якої не вистачає, із заповіданої частини спадкового майна.

¹⁴⁴ Долинська М.С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2012. Випуск 56. С. 240.

Якщо спадкоємець за заповітом є одночасно і спадкоємцем за законом, частина спадкового майна, яка залишилася поза заповітом, ділиться порівну між усіма спадкоємцями за законом, у тому числі й спадкоємцем, зазначеним у заповіті.

Розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення.

Визначивши розмір обов'язкової частки, нотаріус видає спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку у спадщині, свідоцтво про право на спадщину за законом, а спадкоємцеві за заповітом – свідоцтво про право на спадщину за заповітом.

Якщо в заповіті зазначені родинні відносини спадкоємця зі спадкодавцем, нотаріус перевіряє документи, що підтверджують факт родинних відносин, та за бажанням спадкоємців зазначає про родинні відносини у свідоцтві про право на спадщину за заповітом.

Після видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом поданий спадкоємцями оригінал або дублікат заповіту (протокол про оголошення секретного заповіту) залишається у спадковій справі.

При оформленні спадщини за секретним заповітом відкриттю спадкової справи передуює процедура оголошення секретного заповіту.

10. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя

Видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя

У разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з подальшим повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Таке свідоцтво може бути видано на половину спільного майна.

У повідомленні, що надсилається спадкоємцям померлого, які прийняли спадщину, зазначається склад спільного майна подружжя, на частку якого другий із подружжя, що є живим, просить видати свідоцтво про право власності, а також роз'яснюється право звернення до суду у випадку оспорювання спадкоємцями майнових вимог того з подружжя, що залишився живим.

Повідомлення надсилається поштою, а спадкоємці, які прибули до нотаріальної контори, повідомляються нотаріусом усно, про що робиться відмітка на заяві того з подружжя, що залишився живим. Така відмітка підписується спадкоємцями.

На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності.

Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

При видачі свідоцтва нотаріус вимагає документ, який посвідчує шлюбні відносини, в порядку, встановленому чинним законодавством. На примірнику свідоцтва, що залишається у матеріалах нотаріальної справи, робиться відмітка, у

якій зазначаються найменування поданого для огляду документа, його номер, дата та найменування юридичної особи, що його видала.

Якщо до складу майна, на частку якого видається свідоцтво, входить майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації, нотаріус вимагає подання документів, які підтверджують право власності подружжя на таке майно, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

При видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя на житловий будинок, квартиру та інше нерухоме майно нотаріус отримує інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом безпосереднього доступу до нього.

При видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них нотаріус, крім документів, визначених у цьому пункті, вимагає свідоцтво про смерть одного з подружжя.

Видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя у випадку наявності заборони відчуження або арешту на майно

За наявності заборони відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя видається у разі згоди на те кредитора (відповідного податкового органу). Згода кредитора має бути викладена у формі письмової заяви. Якщо на вищевказане майно накладено арешт судовими чи слідчими органами, видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя відкладається до зняття арешту.

11. Вжиття заходів до охорони спадкового майна

Нотаріус за місцем відкриття спадщини за заявою заінтересованих осіб або з власної ініціативи вживає заходів щодо охорони спадкового майна. Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються зазначеним нотаріусом або нотаріусом за місцезнаходженням майна, якому нотаріус, який веде спадкову справу, надіслав доручення.

Охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини. Нотаріус за місцем відкриття спадщини за заявою заінтересованих осіб або з власної ініціативи вживає заходів щодо охорони спадкового майна. Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються зазначеним нотаріусом або нотаріусом за місцезнаходженням майна, якому нотаріус, який веде спадкову справу, надіслав доручення.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання документів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

Опис спадкового майна проводиться за участю заінтересованих осіб (за бажанням) і не менше ніж двох свідків. Присутність виконавця заповіту при здійсненні опису спадкового майна є обов'язковою. В акті опису мають бути зазначені: дата та час складання акта опису, а також прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який проводить опис; найменування державної нотаріальної контори або нотаріального округу, в якому зареєстрований приватний нотаріус; дата одержання заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна

(повідомлення про орієнтовний склад спадкового майна) або доручення нотаріуса, яким заведено спадкову справу, про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; прізвище, ім'я, по батькові, адреса, а в необхідних випадках - місце роботи та посади осіб, які беруть участь в описі; прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця, дата його смерті, місце відкриття спадщини та місцезнаходження спадкового майна; відомості про спадкоємців; відомості про те, чи було опечатано приміщення до прибуття нотаріуса і ким, стан пломб та печаток, якщо приміщення опечатано; опис спадкового майна з детальною характеристикою кожної речі окремо (колір, вага, номінал, розмір, сорт, марка, рік випуску, а для іноземної валюти - купюра, її номінал, вартість за курсом Національного банку України тощо) та визначення їх вартості з урахуванням відсотка зносу.

На кожній сторінці акта опису підводиться підсумок кількості речей (предметів) та їх вартості, а після закінчення опису - загальний підсумок кількості речей (предметів) і їх вартості. У кінці акта опису зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження охоронця, якому передано на зберігання майно, найменування документа, який посвідчує його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, місце проживання цієї особи.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. Один примірник акта опису видається охоронцю спадкового майна.

Охоронцем спадкового майна може бути призначено осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями. За наявності виконавця заповіту він призначається охоронцем усього спадкового майна, як заповіданого, так і не заповіданого. За бажанням спадкоємців за законом у разі наявності виконавця заповіту нотаріус може призначити охоронцем майна, що спадкується за законом, із числа інших осіб. Нотаріус попереджає охоронця та інших осіб, яким передано на зберігання спадкове майно, про кримінальну відповідальність у разі розтрата або його приховування, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду.

Виявлені під час опису вибухові речовини і вибухові засоби, боєприпаси, зброя (холодна, вогнепальна, пневматична), спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії передаються нотаріусом за окремим описом до органу внутрішніх справ. Якщо під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна нотаріусом виявлені грошові суми (цінні папери), що залишилися після померлого, вони вносяться на відповідні рахунки для обліку депозитних сум нотаріуса чи до банківської установи, про що виписується відповідна квитанція. Квитанція підшивається до спадкової справи.

Якщо під час опису виявлені золото, платина, срібло, метали іридієво-платинової групи у будь-якому вигляді, іноземна валюта і виражені в іноземній валюті або монетарних металах платіжні документи, вироби із срібла, монетарних металів, дорогоцінного каміння, а також дорогоцінне каміння і перли, вони здаються до банківської установи на зберігання за окремим описом.

Ордени, медалі, нагрудні знаки, а також документи про нагородження за наявності спадкоємців залишаються у сім'ї спадкодавця. За згодою спадкоємців державні нагороди можуть бути передані на тимчасове або постійне зберігання до музеїв. Державні нагороди передаються музеям на підставі рішення Комісії державних нагород та геральдики при Президентові України за наявності відповідного клопотання музейного закладу. Передані до музеїв на постійне зберігання державні нагороди спадкоємцям померлого не повертаються. У разі відсутності спадкоємців державні нагороди і документи про нагородження передаються на зберігання державі (стаття 18 Закону України «Про державні нагороди»).

Цінні рукописи, літературні твори, листи тощо, що мають історичне та наукове значення, включаються до акту опису та передаються на зберігання спадкоємцям. Якщо спадкоємців немає, нотаріус передає документи на зберігання за окремим описом до відповідних організацій (інститут, музей тощо) у порядку, передбаченому чинним законодавством. При виявленні у складі спадкового майна об'єктів, які перебувають на державному обліку як пам'ятки історії і культури, нотаріус повідомляє про це відповідні органи охорони пам'яток історії та культури.

Ощадні книжки, заставні на речі спадкодавця, що знаходяться в ломбарді тощо, передаються на зберігання спадкоємцям, а якщо спадкоємців немає - зберігаються у нотаріуса.

Якщо під час опису спадкового майна виявляться речі, які у зв'язку зі зносом не мають ніякої цінності, нотаріус за згодою спадкоємців або фінансового органу, якщо опис проводиться без участі спадкоємців, не включає до акта опису такі речі, а за окремим описом передає їх для знищення або на заготівельну базу утильсировини.

Якщо серед спадкового майна виявляться продукти харчування, нотаріус передає їх спадкоємцям. Якщо опис проводиться без участі спадкоємців, продукти харчування довгострокового терміну зберігання передаються відповідним організаціям для реалізації. Передавання проводиться за окремим актом, який підписує, крім нотаріуса та свідків, спадкоємець або представник організації, яким передані продукти харчування.

Якщо вжити заходів до охорони спадкового майна неможливо (спадкоємці або інші особи, які проживали зі спадкодавцем, заперечують проти опису, не пред'являють майно для опису, майно вивезене тощо), нотаріус складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а в необхідних випадках - фінансовий орган або прокурора.

Якщо під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна з'ясується, що у складі спадщини є майно, що потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних та юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту на підставі заяви заінтересованої особи укладає договір на управління спадщиною з цією особою. Договір на управління спадщиною укладається нотаріусом з дотриманням вимог частини другої статті 212 Цивільного кодексу України.

Текст договору викладається без застосування спеціальних бланків нотаріальних документів згідно з актом опису спадкового майна, який є

невід'ємною частиною договору (перелік цього майна може викладатися в тексті договору).

Договір на управління спадщиною не реєструється в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій. Інформація про укладення договору на управління спадщиною заноситься до Книги обліку договорів на управління спадщиною. При укладанні договору нотаріус зобов'язаний пересвідчитись у тому, що це майно було власністю спадкодавця на момент відкриття спадщини, про що зазначається в тексті договору з посиланням на реквізити відповідного документа (за наявності).

У разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви про прийняття спадщини нотаріус повідомляє особу, з якою укладений договір на управління спадщиною, про припинення дії договору. У разі відсутності спадкоємців за законом і за заповітом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття спадщини ніким із спадкоємців, а також відмови від її прийняття укладений договір на управління спадщиною діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою.

У разі одержання нотаріусом рішення суду про виключення майна з акта опису спадкового майна на цьому акті робиться спеціальний напис, у якому зазначаються реквізити цього рішення, на підставі якого майно вилучено з акта опису, перелік вилучених предметів. Напис скріплюється підписом та печаткою нотаріуса. Копія рішення суду додається до матеріалів спадкової справи.

Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято - до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини. Охорона спадкового майна може тривати після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріуса надійде заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкування виникає у разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями, на підставі частини третьої статті 1270 Цивільного кодексу України і якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців.

Заходи щодо охорони спадкового майна припиняє нотаріус, який їх вживав. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів до охорони спадкового майна різні, про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини. Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту.

З припиненням заходів до охорони спадкового майна повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті.

12. Вчинення виконавчих написів

Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість, або на правочинах, що передбачають звернення стягнення на майно на підставі виконавчих написів.

Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів, установлюється Кабінетом Міністрів України.

Нотаріуси відмовляють у вчиненні виконавчого напису у випадках, коли витребується майно, звернення стягнення на яке забороняється законодавством України або здійснюється виключно на підставі рішення суду.

Виконавчий напис вчинюється нотаріусом незалежно від місця виконання вимоги, місцезнаходження боржника або стягувача.

Для вчинення виконавчого напису стягувачем або його уповноваженим представником нотаріусу подається заява, у якій, зокрема, мають бути зазначені:

відомості про найменування і місце проживання або місцезнаходження стягувача та боржника;

дата і місце народження боржника - фізичної особи, місце його роботи;

номери рахунків у банках, кредитних установах, код за ЄДРПОУ для юридичної особи;

строк, за який має провадитися стягнення;

інформація щодо суми, яка підлягає стягненню, або предметів, що підлягатимуть витребуванню, включаючи пеню, штрафи, проценти тощо.

Заява може містити також іншу інформацію, необхідну для вчинення виконавчого напису.

У разі якщо нотаріусу необхідно отримати іншу інформацію чи документи, які мають відношення до вчинення виконавчого напису, нотаріус вправі витребувати їх у стягувача.

Вчинення виконавчого напису в разі порушення основного зобов'язання та (або) умов іпотечного договору здійснюється нотаріусом після спливу тридцяти днів з моменту надісланих іпотекодержателем повідомлень - письмової вимоги про усунення порушень іпотекодавцю та боржнику, якщо він є відмінним від іпотекодавця.

Повідомлення вважається надісланим, якщо є відмітка іпотекодавця на письмовому повідомленні про його отримання або відмітка поштового відділення зв'язку про відправлення повідомлення на вказану в іпотечному договорі адресу.

Вчинення виконавчого напису за заявою одного з іпотекодержателів здійснюється нотаріусом після спливу десяти днів з дня одержання іншими іпотекодержателями письмового повідомлення про звернення стягнення на предмет іпотеки.

У разі отримання письмової заяви від попереднього іпотекодержателя, який має вищий пріоритет, про припинення звернення стягнення на предмет іпотеки виконавчий напис нотаріусом не вчинюється.

Нотаріус вчиняє виконавчі написи: якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем; за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями - не більше одного року.

Безспірність заборгованості підтверджують документи, передбачені Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у

безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.99 № 1172.

Якщо для вимоги, за якою вчиняється виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис вчиняється у межах цього строку.

Строки, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис, обчислюються з дня, коли у стягувача виникло право примусового стягнення боргу.

При вчиненні виконавчого напису нотаріус повинен перевірити, чи подано на обґрунтування стягнення документи, зазначені у Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.99 № 1172.

У разі вчинення виконавчого напису за договором іпотеки нотаріус перевіряє за інформацією з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, отриманою шляхом безпосереднього доступу до цього реєстру, наявність чи відсутність заставної, наявність чи відсутність інших іпотекодержателів.

За наявності заставної вчинення виконавчого напису може бути здійснено лише на підставі заяви (вимоги) власника заставної.

Виконавчий напис має містити:

дату (рік, місяць, число) вчинення, посаду, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який вчинив виконавчий напис;

найменування та місце проживання (місцезнаходження) стягувача;

найменування та місце проживання (місцезнаходження) боржника, дату й місце його народження, місце роботи (для фізичних осіб), номери рахунків в установах банків (для юридичних осіб);

строк, за який провадиться стягнення;

суми, що підлягають стягненню, або предмети, які підлягають витребуванню, у тому числі пеня, проценти, якщо такі належать до стягнення;

розмір плати, суму державного мита, сплачуваного стягувачем, або мита, яке підлягає стягненню з боржника;

номер, під яким виконавчий напис зареєстровано;

дату набрання чинності виконавчим написом;

строк пред'явлення виконавчого напису до виконання;

підпис нотаріуса, який вчинив виконавчий напис, скріплений печаткою;

інші відомості, передбачені статтею 18 Закону України «Про виконавче провадження».

Виконавчий напис вчинюється на оригіналі документа (дублікаті документа, що має силу оригіналу), що встановлює заборгованість.

Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку нотаріальних документів.

Якщо за борговим документом необхідно провести стягнення частинами, виконавчий напис за кожним стягненням може бути зроблений на копії документа або на виписці з особового рахунку боржника; у цих випадках на оригіналі документа, що встановлює заборгованість, робиться відмітка про

вчинення виконавчого напису і зазначаються, за який строк і яка сума стягнута, дата і номер за реєстром нотаріальних дій.

За заявою кредитора розмір суми, яка підлягає стягненню за виконавчим написом, може бути встановлений з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення та трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений договором або законом. Неустойка (штраф, пеня) включається до виконавчого напису, якщо це передбачено умовами договору.

Вчинення виконавчого напису за договором позики здійснюється з урахуванням вимог статті 1050 Цивільного кодексу України.

У справах нотаріуса залишається копія документа, що встановлює заборгованість, чи правочину, за яким здійснюється стягнення, або витяг з особового рахунку боржника і примірник виконавчого напису.

При кожному наступному вчиненні виконавчого напису за одним і тим самим зобов'язанням повторне подання копії документа, що встановлює заборгованість, не вимагається. У цих випадках нотаріус вимагає подання двох примірників витягу з особового рахунку та оригіналу зобов'язання.

Один примірник витягу з виконавчим написом і оригінал зобов'язання повертаються стягувачу, а другий примірник залишається у нотаріуса.

При вчиненні кількох виконавчих написів за документами, що встановлюють заборгованість однакової форми, копія кожного окремого зобов'язання не вимагається. У таких випадках у матеріалах нотаріальної справи залишаються одна копія документа, що встановлює заборгованість (на одного з боржників), і список боржників, на стягнення боргу з яких вчинені виконавчі написи, із зазначенням повної назви та адреси боржників, строку платежу, суми, що підлягає стягненню за виконавчим написом, а в необхідних випадках й інших даних.

Стягувачу видаються виконавчі написи на кожного боржника окремо відповідно до списку.

Якщо для вчинення виконавчого напису, крім документа, що встановлює заборгованість, необхідно подати й інші документи, зазначені в Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.99 № 1172, то вони до виконавчого напису не приєднуються, а залишаються у матеріалах нотаріальної справи.

Стягнення за виконавчим написом провадиться в порядку, встановленому цивільним процесуальним законодавством для виконання судових рішень та Законом України «Про виконавче провадження».

Виконавчий напис, за яким стягувачем або боржником є фізична особа, може бути пред'явлений до примусового виконання протягом року з моменту вчинення виконавчого напису. Поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого напису до виконання провадиться відповідно до вимог статті 23 Закону України «Про виконавче провадження» і статті 371 Цивільного процесуального кодексу України.

13. Видача свідоцтв про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів)

Придбання арештованого або заставленого нерухомого майна з прилюдних торгів (аукціонів) оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням такого майна шляхом видачі набувачу відповідного свідоцтва. Видача свідоцтва про придбання заставленого майна, яке складається лише з рухомого майна, здійснюється за місцем проведення аукціону.

Видача нотаріусом свідоцтва про придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки).

Придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки), оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням цього нерухомого майна шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання нерухомого майна.

Підстава для видачі свідоцтва про придбання арештованого або заставленого майна з прилюдних торгів (аукціонів)

Свідоцтво про придбання арештованого нерухомого майна з прилюдних торгів видається нотаріусом на підставі акта про проведені публічні торги, складеного державним виконавцем та затвердженого начальником відповідного відділу державної виконавчої служби або приватним виконавцем.

В акті про проведені електронні торги зазначається така інформація:

- ким, коли і де проводилися електронні торги;
- стисла характеристика реалізованого майна;
- прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи - переможця електронних торгів, серія та номер документа, що посвідчує її особу, місце проживання (у разі якщо переможцем електронних торгів є юридична особа, зазначаються її найменування, місцезнаходження та код за ЄДРПОУ);
- сума, внесена переможцем електронних торгів за придбане майно;
- прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи (найменування юридичної особи) - боржника, її місце проживання (місцезнаходження);
- дані про документи, що підтверджують право власності боржника на майно;
- номер лота реалізованого майна.

Свідоцтво про придбання нерухомого майна, що було предметом іпотеки, видається нотаріусом на підставі копії акта про реалізацію предмета іпотеки, складеного державним виконавцем та затвердженого начальником (заступником начальника) відповідного органу державної виконавчої служби або приватним виконавцем.

В акті про реалізацію предмета іпотеки має бути зазначено: що реалізація предмета іпотеки відбулась із дотриманням вимог Закону України «Про іпотеку»; назва організатора прилюдних торгів, дата і місце їх проведення; стисла характеристика та місцезнаходження предмета іпотеки; прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса покупця; початкова ціна предмета іпотеки та ціна продажу; сума коштів, внесена за придбане нерухоме майно; прізвище, ім'я та по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса; відомості про документ, що посвідчував право власності іпотекодавця на предмет іпотеки, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

Видача нотаріусом свідоцтва про придбання нерухомого майна на аукціоні при продажі майна в провадженні у справі про банкрутство:

Придбання нерухомого майна на аукціоні при його продажі в провадженні у справі про банкрутство оформлюється нотаріусом відповідно до статті 75 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» за місцезнаходженням такого майна шляхом видачі набувачу відповідного свідоцтва за умови надання договору купівлі-продажу, оформленого відповідно до статті 50 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Свідоцтво про придбання майна на аукціоні видається нотаріусом на підставі акта про передання права власності на придбане майно, що підписується сторонами, та протоколу про проведення аукціону, складеного організатором аукціону.

В акті про передання права власності на куплене нерухоме майно має бути зазначено: ім'я (назва) та місце проживання (місцезнаходження) продавця та покупця, а також організатора аукціону; відомості про продане нерухоме майно; електронну адресу веб-сторінки, на якій розміщено відомості про проведення аукціону.

В протоколі про проведення аукціону має бути зазначено: майно, що запропоноване для продажу, його склад; кількість учасників аукціону; початкову вартість; ціну, запроповану переможцем аукціону, або відомості про те, що аукціон закінчився без визначення переможця; ціну або частину ціни, сплачену переможцем; найменування і місцезнаходження (для юридичної особи), прізвище, ім'я, по батькові і місце проживання (для фізичної особи) переможця торгів; електронну адресу сторінки веб-сайту, на якій розміщено відомості про проведення аукціону; номер банківського рахунку, на який мають бути перераховані кошти за придбане майно; інші відомості, передбачені законодавством України.

До протоколу обов'язково має бути доданий засвідчений організатором текст договору, вказаний в оголошенні про проведення аукціону.

Якщо прилюдні торги (аукціон) оголошено такими, що не відбулися, нотаріус видає відповідне свідоцтво про передачу майна стягувачеві в рахунок погашення боргу на підставі складеного та затвердженого в установленому порядку акта із зазначенням того, що прилюдні торги (аукціон) не відбулися.

В акті про те, що прилюдні торги (аукціон) не відбулися, має бути зазначено: ким, коли і де проводилися прилюдні торги (аукціон); коротка характеристика майна; прізвище, ім'я, по батькові (найменування юридичної особи), місце проживання/місцезнаходження кожного покупця; дані про документи, що посвідчували право власності боржника на майно, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I Порядку про вичнення нотаріальних дій нотаріусами України: назва документа, ким виданий, посвідчений (для нотаріусів зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, нотаріальний округ), дата видачі, посвідчення, номер за реєстром, орган реєстрації, дата та номер реєстрації; підстави, з яких прилюдні торги (аукціон) не відбулися.

14. Засвідчення вірності копій документів і виписок з них, справжності підписів і вірності перекладу

Засвідчення вірності копій документів і виписок з них є одним із найпоширеніших видів нотаріальних дій, що вчиняють українські нотаріуси.

Згідно зі статтею 75 Закону України «Про нотаріат», державні та приватні нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, засвідчують вірність копій документів, виданих підприємствами, установами і організаціями за умови, що ці документи не суперечать законів, мають юридичне значення і засвідчення вірності їх копій не заборонено законом.

До вказаного переліку нотаріальних органів необхідно додати службових осіб консульських установ України, які згідно з пунктом 5 частини першої статті 38 Закону України «Про нотаріат» також мають право засвідчувати вірність копій документів і виписок з них.

Перед засвідченням вірності копій (фотокопій) нотаріус ознайомлюється з оригіналом документу та надає йому правову оцінку.

Засвідчуючи вірність копій документів, що видані юридичними особами, нотаріуси перевіряють дотримання таких умов: відповідність таких документів закону; документи мають юридичне значення; засвідчення вірності копій таких документів не заборонено законом.

Невідповідними закону визнаються документи, що мають протизаконний зміст або порочать честь та гідність громадянина, ділову репутацію юридичної особи. Юридичне значення мають усі документи, що зачіпають права та законні інтереси фізичних або юридичних осіб, незалежно від того, чи свідчать вони про існування тих чи інших правовідносин у минулому або теперішньому, оскільки можуть підтвердити правомірність певних вимог, існування певних фактів тощо¹⁴⁵.

Вірність копії документа, виданого громадянином (фізичною особою), засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису громадянина на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом, посадовою особою органу місцевого самоврядування або службовою особою консульських установ чи підприємством, установою, організацією за місцем роботи, навчання, проживання чи лікування громадянина.

Не допускається засвідчення вірності копії (фотокопії) з документа, на підставі якого відповідні установи видають оригінал документа (довідки про народження дитини, довідки про смерть), а також засвідчення вірності копії (фотокопії) з додатка без пред'явлення основного документа (витяг із залікової відомості, диплому).

Вірність копії з копії документа може бути засвідчена державним та приватним нотаріусом, посадовою особою органу місцевого самоврядування, службовими особами консульських установ України, якщо вірність копії засвідчена в нотаріальному порядку або якщо ця копія видана установою, підприємством, організацією, що видала оригінал документа. В останньому випадку копія документа повинна бути викладена на бланку даного

¹⁴⁵ Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 183.

підприємства, установи, організації з відміткою про те, що оригінал документа знаходиться на даному підприємстві, в установі, організації.

Вірність копії з копії рішення суду (витяг із нього) може бути засвідчена нотаріусом за наявності відмітки про те, що це рішення набрало законної сили і що оригінал рішення знаходиться в суді із зазначенням номера справи.

Засвідчення копій офіційних документів, які видаються органами реєстрації актів цивільного стану і надалі використовуватимуться за кордоном, нотаріусами здійснюється лише після попередньої легалізації оригіналів цих документів або проставляння апостиля.

Вірність виписки може бути засвідчена лише у тому разі, коли її зроблено з документа, в якому містяться рішення кількох не зв'язаних між собою питань. Виписка повинна відтворювати повний текст частини документа з певного питання.

Нотаріус не має права засвідчувати вірність копії з документів, які містять підчистки та дописки, необумовлені виправлення, закреслені слова. Не приймаються для вчинення нотаріальної дії документи, що написані олівцем, містять нечіткий, нерозбірливий текст, стертий або такий, що не читається, відбиток печатки.

Не можна засвідчити вірність копії з документа, який складається з декількох непромуерованих та непрошитих аркушів. Крім того, нотаріус повинен встановити, чи повноважним органом виданий документ, копію якого треба засвідчити, чи є у наявності всі необхідні реквізити документа.

У випадку, якщо документ викликає сумнів у нотаріуса, останній вправі направити документ на експертизу. При цьому він виносить постанову про направлення документа на експертизу з докладним викладенням обставин, які спонукали його до такого рішення, та переліком питань, що потребують висновку експерта.

Якщо копія документа викладена неправильно чи неграмотно, нотаріус пропонує особі, яка звернулася з приводу вчинення нотаріальної дії, виправити її або скласти нову. На прохання заінтересованої особи нотаріус сам може виготовити копію.

Нотаріус зобов'язаний звірити з оригіналом копію чи витяг із документа, вірність яких він засвідчує.

Нотаріально засвідчена копія має містити точний текст оригінального документа, текст посвідчувального напису про засвідчення вірності копії, де зазначаються відсутність або наявність обумовлених виправлень в оригіналі та інших особливостей (підпис особи, що підписала документ, та печатка не відтворюються, а замінюються словами «підпис» та «печатка»), підпис нотаріуса, повне найменування державної нотаріальної контори, печатка нотаріуса або державної нотаріальної контори. У документі, який складається з декількох прошитих аркушів, кількість їх засвідчується підписом нотаріуса і прикладенням печатки.

Державний та приватний нотаріус, службова особа консульських установ, посадова особа органу місцевого самоврядування, начальник установи виконання покарань засвідчують справжність підпису на документах, зміст яких

не суперечить законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що порочать честь і гідність людини.

Отже, при посвідченні справжності підпису на документах нотаріус встановлює такі обставини:

зміст документа не суперечить закону;

документ не містить відомостей, що порочать честь та гідність людини;

документ не має характеру правочину.

Однак на правочині може бути засвідчена справжність підпису особи, що підписалась за іншу особу, яка не могла це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин. У цьому випадку нотаріус установлює особу як того, хто підписався, так і того, за кого ця особа підписалася.

Нотаріус, службова особа консульської установи, посадова особа органу місцевого самоврядування, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчують факти, викладені у документі, а лише підтверджують, що підпис зроблено певною особою.

Законодавство передбачає лише один виняток із цього правила: справжність підпису на такому документі може бути засвідчена у випадку, якщо документ призначений для подання до компетентних органів іншої держави.

При засвідченні зразків підписів посадових осіб юридичних осіб на картках, що подаються до Національного банку України, комерційних банків з метою відкриття рахунків, нотаріус перевіряє: обсяг правоздатності юридичної особи; справжність підписів посадових осіб; повноваження посадових осіб на право підпису.

На підтвердження повноважень на право підпису нотаріусу подається наказ про призначення на посаду, протокол про обрання посадової особи, довіреність на ім'я керівника, видана вищим органом управління юридичної особи тощо. За наявності технічних можливостей роботи з електронними документами нотаріус засвідчує справжність електронного цифрового підпису на таких документах та вчиняє посвідчувальний напис.

Нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови. Якщо нотаріус не знає відповідних мов (однієї з них), переклад документа може бути зроблено перекладачем, а нотаріус засвідчує фактично не вірність перекладу, а справжність підпису перекладача.

При вчиненні такої нотаріальної дії нотаріус встановлює особу як заявника, що надав документ для перекладу, так і перекладача. Крім того, обов'язково надається документ, який підтверджує кваліфікацію перекладача.

У тому випадку, якщо документ виданий державними органами інших країн, його переклад та засвідчення вірності перекладу здійснюються тільки за наявності на документі позначки про легалізацію, тобто відмітки консула або консульської установи про те, що даний документ відповідає законодавству країни, де він виданий, і що підписи посадових осіб на документі не викликають сумніву в їх достовірності. Однак, позначки про легалізацію не вимагається, якщо існує відповідна угода між Україною та відповідною державою.

Оформлення перекладу тексту може здійснюватися двома способами. Якщо при здійсненні нотаріальної дії (посвідчення угоди, засвідчення вірності

копії та ін.) одночасно вчиняється й переклад на іншу мову, то переклад розміщується поруч з оригіналом угоди, копією тощо на одній сторінці, розділеній вертикальною рисою таким чином, щоб оригінальний текст розташовувався на лівому боці, а переклад — на правому.

Переклад має бути зроблений з усього тексту документа, що перекладається, і закінчуватися підписами. Під перекладом ставиться підпис перекладача. Посвідчувальний напис виконується під текстами документа і перекладу з нього.

Переклад може бути оформлений на окремому від оригіналу або копії аркуші. Тоді переклад прикріплюється до оригіналу, прошнуровується і скріплюється підписом нотаріуса і його печаткою. Під час запису в реєстр зазначаються основні реквізити і короткий зміст перекладеного документа, а також відомості про його легалізацію (у необхідних випадках).

15. Посвідчення фактів

Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачає нотаріальне посвідчення таких фактів: що фізична особа є живою, що фізична особа перебуває у певному місці.

Нотаріус за усним зверненням фізичної особи посвідчує факт, що фізична особа є живою. Нотаріус за усним зверненням фізичної особи посвідчує факт перебування її в певному місці.

Посвідчення факту, що фізична особа є живою, та факту перебування її в певному місці проводиться як при явці фізичної особи до нотаріуса, так і поза приміщенням, що є робочим місцем нотаріуса.

При цьому слід зауважити, що факти про те, що малолітня дитина, недієздатна фізична особа є живою чи перебуває в певному місці, посвідчуються за усним зверненням її законних представників (батьків, усиновлювачів, опікуна).

Факти, що неповнолітня дитина, фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, є живою чи перебуває в певному місці, посвідчуються за їх усним зверненням та за згодою на це законних представників (батьків, усиновлювачів, піклувальників), викладеною з дотриманням вимог Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, щодо посвідчення правочинів за участю неповнолітніх, а також осіб, над якими встановлено піклування.

При посвідченні цих фактів встановлюється особа громадян (як неповнолітніх, так і їх законних представників). Письмової заяви від осіб, що бажають отримати свідоцтво про посвідчення даних фактів, або їх законних представників не вимагається, достатньо усного звернення до нотаріуса.

На підтвердження таких фактів видаються свідоцтва, де зазначаються: місце та час видачі; прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса; прізвище, ім'я, по батькові громадянина, що звернувся; підтвердження факту, що він живий; місце його проживання або перебування; місце та обставини, при яких нотаріус впевнився, що зазначена фізична особа є живою (особиста явка до нотаріуса, у лікарні, у місцях позбавлення волі, удома тощо), або підтвердження того, що у певний час фізична особа перебувала у певному місці (зазначаються точний час та адреса нотаріальної контори, робочого місця приватного нотаріуса, адреса

іншого місця, де перебував громадянин, — лікарні, житлового будинку тощо); указівка на встановлення особи громадянина; номер за реєстром; відомості про сплату державного мита; печатка та підпис нотаріуса.

Особлива форма існує для свідоцтв про посвідчення фактів, що неповнолітня фізична особа є живою або перебуває у певному місці. Крім перелічених реквізитів у таких свідоцтвах зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові законного представника та його статус (батько, матір, опікун, піклувальник), відомості про встановлення їх особи.

Свідоцтво має бути складене у двох примірниках, один з яких залишається у справах нотаріуса.

Також нотаріус посвідчує час пред'явлення документа за усним зверненням заінтересованої особи. При цьому нотаріус особисто ознайомлюється зі змістом пред'явленого документа.

Відповідно до ст. 83 Закону нотаріус посвідчує час пред'явлення йому документа. Документи, про посвідчення часу пред'явлення яких просить фізична особа, можуть бути досить різними — автореферати, описи винаходів, посвідчення про відрядження, літературні твори. При вчиненні даної нотаріальної дії нотаріус установлює особу заявника та фіксує час звернення. На підтвердження цієї обставини нотаріус робить посвідчувальний напис на документі із зазначенням особи, що його пред'явила. Якщо одночасно пред'явлено декілька документів, посвідчувальний напис вчинюється на кожному з них і державне мито або плата за вчинення нотаріальної дії стягується за пред'явлення кожного документа. У тих випадках, коли документ викладений на декількох аркушах, нотаріус при вчиненні посвідчувального напису повинен прошити такий документ та скріпити печаткою.

На підставі ст. 84 Закону нотаріус передає заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним особам та юридичним особам. У більшості випадків це заяви, що зачіпають майнові інтереси осіб, які їх передають. При передачі заяв установлюється, що вони не суперечать закону і не містять відомостей, які порочать честь і гідність людини. Заяви подаються нотаріусу належним чином оформленими не менше ніж у двох примірниках, один з яких передається поштою зі зворотним повідомленням або особисто адресатам під розписку.

Заяви можуть передаватися також із використанням технічних засобів. У цьому випадку другий примірник заяви повертається особі, що її подала. У разі направлення заяви поштою вона доповнюється супровідним листом нотаріуса, примірник якого додається до залишеного в нотаріальній конторі примірника заяви. На ньому зазначається реєстровий номер, під яким нотаріус зареєстрував передачу заяви, і робиться позначка про сплату державного мита.

При особистій передачі заяви нотаріус бере від адресата розписку в отриманні заяви. Вона може бути вчинена одержувачем на другому примірнику заяви, який зберігається у нотаріуса. У розписці необхідно зазначити повне найменування адресата, найменування документа та час його отримання.

У разі відмови від отримання адресатові пропонується викласти причини такої відмови. Текст розписки скріплюється підписом особи, що отримала документ. Якщо документ отримував представник юридичної особи, то у

розписці, крім підпису, мають бути зазначені посада представника, його прізвище, ім'я, по батькові та проставлена печатка цієї юридичної особи.

На прохання особи, що подала заяву, їй видається свідоцтво про передання заяви. У свідоцтві викладається зміст одержаної на заяву відповіді або те, що відповідь у встановлений у заяві строк не надійшла.

Передавання заяви та видача свідоцтва про передання заяви є самостійними нотаріальними діями і реєструються в реєстрі нотаріальних дій під окремими номерами. Особа, що звертається до нотаріуса за вчиненням такої нотаріальної дії, не тільки сплачує державне мито, а й бере на себе витрати, пов'язані із поштовою пересилкою чи з використанням інших технічних засобів.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть загальні правила посвідчення правочинів нотаріусами України.
2. Які особливості посвідчення шлюбних договорів?
3. Назвіть відмінності у посвідченні договорів ренти та спадкових договорів.
4. Протягом якого строку видається свідоцтво про право на спадщину?
5. За чією ініціативою може бути видано свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя?
6. Які особливості у видачі свідоцтво про право на спадщину за заповітом?
7. Назвіть особливості видачі свідоцтва про придбання нерухомого майна, що є предметом іпотеки.
8. Засвідчення копій яких документів не допускається?
9. Для яких правочинів нотаріальна форма обов'язковою?
10. Яких правил має дотримуватися нотаріус при посвідченні правочинів щодо відчуження нерухомого майна, що перебуває у спільній власності?
11. Які заповіти прирівнюються до нотаріально посвідчених?
12. Назвіть спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині?

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
2. Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.
3. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. 480 с.
4. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
5. Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотариат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
6. Майкут Х. В. Нотариат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.

- 7 Медвідь Ф. М., В. Ф. Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф.. Нотаріальний процес в Україні: навчальний посібник / За ред. Ф. М. Медвідя К.: Атіка. 2006. 324 с.
9. Нотаріат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
10. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.
11. Нотаріат України : Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. ред. С.Я. Фурси. 3-є вид., доповн. І переробл. К.: Алерта, 2015. 484 с.
12. Радзівська Л.Е., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
13. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник (2-е вид., стереотип.) [Текст] За ред. Ю. В. Шкітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
14. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
15. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Васирина Н. В. Право на заповіт та окремі питання його реалізації / Н. В. Васирина // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. Серія право. – Випуск 28. – Том 1. – С. 107-111.
2. Долинська М.С. Деякі аспекти нотаріального посвідчення шлюбних договорів. *Нотаріат України*. 2014. № 11. С. 42-46.
3. Долинська М.С. Деякі правові аспекти посвідчення довіреностей в нотаріальному порядку. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2012. № 5 (№ 83), частина 2, книга 1. С. 296–302.
4. Долинська М.С. Земельні питання в нотаріальній практиці / М.С. Долинська // Бібліотечка нотаріуса. – Додаток до журналу «Нотаріат для Вас». – Київ. – 2012. – 91 с.
5. Долинська М.С. Договір оренди землі: поняття, зміст та особливості нотаріального посвідчення. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2012. № 4 (№ 82), частина 2, книга 1. С. 296–302.
6. Долинська М.С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 56. 2012. С. 237– 243.
7. Долинська М.С. Особливості нотаріального посвідчення договору довічного утримання (догляду). *Актуальні проблеми держави та права*. Випуск 64. 2012. С. 318 – 324.
8. Долинська М.С. Особливості нотаріального посвідчення договору дарування земельної ділянки. *Форум права*. 2012. № 1. С. 269–274.
9. Долинська М.С. Договір емфітевзису: історія, порядок укладення, нотаріальне посвідчення. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2012. № 3(81), частина 2, книга 1. С. 251–256.

10. Долинська М.С. Спадкування в Україні. Довідник нотаріуса. К.: Істина. 2007. № 5. 96 с.
11. Долинская М. С. Некоторые аспекты нотариального удостоверения завещаний и оформления наследства на их основании в Украине. *Нотариальный вестник*. 2014. № 10. С. 54–62.
12. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.
13. Журавльов Д. В., Коротюк О.В., Чижмарь К. І. Правова охорона нотаріальної таємниці: монографія. К.: ОВК, 2017. 190 с.
14. Заїка Ю.О., Співак В.М.. Право власності. Спадкове право. Навчальний посібник. К.: Наукова думка, 2000. 151 с.
15. Леськів С. Р., Чубенко А. Г. Свобода заповіту і таємниця заповіту як юридичні гарантії реалізації права на спадкування за заповітом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2014. Випуск 29. Том 1. С. 156-159.
16. Фомічова Н. В. Складання заповіту з умовою та дійсність визначених умов у межах їх виконання за законодавством України / за законодавством України. *Молодий вчений*. 2016. № 9. № (36). С. 257-260.
17. Фурса С.Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика: навчальний посібник. К.: Атіка, 2002. 496 с.
18. Шама Н. Право на спільний заповіт. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали ХІХ звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2013 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 179–181.

Нормативно-правові акти

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
2. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 0.10. 2008 р. № 614–V. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/614-17>
3. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 06.09.2012 р. № 5208–VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5208-17>
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
7. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

9. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

10. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р. № 7–9. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/7-93>

11. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

12. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Затв. наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11>

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>.

14. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 № 834-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/834-19>.

Розділ 8

НОТАРІУС У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

1. Поняття фінансового моніторингу

Законом України від 18 травня 2010 р. № 2258-17 «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» внесено зміни до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», шляхом викладення його у новій редакції.

Змінено не лише зміст Закону, а й його назву — «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».

Вказаним законом на нотаріусів покладено обов'язок здійснювати первинний фінансовий моніторинг.

Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Відповідний Закон ухвалено 17 листопада 2010 р. на засіданні Верховної Ради.

Конвенція спрямована на створення сучасної та ефективної системи міжнародного співробітництва з метою проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства від тяжких злочинів. Центральними органами в Україні відповідно визначено: Міністерство юстиції України (щодо судових рішень про конфіскацію) і Генеральну прокуратуру (щодо процесуальних дій під час розслідування кримінальних справ). Органом, уповноваженим в Україні на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки у розумінні ст. 46 Конвенції, визначається центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу.

Відповідно до ст. 8 вказаного Закону виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу забезпечувалося адвокатами, нотаріусами, особами, які надають юридичні послуги, аудиторами, аудиторськими фірмами, фізичними особами — підприємцями, які надавали послуги з бухгалтерського обліку, якщо вони брали участь у підготовці і здійсненні правочину щодо:

- купівлі-продажу нерухомості;
- управління активами клієнта;
- управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;
- залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними;
- утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності чи управління ними, а також купівлі-продажу юридичних осіб.

Нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу не повідомляли Спеціально уповноважений орган фінансового моніторингу про свої підозри щодо фінансових операцій у разі, якщо відповідна інформація стала їм відома за обставин, що є предметом таємниці вчинюваних нотаріальних дій, крім випадків посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна, за умови, що

сума такої операції дорівнює чи перевищує 400000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 400000 гривень.

Зауважуємо, що згідно із Законом України від 14 жовтня 2014 р. за № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який набрав чинності 6 лютого 2015 р., визнано таким, що втратив чинність, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».

Законодавцем дається визначення поняття таємниці фінансового моніторингу — як інформації, отриманої під час здійснення державного фінансового моніторингу спеціально уповноваженим органом, а саме інформації про фінансові операції та їх учасників, додаткової інформації, іншої інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або іншими незаконними фінансовими операціями.

Відповідно до підпункту «г» п. 7 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі — Закон) нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, аудитори, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових правовідносин) являються суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та пер винного фінансового моніторингу.

Обов'язковий фінансовий моніторинг - сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників, обов'язкового звітування про них центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Відносини, що виникають у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення,

регулюються Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», іншими законодавчими актами України, що регулюють діяльність суб'єктів фінансового моніторингу, актами Кабінету Міністрів України, а також іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок вчинення злочину, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням активів, одержаних внаслідок вчинення злочину.

2. Об'єкти та суб'єкти фінансового моніторингу

Об'єкт фінансового моніторингу — дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників.

Дія Закону поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства фізичних осіб—підприємців, а також на юридичних осіб, їх філії, представництва та інші відокремлені підрозділи, що забезпечують проведення фінансових операцій на території України та за її межами відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Система фінансового моніторингу складається з двох рівнів — первинного та державного.

1. Система фінансового моніторингу складається з первинного та державного рівнів.

2. Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є:

- 1) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- 2) платіжні організації, учасники чи члени платіжних систем;
- 3) товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами;
- 4) професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів);
- 5) оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- 6) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;
- 7) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу:
 - а) суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна;

б) суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;

в) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино;

г) нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, аудиторів, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових правовідносин);

8) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 14 Закону) здійснюються щодо:

1) небанківських фінансових установ — резидентів, які є платіжними організаціями та/або членами чи учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема Національного банку України (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів), філій іноземних банків, банків — Національним банком України;

2) професійних учасників фондового ринку (ринку цінних паперів) (крім банків) — Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

3) платіжних організацій платіжних систем та учасників чи членів платіжних систем (у частині надання фінансових послуг, крім послуг з переказу коштів), страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, ломбардів та інших фінансових установ, а також юридичних осіб, що відповідно до законодавства надають фінансові послуги (крім фінансових установ та інших юридичних осіб, щодо яких державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснюються іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу), — Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

4) суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або будь-які інші азартні ігри, суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, аудиторів, аудиторських фірм, фізичних осіб — підприємців, які надають послуги з бухгалтерського обліку (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин), — центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

5) нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань і суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин), — Міністерством юстиції України;

б) операторів поштового зв'язку (в частині здійснення ними переказу коштів) — центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку;

7) товарних та інших бірж, що проводять фінансові операції з товарами, — центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку;

8) суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, — спеціально уповноваженим органом.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, спеціально уповноважений орган.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу мають право одержувати від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформацію, необхідну для виконання ними функцій з регулювання і нагляду за такими суб'єктами в межах Закону. Суб'єкти державного фінансового моніторингу, в тому числі Міністерство юстиції України, визначають і розробляють процедуру застосування відповідних запобіжних заходів щодо країн, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму: посилена увага під час погодження створення в таких країнах філій, представництв чи дочірніх підприємств суб'єктів первинного фінансового моніторингу; попередження суб'єктів первинного фінансового моніторингу нефінансового сектору про те, що операції з фізичними або юридичними особами у відповідній країні можуть мати ризик відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; обмеження ділових відносин або фінансових операцій з відповідною країною або особами в такій країні.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 вказаного Закону, з 6 лютого 2015 р., фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо сума, на яку вона здійснюється, дорівнює чи перевищує 150000 грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, у тому числі електронне (віртуальне) казино, — 30000 грн) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну 150000 грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, у тому числі електронне (віртуальне) казино, — 30000 грн), та має одну або більше таких ознак:

1) переказ коштів на анонімний (номерний) рахунок за кордон і надходження коштів з анонімного (номерного) рахунка з-за кордону; зарахування або переказ коштів у разі, якщо хоча б одна із сторін — учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі, що віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон, а також переказ коштів на рахунок, відкритий у фінансовій установі, зареєстрованій у зазначеній державі;

2) купівля-продаж за готівку чеків, дорожніх чеків, у тому числі інших платіжних інструментів або платіжних засобів чи засобів платежу;

3) зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б одна із сторін — учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (на території), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що провадять діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (в тому числі дипломатичне представництво, посольство, консульство такої іноземної держави), або однією із сторін — учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому у зазначеній державі (території). Перелік таких держав (територій) визначається відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України, на основі висновків міжнародних, міжурядових організацій, діяльність яких спрямована на протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, і підлягає оприлюдненню;

4) фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);

5) здійснення розрахунку за фінансову операцію у готівковій формі;

6) зарахування коштів на поточний рахунок юридичної або фізичної особи — підприємця чи списання коштів з поточного рахунка юридичної або фізичної особи — підприємця, період діяльності якої не перевищує трьох місяців з дня реєстрації, або зарахування коштів на поточний рахунок чи списання коштів з поточного рахунка юридичної або фізичної особи — підприємця у разі, якщо операції на зазначеному рахунку не здійснювалися з дня його відкриття;

7) переказ коштів за кордон за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), крім переказів коштів за договорами (контрактами), які передбачають фактичне постачання товарів на митну територію України;

8) обмін банкнот на банкноти іншого номіналу;

9) здійснення фінансових операцій з цінними паперами на пред'явника, які не депоновані в депозитарних установах;

10) здійснення операцій з векселями (крім фінансових казначейських векселів), ордерними цінними паперами;

11) перерахування або отримання коштів неприбутковою організацією;

12) здійснення фінансових операцій за правочинами, форма розрахунків за якими не визначена;

13) одержання (сплата, переказ) страхового чи перестрахового платежу (страхового чи перестрахового внеску, страхової чи перестрахової премії), крім сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

14) проведення страхової чи перестрахової виплати або страхового чи перестрахового відшкодування або виплати викупної суми, крім зарахування чи списання коштів на/з рахунки (рахунків) державних позабюджетних фондів;

15) виплата (передача) особі виграшу в лотерею, придбання фішок, жетонів, внесення особою в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри;

16) надання кредитних коштів особі, яка є членом небанківської кредитної установи, в один і той самий день два рази і більше за умови, що загальна сума фінансових операцій дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою цієї статті;

17) фінансові операції осіб, щодо яких встановлено високий ризик. При цьому страхові (перестрахові) брокери здійснюють обов'язковий фінансовий моніторинг у разі, якщо вони задіяні у проведенні розрахунків та отримують страхові чи перестрахові премії у сумі, зазначеній у вищевказаній ч. 1 ст. 15 Закону. Зупинення фінансових операцій, щодо яких є мотивована підозра, що вони пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, регулюється ст. 17 Закону.

Державний фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення..

Функції Спеціального уповноваженого органу спочатку виконував Державний комітет фінансового моніторингу України. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. за № 455 було затверджено Положення про Державну службу фінансового моніторингу України, а 29 липня 2015 року Постановою Кабінету Міністрів України затверджено нове Положення про Державну службу фінансового моніторингу України за № 537.

Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

До основних завдань Держфінмоніторингу, зокрема, належать: реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; збирання, оброблення та проведення аналізу (операційного і стратегічного) інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні)

доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення; забезпечення функціонування та розвитку єдиної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; проведення національної оцінки ризиків; налагодження співпраці, взаємодії та інформаційного обміну з державними органами, Національним банком, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Держфінмоніторинг відповідно до покладених на нього завдань користується широким колом повноважень. Наприклад, варто виділити наступні:

— забезпечує взяття на облік та зняття в установленому порядку з обліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу

— вимагає від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, і в разі виявлення порушень вимог законодавства вживає заходів, передбачених законами, а також повідомляє відповідним суб'єктам державного фінансового моніторингу, які відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» виконують функції з державного регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу;

— здійснює типологічні дослідження у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

— забезпечує координацію діяльності державних органів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

— забезпечує в установленому порядку організацію та координацію роботи з перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів органів державної влади з питань фінансового моніторингу та відповідальних працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також працівників, залучених до проведення фінансового моніторингу, щодо боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення на базі відповідного навчального закладу, що належить до сфери управління Держфінмоніторингу;

— надає відповідно до законодавства суб'єктам державного фінансового моніторингу інформацію для підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

— забезпечує ведення обліку: інформації про фінансові операції, що стали об'єктом фінансового моніторингу; інформації про результати досудового розслідування та ухвалені судові рішення у кримінальних провадженнях, у яких використовувалися (використовуються) надані узагальнені матеріали, та про кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення або підозрюються в їх вчиненні, а також осіб, засуджених за вчинення злочинів; інформації про конфісковані активи та активи, на які накладено арешт у кримінальних провадженнях, у яких використовувалися (використовуються) надані узагальнені матеріали, та про кількість осіб, стосовно яких судом ухвалено рішення про конфіскацію активів та на активи яких накладено арешт; надісланих і виконаних міжнародних запитів про співробітництво у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також здійснює інші повноваження, визначені Законом.

При цьому державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги, здійснюються Міністерством юстиції України.

У п. 3 Положення про Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. №1707/5, до одного з важливих завдань віднесено: протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (щодо нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин)).

З метою реалізації вищевказаного завдання на головні територіальні управління юстиції покладено виконання наступних повноважень та обов'язків: здійснення нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу - нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин), шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі виїзних; забезпечує надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу; здійснення регулювання з

урахуванням політики, процедур та систем контролю оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та зменшення ризиків під час їх діяльності у цій сфері; вимагання від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а в разі виявлення порушень вимог законодавства вживає заходів для їх усунення; проводить перевірку організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу; застосовує санкції до суб'єктів первинного фінансового моніторингу; інформування Мін'юсту з метою виконання покладених на нього завдань про виявлені порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення суб'єктами первинного фінансового моніторингу та заходи, вжиті для їх усунення; подає (за наявності) Мін'юсту інформацію про припинення діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу; забезпечує зберігання інформації, що надійшла від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів; одержує від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформацію, необхідну для виконання ним функцій з регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Міністерство юстиції України як суб'єкт державного фінансового моніторингу 29 вересня 2010 р. за № 2339/5 затвердило «Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання яких здійснює Міністерство юстиції України», яке втратило силу згідно наказу Мін'юсту від 18.06.2015 № 999/5. Вказаним наказом затверджено нове Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України.

Положенням врегульовано діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу та їх відокремлених підрозділів, а саме: нотаріусів; адвокатів, адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями; суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин).

Спільним наказом Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 28 березня 2013 р. за № 434/567/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16 квітня 2013 р. за № 616/23148, було затверджено Порядок обміну інформацією між Державною службою фінансового моніторингу і Міністерством юстиції України для підвищення ефективності здійснення нагляду

за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, який був скасований Спільним наказом Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України № 521/796/5 від 27 травня 2015 року № 521/796/5.

Вказаним наказом затверджено новий Порядок обміну інформацією між Державною службою фінансового моніторингу України і Міністерством юстиції України для підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Нормативним актом визначено механізм обміну інформацією між Держфінмоніторингом та суб'єктом державного фінансового моніторингу – Мін'юстом з метою підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення нотаріусами, адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями і суб'єктами господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин), – суб'єктами первинного фінансового моніторингу, нагляд за якими здійснює Мін'юст.

Мін'юст України надає Мін'юст надає Держфінмоніторингу інформацію щодо підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням Суб'єктами вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а саме:

— інформацію про виявлені порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення Суб'єктами та заходи, вжиті для їх усунення;

— узагальнену інформацію про дотримання Суб'єктами, державне регулювання і нагляд за якими здійснює Мін'юст, вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, у тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення;

— інформацію (за наявності) про припинення діяльності Суб'єктів, державне регулювання і нагляд за якими здійснює Мін'юст;

— інформацію про Суб'єктів, включених до кварталних планів перевірок Мін'юсту та його територіальних органів.

3. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу

Згідно з підпунктом «г» п. 7 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового

моніторингу є нотаріуси, адвокати, адвокати бюро та об'єднання, аудитори, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин).

Слід зауважити, що вищевказаним Законом скасована норма про те, що нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу не повідомляють Спеціально уповноважений орган про свої підозри щодо фінансових операцій у разі, якщо відповідна інформація стала їм відома за обставин, що є предметом таємниці вчинюваних нотаріальних дій, крім випадків посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна, за умови, що сума такої операції дорівнює чи перевищує 400000 грн або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 400000 грн (ч. 6 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму») з 6 лютого 2015 р. нотаріус здійснює первинний фінансовий моніторинг у разі суми договору, яка дорівнює або перевищує 150000 грн.

Виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу забезпечується адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями, нотаріусами, особами, які надають юридичні послуги, аудиторами, аудиторськими фірмами, фізичними особами — підприємцями, які надають послуги з бухгалтерського обліку, якщо вони беруть участь у підготовці і здійсненні правочину щодо: купівлі-продажу нерухомості; управління активами клієнта; управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах; залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними; утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності чи управління ними, а також купівлі-продажу юридичних осіб.

1). Нотаріус як спеціальний суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний стати на облік у Спеціально уповноваженому органі як суб'єкт первинного фінансового моніторингу та у разі припинення своєї діяльності повідомити про це Спеціально уповноважений орган у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 747 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» затверджено Порядок взяття на облік суб'єктів первинного фінансового моніторингу, реєстрації ними фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, і подання Державному комітетові фінансового моніторингу інформації про зазначені та інші фінансові операції, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 552 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» затверджено нові основні Порядки, що стосуються правового регулювання здійснення фінансового моніторингу та скасовано дію вищевказаної постанови 2010 року № 747.

Так затверджено: Порядок подання інформації для взяття на облік (зняття з обліку) суб'єктів первинного фінансового моніторингу, виявлення та реєстрації, а також подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу Державній службі фінансового моніторингу інформації про фінансові операції, що

підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Документом визначено механізм подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу до Держфінмоніторингу відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» інформації, необхідної для взяття їх на облік як суб'єктів та зняття з обліку, а також виявлення, реєстрації, подання суб'єктами Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

Ділові відносини — це відносини між клієнтом та суб'єктом первинного фінансового моніторингу, що виникли на підставі договору про надання фінансових або інших послуг.

Отже, нотаріус зобов'язаний стати на облік у Держфінмоніторингу в разі, якщо він бере участь у підготовці і здійсненні правочинів, визначених ч. 1 ст. 15 Закону, та уклав відповідний договір не пізніше дня встановлення ділових відносин з клієнтом (проведення фінансової операції) у випадках, визначених ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Інформація, необхідна для взяття суб'єкта на облік, подається в паперовому вигляді та обов'язково повинна містити відомості про реєстрацію суб'єкта, його місцезнаходження, відповідального працівника, особу, яка тимчасово виконуватиме обов'язки відповідального працівника у разі його відсутності (у разі призначення такої особи), а також відокремлені підрозділи суб'єкта у разі їх наявності.

Відповідно до вказаного Порядку інформація, необхідна для взяття суб'єкта на облік, подавалася на паперових носіях за формою, встановленою наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 26 серпня 2010 р. № 148, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 6 жовтня 2010 р. за № 891/18186 «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та Інструкції щодо їх заповнення» до 18 липня 2013 р. Нові форми обліку інформацій затверджено наказом Міністерства фінансів України від 29.01.2016 № 24 «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення», зареєстрованої у Міністерстві юстиції України 16 лютого 2016 року за № 241/28371.

Зокрема вказаним наказом встановлено, передбачено випадки застосування форми обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, що використовуються суб'єктами первинного фінансового моніторингу та їх відокремленими підрозділами, які не є банками/філіями іноземних банків. Зокрема, форму № 1-ФМ «Форма обліку суб'єкта первинного

фінансового моніторингу» та форма № 4-ФМ «Повідомлення про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу» - при поданні інформації до Держфінмоніторингу на паперових носіях та в інших випадках, установлених законодавством;

В тому числі для спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи, а саме: суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, у випадку встановлення ділових відносин з клієнтом, який має намір вчинити правочин щодо купівлі-продажу нерухомості, на суму, яка дорівнює чи перевищує 400000 грн, або дорівнює чи перевищує суму, еквівалентну зазначеній, в іноземній валюті; суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них за готівку (зокрема дорогоцінними металами, дорогоцінним камінням, антикварними речами, предметами мистецтва тощо) або під час організації торгівлі такими предметами, у тому числі аукціонної, якщо сума, на яку проводиться операція, дорівнює чи перевищує 150000 грн або дорівнює чи перевищує суму, еквівалентну зазначеній, в іноземній валюті; адвокатів; аудиторів; нотаріусів, фізичних осіб — підприємців, що надають юридичні послуги, фізичних осіб — підприємців, які надають послуги з бухгалтерського обліку, у випадку встановлення ділових відносин з клієнтом, який має намір вчинити один із правочинів, визначених ч. 1 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»; фізичних осіб — підприємців, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, у випадку проведення фінансової операції на суму, яка дорівнює чи перевищує 150000 грн або дорівнює чи перевищує суму, еквівалентну зазначеній, в іноземній валюті (далі — одноособовці);

— форму № 2-ФМ «Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу»:

при реєстрації фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, якщо реєстр ведеться в паперовій формі;

при роздрукуванні реєстру фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, якщо реєстр ведеться в електронній формі;

при поданні інформації до Держфінмоніторингу на паперових носіях.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 552 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» також затверджено: Порядок ведення Державною службою фінансового моніторингу обліку інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу; Порядок ведення Державною службою фінансового моніторингу обліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Наказом Міністерства юстиції України № 999/5 від 18 червня 2015 року затверджено нове Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України.

Положення визначає порядок організації і проведення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та застосовується Суб'єктами та їх відокремленими підрозділами, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснює Мін'юст, а саме: нотаріусами; адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями; суб'єктами господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин).

Нормативним актом врегульовано: встановлення правил фінансового моніторингу та програм здійснення фінансового моніторингу; здійснення ідентифікації, верифікації клієнта (представника клієнта), вивчення клієнта та уточнення інформації про клієнта у випадках, встановлених законом; управління ризиками; виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу та які можуть бути пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення; зупинення фінансових операцій; призначення працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу; підготовки персоналу Суб'єкта (відокремлених підрозділів) для виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

2) Нотаріус зобов'язаний здійснювати ідентифікацію, верифікацію клієнта (представника клієнта), вивчення клієнта та уточнення інформації про клієнта у випадках, установлених законом.

Ідентифікація та верифікація клієнта (представника клієнта) здійснюються до/або під час встановлення ділових відносин, вчинення правочинів (крім випадків, передбачених законодавством), але до проведення фінансової операції. При цьому, документи мають бути чинними (дійсними) на момент їх подання та включати всі необхідні ідентифікаційні дані. Копії документів, крім нотаріально засвідчених, на підставі яких Суб'єкт встановив ідентифікаційні дані клієнта (представника клієнта), засвідчуються Суб'єктом, який має оглянути оригінал документа, проставити відмітку про те, що з оригіналом згідно, та скріпити її підписом та печаткою (за наявності).

Проведення ідентифікації, верифікації та вивчення клієнта (представника клієнта) включає: проведення первісної ідентифікації та верифікації під час встановлення ділових відносин з клієнтом; проведення заходів, спрямованих на перевірку та уточнення інформації стосовно ідентифікації особи у разі, якщо є сумніви щодо достовірності чи повноти наданої інформації; проведення заходів, спрямованих на уточнення інформації щодо ідентифікації у разі зміни інформації або закінчення строку дії документів, на підставі яких вона проходила; проведення заходів, спрямованих на вивчення змісту діяльності і фінансового стану клієнта, відповідності фінансових операцій клієнта специфіці його

діяльності; здійснення моніторингу операцій клієнтів, діяльність яких свідчить про високий ризик проведення ними фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. У разі виникнення сумнівів у достовірності чи повноті наданої інформації про клієнта нотаріус зобов'язаний провести поглиблену перевірку клієнта.

З метою встановлення кінцевого бенефіціарного власника (контролера) нотаріус витребує у клієнта - юридичної особи інформацію та/або документи, що підтверджують наявність структури власності такого клієнта. У разі неможливості отримати інформацію про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) нотаріус відмовляє у встановленні ділових відносин або проведенні фінансової операції та зобов'язаний протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дня відмови, повідомити Держфінмоніторинг про осіб, які мають або мали намір встановити ділові відносини та/або провести фінансові операції.

Нотаріус має право відмовитися від проведення фінансових операцій (обслуговування) у разі, коли клієнт на запит нотаріуса щодо уточнення інформації про клієнта не подав відповідну інформацію (офіційні документи та/або належним чином засвідчені їх копії). У такому разі нотаріус робить відповідну відмітку в анкеті, яка заповнюється під час ідентифікації та верифікації клієнта (представника клієнта).

Відомості, які встановлюються нотаріусом під час ідентифікації та верифікації резидентів:

1) для фізичної особи: прізвище, ім'я та по батькові; дата народження; серія, номер паспорта громадянина України (або іншого документа, що посвідчує особу та відповідно до законодавства України може бути використаним на території України для укладення правочинів), дата видачі та орган, що його видав; реєстраційний номер облікової картки платника податків України (або ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів) або номер, серія паспорта громадянина України, в якому проставлено відмітку про відмову від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків України, чи серія, номер паспорта із записом про відмову від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків України в електронному безконтактному носії;

2) для фізичної особи - підприємця, крім відомостей, передбачених підпунктом 1 цього пункту, з'ясовуються також: дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців про проведення державної реєстрації; реквізити банку, в якому відкрито рахунок, і номер поточного рахунку (за наявності);

3) для юридичної особи: повне найменування; місцезнаходження; дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців про проведення державної реєстрації; відомості про виконавчий орган; ідентифікаційні дані осіб, які мають право розпоряджатися рахунками та/або майном; дані, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників (контролерів); ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним

реєстром підприємств та організацій України; реквізити банку, в якому відкрито рахунок, і номер поточного рахунку.

Під час ідентифікації та верифікації нерезидентів нотаріус повинен становити наступні відомості:

1) для фізичної особи: прізвище, ім'я та (за наявності) по батькові; дата народження; громадянство; серія, номер паспорта (або іншого документа, що посвідчує особу та відповідно до законодавства України може бути використаний на території України для укладення правочинів), дата видачі та орган, що його видав;

2) для юридичної особи: повне найменування; місцезнаходження; реквізити банку, в якому відкрито рахунок, номер банківського рахунку; відомості про органи управління; ідентифікаційні дані осіб, які мають право розпоряджатися рахунками та/або майном, дані, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників (контролерів); копія легалізованого витягу з торгового, банківського чи судового реєстру або нотаріально засвідчена копія реєстраційного посвідчення уповноваженого органу іноземної держави про реєстрацію відповідної юридичної особи.

Суб'єкт щодо трастів додатково повинен з'ясувати ідентифікаційні дані довірительів та довірених осіб.

При цьому зауважуємо, нотаріус не зобов'язаний повторно здійснювати ідентифікацію клієнта у разі проведення фінансової операції особами, які раніше були ідентифіковані та верифіковані згідно з вимогами законодавства.

Також нотаріусом здійснюється ідентифікація та верифікація клієнта не здійснюються у разі вчинення правочинів між банками, зареєстрованими в Україні.

Нотаріус під час проведення ідентифікації та верифікації встановлює: для органів державної влади України - повне найменування, місцезнаходження, реквізити розпорядчого акта, на підставі якого створено юридичну особу (найменування, дата прийняття/підписання, номер розпорядчого акта); для підприємств, державної або комунальної власності - повне найменування, місцезнаходження, реквізити розпорядчого акта, яким створено підприємство; для міжнародних установ та організацій, у яких бере участь Україна відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, - повне найменування, місцезнаходження, відомості про міжнародний договір, згідно з яким створені такі установи та організації (дата укладення, номер, дата ратифікації Україною договору).

Якщо клієнт (особа) діє як представник іншої особи чи від імені або в інтересах іншої особи, нотаріус зобов'язаний ідентифікувати та верифікувати також особу, від імені або за дорученням якої проводиться фінансова операція, а також встановити вигодоодержувача. У разі якщо особа діє як представник клієнта, нотаріус повинен перевірити на підставі офіційних документів наявність у цієї особи відповідних повноважень, а також здійснити ідентифікацію та верифікацію такої особи.

Нотаріуси, які провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи, тому здійснюють ідентифікацію, верифікацію та вивчення клієнта безпосередньо.

Ідентифікація, верифікація та вивчення клієнтів (представників клієнтів) здійснюються на підставі поданих офіційних документів або їх копій, що засвідчені нотаріально або підприємством (установою, організацією), яке (яка) їх видало(а). У разі якщо документи, на підставі яких проводилась ідентифікація, зазнали змін або закінчився строк їх дії, при проведенні клієнтом чергової фінансової операції проводиться повторна ідентифікація. Для проведення перевірки інформації щодо ідентифікації клієнта або інших учасників фінансової операції нотаріус може запросити додаткову інформацію у клієнта або використати інформацію, яка є публічною (відкритою).

На етапі встановлення ділових відносин нотаріус на підставі інформації стосовно ідентифікації клієнта та вивчення його діяльності здійснює його класифікацію з урахуванням критеріїв ризику, визначених нотаріусом, та встановлює клієнту рівень ризику.

Встановлений щодо клієнта рівень ризику переглядається та уточнюється нотаріусом (відокремленим підрозділом) протягом усього часу обслуговування клієнта, зокрема у таких випадках: у разі уточнення даних ідентифікації та вивчення клієнта; за фактом проведення клієнтом фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення; за результатами проведення аналізу операцій клієнта у разі виникнення підозр щодо невідповідності операцій клієнта наявній інформації про його фінансовий стан та зміст діяльності.

У разі якщо клієнт віднесений нотаріусом до клієнтів з високим рівнем ризику, тому нотаріус вживає застережних заходів щодо таких клієнтів, що можуть включати: встановлення контролю за належним здійсненням ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів до та під час встановлення з ними ділових відносин та проведення фінансових операцій; перевірку інформації про клієнта та інших учасників фінансової операції, зокрема шляхом перевірки наданої клієнтом інформації щодо ідентифікації та отримання додаткової інформації від клієнта або з інших публічних джерел; збирання з публічних джерел інформації про зміст діяльності клієнта, його фінансовий стан; відмову від встановлення або продовження ділових відносин з клієнтом; інформування Держфінмоніторингу про фінансові операції клієнтів, яким нотаріус встановив високий рівень ризику; зупинення проведення фінансових операцій клієнта з ознаками високого ризику та інформування Держфінмоніторингу про такі фінансові операції.

Якщо під час здійснення ідентифікації та верифікації або вивчення фінансової діяльності клієнта (особи, яка діє від його імені) нотаріусом встановлено, що клієнт має відношення до публічних діячів, або пов'язаних з ними осіб, або до благодійної, або неприбуткової організації, він повинен: вживати заходів для з'ясування джерел походження коштів клієнта на підставі отриманих від нього документів та/або інформації з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою), що підтверджують джерела походження їх активів, прав на такі активи тощо; проводити моніторинг операцій такого клієнта у порядку, визначеному для клієнтів високого ризику; проводити не рідше одного разу на рік уточнення інформації про клієнта.

Національні публічні діячі - фізичні особи, які виконують або виконували протягом останніх трьох років визначені публічні функції в Україні, а саме:

Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України;

перші заступники та заступники міністрів, керівники інших центральних органів виконавчої влади, їх перші заступники і заступники;

народні депутати України;

Голова та члени Правління Національного банку України, члени Ради Національного банку України;

голови та судді Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів;

члени Вищої ради правосуддя, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члени Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів;

Генеральний прокурор та його заступники;

Голова Служби безпеки України та його заступники;

Директор Національного антикорупційного бюро України та його заступники;

Голова Антимонопольного комітету України та його заступники;

Голова та члени Рахункової палати;

члени Національної ради з питань телебачення і радіомовлення України;

надзвичайні і повноважні послы;

Начальник Генерального штабу - Головнокомандувач Збройних Сил України, начальники Сухопутних військ України, Повітряних Сил України, Військово-Морських Сил України;

державні службовці, посади яких належать до категорії "А";

керівники обласних територіальних органів центральних органів виконавчої влади, керівники органів прокуратури, керівники обласних територіальних органів Служби безпеки України, голови та судді апеляційних судів;

керівники адміністративних, управлінських чи наглядових органів державних та казенних підприємств, господарських товариств, державна частка у статутному капіталі яких перевищує 50 відсотків;

керівники керівних органів політичних партій та члени їх центральних статутних органів.

При проведенні ідентифікації, верифікації та вивченні клієнта нотаріус складає анкету. Анкета є внутрішнім документом нотаріуса, який заповнюється і підписується - безпосередньо нотаріусом. Анкета формується за результатами здійснення ідентифікації, верифікації та вивчення клієнта до, під час та в процесі обслуговування клієнта. Анкета має містити всю необхідну інформацію для подання до Держфінмоніторингу в установлених законодавством випадках повідомлення про фінансову операцію.

При вивченні клієнта нотаріус: досліджує зміст діяльності клієнта; оцінює фінансовий стан клієнта; аналізує відповідність фінансових операцій клієнта специфіці його діяльності; визначає належність клієнта або особи, яка діє від його імені, до національних, іноземних публічних діячів та діячів, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях, їх близьких осіб або пов'язаних з

ними осіб на підставі отриманих від них документів та інформації з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою); з'ясовує усі дані щодо адреси місця проживання або місця його перебування (тимчасового перебування) в Україні; з'ясовує інформацію про наявність клієнта в переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції.

Документи щодо ідентифікації та верифікації осіб, які є учасниками фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу, а також усі документи, які стосуються ділових відносин з клієнтом, зберігаються нотаріусом не менше п'яти років після завершення ділових відносин з клієнтом, а вся документація про проведення такої фінансової операції - не менше п'яти років після її завершення.

3) забезпечувати виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, до початку, у процесі, в день виникнення підозри, після їх проведення або під час спроби їх проведення чи після відмови клієнта від їх проведення, зокрема з використанням засобів автоматизації. Лише у разі виявлення фінансових операцій, учасниками або вигодоодержувачами яких є особи, включені до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або до яких застосовані міжнародні санкції, нотаріус у той же день вносить інформацію про таку операцію до реєстру. У випадку виявлення інших фінансових операцій нотаріус не пізніше наступного робочого дня після їх виявлення вносить інформацію про них до реєстру;

4) забезпечувати у своїй діяльності управління ризиками та розробити власні критерії ризиків. Зокрема, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів, послуг, які клієнт отримує від нотаріуса, з урахуванням критеріїв ризику, визначених Мінфіном та Мін'юстом та особливостей нотаріальної діяльності.

За результатом аналізу ідентифікаційних даних клієнта, інших наявних відомостей та інформації про клієнта та його діяльність нотаріуси встановлюють категорії клієнтів, які мають низький, середній або високий ризик проведення ними операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

За результатами аналізу ділових відносин та результатів вивчення клієнта характеристика клієнта може бути переглянута та рівень ризику змінений.

Нотаріус самостійно визначає та відображає у внутрішніх документах: метод та порядок оцінки ризику; результати оцінки (переоцінки) ризику; застережні заходи щодо клієнтів залежно від встановленого їм рівня ризику; особливості моніторингу та аналізу фінансових операцій клієнтів залежно від встановленого їм рівня ризику; періодичність перегляду встановленого щодо клієнта рівня ризику.

Результати оцінки (переоцінки) ризику клієнта та заходи з управління ними фіксуються письмово в паперовому вигляді та зберігаються разом з документами, що підтверджують факт проведення ідентифікації (верифікації) клієнта, у порядку, визначеному вищевказаними Правилами.

Нотаріус здійснює переоцінку ризиків клієнтів, з якими встановлені ділові відносини, а також в інших випадках, встановлених законодавством, не рідше ніж один раз на рік з метою її підтримання в актуальному стані, а також у таких випадках: за результатами уточнення даних первісної ідентифікації та вивчення клієнта; за фактом проведення клієнтом фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення; за результатами проведення аналізу операцій клієнта у разі виникнення підозр щодо невідповідності операцій клієнта наявній інформації про його фінансовий стан та зміст діяльності; за результатами перегляду власних критеріїв ризику (запровадження нових критеріїв); у разі зміни законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в частині, що стосується оцінки ризику.

Якщо за результатами оцінки ризику стосовно клієнта встановлено високий рівень ризику, нотаріус оновлює ідентифікаційні дані клієнта, інші наявні відомості та інформацію про клієнта та його діяльність не рідше одного разу на рік. Якщо за результатами оцінки ризику стосовно клієнта встановлено середній рівень ризику, строк оновлення ідентифікаційних даних клієнта, інших наявних відомостей та інформації про клієнта та його діяльність не повинен перевищувати двох років. Якщо за результатами оцінки ризику стосовно клієнта встановлено низький рівень ризику, строк оновлення ідентифікаційних даних клієнта, інших наявних відомостей та інформації про клієнта та його діяльність не повинен перевищувати трьох років

5) забезпечувати реєстрацію фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, не пізніше наступного робочого дня з дати їх виявлення, зокрема з використанням засобів автоматизації.

Виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу та які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, здійснюється до початку, в процесі, але не пізніше наступного робочого дня після їх проведення, або в день виникнення підозри, або під час спроби їх проведення чи після відмови клієнта від їх проведення.

Заходи, спрямовані на з'ясування факту віднесення операції до такої, що підлягає фінансовому моніторингу або яка може бути пов'язана, стосується або призначена для фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, визначаються Правилами та включають:

1) аналіз правочину (належність осіб, що беруть участь в операції, до юридичних або фізичних осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції; належність до осіб, що мають високий ризик; форма та спосіб розрахунку, предмет договору тощо);

2) з'ясування суті та мети здійснення операції, в тому числі шляхом отримання додаткових документів, відомостей та пояснень, що стосуються операції;

3) проведення аналізу відповідності фінансових операцій, що проводяться клієнтом, наявній інформації про зміст його діяльності та фінансовий стан з метою виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

4) здійснення управління ризиками, пов'язаними із запровадженням чи використанням нових та існуючих інформаційних продуктів, ділової практики або технологій, у тому числі таких, що забезпечують проведення фінансових операцій без безпосереднього контакту з клієнтом.

Для оцінки того, що фінансова операція (або спроба її проведення) здійснюється з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або пов'язана з фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, нотаріусом вивчаються операції клієнта, фінансові операції інших осіб - учасників операції, що оцінюється.

При виявленні фінансової операції, що має високий ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, нотаріус:

1) забезпечує управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму відповідно до Правил;

2) приймає рішення про направлення повідомлення Держфінмоніторингу про таку фінансову операцію.

При виявленні фінансової операції, що має середній ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, нотаріус забезпечує управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму відповідно до Правил.

Реєстрація нотаріусом операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, проводиться шляхом внесення відповідної інформації до реєстру.

Нотаріусами до Реєстру вноситься інформація про проведення або спробу проведення фінансових операцій, відповідно до ст. 15 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» шляхом заповнення форми № 2-ФМ «Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу»;

б) повідомляти Спеціально уповноваженому органу про: фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, фінансові операції, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, а також інформацію про свої підозри щодо діяльності осіб або їх активи, якщо є підстави вважати, що вони пов'язані із злочином, визначеним Кримінальним кодексом України, — в день виникнення підозри або достатніх підстав для підозри, або спроби проведення фінансових операцій, але не пізніше наступного робочого дня з дня реєстрації таких фінансових операцій; фінансові операції, стосовно яких є підстави підозрювати, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення, — в день їх виявлення, але не пізніше наступного робочого дня з дня

реєстрації таких фінансових операцій, а також інформувати про такі фінансові операції та їх учасників визначені законом правоохоронні органи.

Внутрішній фінансовий моніторинг — сукупність заходів з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення; ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; подання інформації Спеціально уповноваженому органу про операції, щодо яких виникає ризик, підозра, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, встановлених законом;

7) сприяти в межах законодавства працівникам Спеціально уповноваженого органу в проведенні аналізу фінансових операцій;

8) подавати на запит Спеціально уповноваженого органу відповідну інформацію, що може бути пов'язана з фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, а також інформацію, яка може бути пов'язана із зупиненням фінансової операції (фінансових операцій) відповідно до о Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»

9) своєчасно та в повному обсязі подавати (оформлювати, засвідчувати) у порядку, встановленому відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу, який відповідно до цього Закону виконує функції державного регулювання і нагляду за суб'єктом первинного фінансового моніторингу, на запит цього суб'єкта державного фінансового моніторингу достовірну інформацію, документи, копії документів або витяги з документів, необхідних для виконання відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу функцій з державного регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, у тому числі для перевірки фактів порушень вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, здійснення контролю за виконанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу рішень суб'єктів державного фінансового моніторингу про застосування санкцій, письмових вимог;

10) вживати заходів щодо запобігання розголошенню (зокрема особам, стосовно фінансових операцій яких проводиться перевірка) інформації, що подається Спеціально уповноваженому органу, та іншої інформації з питань фінансового моніторингу (у тому числі про факт подання такої інформації або отримання запиту від Спеціально уповноваженого органу);

11) зберігати офіційні документи, інші документи (у тому числі створені суб'єктом первинного фінансового моніторингу електронні документи), їх копії щодо ідентифікації осіб (клієнтів, представників клієнтів), а також осіб, яким суб'єктом первинного фінансового моніторингу було відмовлено у проведенні фінансових операцій, вивчення клієнта, уточнення інформації про клієнта, а також усі документи, що стосуються ділових відносин (проведення фінансової операції) з клієнтом (включаючи результати будь-якого аналізу під час

проведення заходів щодо верифікації клієнта чи поглибленої перевірки клієнта), не менше п'яти років після завершення фінансової операції, завершення ділових відносин з клієнтом, а всі необхідні дані про фінансові операції (достатні для того, щоб простежити хід операції) — не менше п'яти років після завершення операції, закриття рахунка, припинення ділових відносин.

На нашу думку, з 6 лютого 2015 р. необхідно повідомляти про підозри щодо проведення фінансових операцій, якщо сума договору дорівнює або перевищує 150000 гривень. Рішення про подання або неподання Держфінмоніторингу інформації про фінансову операцію, що підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, приймає нотаріус відповідно до ст. 16 Закону.

У разі прийняття рішення про подання Держфінмоніторингу інформації про фінансову операцію така інформація подається не пізніше наступного дня після її реєстрації. Відповідно до рекомендацій Державної служби фінансового моніторингу для суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо ризиків, пов'язаних із фінансуванням сепаратистських та терористичних заходів на території України нотаріус, під час встановлення ділових відносин, ви значає за відповідними критеріями, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів та послуг, рівень ризику клієнта.

При цьому особливу увагу, зокрема, слід приділяти таким клієнтам:

— неприбутковим або благодійним організаціям (крім благодійних організацій, що діють під егідою міжнародних організацій);

— публічним діячам або пов'язаним з ними особам, у тому числі і таким, що мають широкі владні повноваження в Україні;

— резидентам країни, що підтримують терористичну діяльність;

— керівникам чи засновникам громадської чи релігійної організації, благодійного фонду, іноземної некомерційної неурядової організації, її філіалу чи представництва, які діють на території України;

— діяльність яких пов'язана з інтенсивним оборотом готівкових коштів;

— які проводять операції з грошовими коштами або іншим майном виключно через представника, що діє за довіреністю;

— які здійснюють розрахунки за операціями з використанням інтернет-технологій, електронних платіжних систем, систем грошових переказів чи інших альтернативних систем віддаленого доступу, які унеможливають проведення в повній мірі ідентифікації відправника/одержувача коштів);

— які не надають суб'єкту додаткових відомостей, передбачених відповідними внутрішніми документами суб'єкта;

— щодо яких існують сумніви у достовірності поданих ними документів або раніше наданих ідентифікаційних даних.

Стосовно таких осіб нотаріус, відповідно до ст. 9 Закону:

— здійснює поглиблену ідентифікацію клієнта та перевіряє особу клієнта, включаючи його власників;

— збирає інформацію з метою формування уявлення про діяльність клієнта, природу та рівень операцій, що проводяться ним;

— встановлює суть, характер та мету ділових відносин та у разі виникнення підозр здійснює посилений моніторинг операцій, що проводяться клієнтом.

Зауважуємо, що рекомендаціями Держфінмоніторингу України передбачено, що після проведення операцій з подібними ознаками суб'єкт забезпечує їх аналіз та приймає рішення щодо направлення інформації про них відповідно до ст. 6 Закону не лише до Держфінмоніторингу України, а й до Служби безпеки України. Під час аналізу фінансових операцій на наявність підозр, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму, суб'єктам необхідно мати чітке розуміння того, що фінансування тероризму може здійснюватись, зокрема, як терористичними організаціями, які вдають із себе законних юридичних осіб, так і шляхом використання законних юридичних осіб як каналів для фінансування тероризму. З метою зменшення ризиків суб'єктів бути використаними злочинцями з метою фінансування тероризму Держфінмоніторинг України рекомендує суб'єктам використовувати право відмовитися від проведення фінансової операції у разі, якщо фінансова операція містить ознаки такої, що згідно із Законом підлягає фінансовому моніторингу, у тому числі щодо яких виникли підозри, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму та повідомляти про це Держфінмоніторинг України протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дня відмови (ст. 10 Закону). Також, з метою зменшення ризиків фінансування сепаратистських та терористичних заходів на території України, Держфінмоніторинг України рекомендує суб'єктам зупиняти, відповідно до ст. 17 Закону, фінансові операції, які проводяться особами, що зазначені у списку українських фізичних осіб та фізичних осіб країн, що підтримують міжнародну терористичну діяльність, у частині застосування до них економічних санкцій, та повідомляти про це Держфінмоніторинг України.

Наказом Міністерства юстиції України від 16 жовтня 2015 року № 2011/5 заверджено Положення про процедуру застосування запобіжних заходів щодо держав, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Відповідно до якого нотаріуси, щодо клієнтів з ризикованих держав повинні вживати таких заходів: забезпечувати збір необхідної інформації про зміст їх діяльності, фінансовий стан, репутацію; забезпечувати перевірку достовірності та повноти інформації, отриманої від клієнта; приділяти підвищену увагу фінансовим операціям клієнта, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Нотаріуси можуть встановлювати додаткові запобіжні заходи щодо ризикованих держав та клієнтів з цих держав залежно від специфіки своєї діяльності.

Нотаріус має право відмовитися від проведення фінансової операції у разі, якщо фінансова операція містить ознаки такої, що згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» підлягає фінансовому моніторингу.

Про відмову у проведенні фінансової операції нотаріус зобов'язаний повідомити Державну службу фінансового моніторингу України протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дня відмови.

Нотаріус має право зупинити проведення фінансової операції клієнтом з ризикованої країни у разі, якщо така операція містить ознаки, передбачені ст.15, 16 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»

4. Державний нагляд за проведенням фінансового моніторингу державними та приватними нотаріусами України

З метою забезпечення реалізації вимог ст. 14 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» щодо здійснення нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за якими здійснює Міністерство юстиції України, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі виїзних, Міністерством юстиції України наказом від 29 вересня 2011 р. за № 2338/5 затверджено Порядок проведення перевірок Міністерством юстиції України та його територіальними органами суб'єктів первинного фінансового моніторингу, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 вересня 2010 р. за № 859/18154.

13 травня 2015 року Міністерством юстиції України за № 673/5 прийнято новий Порядок проведення перевірок Міністерством юстиції України та його територіальними органами суб'єктів первинного фінансового моніторингу

Дія вказаного Порядку, як і попереднього, поширюється на нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань; суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин), у випадках, передбачених статтями 6 і 8 Закону.

Мін'юст, а також, за його дорученням, Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі (далі - управління юстиції) мають право здійснювати планові та позапланові перевірки, а також безвиїзні та виїзні перевірки. Участь у планових та позапланових перевірках, у тому числі виїзних, має (мають) право брати працівник(и) Держфінмоніторингу України.

Підставою для проведення Мін'юстом (управлінням юстиції) планової перевірки суб'єкта та/або його відокремленого підрозділу, в тому числі нотаріуса, щодо дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, є включення його до плану проведення перевірок на відповідний квартал, який затверджується наказом Мін'юсту.

Планова перевірка суб'єкта та/або його відокремленого підрозділу, в тому числі нотаріуса, проводиться не частіше одного разу на три роки на підставі наказу Мін'юсту (управління юстиції).

Планова перевірка передбачає перевірку відповідності діяльності нотаріуса вимогам законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму протягом періоду, який підлягає перевірці. Планова перевірка проводиться за весь або певний період діяльності суб'єкта та/або відокремленого підрозділу, а питання, охоплені плановою перевіркою за певний період, не можуть стати об'єктом наступної перевірки.

Про проведення планової перевірки нотаріус повинен бути попередньо повідомлений Мін'юстом (управлінням юстиції) тільки рекомендованим листом з повідомленням про вручення не менше ніж за десять календарних днів (з моменту отримання нотаріусом повідомлення) до початку її проведення.

Повторна перевірка питань, які перевірялись, проводиться лише за рішенням суду або за постановою слідчого у кримінальному провадженні.

Перевірка здійснюється робочою групою (не менше як 2 особи), до складу якої можуть входити: працівники центрального апарату Мін'юсту та його територіальних органів, управлінь юстиції, а також працівники Держфінмоніторингу.

Для проведення виїзної перевірки видається посвідчення на право проведення перевірки за встановленою формою, яке підписується Міністром юстиції України або начальником відповідного управління юстиції. У разі відсутності Міністра юстиції України або начальника відповідного управління юстиції посвідчення підписується особами, які виконують їх обов'язки.

Перевірка призначається на строк, необхідний для забезпечення своєчасного та в повному обсязі її проведення, але не більше ніж на 7 робочих днів. У разі потреби за обґрунтованим письмовим зверненням керівника робочої групи строк проведення перевірки може бути продовжений Міністром юстиції України або начальником відповідного управління юстиції, але не більше ніж на 5 робочих днів.

Облік виданих посвідчень ведеться за місцем їх видачі та реєструється в Журналі обліку посвідчень на право проведення перевірок.

Позапланова перевірка проводиться на підставі наказу Мін'юсту за період, що підлягає перевірці, та за окремими питаннями. З метою реалізації наказу Мін'юсту про проведення позапланової перевірки управлінням юстиції видається відповідний наказ.

Позапланова перевірка проводиться без попереднього повідомлення суб'єкта та/або його відокремленого підрозділу за наявності хоча б однієї з таких підстав: письмового повідомлення органів державної влади та місцевого самоврядування про ознаки порушення суб'єктом та/або його відокремленим підрозділом вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; виявлення за результатами безвиїзної перевірки фактів порушення суб'єктом та/або його відокремленим підрозділом вимог законодавства у сфері запобігання та протидії

легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; за ініціативою Держфінмоніторингу у разі безпосереднього виявлення ним ознак порушення суб'єктом та/або його відокремленим підрозділом вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення під час його діяльності; виявлення нових документів (обставин), що не були відомі й не могли бути відомі під час проведення планової перевірки та які можуть вплинути на висновки за результатами планової перевірки.

За результатами планових та позапланових перевірок робоча група складає у двох примірниках Акт перевірки дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за встановленою формою. Інформація, що міститься в акті перевірки, не підлягає розголошенню співробітниками Мін'юсту (управління юстиції), яким вона стала відома. Акт та матеріали перевірки не підлягають передачі юридичним чи фізичним особам, а також іншим органам, за винятком випадків, передбачених законом.

Один із примірників акта перевірки під особистий підпис вручається нотаріусу, другий примірник зберігається в Мін'юсті (управлінні юстиції).

Акт перевірки не пізніше наступного робочого дня з дати його підписання реєструється в Журналі обліку результатів перевірок, що зберігається в Мін'юсті (управлінні юстиції). Зауважуємо, що матеріали позапланових перевірок, проведених за дорученням Мін'юсту України, надсилаються відповідними управліннями юстиції до Мін'юсту України протягом 10-ти календарних днів після їх проведення.

Нотаріус може оскаржити дії членів робочої групи Міністру юстиції України (начальнику відповідного управління юстиції).

Нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу є відповідальними за проведення фінансового моніторингу, а у разі порушення вимог цього Закону несуть відповідальність згідно із законом. Згідно зі ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» особи, винні у порушенні вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність згідно із законом, а також можуть бути позбавлені права провадити певні види діяльності у вигляді анулювання ліцензії або іншого спеціального дозволу згідно із законом, а юридичні особи, які здійснювали фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів або фінансували тероризм, можуть бути ліквідовані за рішенням суду.

Наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. №2340/5 було затверджено Порядок розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та застосування санкцій. Новий Порядок

розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та застосування санкцій затверджено наказом Мін'юсту 28 травня 2015 р. за № 810/5.

Датою порушення провадження у справі про невиконання (неналежне виконання) вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу є дата підписання Акта перевірки.

У випадку коли факти невиконання (неналежного виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення викладаються в різних актах перевірки, датою порушення провадження у справі про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є дата складання останнього акта перевірки, яким виявлені порушення.

Акт перевірки нотаріуса, документи, які підтверджують факти порушень вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, заперечення до Акта перевірки (за наявності) та інші матеріали перевірки подаються для розгляду та прийняття відповідного рішення комісією Мін'юсту/управління юстиції з питань застосування санкцій за порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу.

Справа про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, розглядається за участю нотаріуса та/або представника. Повноваження представника нотаріуса засвідчуються довіреністю, оригінал або засвідчена копія якої долучається до матеріалів справи.

Мін'юст/управління юстиції повідомляє нотаріуса про дату та час розгляду справи про порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу не пізніше ніж за 15 календарних днів до дати її розгляду. Повідомлення про розгляд справи про порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу надсилається нотаріусу рекомендованим листом з повідомленням про вручення або доставляється нарочним з відміткою про отримання на копії повідомлення. Підставою для перенесення розгляду справи на іншу дату є надходження до Мін'юсту письмового повідомлення про відсутність у нотаріуса можливості бути присутнім при розгляді справи з поважних причин (хвороба, відрадження тощо) та клопотання про перенесення розгляду справи на іншу дату. До повідомлення додається відповідний документ. Таке повідомлення повинно надійти до Мін'юсту/управління юстиції не пізніше ніж за 5 календарних днів до початку розгляду відповідної справи. За наявності обставин, Комісія Мін'юсту/управління юстиції переносить розгляд справи, про що повідомляє нотаріуса. При цьому перебіг строків провадження у справі про порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу призупиняється до дати

наступного розгляду справи за участю нотаріуса чи його керівника та/або представника.

Нез'явлення нотаріуса та/або представника нотаріуса, якщо про дату розгляду справи вони були повідомлені у встановленому порядку (що підтверджується відповідним документом про вручення повідомлення), не може бути підставою для відкладення розгляду справи.

Санкції до нотаріусів застосовуються Мін'юстом/управлінням юстиції протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення.

Рішення про застосування санкцій за вчинене порушення приймається Комісією Мін'юсту/управління юстиції.

За результатами розгляду матеріалів справи про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері фінансового моніторингу, Комісія Мін'юсту/управління юстиції у строк до двох місяців після порушення провадження у справі приймає рішення про застосування санкцій до нотаріуса або про закриття провадження у справі, яке оформлюється відповідною постановою.

Підставами закриття провадження у справі є: установлення Комісією Мін'юсту, управлінням юстиції під час розгляду справи факту відсутності порушень суб'єктом (нотаріусом) вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу; неприйняття Комісією Мін'юсту/управління юстиції рішення за результатами розгляду матеріалів справи про невиконання (неналежне виконання) вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу протягом строку, встановленого пунктом 18 вказаного Порядку.

Штрафні санкції за невиконання (неналежне виконання) нотаріусом вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу застосовуються у таких випадках та розмірах:

1) за порушення вимог щодо ідентифікації, верифікації, вивчення клієнтів (осіб) у випадках, передбачених законодавством, – у розмірі до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

2) за невиявлення, несвоєчасне виявлення та порушення порядку реєстрації фінансових операцій, що відповідно до законодавства підлягають фінансовому моніторингу, – у розмірі до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

3) за неподання, несвоєчасне подання, порушення порядку подання або подання спеціально уповноваженому органу недостовірної інформації у випадках, передбачених законодавством, – у розмірі до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

4) за порушення порядку зупинення фінансової (фінансових) операції (операцій) – у розмірі до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

5) за неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації/документів, подання копій документів, у яких неможливо прочитати всі написані в них відомості, на запит Мін'юсту/управління юстиції, необхідних для виконання ним функцій з державного регулювання і нагляду відповідно до вказаного Закону, або втрату документів (у тому числі інформації про рахунки або активи) – у розмірі до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

б) за порушення обов'язків, встановлених законодавством у сфері фінансового моніторингу та не зазначених в абзацах другому – шостому цього пункту, – у розмірі до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

При визначенні розміру штрафу враховуються обставини вчинення порушення та його наслідки. У разі виявлення двох і більше будь-яких повторних порушень, вчинених суб'єктом, до нього додатково може бути застосовано санкцію у вигляді анулювання спеціального дозволу на право провадження певного виду діяльності.

Повторне (протягом року) порушення суб'єктами фінансового моніторингу — юридичними особами або громадянами, які є суб'єктами підприємницької діяльності, вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, тягне за собою накладення штрафу в розмірі до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для громадян, які є суб'єктами підприємницької діяльності, — у розмірі до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

У разі вчинення нотаріусом двох або більше порушень (у тому числі повторних порушень) вимог законодавства, що регулює діяльність у зазначеній сфері, штрафні санкції накладаються в межах більшого розміру штрафу, встановленого за вид порушення з числа вчинених.

Постанова про застосування штрафних санкцій набирає законної сили з дати її прийняття.

Постанова про застосування штрафних санкцій або про закриття провадження у справі вручається нотаріусу (його уповноваженому представнику) або надсилається за місцезнаходженням нотаріуса рекомендованим листом з повідомленням про вручення не пізніше десяти робочих днів з дня її винесення.

Постанова про застосування штрафних санкцій підлягає виконанню нотаріусом протягом п'ятнадцяти робочих днів з дня її отримання, про що письмово повідомляється відповідно Мін'юсту/управління юстиції.

Після перерахування суми штрафу нотаріус надсилає відповідно Мін'юсту/управлінню юстиції копію квитанції або іншого платіжного документа про сплату штрафу. Зазначена копія документа підшивається до справи.

У разі невиконання нотаріусом постанови про застосування штрафних санкцій у встановлений строк постанова передається Мін'юстом/управлінням юстиції до органів державної виконавчої служби для примусового виконання.

Оскарження постанови про застосування штрафних санкцій здійснюється в судовому порядку виключно з метою встановлення законності прийняття зазначеної постанови та не зупиняє виконання нотаріусом застосованої санкції.

Наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. №2336/5 була затверджена Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення.

12 березня 2016 р. наказом Міністерства юстиції України № 672/5 була затверджена нова Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення, яка регулює порядок складання уповноваженими на те посадовими особами та подання органам, уповноваженим розглядати справи про адміністративні правопорушення, протоколів та матеріалів про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 166⁹ та 188³⁴ Кодексу про адміністративні правопорушення (надалі –КУпАП).

Протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 166⁹ та 188³⁴ КУпАП, складаються уповноваженими на те посадовими особами Мін'юсту, управління юстиції, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Протокол підписується уповноваженою посадовою особою та особою, щодо якої складається протокол про адміністративне правопорушення, а також може підписуватись свідками та потерпілими у випадку їх наявності.

У разі відмови особи, щодо якої складається протокол про адміністративне правопорушення, від підписання протоколу уповноважена посадова особа робить про це відповідний запис. Особа, щодо якої складається протокол про адміністративне правопорушення, має право викласти мотиви своєї відмови від його підписання.

До протоколу долучаються копії (фотокопії) документів, що підтверджують факт вчинення адміністративного правопорушення.

Складений протокол та інші матеріали, що підтверджують факт вчинення адміністративного правопорушення, формуються у справу. Справа про адміністративне правопорушення разом із супровідним листом Мін'юсту, управління юстиції направляється до районного (міського, районного у місті, міськрайонного) суду за місцем вчинення адміністративного правопорушення.

Протокол про адміністративне правопорушення складається у двох примірниках, один з яких під розписку вручається особі, щодо якої він був складений.

Справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 166⁹, частиною 6 статті 166¹¹ та статтею 188³⁴ КУпАП, розглядаються суддями місцевих судів відповідно до статті 221 КУпАП.

Оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення забезпечує уповноважена посадова особа, яка склала протокол. Протокол не пізніше наступного дня після його складання реєструється уповноваженою посадовою особою у Журналі реєстрації протоколів про адміністративні правопорушення,

сторінки якого повинні бути прошнуровані та пронумеровані, а також скріплені печаткою Мін'юсту, управління юстиції.

Облік протоколів проводиться в межах кожного календарного року окремо та має серію і номер. Облік видачі бланків протоколів ведеться в Журналі видачі бланків протоколів про адміністративні правопорушення.

При цьому зауважуємо, що відповідно до статті 8 Закону України «Про нотаріат», подання нотаріусом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням нотаріальної таємниці.

Законодавцем наголошено на тому, що нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «фінансовий моніторинг».
2. Об'єкти та суб'єкти фінансового моніторингу.
3. Які органи здійснюють виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу відповідно до ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»
4. Компетенція та повноваження Державної служби фінансового моніторингу України як уповноваженого суб'єкта державного фінансового моніторингу України.
5. Компетенція та повноваження Міністерства юстиції України як уповноваженого суб'єкта державного фінансового моніторингу.
6. Відповідальність нотаріусів за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».
7. Якими органами здійснюється контроль за виконанням нотаріусами обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу?

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
2. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. 480 с.
3. Нотаріат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
4. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. – КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.

Спеціальна література

1. Берізко В. Щодо адміністративно-правового статусу Державної служби фінансового моніторингу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 118-122. PUL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgir_2017_3_27
2. Власюк М. В. Інформаційні потоки під час організації функціонування системи фінансового моніторингу та їх аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. Вип.20(1). С. 154-159. PUL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_20\(1\)__39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_20(1)__39)
3. Гаєвський І. М., Гаєвська О. О. Ризики нотаріуса при посвідченні правочинів із землею: акценти фінансового моніторингу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія Право*. 2014. № 197 (2). С. 269-275. PUL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_grav_2014_197\(2\)__44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_grav_2014_197(2)__44)
4. Гаєвський І. М. Національна система фінансового моніторингу: сутність, роль та принципи. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 1. С. 45-57. PUL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2016_1_6
5. Долинська М.С. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу . *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Випуск 54. С. 202– 208.
6. Драна І. В. Адміністративно-правове забезпечення фінансового моніторингу в нотаріальній діяльності в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 4. С. 36-40. PUL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrnau_2011_4_10
7. Дубина М. В. Дослідження змісту дефініції «фінансовий моніторинг» . *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 3. С. 253-258. PUL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpu_2015_3_35.
8. Єрмоленко А. О., Лисьонкова Н. М. Фінансовий моніторинг в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. Вип. 37. С. 23-36. PUL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2012_37_5.
9. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат»/ О. В. Коротюк. – Х.: Право, 2012. – 648 с.

10. Нечипорук С. В. Нотаріуси як спеціальні суб'єкти первинного фінансового моніторингу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 149-155. PUL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_10_25.

11. Романченко Ю. О. Фінансовий моніторинг як інструмент запобігання легалізації злочинних доходів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. № 1. С. 69-95. PUL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2017_1_10

12. Чижмарь К.І, Гаєвський І. М., Актуальні питання фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України. Методичні рекомендації. Офіційне видання/ К. І. Чижмарь, І. М. Гаєвський. – К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда». 2010. –111 с.

Нормативно-правові акти

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>

4. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

5. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>

6. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 707/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>

7. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF>

8. Деякі питання організації фінансового моніторингу: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08. 2015 року № 552. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/552-2015-%D0%BF>

9. Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.06.2015 р. № 999/5. *Офіційний вісник*. 2015. № 52, стор. 518, стаття 1698.

10. Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: наказ Міністерства фінансів України, Міністерство юстиції України від 27.05.2015 № 521/796/5. *Офіційний вісник*. 2015 р., № 50, стор. 237, стаття 1641.

11. Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 18.06.2015 № 999/5. *Офіційний вісник*. 2015 р., № 52, стор. 518, стаття 1698.

12. Про затвердження Порядку розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та застосування санкцій: наказ Міністерства юстиції України від 28.05.2015 № 810/5 *Офіційний вісник*. 2015. № 46, стор. 268, стаття 1523.

Розділ 9

НОТАРІУС У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ТА ЇХ ОБТЯЖЕНЬ, А ТАКОЖ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ФІЗИЧНИХ ОСІБ – ПІДПРИЄМЦІВ ТА ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ

1. Поняття державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Об'єкти державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Розвиток ринку нерухомості і стрімким зростанням відносин у сфері укладання договорів, переходу права власності, виникнення в особи суб'єктивних прав потребуються державної реєстрації права власності на нерухоме майно.

На переваги державної реєстрації права власності на нерухоме майно вказує І. В. Спасібо-Фатеєва:

а) відомості державного реєстру будуть відповідати правам дійсних власників нерухомості;

б) норма про момент виникнення права власності стає імперативною, що не дозволяє змінити її за волею сторін в договорі;

в) є всі передумови для створення єдиного органу, що здійснюватиме державну реєстрацію прав на нерухомість і надаватиме нотаріусам доступ до державного реєстру для внесення до нього відомостей про посвідчений договір;

г) з урахуванням попереднього пункту будуть можливі договори зі складними речами, такими, як садиба¹⁴⁶.

Відносини, пов'язані з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно спочатку регулювалися нормами статей Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 № 1952-IV. Однак, дія Закону не поширюється на державну реєстрацію прав на повітряні і морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні та інші об'єкти цивільних прав, на які поширюється правовий режим нерухомої речі.

При розробці та прийнятті Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» Верховна Рада України намагалася втілити прогресивну думку та врахувати позитивний досвід зарубіжних країн із створення систем реєстрації прав власності на нерухоме майно. Кожна країна створює власну систему управління нерухомістю, яка відповідає ступеню її економічного розвитку, суспільним потребам, історичним традиціям, ставленню до власності тощо. Більшість країн світу, маючи розгалужену і розрізнену систему реєстрації прав на нерухоме майно, вже стоять перед об'єднанням

¹⁴⁶ Спасібо-Фатеєва І. В. Регистрация, ее значение и последствия (обзорный анализ украинского законодательства). *Проблемы регистрации прав, фиксации и удостоверения юридических фактов гражданского права*: сб. М. : Статут, 2013. С. 151.

елементів цієї системи з метою спрощення механізму реєстрації прав на нерухоме майно, виходячи з принципу так званого «єдиного вікна»¹⁴⁷.

Переважає більшість країн віддає перевагу титульній системі реєстрації, коли предметом реєстрації є саме право, а також його обмеження та обтяження. Дана система базується на принципі «без реєстрації немає права». Актова система (реєстрація правочинів) більше характерна для країн із англо-американською системою права. Основним принципом, який тут діє, є принцип «без реєстрації немає правочину»¹⁴⁸.

У свою чергу П. Н. Ніконов та Н. Н. Журавський виділяють три основні системи реєстрації нерухомого майна:

1) актова (американська) система реєстрації прав (працює без єдиного державного кадастру);

2) титульна система реєстрації прав, об'єднана з кадастром;

3) титульна система реєстрації, відокремлена від кадастру.

Зокрема, зазначають, що розвинені країни Європи використовують два варіанти, хоча останнім часом можна помітити тенденцію до об'єднання кадастру та реєстраційних систем під егідою кадастру (відповідну реформу здійснили Італія та Румунія, здійснюють Норвегія та Ісландія)¹⁴⁹.

Відповідно до п. 3 Прикінцевих та перехідних положень до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», в редакції Закону № 1878-VI від 11 лютого 2010 р. «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та інших законодавчих актів України» (далі — Закон), встановлено, що до 1 січня 2012 р. державна реєстрація:

— права власності та права користування (сервітут) на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельних ділянках; права користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; права власності на об'єкти незавершеного будівництва, а також облік безхазяйного нерухомого майна, довірче управління нерухомим майном проводиться реєстраторами бюро технічної інвентаризації, створеними до набрання чинності вказаним Законом та підключеними до Реєстру прав власності на нерухоме майно;

— права власності, права користування (сервітут) земельними ділянками, права постійного користування земельними ділянками, договорів оренди земельних ділянок; права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); права забудови земельної ділянки (суперфіцій) проводиться територіальними органами земельних ресурсів;

¹⁴⁷ Завальна І. І., Косенко О. І. Державна реєстрація прав власності на нерухоме майно: проблеми та перспективи розвитку. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/3668>.

¹⁴⁸ Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. Т. 1. Вступ у цивільне право. К.: Алерта, 2012. С.260.

¹⁴⁹ Ковалишин О. Ф., Малахова О. О. Аналіз нових підходів до функціонування реєстраційної системи в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2011. № 4. С. 59.

— правочинів, іпотек, відомостей про обтяження нерухомого майна проводиться нотаріусами, реєстраторами юридичної особи, яка належить до сфери управління Міністерства юстиції України.

Зауважуємо, що державна реєстрація прав на нерухоме майно в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», в редакції Закону № 1878-V від 11 лютого 2010 р., здійснюється лише з 1 січня 2012 року.

Вказаний Закон регулює відносини, пов'язані з державною реєстрацією прав на нерухоме майно та їх обтяжень, однак дія його не поширюється на державну реєстрацію прав на повітряні і морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні та інші об'єкти цивільних прав, на які поширюється правовий режим нерухомої речі. При цьому державна реєстрація прав на об'єкт незавершеного будівництва та їх обтяжень у випадках, установлених законом, проводиться у порядку, визначеному вказаним Законом, з урахуванням особливостей правового статусу такого об'єкта.

У ст. 2 Закону дано визначення поняття державної реєстрації речових прав на нерухоме майно як офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Наголошуємо, що згідно з вимогами ст. 3 Закону державна реєстрація прав є обов'язковою. Інформація про права на нерухоме майно та їх обтяження підлягає внесенню до Державного реєстру прав, а держава гарантує достовірність зареєстрованих прав на нерухоме майно.

Права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації відповідно до Закону, виникають з моменту такої реєстрації.

Права на нерухоме майно, що виникли до 1 січня 2012 р., визнаються дійсними у разі відсутності їх державної реєстрації, передбаченої Законом, за умови, якщо реєстрація прав була проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення, або якщо на момент виникнення прав діяло законодавство, що не передбачало обов'язкової реєстрації таких прав.

Із 1 січня 2013 р. набрали чинності зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁵⁰, які полягають у тому, що державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та збільшено розмір страхової суми, яку нотаріус повинен внести до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю до однієї тисячі мінімальних заробітних плат.

Постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703 відповідно до ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» затверджено Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень та Порядок надання витягів з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

¹⁵⁰ Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України: Закон України від 11.02.2010 № 1878-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 19. С. 6. Ст. 823.

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 868 «Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно»¹⁵¹ не лише затвердила новий Порядок, але й скасувала Постанову Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703.

Законом України від 4 липня 2012 р. № 5037-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно»¹⁵² внесено зміни до ст. 28 Закону України «Про нотаріат», яка регулює порядок страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса. Було встановлено мінімальний розмір страхової суми в розмірі тисячу мінімальних розмірів заробітної плати.

Також Закон України «Про нотаріат» доповнено статтею 46–1, якою передбачено повноваження нотаріусів у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Користування Державним реєстром речових прав на нерухоме майно здійснюється безпосередньо нотаріусом, який учиняє відповідну нотаріальну дію. Нотаріус, яким учинено нотаріальну дію з нерухомим майном, проводить державну реєстрацію прав, набутих виключно у результаті вчинення такої дії.

Нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого з 1 січня 2013 року поклалися функції державного реєстратора прав на нерухоме майно, мав печатку такого реєстратора та здійснював повноваження відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Нотаріус забезпечував державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за нотаріально посвідченими ним правочинами.

Ми погоджуємося з думкою О. С. Коровайко, що з 2013 року ми маємо систему реєстрації нерухомого майна в Україні, яка наближена до титульної, але не передбачає основного елементу, що мають розвинені країни із такою ж титульною системою, як і в Україні, а саме: гарантій для добросовісного власника про захист його прав на нерухоме майно, а також відповідальності держави за порушення таких прав на нерухоме майно, що закріплюються у державному реєстрі¹⁵³.

Якщо порівняти законодавство, наприклад, Німеччини, то між укладанням речового договору і внесенням запису до державного реєстру виникає право

¹⁵¹ Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 № 868. *Офіційний вісник України*. 2013. № 96. С. 61. – Ст. 3549.

¹⁵² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 № 5037-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 23. Ст. 224.

¹⁵³ Коровайко О. С. Порівняння актової та титульної систем реєстрації нерухомого майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 205-207.

очікування¹⁵⁴. Як підкреслює М. Б. Жужжалов¹⁵⁵, в романських правових системах заява подається будь-якою стороною угоди незалежно від іншої. Пояснюється це тим, що реєстр прав та договорів виконує принципово іншу функцію: крім реєстрації прав, має місце забезпечення публічності (гласності) договорів, що є елементом фактичного складу, з яким пов'язують виникнення не лише речового права, а й фіксації переваг перед іншими покупцями¹⁵⁶.

Нотаріуси, відповідно до Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону від 26.11.2015 № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁵⁷, з 13 грудня 2015 року наділені повноваженнями державних реєстраторів прав на нерухоме майно та здійснюють державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як при вчиненні нотаріальної дії, так і без вчинення нотаріальної дії.

Зауважимо, що згідно із Законом України від 20 жовтня 2014 р. № 1709-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування» [369]¹⁵⁸ з 1 січня 2016 р. внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», згідно з якими до системи органів державної реєстрації прав включено органи місцевого самоврядування сільських населених пунктів.

Посадова особа органу місцевого самоврядування сільського населеного пункту як спеціальний суб'єкт здійснює функції державного реєстратора щодо реєстрації прав спадкоємців першої та другої черги за законом (і у випадку спадкування ними за законом, і у випадку спадкування ними за заповітом) і за правом представлення на успадковане ними нерухоме майно, а також щодо реєстрації прав власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного із подружжя.

¹⁵⁴ Емелькина И. А. Право ожидания и право приобретения чужой недвижимой вещи как вещные права / В сб. : Вещные права : постановка проблемы и ее решение. М., 2011. С. 232-253.

¹⁵⁵ Жужжалов М. Б. Требование о государственной регистрации перехода права собственности / В сб. : Проблемы регистрации прав, фиксации и удостоверения юридических фактов гражданского права. М. : Статут, 2013. С. 62.

¹⁵⁶ Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Питання реалізації порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень: правові аспекти та проблемні питання. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 4. С. 77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmjju_2012_4_12

¹⁵⁷ Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»: Закон України від 26 листопада 2015 року № 834-VIII. *Голос України* від 12.12.2015. № 235.

¹⁵⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1709-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Стор. 17. Стаття 2.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [417]¹⁵⁹ затверджено нові: Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень; Порядок надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Порядок доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

На травень 2018 року, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (надалі Закон) діє в редакції Закону від 26.11.2015 № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» з наступними змінами.

Закон регулює відносини, пов'язані з державною реєстрацією прав на нерухоме майно та їх обтяжень, яке знаходиться на території України. Однак дія його не поширюється на державну реєстрацію прав на повітряні і морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні та інші об'єкти цивільних прав, на які поширюється правовий режим нерухомої речі.

Відповідно до статті 1 вказаного Закону, його норми поширюються як на відносини, що виникають у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, розміщене на території України, так і на обтяжень речових прав.

Законодавче визначення поняття державної реєстрації речових прав надано у статті 2 Закону, як офіційне визнання та підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Наголошуємо, що згідно з вимогами ст. 3 Закону державна реєстрація прав є обов'язковою. Інформація про права на нерухоме майно та їх обтяження підлягає внесенню до Державного реєстру прав, а держава гарантує достовірність зареєстрованих прав на нерухоме майно. Права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації відповідно до Закону, виникають з моменту такої реєстрації. У частині п'ятій передбачено, що державна реєстрація права власності та інших речових прав проводиться незалежно від місцезнаходження нерухомого майна в межах Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. Однак, на підставі рішення Міністерства юстиції України державна реєстрація права власності та інших речових прав може проводитися в межах декількох адміністративно-територіальних одиниць, визначених в абзаці першому цієї частини.

Звертаємо увагу на те, що державна реєстрація обтяжень речових прав проводиться незалежно від місцезнаходження нерухомого майна.

Права на нерухоме майно, що виникли до 1 січня 2013 р., визнаються дійсними у разі відсутності їх державної реєстрації, передбаченої Законом, за умови, якщо реєстрація прав була проведена відповідно до законодавства, що

¹⁵⁹ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

діяло на момент їх виникнення, або якщо на момент виникнення прав діяло законодавство, що не передбачало обов'язкової реєстрації таких прав.

Законодавець у статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» встановлює перелік прав, які підлягають державній реєстрації:

- 1) право власності;
- 2) речові права, похідні від права власності:
 - право користування (сервітут);
 - право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);
 - право забудови земельної ділянки (суперфіцій);
 - право господарського відання;
 - право оперативного управління;
 - право постійного користування та право оренди (суборенди) земельної ділянки;
 - право користування (найму, оренди) будівлею або іншою капітальною спорудою (їх окремою частиною), що виникає на підставі договору найму (оренди) будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини), укладеного на строк не менш як три роки;
 - іпотека;
 - право довірчої власності;
 - інші речові права відповідно до закону;
- 3) право власності на об'єкт незавершеного будівництва;
- 4) заборона відчуження та арешт нерухомого майна, податкова застава, предметом якої є нерухоме майно, та інші обтяження¹⁶⁰.

Перелік об'єктів нерухомого майна, щодо якого проводиться державна реєстрація прав встановлено у статті 5 Закону.

Зокрема, у Державному реєстрі прав обов'язковій реєстрації підлягають речові права та їх обтяження на земельні ділянки, а також на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення, а саме: підприємства як єдині майнові комплекси, житлові будинки, будівлі, споруди, а також їх окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення.

У випадку, якщо законодавством України передбачено прийняття в експлуатацію нерухомого майна, то державна реєстрація прав на таке майно проводиться лише після прийняття його в експлуатацію в установленому законодавством порядку, крім випадків, передбачених ст. 31 Закону.

Звертаємо увагу на те, що право власності на підприємство як єдиний майновий комплекс, житловий будинок, будівлю, споруду, а також їх окремі частини може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстровано право власності чи інше речове право на земельну ділянку, на якій вони розташовані. А

¹⁶⁰ Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»: Закон України від 26 листопада 2015 року № 834-VIII. *Голос України* від 12.12.2015. № 235.

право власності на квартиру, житлове та нежитлове приміщення може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстровано право власності на житловий будинок, будівлю, споруду, а також їх окремі частини, в яких вони розташовані.

Відповідно до частини четвертої статті 5 Закону, не підлягають державній реєстрації речові права та їх обтяження на корисні копалини, рослини, а також на малі архітектурні форми, тимчасові, некапітальні споруди, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких можливе без їх знецінення та зміни призначення, а також окремо на споруди, що є приналежністю головної речі, або складовою частиною речі, зокрема на магістральні та промислові трубопроводи (у тому числі газорозподільні мережі), автомобільні дороги, електричні мережі, магістральні теплові мережі, мережі зв'язку, залізничні колії.

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (далі — Державний реєстр прав) — єдина державна інформаційна система, що містить відомості про права на нерухоме майно, їх обтяження, а також про об'єкти та суб'єктів цих прав.

Державна реєстрація прав є публічною та проводиться органом державної реєстрації прав, який зобов'язаний надавати інформацію про зареєстровані права та їх обтяження в порядку, встановленому вищевказаним Законом згідно з черговістю надходження заяв.

Зауважуємо, що відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону державна реєстрація прав у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчинено таку дію.

Будь-які правочини щодо нерухомого майна (відчуження, управління, іпотека тощо) вчиняються, якщо право власності чи інше речове право на таке майно зареєстроване згідно з вимогами Закону, крім випадків, встановлених вказаним Законом: права на нерухоме майно та їх обтяження, що виникли до набрання чинності цим Законом, та у випадку державної реєстрації речових прав на земельні ділянки державної та комунальної власності.

Державна реєстрація права власності та інших речових прав проводиться за місцем розташування об'єкта нерухомого майна в межах території, на якій діє відповідний орган державної реєстрації прав, крім випадків: якщо державна реєстрація прав власності, реєстрація яких проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення, під час вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчиняється така дія; а також коли державна реєстрація прав у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчинено таку дію.

Варто зауважити, що державна реєстрація обтяжень речових прав проводиться незалежно від місця розташування об'єкта нерухомого майна.

Обов'язковій державній реєстрації підлягають речові права та обтяження на нерухоме майно, розміщене на території України, що належить фізичним та юридичним особам, державі в особі органів, уповноважених управляти державним майном, іноземцям та особам без громадянства, іноземним юридичним особам, міжнародним організаціям, іноземним державам, а також територіальним громадам в особі органів місцевого самоврядування, а саме:

- 1) право власності на нерухоме майно;

2) право володіння; право користування(сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій); право господарського відання; право оперативного управління; право постійного користування та право оренди земельної ділянки; право користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; іпотека; довірче управління майном;

3) інші речові права відповідно до закону;

4) податкова застава, предметом якої є нерухоме майно, та інші обтяження.

Зауважуємо, що речові права на нерухоме майно: право володіння; право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій); право господарського відання; право оперативного управління; право постійного користування та право оренди земельної ділянки; право користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; іпотека; довірче управління майном та інші речові права відповідно до закону, є похідними і реєструються після державної реєстрації права власності на таке майно, крім випадків, встановлених ст. 41 вказаного Закону.

При цьому право власності на підприємство як єдиний майновий комплекс, житловий будинок, будівлю, споруду (їх окремі частини) може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстровано право власності на земельну ділянку, на якій вони розташовані.

Зауважуємо, що право власності на квартиру, житлове та нежитлове приміщення може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстровано право власності на житловий будинок, будівлю, споруду (їх окремі частини), в яких вони розташовані.

Законодавцем у ст. 41 звернуто увагу на особливості державної реєстрації речових прав на земельні ділянки державної та комунальної власності.

2. Органи державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Відповідно до частини першої статті 6 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» систему органів державної реєстрації прав становлять три групи суб'єктів.

До першої групи відносяться Міністерство юстиції України та його територіальні органи.

Другу групу складають суб'єкти державної реєстрації прав, до яких відносяться: виконавчі органи сільських, селищних, міських та міських рад, Київська, Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, а також акредитовані суб'єкти.

При цьому, виконавчі органи сільських, селищних та міських рад (крім міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення) набувають повноважень у сфері державної реєстрації прав відповідно до Закону та у разі прийняття відповідною радою такого рішення.

Акредитованим суб'єктом може бути юридична особа публічного права, у трудових відносинах з якою перебуває не менше ніж три державні реєстратори, та яка до початку здійснення повноважень у сфері державної реєстрації прав уклала: договір страхування цивільно-правової відповідальності з мінімальним розміром страхової суми у тисячу прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених станом на 1 січня календарного року; договір з іншим суб'єктом державної реєстрації прав та/або нотаріусом (у разі коли акредитований суб'єкт здійснює повноваження виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації прав).

Акредитація суб'єктів та моніторинг відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації здійснюються Міністерством юстиції України.

До третьої групи суб'єктів реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень відносяться державні реєстратори прав на нерухоме майно. Також до цієї групи входять нотаріуси, які здійснюють державну реєстрацію речових прав.

Відповідно до частини першої статті 9 Закону, до повноважень суб'єктів державної реєстрації прав належить:

1) забезпечення: проведення державної реєстрації прав; ведення Державного реєстру прав; взяття на облік безхазяйного нерухомого майна; формування та зберігання реєстраційних справ. При цьому, зберігання реєстраційних справ у паперовій формі здійснюється виключно виконавчими органами міських рад міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення, Київською, Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями за місцезнаходженням відповідного майна;

2) здійснення інших повноважень, передбачених вказаним Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Законодавець наголошує на тому, що акредитовані суб'єкти можуть здійснювати визначені у частині першій статті 9 Закону повноваження в повному обсязі або здійснювати їх виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень на підставі договору з суб'єктом державної реєстрації прав та/або нотаріусом.

Аналізуючи норми статті 10 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», яка має назву «Державний реєстратор» приходимо до висновку про те, що законодавець реєстраторів поділяє на три окремі групи.

До першої групи реєстраторів відносяться – особа - громадянин України, який має вищу освіту за спеціальністю правознавство, відповідає кваліфікаційним вимогам, встановленим Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації прав.

До другої групи реєстраторів належать нотаріуси (як державні, так і приватні).

Третю групу складають: державний виконавець, приватний виконавець - у разі державної реєстрації обтяжень, накладених під час примусового виконання рішень відповідно до закону, а також у разі державної реєстрації припинення

іпотеки у зв'язку з придбанням (передачею) за результатом прилюдних торгів (аукціонів) нерухомого майна, що є предметом іпотеки.

У частині другій вказаної статті встановлено обмеження щодо виконання державним реєстратором своїх обов'язків. Зокрема, державний реєстратор не має права приймати рішення про державну реєстрацію прав у разі, якщо речове право на нерухоме майно, обтяження такого права набувається, змінюється або припиняється за суб'єктом державної реєстрації прав, з яким державний реєстратор перебуває у трудових відносинах або засновником (учасником) якого він є. У такому разі державна реєстрація проводиться іншим державним реєстратором. Однак дана обставина щодо перебування у трудових відносинах не поширюється на державних реєстраторів, які перебувають у трудових відносинах з виконавчими органами сільських, селищних та міських рад, Київською, Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями щодо державної реєстрації прав на державне та/або комунальне майно, їх обтяжень.

Законодавець наголошує на тому, що державний реєстратор не має права приймати рішення про державну реєстрацію прав на своє ім'я, на ім'я свого чоловіка (дружини), його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), суб'єкта господарювання, засновником (учасником) якого він є. У такому разі державна реєстрація прав проводиться іншим державним реєстратором.

До обов'язків державного реєстратора належить:

1) встановлення відповідності заявлених прав і поданих/отриманих документів вимогам законодавства, а також перевірка відсутності суперечностей між заявленими та вже зареєстрованими речовими правами на нерухоме майно та їх обтяженнями, зокрема:

відповідність обов'язкового дотримання письмової форми правочину та його нотаріального посвідчення у випадках, передбачених законом;

відповідність повноважень особи, яка подає документи для державної реєстрації прав;

відповідність відомостей про речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що містяться у Державному реєстрі прав, відомостям, що містяться у поданих/отриманих документах;

наявність обтяжень прав на нерухоме майно;

наявність факту виконання умов правочину, з якими закон та/або відповідний правочин пов'язує можливість виникнення, переходу, припинення речового права, що підлягає державній реєстрації;

2) перевірка документів на наявність підстав для проведення реєстраційних дій, зупинення розгляду заяви про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, зупинення державної реєстрації прав, відмови в державній реєстрації прав та приймає відповідні рішення;

3) під час проведення державної реєстрації прав, що виникли в установленому законодавством порядку до 1 січня 2013 року, обов'язково здійснює запит від органів влади, підприємств, установ та організацій, які відповідно до законодавства проводили оформлення та/або реєстрацію прав, інформацію (довідки, засвідчені в установленому законодавством порядку копії

документів тощо), необхідну для такої реєстрації, у разі відсутності доступу до відповідних носіїв інформації, що містять відомості, необхідні для проведення державної реєстрації прав, чи у разі відсутності необхідних відомостей в єдиних та державних реєстрах, доступ до яких визначено цим Законом, та/або у разі, якщо відповідні документи не були подані заявником.

Органи державної влади, підприємства, установи та організації зобов'язані безоплатно протягом трьох робочих днів з моменту отримання запиту надати державному реєстратору запитувану інформацію в паперовій та (за можливості) в електронній формі;

4) під час проведення реєстраційних дій обов'язково використовує відомості Державного земельного кадастру та Єдиного реєстру дозвоільних документів, що дають право на виконання підготовчих та будівельних робіт і засвідчують прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, відомостей про повернення на доопрацювання, відмову у видачі, скасування та анулювання зазначених документів, а також використовує відомості, отримані у порядку інформаційної взаємодії Державного реєстру прав з Єдиним державним реєстром судових рішень;

5) відкриває та/або закриває розділи в Державному реєстрі прав, вносить до відкритого розділу або спеціального розділу Державного реєстру прав відповідні відомості про речові права на нерухоме майно та їх обтяження, про об'єкти та суб'єктів таких прав;

6) присвоює за допомогою Державного реєстру прав реєстраційний номер об'єкту нерухомого майна у випадках, передбачених вказаним Законом;

7) виготовляє електронні копії документів, поданих у паперовій формі, та розміщує їх у реєстраційній справі в електронній формі у відповідному розділі Державного реєстру прав (у разі якщо такі копії не були виготовлені під час прийняття документів за заявами у сфері державної реєстрації прав);

8) формує за допомогою Державного реєстру прав документи за результатом розгляду заяв у сфері державної реєстрації прав;

9) формує реєстраційні справи у паперовій формі;

10) здійснює інші повноваження, передбачені вказаним Законом¹⁶¹.

Державний реєстратор при виконанні своїх функцій використовує свою печатку, за винятком нотаріуса, який використовує нотаріальну печатку.

Стаття 11 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» забезпечує гарантії діяльності державного реєстратора. Законодавець наголошує, що державний реєстратор самостійно приймає рішення за результатом розгляду заяв у сфері державної реєстрації прав. Втручання, крім випадків, передбачених Законом, будь-яких органів влади, їх посадових осіб, юридичних осіб, громадян та їх об'єднань у діяльність державного реєстратора під час проведення реєстраційних дій забороняється і тягне за собою відповідальність згідно із законом.

¹⁶¹ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

3. Нотаріус - як суб'єкт державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Із 1 січня 2013 р. набрали чинності зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁶², які полягають у тому, що державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та збільшено розмір страхової суми, яку нотаріус повинен внести до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю до однієї тисячі мінімальних заробітних плат.

Постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703 відповідно до ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» затверджено Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень та Порядок надання витягів з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 868 «Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно»¹⁶³ не лише затвердила новий Порядок, але й скасувала Постанову Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703.

Законом України від 4 липня 2012 р. № 5037-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно»¹⁶⁴ внесено зміни до ст. 28 Закону України «Про нотаріат», яка регулює порядок страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса. Було встановлено мінімальний розмір страхової суми в розмірі тисячу мінімальних розмірів заробітної плати.

Також Закон України «Про нотаріат» доповнено статтею 46–1, якою передбачено повноваження нотаріусів у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Користування Державним реєстром речових прав на нерухоме майно здійснюється безпосередньо нотаріусом, який учиняє відповідну нотаріальну дію. Нотаріус, яким учинено нотаріальну дію з нерухомим майном, проводить державну реєстрацію прав, набутих виключно у результаті вчинення такої дії.

Нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого з 1 січня 2013 року поклалися функції державного реєстратора прав на нерухоме майно, мав печатку такого

¹⁶² Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України: Закон України від 11.02.2010 № 1878-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 19. С. 6. Ст. 823.

¹⁶³ Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 № 868. *Офіційний вісник України*. 2013. № 96. С. 61. Ст. 3549.

¹⁶⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 № 5037-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 23. Ст. 224.

реєстратора та здійснював повноваження відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Нотаріус забезпечував державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за нотаріально посвідченими ним правочинами.

Ми погоджуємося з думкою О. С. Коровайко, що з 2013 року ми маємо систему реєстрації нерухомого майна в Україні, яка наближена до титульної, але не передбачає основного елементу, що мають розвинені крахні із такою ж титульною системою, як і в Україні, а саме: гарантій для добросовісного власника про захист його прав на нерухоме майно, а також відповідальності держави за порушення таких прав на нерухоме майно, що закріплюються у державному реєстрі¹⁶⁵.

Якщо порівняти законодавство, наприклад, Німеччини, то між укладанням речового договору і внесенням запису до державного реєстру виникає право очікування¹⁶⁶. Як підкреслює М. Б. Жужжалов¹⁶⁷, в романських правових системах заява подається будь-якою стороною угоди незалежно від іншої. Пояснюється це тим, що реєстр прав та договорів виконує принципово іншу функцію: крім реєстрації прав, має місце забезпечення публічності (гласності) договорів, що є елементом фактичного складу, з яким пов'язують виникнення не лише речового права, а й фіксації переваг перед іншими покупцями¹⁶⁸.

Нотаріуси, відповідно до Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону від 26.11.2015 № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», з 13 грудня 2015 року наділені повноваженнями державних реєстраторів прав на нерухоме майно та здійснюють державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як при вчиненні нотаріальної дії, так і без вчинення нотаріальної дії.

4. Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Розділ третій Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» присвячений Державному реєстру у речових прав на нерухоме майно (надалі – Реєстр речових прав).

¹⁶⁵ Коровайко О. С. Порівняння актової та титульної систем реєстрації нерухомого майна. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 6. С. 205-207.

¹⁶⁶ Емелькина И. А. Право ожидания и право приобретения чужой недвижимой вещи как вещные права. *Вещные права: постановка проблемы и ее решение*. М., 2011. С. 232-253.

¹⁶⁷ Жужжалов М. Б. Требование о государственной регистрации перехода права собственности/ *Проблемы регистрации прав, фиксации и удостоверения юридических фактов гражданского права*. М.: Статут, 2013. С. 62.

¹⁶⁸ Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Питання реалізації порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень: правові аспекти та проблемні питання. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 4. С. 77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_4_12

Державний реєстр у речових прав на нерухоме майно, відповідно до статті 12 Закону, містить записи про зареєстровані речові права на нерухоме майно, об'єкти незавершеного будівництва, їх обтяження, про об'єкти та суб'єктів цих прав, відомості та електронні копії документів, поданих у паперовій формі, або документи в електронній формі, на підставі яких проведено реєстраційні дії, а також документи, сформовані за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру прав у процесі проведення таких реєстраційних дій. Законодавець стверджує, що записи, що містяться у Державному реєстрі прав, повинні відповідати відомостям, що містяться в документах, на підставі яких проведені реєстраційні дії. У разі їх невідповідності пріоритет мають відомості, що містяться в документах, на підставі яких проведені реєстраційні дії.

Однак, законом заборонено вносити до Реєстру відомості, що становлять державну таємницю.

У частині п'ятій статті 12 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» стверджується, що відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно вважаються достовірними і можуть бути використані у спорі з третьою особою, доки їх не скасовано у порядку, передбаченому вказаним Законом. Будь-які дії особи, спрямовані на набуття, зміну або припинення речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, зареєстрованих у Державному реєстрі прав, вчиняються на підставі відомостей, що містяться в цьому реєстрі¹⁶⁹.

Законодавець констатує, що Державний реєстр речових прав на нерухоме майно є державною власністю та складовою Національного архівного фонду та підлягає довічному зберіганню. Майнові права інтелектуальної власності на комп'ютерну програму, що забезпечує діяльність Державного реєстру прав, та компіляції даних Державного реєстру прав належать державі.

Гарантією збереження відомостей щодо внесених відомостей щодо речових прав на нерухоме майно є норми, які встановлюють, що вилучення будь-яких документів або частин Державного реєстру речових прав на нерухоме майно не допускається, крім випадків, передбачених законом.

Варто зупинитися на структурі Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, яку встановлено у статті 13 Закону.

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно прав складається з: розділів, спеціального розділу, а також бази даних заяв та реєстраційних справ в електронній формі. Невід'ємною архівною складовою частиною Державного реєстру речових прав на нерухоме майно є Реєстр прав власності на нерухоме майно, Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та Державний реєстр іпотек.

Згідно частини другої статті 13 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», на кожний об'єкт нерухомого майна під час проведення державної реєстрації права власності на нього вперше у Державному реєстрі прав відкривається новий розділ та формується

¹⁶⁹ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

реєстраційна справа, присвоюється реєстраційний номер об'єкту нерухомого майна¹⁷⁰.

Розділ Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (на кожний окремий вид (об'єкт) нерухомого майна) складається з чотирьох частин, які містять відомості про:

- 1) нерухоме майно;
- 2) право власності та суб'єкта (суб'єктів) цього права;
- 3) інші речові права та суб'єкта (суб'єктів) цих прав;
- 4) обтяження прав на нерухоме майно та суб'єкта (суб'єктів) цих обтяжень.

У разі відсутності відкритого на об'єкт нерухомого майна розділу у Державному реєстрі прав відомості про інші речові права та суб'єкта (суб'єктів) цих прав, обтяження прав на нерухоме майно та суб'єкта (суб'єктів) цих прав вносяться до спеціального розділу Державного реєстру прав, крім випадків, коли така державна реєстрація проводиться одночасно з державною реєстрацією права власності.

Після відкриття на об'єкт нерухомого майна розділу у Державному реєстрі прав відомості про інші речові права та суб'єкта (суб'єктів) цих прав, обтяження прав на нерухоме майно та суб'єкта (суб'єктів) цих обтяжень переносяться до такого розділу.

Порядок ведення Державного реєстру прав визначено Порядком державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁷¹, який діє у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року № 553 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»¹⁷².

У статті 14 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» передбачено випадки відкриття та закриття розділів Державного реєстру прав.

Зокрема, розділ Державного реєстру прав та реєстраційна справа закриваються у разі:

- 1) знищення об'єкта нерухомого майна;
- 2) поділу, об'єднання об'єктів нерухомого майна або виділу частки з об'єкта нерухомого майна;
- 3) державної реєстрації права власності на новостворений об'єкт нерухомого майна, щодо якого в Державному реєстрі прав відкрито розділ як на об'єкт незавершеного будівництва.

¹⁷⁰Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

¹⁷¹ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

¹⁷²Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 553. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/553-2016-п>

Кожному об'єкту нерухомого майна присвоюється свій індивідуальний номер яким є реєстраційним номером вказаного об'єкту.

Згідно з Порядком державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень Державна реєстрація прав проводиться за заявою заявника шляхом звернення до суб'єкта державної реєстрації прав або нотаріуса, крім випадків, передбачених вказаним Порядком.

У разі набуття права власності на житловий будинок, будівлю або споруду з одночасним набуттям речових прав на земельну ділянку, на якій вони розташовані, а також у разі державної реєстрації речових прав, що є похідними від права власності, одночасно з державною реєстрацією права власності на таке майно заявником подається одна заява.

Для державної реєстрації прав заявник подає оригінали документів, необхідних для відповідної реєстрації, та документ, що підтверджує сплату адміністративного збору за державну реєстрацію прав¹⁷³.

Відповідно до статті 32 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», інформація про зареєстровані права на нерухоме майно та їх обтяження, що міститься у Державному реєстрі прав, є відкритою, загальнодоступною та платною, крім окремих випадків, передбачених вказаним Законом.

Для фізичних та юридичних осіб інформація за об'єктом нерухомого майна та суб'єктом речового права надається в електронній формі через офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України, за умови ідентифікації такої особи (фізичної або юридичної) з використанням електронного цифрового підпису чи іншого альтернативного засобу ідентифікації особи, або в паперовій формі.

Інформація про зареєстровані права та їх обтяження, отримана в електронній чи паперовій формі за допомогою програмного забезпечення Державного реєстру прав, має однакову юридичну силу та використовується відповідно до законодавства.

Інформація з Державного реєстру прав не надається фізичним та юридичним особам у разі невнесення плати за надання інформації або внесення її не в повному обсязі.

Отримання відомостей з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно здійснюється у відповідності до Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁷⁴.

Інформація з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно надається за допомогою програмних засобів ведення вказаного Реєстру у паперовій або електронній формі, що має однакову юридичну силу та містить обов'язкове посилання на Державний реєстр прав. Надання сервісної послуги

¹⁷³ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

¹⁷⁴ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

здійснюється на підставі договору, укладеного з технічним адміністратором Реєстру.

Згідно з частиною третьою статті 32 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», для посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судів, органів Національної поліції, органів прокуратури, органів Служби безпеки України, Національного банку України, Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, приватних виконавців, адвокатів, нотаріусів інформація з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно у зв'язку із здійсненням ними повноважень, визначених законом, надається за суб'єктом права чи за об'єктом нерухомого майна в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до Державного реєстру прав, за умови ідентифікації відповідної посадової особи за допомогою електронного цифрового підпису.

При цьому, Міністерство фінансів України під час здійснення повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу достовірності інформації, поданої фізичними особами для нарахування та своєчасного і в повному обсязі отримання соціальних виплат, пільг, субсидій, пенсій, заробітних плат, інших виплат, що здійснюються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, безоплатно отримує відомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно в електронній формі у форматі бази даних, витягу та/або в іншому вигляді на підставі договорів, укладених з технічним адміністратором¹⁷⁵.

За заявою власника чи іншого правоволодільця державний реєстратор надає інформацію про осіб, які отримали відомості про зареєстровані права на нерухоме майно, що їм належить, та обтяження таких прав.

За запитом посадової особи органу досудового розслідування у зв'язку із здійсненням ним повноважень, визначених законом, у відповідному кримінальному провадженні державний реєстратор надає інформацію у формі виписки про осіб, які отримали відомості про зареєстровані права на нерухоме майно, що належить іншим фізичним чи юридичним особам, та обтяження таких прав.

Нагадуємо, що з жовтня 2015 року доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно є публічним.

Розмір плати (адміністративного збору) за користування та отримання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно встановлена статтею 34 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень». А саме:

— За державну реєстрацію права власності - справляється адміністративний збір у розмірі 0,1 прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

¹⁷⁵ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

— За державну реєстрацію права власності, проведену у строки менші, ніж передбачені статтею 19 цього Закону, справляється адміністративний збір у такому розмірі:

— 1 прожитковий мінімум для працездатних осіб - у строк два робочі дні;

— 2 прожиткових мінімумів для працездатних осіб - у строк один робочий день; 5 прожиткових мінімумів для працездатних осіб - у строк 2 години.

— За державну реєстрацію інших речових прав, відмінних від права власності (крім іпотеки), справляється адміністративний збір у розмірі 0,05 прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

— За державну реєстрацію інших речових прав, відмінних від права власності (крім іпотеки), проведену у строки менші, ніж передбачені статтею 19 цього Закону, справляється адміністративний збір у такому розмірі: 0,5 прожиткового мінімуму для працездатних осіб - у строк два робочі дні; 1 прожитковий мінімум для працездатних осіб - у строк один робочий день; 2,5 прожиткового мінімуму для працездатних осіб - у строк 2 години.

— За державну реєстрацію обтяжень речових прав, іпотеки справляється адміністративний збір у розмірі 0,05 прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

— За державну реєстрацію прав у результаті вчинення нотаріальних дій справляється адміністративний збір у розмірі 0,1 прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

— За внесення змін до записів Державного реєстру прав, у тому числі виправлення технічної помилки, допущеної з вини заявника, справляється адміністративний збір у розмірі 0,04 прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

— За отримання інформації з Державного реєстру прав у порядку, передбаченому статтею 32 цього Закону, справляється адміністративний збір у такому розмірі:

— 0,025 прожиткового мінімуму для працездатних осіб - отримання інформації, витягу в паперовій формі;

— 0,0125 прожиткового мінімуму для працездатних осіб - отримання інформації, витягу в електронній формі;

— 0,04 прожиткового мінімуму для працездатних осіб - отримання інформації адвокатами, нотаріусами (під час вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва) шляхом безпосереднього доступу до Державного реєстру прав¹⁷⁶.

Слід зауважити, що адміністративний збір справляється за одну надану послугу у сфері державної реєстрації прав. А у випадку надання однієї послуги у сфері державної реєстрації прав одночасно усім співвласникам нерухомого майна адміністративний збір справляється один раз у повному обсязі.

У разі надання однієї послуги у сфері державної реєстрації прав співвласникам нерухомого майна окремо один від одного адміністративний збір справляється у повному обсязі з кожного із співвласників.

¹⁷⁶ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

Підлягають звільненню від сплати адміністративного збору під час проведення державної реєстрації речових прав:

1) фізичні та юридичні особи - під час проведення державної реєстрації прав, які виникли та оформлені до проведення державної реєстрації прав у порядку, визначеному цим Законом;

2) громадяни, віднесені до категорій 1 і 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи;

3) громадяни, віднесені до категорії 3 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно проживають до відселення чи самостійного переселення або постійно працюють на території зон відчуження, безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення, за умови, що вони станом на 1 січня 1993 року прожили або відпрацювали в зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а в зоні гарантованого добровільного відселення - не менше трьох років;

4) громадяни, віднесені до категорії 4 потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно працюють і проживають або постійно проживають на території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що станом на 1 січня 1993 року вони прожили або відпрацювали в цій зоні не менше чотирьох років;

5) інваліди Великої Вітчизняної війни, особи із числа учасників антитерористичної операції, яким надано статус інваліда війни або учасника бойових дій, та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи;

6) інваліди I та II груп;

7) Національний банк України;

8) органи державної влади, органи місцевого самоврядування;

9) інші особи за рішенням сільської, селищної, міської ради, виконавчий орган якої здійснює функції суб'єкта державної реєстрації прав¹⁷⁷.

Однак, у випадку, коли державна реєстрація права власності або інших речових прав, відмінних від права власності, проводиться у строки менші, ніж передбачені статтею 19 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», особи, вищевказані особи не звільняються від сплати адміністративного збору.

Фінансування ведення та функціонування Державного реєстру прав на нерухоме майно здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

5. Відповідальності у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень

Розділ VII Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» регулює питання оскарження дій та бездіяльності, а також відповідальності у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень.

¹⁷⁷ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

Перш за все, законодавець звертає увагу на те, що у випадку, якщо під час проведення державної реєстрації прав у державного реєстратора виникає сумнів щодо справжності поданих документів, такий державний реєстратор зобов'язаний повідомити про це правоохоронні органи.

Якщо під час розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора у Міністерства юстиції України чи його територіального органу виникає сумнів щодо справжності поданих документів, вони зобов'язані також повідомити про це правоохоронні органи.

Аналізуючи норми частини першої статті 37 Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», приходимо до висновку, що рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав можуть бути оскаржені до:

- Міністерства юстиції України,
- територіальних органів Міністерства юстиції України,
- суду.

Міністерство юстиції України розглядає скарги:

1) на рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав (крім випадків, коли таке право набуто на підставі рішення суду, а також коли щодо нерухомого майна наявний судовий спір);

2) на рішення, дії або бездіяльність територіальних органів Міністерства юстиції України.

Територіальні органи Міністерства юстиції України розглядають скарги:

1) на рішення (крім рішення про державну реєстрацію прав), дії або бездіяльність державного реєстратора;

2) на дії або бездіяльність суб'єктів державної реєстрації прав.

Територіальний орган Міністерства юстиції України розглядає скарги щодо державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації прав, які здійснюють діяльність у межах території, на якій діє відповідний територіальний орган¹⁷⁸.

Згідно пункту другому частини шостої статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», за результатами розгляду скарги Міністерство юстиції України та його територіальні органи приймають мотивоване рішення про:

- 1) відмову у задоволенні скарги;
- 2) задоволення (повне чи часткове) скарги шляхом прийняття рішення про:
 - а) скасування рішення про державну реєстрацію прав, скасування рішення територіального органу Міністерства юстиції України, прийнятого за результатами розгляду скарги;
 - б) скасування рішення про відмову в державній реєстрації прав та проведення державної реєстрації прав;
 - в) внесення змін до записів Державного реєстру прав та виправлення помилки, допущеної державним реєстратором;

¹⁷⁸ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

г) тимчасове блокування доступу державного реєстратора до Державного реєстру прав;

г) анулювання доступу державного реєстратора до Державного реєстру прав;

д) скасування акредитації суб'єкта державної реєстрації;

е) притягнення до дисциплінарної відповідальності посадової особи територіального органу Міністерства юстиції України;

е) направлення до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України подання щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Зауважуємо, що рішення, передбачені підпунктами "а", "г", "д" і "е" пункту 2 ст. 37 Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», приймаються виключно Міністерством юстиції України.

У рішенні Міністерства юстиції України чи його територіального органу за результатами розгляду скарги можуть визначатися декілька шляхів задоволення скарги.

У разі прийняття рішення про тимчасове блокування або анулювання доступу нотаріуса до Державного реєстру прав, скасування акредитації суб'єкта державної реєстрації прав Міністерство юстиції України вирішує питання про передачу на розгляд суб'єкту державної реєстрації прав, що забезпечує зберігання реєстраційних справ у паперовій формі, документів, що подані для проведення реєстраційних дій та перебувають на розгляді у відповідного нотаріуса, акредитованого суб'єкта державної реєстрації прав.

Міністерство юстиції України та його територіальні органи відмовляють у задоволенні скарги, якщо:

1) скарга оформлена без дотримання вимог, визначених частиною п'ятою цієї статті;

2) на момент прийняття рішення за результатом розгляду скарги відбулася державна реєстрація цього права за іншою особою, ніж зазначена у рішенні, що оскаржується;

3) наявна інформація про судові рішення або ухвалу про відмову позивача від позову з того самого предмета спору, про визнання позову відповідачем або затвердження мирової угоди сторін;

4) наявна інформація про судові провадження у зв'язку із спором між тими самими сторонами, з тих самих предмета і підстав;

5) є рішення цього органу з того самого питання;

б) в органі розглядається скарга з цього питання від того самого скажника;

7) скарга подана особою, яка не має на це повноважень;

8) закінчився встановлений законом строк подачі скарги;

9) розгляд питань, порушених у скарзі, не належить до компетенції органу;

10) державним реєстратором, територіальним органом Міністерства юстиції України прийнято таке рішення відповідно до законодавства.

Відповідно до статті 37- 1 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», контроль у сфері державної реєстрації прав здійснюється Міністерством юстиції України, у тому числі

шляхом моніторингу реєстраційних дій у Державному реєстрі прав з метою виявлення порушень порядку державної реєстрації прав державними реєстраторами, уповноваженими особами суб'єктів державної реєстрації прав.

За результатами моніторингу реєстраційних дій у Державному реєстрі прав у разі виявлення порушень порядку державної реєстрації прав державними реєстраторами, уповноваженими особами суб'єктів державної реєстрації прав Міністерство юстиції України проводить перевірки державних реєстраторів чи суб'єктів державної реєстрації прав.

У разі якщо в результаті проведеної перевірки державних реєстраторів чи суб'єктів державної реєстрації прав виявлено прийняття такими державними реєстраторами чи суб'єктами державної реєстрації прав рішень з порушенням законодавства, що має наслідком порушення прав та законних інтересів фізичних та/або юридичних осіб, Міністерство юстиції України вживає заходів до негайного повідомлення про це відповідних правоохоронних органів для вжиття необхідних заходів, а також заінтересованих осіб.

За результатами проведення перевірок державних реєстраторів чи суб'єктів державної реєстрації прав Міністерство юстиції України у разі виявлення порушень порядку державної реєстрації прав державними реєстраторами, уповноваженими особами суб'єктів державної реєстрації прав приймає вмотивоване рішення про:

1) тимчасове блокування доступу державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав до Державного реєстру прав;

2) анулювання доступу державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав до Державного реєстру прав;

3) притягнення до адміністративної відповідальності державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав;

4) направлення до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України подання щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

5) скасування акредитації суб'єкта державної реєстрації прав.

Державні реєстратори, суб'єкти державної реєстрації прав за порушення законодавства у сфері державної реєстрації прав несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність у порядку, встановленому законом.

Шкода, завдана державним реєстратором фізичній чи юридичній особі під час виконання своїх обов'язків, підлягає відшкодуванню на підставі рішення суду, що набрало законної сили, у порядку, встановленому законом.

6. Поняття державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань

Слово реєстрація походить від латинського слова *regesta* – «список», що означає запис фактів з метою обліку і надання цим фактам законності.

Відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань регулюються великою кількістю нормативно-правових актів. Центральне місце серед них належить

Закону України від 15.05.2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (надалі – Закон).

Варто зазначити, що даний нормативний акт зазнав численних змін та змістить низку нововведень в сфері державної реєстрації, зокрема щодо суб'єктів державної реєстрації.

Дія Закону поширюється на відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб - підприємців.

Державна реєстрація базується на таких основних принципах:

- 1) обов'язковості державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі;
- 2) публічності державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі та документів, що стали підставою для її проведення;
- 3) врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією, та особливостей державної реєстрації виключно Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»;
- 4) державної реєстрації за заявницьким принципом;
- 5) єдності методології державної реєстрації;
- 6) об'єктивності, достовірності та повноти відомостей у Єдиному державному реєстрі;
- 7) внесення відомостей до Єдиного державного реєстру виключно на підставі та відповідно до цього Закону;
- 8) відкритості та доступності відомостей Єдиного державного реєстру.

Державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб - підприємців – це офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу - підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Відповідно до статті 1 вказаного Закону, до громадських формувань відносяться політичні партії, структурні утворення політичних партій, громадські об'єднання, місцеві осередки громадського об'єднання із статусом юридичної особи, професійні спілки, їх об'єднання, організації профспілки, передбачені статутом профспілки та їх об'єднання, творчі спілки, місцеві осередки творчих спілок, постійно діючі третейські суди, організації роботодавців, їх об'єднання, відокремлені підрозділи іноземних неурядових організацій, представництва, філії іноземних благодійних організацій.

До повноважень Міністерства юстиції України у сфері державної реєстрації належить:

- 1) формування державної політики у сфері державної реєстрації;
- 2) нормативно-правове, методологічне та інформаційне забезпечення у сфері державної реєстрації;
- 3) координація діяльності у сфері державної реєстрації громадських формувань;
- 4) контроль за діяльністю у сфері державної реєстрації, у тому числі шляхом постійного моніторингу реєстраційних дій в Єдиному державному реєстрі відповідно до цього Закону та прийняття обов'язкових до виконання рішень, передбачених цим Законом;
- 5) здійснення повноважень держателя Єдиного державного реєстру;
- 6) визначення технічного адміністратора;
- 7) забезпечення надання доступу до Єдиного державного реєстру державним реєстраторам, уповноваженим особам суб'єктів державної реєстрації прав, іншим суб'єктам відповідно до цього Закону та прийняття рішень про тимчасове блокування або анулювання такого доступу у випадках, передбачених цим Законом;
- 8) розгляд скарг на рішення, дії або бездіяльність державних реєстраторів, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції України та прийняття обов'язкових до виконання рішень, передбачених цим Законом;

реєстрація політичних партій, всеукраїнських профспілок, їх об'єднань, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців, відокремлених підрозділів іноземних неурядових організацій, представництв, філій іноземних благодійних організацій, постійно діючих третейських судів, засновниками яких є всеукраїнські громадські організації, всеукраїнських творчих спілок, символіки громадських формувань;

12) надання виписок у паперовій формі для проставлення апостилю та проставлення на них апостилю;

13) здійснення інших повноважень, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

До повноважень інших суб'єктів державної реєстрації належить:

1) забезпечення: прийому документів, поданих для державної реєстрації; державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій; ведення Єдиного державного реєстру та надання відомостей з нього; формування та зберігання реєстраційних справ;

2) здійснення інших повноважень, передбачених вказаним Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Відносини, що виникають у сфері державної реєстрації, регулюються Основним Законом держави – Конституцією України, Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», а також нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до вказаного Закону.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені

законодавством України про державну реєстрацію, застосовуються норми міжнародного договору.

Наголошуємо, що дія Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» поширюється на відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб - підприємців. Законом може бути встановлено особливості державної реєстрації громадських формувань.

7. Органи державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань

Законодавець у статті 5 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» поділяє суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань на дві великі групи. До першої відноситься – Міністерство юстиції України, а другої – інші суб'єкти державної реєстрації.

Відповідно до пункту 14 статті першої Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», суб'єктами державної реєстрації є:

1. Міністерство юстиції України - у разі державної реєстрації політичних партій, всеукраїнських професійних спілок, їх об'єднань, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців; відокремлених підрозділів іноземних неурядових організацій, представництв, філій іноземних благодійних організацій, постійно діючих третейських судів, засновниками яких є всеукраїнські громадські організації, всеукраїнських творчих спілок, символіки громадських формувань;

2. територіальні органи Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі - у разі державної реєстрації первинних, місцевих, обласних, регіональних та республіканських професійних спілок, їх організацій та об'єднань, структурних утворень політичних партій, регіональних (місцевих) творчих спілок, територіальних осередків всеукраїнських творчих спілок, місцевих, обласних, республіканських Автономної Республіки Крим, Київської та Севастопольської міських організацій роботодавців та їх об'єднань, постійно діючих третейських судів, громадських об'єднань, їх відокремлених підрозділів, громадських об'єднань, що не мають статусу юридичної особи, підтвердження всеукраїнського статусу громадського об'єднання;

3. виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси, акредитовані суб'єкти - у разі державної реєстрації інших юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців.

Виконавчі органи сільських, селищних та міських рад (крім міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення) набувають повноважень з державної реєстрації інших юридичних осіб та фізичних осіб -

підприємців відповідно до цього Закону у разі прийняття відповідною радою такого рішення.

4. акредитовані суб'єкти.

Акредитованим суб'єктом може бути юридична особа публічного права, у трудових відносинах з якою перебуває не менше ніж три державні реєстратори та яка до початку здійснення повноважень у сфері державної реєстрації уклала:

– договір страхування цивільно-правової відповідальності з мінімальним розміром страхової суми у тисячу мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року;

– договір з іншим суб'єктом державної реєстрації та/або нотаріусом (у разі коли акредитований суб'єкт здійснює повноваження виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації).

Акредитація суб'єктів та моніторинг відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації здійснюються Міністерством юстиції України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Так постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1130 затверджено Порядок акредитації суб'єктів державної реєстрації та моніторингу відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1130.

29 грудня 2015 року наказом Міністерства юстиції України № 2790/5 «Про врегулювання відносин, пов'язаних зі статусом державного реєстратора» затверджено Кваліфікаційні вимоги до державного реєстратора.

Нормативний акт передбачає, що для державних реєстраторів прав на нерухоме майно, державних реєстраторів юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, крім вимог, передбачених Законами України Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», встановлюються такі вимоги: вільне володіння державною мовою, стаж роботи за фахом на державній службі на посаді не нижче провідного спеціаліста не менше 1 року або стаж роботи в інших сферах управління не менше 3 років.

Згідно зі статтею 6 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», державним реєстратором може бути громадянин України, який має вищу освіту, відповідає кваліфікаційним вимогам, визначеним Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації (крім нотаріусів), та нотаріус.

Таким чином до державних реєстраторів законодавець відносить дві категорії реєстраторів: реєстраторів та нотаріусів.

До повноважень державного реєстратора належить:

- 1) прийняття документів;
- 2) перевірка документів на наявність підстав для зупинення розгляду документів;
- 3) перевірка документів на наявність підстав для відмови у державній реєстрації;

4) проведення реєстраційних дій (у тому числі з урахуванням принципу мовчазної згоди) за відсутності підстав для зупинення розгляду документів та відмови у державній реєстрації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру;

5) ведення Єдиного державного реєстру;

6) ведення реєстраційних справ;

7) надання в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про виконавче провадження», інформацію органу державної виконавчої служби або приватному виконавцю;

8) здійснення інших повноважень, передбачених Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Державний реєстратор під час проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у зв'язку з її смертю або оголошенням її померлою, а також під час державної реєстрації змін, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи у зв'язку із смертю або оголошенням померлим відповідного засновника (учасника), обов'язково використовує відомості Державного реєстру актів цивільного стану громадян шляхом безпосереднього доступу до нього. При цьому інформація з Державного реєстру актів цивільного стану громадян, отримана державним реєстратором, залишається у відповідній реєстраційній справі. Користування Державним реєстром актів цивільного стану громадян здійснюється безпосередньо державним реєстратором, який проводить відповідну державну реєстрацію.

Обмеження щодо діяльності державного реєстратора врегульовано частиною четвертою статті 6 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Зокрема, державний реєстратор не має права проводити реєстраційні дії щодо суб'єкта державної реєстрації, з яким державний реєстратор перебуває у трудових відносинах або засновником (учасником) якого він є. У такому разі державна реєстрація проводиться іншим державним реєстратором. Однак законодавець зауважує, що вказані норми щодо перебування у трудових відносинах не поширюється на державних реєстраторів, які перебувають у трудових відносинах з виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, Київською, Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями.

Державний реєстратор не має права проводити реєстраційні дії щодо себе, свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також юридичних осіб, засновником (учасником) яких він є. У такому разі державна реєстрація проводиться іншим державним реєстратором відповідного суб'єкта державної реєстрації.

Втручання будь-яких органів, їх посадових осіб, громадян, юридичних осіб та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, у діяльність державного реєстратора під час проведення реєстраційних дій, крім випадків, передбачених Законом «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних

осіб-підприємців та громадських формувань», забороняється і тягне за собою відповідальність згідно із законом.

Важливими, на нашу думку є норми, які надають право Міністерству юстиції України у разі збройного конфлікту, тимчасової окупації, проведення антитерористичної операції прийняти рішення про тимчасове блокування доступу до Єдиного державного реєстру державних реєстраторів, що діють на відповідній території (нотаріальному окрузі).

Держателем Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань є Міністерство юстиції України, яке вживає організаційних заходів, пов'язаних із забезпеченням функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань (далі - Єдиний державний реєстр) – це єдина державна інформаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання інформації про юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадські формування, що не мають статусу юридичної особи.

Акредитація суб'єктів державної реєстрації та моніторинг відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації здійснюється Мін'юстом. Для забезпечення розгляду заяв про акредитацію суб'єктів державної реєстрації та проведення моніторингу відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації Мін'юстом утворюється постійно діюча комісія з питань акредитації суб'єктів державної реєстрації та моніторингу відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації (положення та склад комісії затверджено наказом Мінюсту від 12 січня 2016 року за № 37/5).

Юридична особа публічного права подає заяву Мін'юсту в довільній письмовій формі, в якій декларує відомості про:

1) найменування юридичної особи, її місцезнаходження, код згідно з ЄДРПОУ;

2) місце проведення державної реєстрації (поштова адреса приміщення, правовий статус належності приміщення такій юридичній особі, технічні характеристики приміщення, у тому числі: місце розташування (окрема будівля або частина будівлі з окремим входом, поверховість, наявність паркінгу або зручний під'їзд автотранспорту (громадського, службового та особистого); наявність санітарно-гігієнічних приміщень, інженерного оснащення; доступність для маломобільних груп населення);

3) затверджену відповідно до законодавства штатну чисельність своїх працівників, у тому числі чисельність державних реєстраторів;

4) обладнання робочих місць комп'ютерною та офісною технікою, що відповідає технічним вимогам функціонування Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;

5) здійснення повноважень у сферах державної реєстрації у повному обсязі або виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації.

Юридична особа публічного права може подати заяву щодо акредитації в одній із сфер державної реєстрації з обов'язковим зазначенням такої сфери.

До заяви, поданої юридичною особою публічного права, обов'язково додаються:

1) належним чином засвідчені копії документів, що підтверджують факт перебування у трудових відносинах із такою особою не менше ніж трьох осіб, що відповідають кваліфікаційним вимогам до державного реєстратора, встановленим Законами та Мін'юстом (копії диплома, трудової книжки, наказу про призначення тощо);

2) оригінал або нотаріально посвідчену копію договору страхування цивільно-правової відповідальності з мінімальним розміром страхової суми, визначеної Законами, та документа про підтвердження набрання чинності договором страхування цивільно-правової відповідальності, що передбачений таким договором;

3) нотаріально посвідчену копію договору з іншим суб'єктом державної реєстрації прав та / або нотаріусом (у разі коли заявник має намір здійснювати повноваження виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації).

У разі коли юридична особа публічного права має відокремлений підрозділ (філію), що здійснюватиме повноваження у сферах державної реєстрації, до заяви обов'язково також додаються належним чином засвідчені копії документів, що підтверджують факт перебування у трудових відносинах із таким відокремленим підрозділом (філією) не менше ніж двох осіб, що відповідають кваліфікаційним вимогам до державного реєстратора, встановленим Законами та Мін'юстом (копії диплома, трудової книжки, наказу про призначення тощо). У такому разі договір страхування цивільно-правової відповідальності, повинен бути з розміром страхової суми, що відповідає сумі мінімальних розмірів страхової суми, визначеної Законами, залежно від кількості відокремлених підрозділів (філій).

За результатами розгляду заяви Мін'юст у строк, що не перевищує двадцяти робочих днів з моменту її реєстрації, приймає на підставі висновків комісії мотивоване рішення про акредитацію суб'єкта державної реєстрації або про відмову в його акредитації у формі наказу.

Рішення, дії або бездіяльність Мін'юсту щодо проведення акредитації суб'єктів та моніторингу можуть бути оскаржені до суду.

8. Нотаріус — як суб'єкт державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань

Згідно з пунктом 5 частини першої статті 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» законодавець відніс нотаріусів до категорії державних реєстраторів юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань (далі - державний реєстратор).

Нотаріус - як суб'єкт державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань проводить відповідну реєстрацію згідно з Порядком державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та

громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 09 лютого 2016 року за № 359/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 09 лютого 2016 року за № 200/2833.

Відносини, що виникають у сфері державної реєстрації, регулюються Конституцією України, Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до вказаного Закону. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про державну реєстрацію, застосовуються норми міжнародного договору.

Державна реєстрація проводиться за заявою заявника шляхом звернення до суб'єкта державної реєстрації, нотаріуса.

Заява та документи для державної реєстрації можуть подаватися у паперовій формі або у електронній формі, крім випадків державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у зв'язку із зміною керівника юридичної особи, розміру статутного (складеного) капіталу (пайового фонду) або розміру частки кожного із засновників (учасників), а також інших випадків, передбачених законами.

У паперовій формі заява та документи подаються особисто заявником або поштовим відправленням. Заява про державну реєстрацію підписується заявником. У разі подання заяви для державної реєстрації поштовим відправленням справжність підпису заявника повинна бути нотаріально засвідчена.

У електронній формі заява та документи подаються заявником на порталі електронних сервісів.

Документи, що подаються для державної реєстрації, повинні відповідати вимогам, установленим статтею 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». А саме:

1) документи мають бути викладені державною мовою та додатково, за бажанням заявника, - іншою мовою (крім заяви про державну реєстрацію);

2) текст документів має бути написаний розбірливо (машинодруком або від руки друкованими літерами);

3) документи не повинні містити підчищення або дописки, закреслені слова та інші виправлення, не обумовлені в них, орфографічні та арифметичні помилки, заповнюватися олівцем, а також містити пошкодження, які не дають змоги однозначно тлумачити їх зміст;

4) документи в електронній формі мають бути оформлені згідно з вимогами, визначеними законодавством;

5) заява про державну реєстрацію підписується заявником. У разі подання заяви про державну реєстрацію поштовим відправленням справжність підпису заявника повинна бути нотаріально засвідчена;

6) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи повинно бути оформлено з дотриманням вимог, встановлених законом, та відповідати законодавству.

Рішення уповноваженого органу управління юридичної особи, що подається для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, викладається у письмовій формі, прошивається, пронумеровується та підписується засновниками (учасниками), уповноваженими ними особами або головою та секретарем загальних зборів (у разі прийняття такого рішення загальними зборами). Справжність підписів на такому рішенні нотаріально засвідчується, крім випадків, передбачених законом. Зокрема, не потрібно нотаріально засвідчувати справжність підпису на державну реєстрацію змін до відомостей про державний орган, орган місцевого самоврядування, громадське об'єднання чи благодійну організацію, що містяться в Єдиному державному реєстрі, а також на державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що вносяться на підставі розпорядчого акта державного органу, органу місцевого самоврядування.

Справжність підписів на рішенні, що подається для державної реєстрації змін до відомостей про громадське об'єднання чи благодійну організацію, що містяться в Єдиному державному реєстрі, нотаріально засвідчується лише у разі наявності такої вимоги в установчих документах відповідного громадського об'єднання чи благодійної організації;

7) рішення про припинення юридичної особи має містити відомості про персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), її голову або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників податків або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), про порядок та строк заявлення кредиторами своїх вимог;

8) установчий документ юридичної особи, положення, регламент, список суддів постійно діючого третейського суду, статут (положення) громадського формування, що не має статусу юридичної особи, договір (декларація) про створення сімейного фермерського господарства повинен містити відомості, передбачені законодавством, та відповідати законодавству;

9) установчий документ викладається у письмовій формі, прошивається, пронумеровується та підписується засновниками (учасниками), уповноваженими ними особами або головою та секретарем загальних зборів (у разі прийняття такого рішення загальними зборами, крім випадків заснування юридичної особи). Справжність підписів на установчому документі нотаріально засвідчується, крім випадків, передбачених законом. А саме, не потрібно нотаріального засвідчення справжності підпису на державну реєстрацію створення юридичної особи (крім створення в результаті виділу, злиття, перетворення, поділу), а також на державну реєстрацію державного органу, органу місцевого самоврядування, громадського об'єднання, благодійної та релігійної організацій, а також юридичної особи, створеної на підставі розпорядчого акта державного органу, органу місцевого самоврядування.

Справжність підписів на установчому документі громадського об'єднання чи благодійної організації нотаріально засвідчується лише у разі наявності такої

вимоги в установчих документах відповідного громадського об'єднання чи благодійної організації;

10) установчі документи банків, інших юридичних осіб, які згідно із законом підлягають погодженню (реєстрації) відповідно Національним банком України, іншими державними органами, подаються з відміткою про їх погодження відповідним органом;

11) внесення змін до установчого документа юридичної особи, положення, регламенту, списку суддів постійно діючого третейського суду, статуту (положення) громадського формування, що не має статусу юридичної особи, оформляється шляхом викладення його в новій редакції;

12) передавальний акт (у разі злиття, приєднання, перетворення) та розподільчий баланс (у разі поділу або виділу) юридичної особи повинні відповідати вимогам, встановленим законом. Справжність підписів на передавальному акті та розподільчому балансі юридичної особи нотаріально засвідчується, крім випадків, передбачених законом. Зокрема, правила нотаріального засвідчення справжності підпису не поширюється на державну реєстрацію державного органу, органу місцевого самоврядування, громадського об'єднання, благодійної та релігійної організацій, а також юридичної особи, створеної на підставі розпорядчого акта державного органу, органу місцевого самоврядування.

Справжність підписів на передавальному акті та розподільчому балансі громадського об'єднання чи благодійної організації нотаріально засвідчується лише у разі наявності такої вимоги в установчих документах відповідного громадського об'єднання чи благодійної організації;

13) документи, видані відповідно до законодавства іноземної держави, повинні бути легалізовані (консульська легалізація чи проставлення апостиля) в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами;

14) документ, викладений іноземною мовою, повинен бути перекладений на державну мову із засвідченням вірності перекладу з однієї мови на іншу або підпису перекладача в установленому законодавством порядку;

15) зображення та опис символіки повинні бути оформлені з дотриманням вимог, встановлених законом, та відповідати законодавству;

16) у разі якщо оригінали документів, необхідних для державної реєстрації, відповідно до законодавства залишаються у справах державних органів, органів місцевого самоврядування, що їх видають, заявник подає копії документів, оформлені такими органами відповідно до законодавства.

Форми заяв про державну реєстрацію затверджуються Міністерством юстиції України.

Державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації та нотаріус приймають заяву та документи в паперовій формі за описом, сформованим за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру, примірник якого в день надходження заяви та документів у спосіб, відповідно до якого були подані документи, видається заявнику з відміткою про дату їх отримання та кодом доступу до результатів розгляду документів через портал електронних сервісів.

За бажанням заявника державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру формують та роздруковують заяву про державну реєстрацію, на якій заявник проставляє власний підпис за умови відсутності зауважень до відомостей, зазначених у ній.

Моментом прийняття заяви та документів вважається дата і час реєстрації заяви у Єдиному державному реєстрі.

Реєстрація заяв в Єдиному державному реєстрі проводиться в порядку черговості їх надходження. Під час прийняття заяви та документів для державної реєстрації, що подаються особисто заявником, державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації встановлюють особу заявника за документом, що посвідчує таку особу, передбаченим Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус».

У разі коли заявником є іноземець, документом, що посвідчує особу такого заявника, є національний, дипломатичний чи службовий паспорт іноземця або інший документ, що посвідчує особу іноземця.

У разі коли заявником є державний службовець або посадова особа місцевого самоврядування при виконанні посадових обов'язків, документом, що посвідчує такого заявника, є службове посвідчення.

У разі подання заяви уповноваженою на те особою державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації перевіряє обсяг повноважень такої особи за документом, що підтверджує її повноваження діяти від імені іншої особи.

Обсяг повноважень особи, уповноваженої діяти від імені юридичної особи, перевіряється на підставі відомостей з Єдиного державного реєстру.

Під час прийняття заяви та документів для державної реєстрації державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації інформують заявника про те, що персональні дані заявника чи інших осіб, що містяться в документах, поданих для державної реєстрації, використовуються відповідно до закону та виключно для цілей ведення Єдиного державного реєстру, у тому числі розміщення у випадках, передбачених законодавством, на порталі електронних сервісів.

З поданих для державної реєстрації документів державний реєстратор, нотаріус, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації виготовляють електронні копії таких документів шляхом їх сканування, які долучаються до заяви, зареєстрованої у Єдиному державному реєстрі.

Державний реєстратор у строки, визначені законом, здійснює перевірку зареєстрованих в Єдиному державному реєстрі документів на наявність підстав для зупинення їх розгляду та на наявність підстав для відмови в державній реєстрації.

У разі наявності підстав для зупинення розгляду документів державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру вичерпний перелік таких підстав, передбачених законом.

За допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру формується повідомлення про зупинення розгляду документів із зазначенням

строку, виключного переліку підстав для його зупинення, рішення суб'єкта державної реєстрації про зупинення розгляду документів, що за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру розміщується на порталі електронних сервісів у день такого зупинення та надсилається заявнику на адресу його електронної пошти.

Якщо за результатами здійсненої перевірки поданих документів державним реєстратором встановлено наявність підстав як для зупинення їх розгляду, так і для відмови у державній реєстрації, які не пов'язані одна з одною, та усунення підстав для зупинення розгляду документів не матиме наслідком проведення державної реєстрації, державний реєстратор формує повідомлення про відмову в проведенні державної реєстрації із зазначенням виключного переліку підстав для відмови та із зазначенням підстав для зупинення їх розгляду.

Документи, що потребують усунення підстав для зупинення розгляду документів, повертаються (видаються, надсилаються поштовим відправленням) заявнику не пізніше наступного робочого дня з дня надходження від заявника заяви про їх повернення за описом, сформованим за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру.

Відомості про повернення документів вносяться до Єдиного державного реєстру.

У разі подання заявником документів, необхідних для усунення підстав для зупинення розгляду документів, державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації, приймають їх у порядку, передбаченому для заяв про державну реєстрацію.

Якщо документи, необхідні для усунення підстав для зупинення розгляду документів, подані протягом установленого строку, розгляд документів поновлюється, про що державним реєстратором вносяться відомості до Єдиного державного реєстру.

Якщо заявником протягом установленого законом строку не подано документів, необхідних для усунення підстав для зупинення розгляду документів, державний реєстратор відмовляє у державній реєстрації.

Державний реєстратор за наявності підстав для відмови у державній реєстрації, визначених статтею 28 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру формує повідомлення про відмову у державній реєстрації із зазначенням виключного переліку підстав для відмови та рішення суб'єкта державної реєстрації про відмову у державній реєстрації, що за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру розміщується на порталі електронних сервісів у день відмови у державній реєстрації.

У разі проведення державної реєстрації, пов'язаної зі збільшенням розміру статутного капіталу господарських товариств, підприємств, у яких резидент іноземної держави, іноземна держава, юридична особа, учасником якої є нерезидент або іноземна держава, володіє 10 і більше відсотками статутного капіталу або має вплив на управління юридичною особою чи її діяльність, державний реєстратор обов'язково встановлює наявність/відсутність персональних санкцій відповідно до Закону України «Про санкції», рішення про

застосування яких прийняте Радою національної безпеки і оборони України та введено в дію указом Президента України.

У разі відмови у державній реєстрації документи, подані для державної реєстрації, зберігаються суб'єктом державної реєстрації, державним реєстратором якого розглядалися такі документи, або нотаріусом, яким розглядалися такі документи, протягом трьох років.

У разі звернення заявника у межах строку, передбаченого абзацом першим цього пункту, документи, подані для державної реєстрації (крім документа про сплату адміністративного збору), повертаються (видаються, надсилаються поштовим відправленням) йому за описом, сформованим за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру, не пізніше наступного робочого дня з дня надходження від заявника заяви про їх повернення. Відомості про повернення документів вносяться до Єдиного державного реєстру.

За відсутності підстав для зупинення розгляду документів та/або відмови в державній реєстрації державний реєстратор приймає рішення у випадку проведення реєстраційної дії щодо громадського формування, його символіки, засвідчення факту наявності всеукраїнського статусу громадського об'єднання та проводить реєстраційну дію, у тому числі з урахуванням принципу мовчазної згоди, шляхом внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру.

Державний реєстратор за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру присвоює ідентифікаційний код з Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України у разі проведення:

— державної реєстрації створення юридичної особи (крім перетворення за винятком центральних органів виконавчої влади);

— державної реєстрації включення відомостей про юридичну особу, зареєстровану до 01 липня 2004 року, відомості про яку не містяться в Єдиному державному реєстрі, якщо у даної юридичної особи відсутній такий код;

— державної реєстрації створення відокремленого підрозділу юридичної особи;

— державної реєстрації (акредитації) відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації, представництва, філії іноземної благодійної організації.

За результатом проведеної державної реєстрації державний реєстратор за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру вносить відомості до цього реєстру та формує з нього виписку, яка за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру розміщується на порталі електронних сервісів у день проведення державної реєстрації.

У разі подання заяви про державну реєстрацію у паперовій формі за результатом проведеної державної реєстрації за бажанням заявника виписка з Єдиного державного реєстру надається у паперовій формі з проставленням підпису та печатки державного реєстратора або печатки нотаріуса (у випадку якщо державним реєстратором є нотаріус).

Документи для державної реєстрації у паперовій формі долучаються до реєстраційної справи, сформованої після внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію створення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, державну

реєстрацію фізичної особи - підприємця або державну реєстрацію включення відомостей про юридичну особу та фізичну особу - підприємця.

Суб'єкт державної реєстрації, який провів державну реєстрацію та не наділений повноваженнями із зберігання реєстраційної справи, протягом трьох робочих днів з дня її проведення надсилає документи для державної реєстрації відповідному суб'єкту державної реєстрації, уповноваженому зберігати реєстраційні справи відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»

Документи та/або відомості, сформовані державним реєстратором за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру під час державної реєстрації, а також електронні копії оригіналів документів для державної реєстрації, виготовлені шляхом сканування та долучені до відповідної заяви, зберігаються в електронній формі у цьому реєстрі.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Якими нормативними актами регулюється порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень?
2. Назвіть випадки обов'язкової державної реєстрації речових прав та обтяжень на нерухоме майно.
3. Яким органом проводиться державна реєстрація права власності та інших речових прав?
4. Розкрийте повноваження нотаріуса як реєстратора прав власності на нерухоме майно та їх обтяжень.
5. Якими нормативними актами регулюється порядок державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань?
6. Якими органами проводиться державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань?
7. Розкрийте повноваження нотаріуса як реєстратора державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
2. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. Істина, 2018. 480 с.
3. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. Ю. В. Нікітіна. – КВНЗ « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.

Спеціальна література

1. Долинська М.С. Теоретичні та практичні аспекти доступу нотаріусів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Випуск 55. С.147–157.
2. Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Питання реалізації порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень: правові аспекти та проблемні питання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 72-78. PUL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_4_12
3. Завальна І. І., Косенко О. І. Державна реєстрація прав власності на нерухоме майно: проблеми та перспективи розвитку. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/3668>.
4. Захандревич О. М. Нотаріус – спеціальний суб'єкт державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 28-30. PUL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_12_7.
5. Єфіменко Л. Проблеми взаємодії нотаріальної діяльності та діяльності щодо державної реєстрації речових прав. *Право України*. 2011. № 5. С. 130-135.
6. Кармаза Олександра. Державна реєстрація прав на житло та їх обтяжень нотаріусами в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 16-20.
7. Ковалишин О. Ф., Малахова О. О. Аналіз нових підходів до функціонування реєстраційної системи в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2011. № 4. С. 58-62.
8. Коровайко О. С. Порівняння актової та титульної систем реєстрації нерухомого майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 205-207.
9. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
10. Летнева О. С. Сутність провадження з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та його пов'язаність із провадженням нотаріального посвідчення правочинів. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_1_9
11. Продіус К. В. Повноваження нотаріусів у сфері державної реєстрації речових прав. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 31-33.
12. Семьоркіна К. О. Нотаріус як спеціально уповноважений суб'єкт державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 1(2). С. 91-96. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_1\(2\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_1(2)_15)
13. Уточнення повноважень нотаріусів та особливостей реєстрації похідних речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 31-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2015_5_11
14. Чижмарь К. І. Правовий статус нотаріуса у процесі державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за законодавством України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 7-15.

Нормативно-правові акти

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
2. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 0.10. 2008 р. № 614–V. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/614-17>
3. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 06.09.2012 р. № 5208–VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5208-17>
4. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
5. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 0207.2014 р. № 228. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>
6. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 1707/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 № 5037-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5037-17>.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>.
9. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 № 834-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/834-19>.
10. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців" та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»: Закон України від 26.11.2015 № 835-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-19>.
11. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.
12. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції від 09.02.2016 № 359/5. *Офіційний вісник*. 2016. № 10. Стор. 224. Ст. 471.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

I. Нормативно-правові акти

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436 – IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
6. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.01 2015 р. № 17. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/17-2015-п>
8. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №39. – Ст. 383. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
9. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 01.10. 2008 р. № 614–V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009 р. № 13. Стор. 449. стаття 161.
10. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 06.09.2012 р. № 5208–VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5208-17>
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII. URL: : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>
12. Про державний нотаріат: Закон Української РСР від 25.12.1974 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1975. № 1. т. 4. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3377-08>.
13. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96- ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.
14. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>
15. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 1707/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>

16. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993р. № 7– 9. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/7-93>
17. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
18. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
19. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
20. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.032004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
21. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Затв. наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11>
22. Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності: Затв. наказом Міністерства юстиції України від 23.03.2011 р. № 888/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0406-11>
23. Порядок підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3256/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1046-14>
24. Порядок допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату: Затв. наказом Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 р. № 1905/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0926-11>
25. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
26. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 1707/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>
27. Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.01 2015 р. № 17. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/17-2015-п>
28. Питання Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р. № 150. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/150-2015-%D0%BF>
29. Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: Затв. спільним наказом Міністерства юстиції та Міністерства закордонних справ України від 27.12.2004 р. № 142/5/310. [URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04>
30. Положення про державний нотаріальний архів: Затв. наказом Міністерства юстиції України від 18.05.2009 р. № 870/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0443-09>

31. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

32. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>

33. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

34. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 0207.2014 р. № 228. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>

35. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF>

36. Деякі питання організації фінансового моніторингу: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08. 2015 року № 552. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/552-2015-%D0%BF>

37. Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.06.2015 р. № 999/5.[URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0735-15>.

38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 № 5037-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5037-17>.

39. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>.

40. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 № 834-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/834-19>.

41. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»: Закон України від 26.11.2015 № 835-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-19>.

42. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>.

43. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 1707/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>.

44. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

45. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Затв. наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11>.

46. Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.06.2015 р. № 999/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0735-15>.

47. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 № 5037-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5037-17>.

48. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>.

49. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 № 834-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/834-19>.

50. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»: Закон України від 26.11.2015 № 835-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-19>.

51. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р. № 2654-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.

52. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції від 09.02.2016 № 359/5. *Офіційний вісник*. 2016. № 10. Стор. 224. Ст. 471.

53. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.

54. Про оцінку земель: Закон України від 11.12. 2003 р. № 1378–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 229. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.

55. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666–VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>.

56. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 № 834–VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/834-19>.

II. Література

1. Балинська О. М., Долинська М. С. Правове регулювання нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях у складі Польщі (1921-1939 рр.) *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С.102-108.

2. Безклубий І. А., Єфіменко Л. В. Методологія дослідження нотаріальної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 6 (104). С. 48–59.

3. Безсмертна Н. Практичні аспекти нотаріального посвідчення правочинів. *Право України*. 2006. № 3. С.56-59.

4. Бережна І. Г. Способи захисту цивільних прав та інтересів нотаріусом. *Форум права*. 2012. № 4. С. 79–84. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bigtin.pdf>.

5. Бисага Ю. Ю Історико-правові аспекти виникнення сучасного українського нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Випуск 30. Т. 1. С. 17–20.

6. Баранкова В. В. Гарантії нотаріальної діяльності. URL: <http://www.realllook.com.ua/4839/garanti%D1%97-notarialno%D1%97-diyalnosti/>

7. Бондарева М. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2(34). С. 79-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2010_2_11

8. Бондарук В. О. Надання ступенів публічних нотаріусів у Замойській академії (1594–1784). *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 32–35.

9. Васирина Н.В. Визнання права власності нотаріусом. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2011. № 4. С. 79 – 85.

10. Васирина Наталія. Потрібно підвищити роль нотаріату в законотворчості країни. *Нотаріат України*. 2015. № 1–2(13–14). С. 4–8.

11. Васирина Н. В. Право на заповіт та окремі питання його реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія право. Випуск 28. Том 1. С. 107-111.

12. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2004. 21 с.

13. Давиденко А. О. Історія виникнення нотаріату в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 4. С. 22–28.
14. Данюк Л. В. Управління нотаріатом в Україні: історія та сучасність (адміністративно-правове регулювання відносин у сфері управління нотаріатом): монографія. К.: Логос, 2011. 182 с.
15. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 96 с.
16. Долинська М. С. Деякі аспекти діяльності органів нотаріату в Західноукраїнській Народній Республіці. *Modern jurisprudence of the European Union: the interaction of law, rulemaking and practice*. Fundacja Instytut spraw administracji publicznej (Lublin, 17 april 2018). Lublin 2018. Publishing house: izdevnieciba «Baltija publishing». S. 36-39.
17. Долинська М. С. Деякі питання призначення нотаріусів на західноукраїнських землях у XVI-XVIII ст. International research and practice conference «Urgent problems of law on the modern stage of statehood development»: Conference proceedings, October 20-21, 2017. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. С. 22-25.
18. Долинська М.С. Деякі правові аспекти видачі нотаріусами свідоцтва про право на спадщину на обов'язкову частку в спадщині. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: Львів: 2011. Випуск 7. С. 278 – 282.*
19. Долинська М.С. Деякі правові аспекти укладення трудових договорів приватними нотаріусами України. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасників VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 вересня 2017 року)*. Харків: Право, 2017. С. 64-68.
20. Долинська М.С. Деякі правові аспекти посвідчення довіреностей в нотаріальному порядку. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2012. № 5 (№ 83), частина 2, книга 1. С. 296–302.
21. Долинська М.С. Деякі правові аспекти укладення трудових договорів приватними нотаріусами України. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасників VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 вересня 2017 року)*. Харків: Право, 2017. С. 64-68.
22. Долинська М.С. Договір емфітевзису: історія, порядок укладення, нотаріальне посвідчення. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2012. № 3(81), частина 2, книга 1. С. 251–256.
23. Долинська М.С. Договір оренди землі: поняття, зміст та особливості нотаріального посвідчення. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2012. № 4 (№ 82), частина 2, книга 1. С. 296–302.
24. Долинська М.С. Договір ренти: поняття, особливості, зміст та нотаріальне посвідчення. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2012. № 2(80), частина 2, книга 1. С. 285 – 291.
25. Долинська М.С. До питання історіографії та методології дослідження інституту українського нотаріату та нотаріального законодавства. *Науковий*

вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. Вип. 1. С. 136 – 145.

26. Долинська М. С. До питання компетенції посадових і службових осіб, які вчиняють дії, прирівняні до нотаріально посвідчених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2017. Вип. 3. С. 55-65.

27. Долинська М. С. До питання правового регулювання нотаріального процесу за законодавством Української козацької держави (1649-1783 рр.). *Порівняльно-аналітичне право.* 2017. № 5. С. 29-32.

28. Долинська М. С. До питання правового статусу помічника приватного нотаріуса в Україні. *Університетські наукові записки.* 2013. № 3(47). С. 135–140.

29. Долинська М. С. До питання про зародження нотаріального процесу в Стародавній Індії. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 30 травня 2017 року.* Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 218-219.

30. Долинская М. С. До питання розвитку інституту нотаріальної таємниці в незалежній Україні. *Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов: материалы международной научно-практической конференции (Кишинев, Республика Молдова 7-8 ноября 2014 г.).* Кишинев: Б и, 2014 г.(2; 2014). С. 29-31.

31. Долинська М. С. До питання розширення повноважень нотаріусів. *Науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції»:* збірник матеріалів; Львівська політехніка. Львів, 8–9 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 176–178.

32. Долинська М. С. Загальна характеристика Положення про державний нотаріат 1944 року як джерела українського нотаріального законодавства. *Право і суспільство.* 2017. № 6. С. 48-53.

33. Долинська М.С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості. *Актуальні проблеми держави та права.* Випуск 63. 2012. С. 568–575.

34. Долинська М.С. Земельні питання в нотаріальній практиці. Бібліотечка нотаріуса. Додаток до журналу «Нотаріат для Вас». Київ. 2012. 91 с.

35. Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.).* Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 65-68.

36. Долинська М.С. Некоторые правовые аспекты деятельности органов нотариата Украины. *Wiuletyn Człowiek – Rodzina – Prawo.* 2014. № 6. С. 13-19.

37. Долинська М.С. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу. *Вісник Львівського університету.* Серія юридична. 2011. Випуск 54. С. 202– 208.

38. Долинська М. С. Нотаріальне процесуальне право України: поняття та джерела. *Порівняльно-аналітичне право.* 2017. № 6. С. 101-104. URL: http://www.pap.in.ua/6_2017/29.pdf

39. Долинська М.С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Випуск 56. 2012. С. 237–243.

40. Долинська М. С. Особливості вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2011. Вип. 53. С. 197–203.

41. Долинська М.С. Особливості нотаріального посвідчення договору дарування земельної ділянки. *Форум права*. 2012. № 1. С. 269–274.

42. Долинська М.С. Особливості нотаріального посвідчення договору довічного утримання (догляду). *Актуальні проблеми держави та права*. Випуск 64. 2012. С. 318 – 324.

43. Долинська М.С. Особливості нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу земельних ділянок, що належать на праві приватної власності фізичним та юридичним особам. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2012. № 2(1). С.117–126.

44. Долинська М. С. Особливості провадження нотаріальної діяльності на українських землях під час Другої світової війни. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2017. Вип. 4. С. 118-127.

45. Долинська М.С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. Вип. 3. С. 75 – 84.

46. Долинська М.С. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів, 2012. Вип. 1 С. 99-108.

47. Долинська М.С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2(59). С.186–194.

48. Долинська М. С. Розвиток нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях під юрисдикцією Речі Посполитої. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 20-23.

49. Долинська М.С. Спадкування в Україні. *Довідник нотаріуса*. К.: Істина. 2007. № 5. 96 с.

50. Долинская Мария. Сравнительный анализ субъектов нотариального процесса по законодательству Украины и Молдовы. *Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata»*. 2018. № 2/2 (314). С. 29–33.

51. Долинська М. Становлення нотаріату в Україні. 2015. № 5(17). С. 39-46.

52. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 /Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. 2017. 40 с.

53. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.01 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, Львів: 2017. 465 с.

54. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Л.: ЛьвДУВС, 2015. 988 с.

55. Долинська М.С. Теоретичні та практичні аспекти доступу нотаріусів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2012. Випуск 55. С.147– 157.
56. Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як один із головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Юридична, 2018. Вип. 2. С. 107-115.
57. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
58. Долинська М.С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212.
59. Досінчук Катерина. Гарантії забезпечення діяльності нотаріату в Україні. *Публічне право*. 2014. № 3. С. 206-212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_3_30
60. Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2013. С. 131–134.
61. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.
62. Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.
63. Дякович М.М. Хрестоматія нотаріального права України: Навч. посібн. / 2-е видання. Істина, 2018. 480 с.
64. Дякович М.М. Цивільно-правові аспекти відповідальності нотаріуса *Університетські наукові записки*. 2009. № 1(29). С. 71– 73.
65. Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Питання реалізації порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень: правові аспекти та проблемні питання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 72-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_4_12
66. Єфіменко Л. Гносеологічні аспекти нотаріату та нотаріальної діяльності. *Нотаріат України*. 2015. № 1–2. С. 57–66.
67. Єфіменко Л. Національний нотаріат : від Положення про нотаріальну частину до малої реформи нотаріату. *Нотаріат України*. 2015. № 5(17). С. 47–54.
68. Єфіменко Леонід. Особливості правової природи нотаріальних дій. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 61–67.
69. Єфіменко Л. В. Передумови зародження нотаріату в українському праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4–5. С. 12–20.
70. Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2013. 20 с.
71. Єфіменко Л. В. Принципи та функції нотаріальної охорони цивільних прав та інтересів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 36–43.
72. Єфіменко Л. Проблеми взаємодії нотаріальної діяльності та діяльності щодо державної реєстрації речових прав. *Право України*. 2011. № 5. С. 130-135.

73. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату в Україні: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 8–15.
74. Єфіменко Л. В. Ступінь дослідженості питань нотаріату як органу (інституту) охорони цивільних прав у правовій науці. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 8–9. С. 27–39.
75. Єфіменко Л. В. Теоретико-методологічні засади нотаріату України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 30–36.
76. Желіховська Ю. В. Охорона цивільних прав та інтересів нотаріусом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2012. 21 с.
77. Журавльов Д. В. Захист нотаріального процесу. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2006. № 3. С. 67–69.
78. Журавльов Д. В. Становлення нотаріату в Україні: перспективи та шляхи розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 16–21.
79. Журавльов Д. В. Особливості правового регулювання укладання трудового договору (контракту) між фізичною особою приватним нотаріусом та стажистом нотаріуса. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 61–65.
80. Журавльов Д. В., Коротюк О. В., Чижмарь К. І. Правова охорона нотаріальної таємниці: монографія. К.: ОВК, 2017. 190 с.
81. Завальна І. І., Косенко О. І. Державна реєстрація прав власності на нерухоме майно: проблеми та перспективи розвитку. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/3668>.
82. Ільєва Н. В. Виникнення та розвиток інституту нотаріату в Україні/ *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. Випуск 3. С. 267–269.
83. Ільєва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 19 с.
84. Ільницька Н. Оренда як правова форма використання земель у сучасний період: поняття, особливості, юридична природа. *Право України*. 2000. № 8. С. 60–64.
85. Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. 144 с.
86. Кармаза Олександра. Державна реєстрація прав на житло та їх обтяжень нотаріусами в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 16–20.
87. Ковалишин О. Ф., Малахова О. О. Аналіз нових підходів до функціонування реєстраційної системи в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2011. № 4. С. 58–62.
88. Коваленко Л. М. Нестаріюча професія нотаря. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8 (серпень). С. 163–173.
89. Козьяков Ю. Нотаріат у дзеркалі проблем. *Право України*. 1998. № 6. С. 84–85.
90. Козьяков Ю. М. Нотаріат. Історія і сучасність (короткий огляд) *Нотаріат для Вас*. 1998. № 1. С. 11–15.

91. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
92. Комаров В.В., Баранкова В. В. Нотариат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
93. Король О.М., Башта М.О. Чорнила нотаріуса віками не вицвітають / вінницька обласна нотаріальна палата. Вінниця: ДП "Державна картографічна фабрика". 2009. 144 с.
94. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
95. Леськів С. Р., Чубенко А. Г. Свобода заповіту і таємниця заповіту як юридичні гарантії реалізації права на спадкування за заповітом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія право. Випуск 29. Том 1. С. 156-159.
96. Майданик Р. А. Нотариат в Україні: правова природа, місце в системі права. *Юридична Україна*. 2010. № 9. С. 65–70.
97. Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 6-1. том 2. С. 65-68.
98. Майкут Х. В. Нотариат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
99. Мацегорін О. І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 143–147.
100. Медвідь Ф. М., В. Ф. Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф.. Нотаріальний процес в Україні: навчальний посібник / За ред.. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
101. Мельник І. С. Нотаріальний процес: історія виникнення, розвитку і становлення як однієї із галузей науки про право. *Часопис Київського університету прав*. 2012. № 3. С. 192-196.
102. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.
103. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / за заг. ред. Чижмарь К.І. К.: «Центр учбової літератури». 2015. 308 с.
104. Нелін О. І. Актуальні питання функціонування системи нотаріату в Україні: спроба концентричного рівного визначення. *Юридична Україна*. 2017. № 1 (169). С. 64-69.
105. Нелін О. І. Інституту нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 130 с.
106. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні (ІХ–ХVІІІ ст.ст.): проблеми становлення. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 15–18.
107. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні та Росії (ІХ–ХІХ ст.): порівняльний аналіз. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2013. Випуск 60. С. 64–69.
108. Нелін О. Медіація як один із альтернативних способів вирішення нотаріальних конфліктів. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 4–7.

109. Нелін О. І. Нотаріальна доктрина України: теоретичний синтез. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 130-138.
110. Нелін О. Нотаріат і квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 19–22.
111. Нелін О.І. Реалії сучасного нотаріату на шляху до сталого функціонування окремого інституту захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. *Юридична Україна*. 2016. № 7-8 (163-164). С. 46-50.
112. Нелін О. І. Становлення і розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект). *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 11-15.
113. Нелін О.І. Теоретична модель і практичні виміри сучасного розуміння поняття нотаріальної діяльності в нотаріальній доктрині України. *Юридична Україна*. 2016. № 9-10 (165-166). С. 15-20.
114. Нелін Олександр. Теоретичні і практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 4–8.
115. Нелін О. Формування тезауруса з нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 4–8.
116. Никифорак М. В. З історії кодифікації австрійського цивільного та цивільно-процесуального права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 82: Правознавство. Чернівці: ЧДУ, 2000. С. 18–21.
117. Никифорак М. В. Нотаріат на Буковині в другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. Вип. 62. Чернівці, 1999. С. 61-63.
118. Нотаріат в Україні: Навч. Посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2008. – 494 с.
119. Нотаріат в Україні: підручник: у 3 кн. 3-тє вид., доповн. і переробл. Книга 1. Організація нотаріату з практикумом / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта, 2015. 484 с.
120. Нікітін Ю. В., Бичкова С. С., Чубенко А. Г., Матвійчук В. К., Гіда Е. О., Устименко Т. П., Чучкова Н. О. Нотаріат в Україні: навчальний посібник / За заг. ред.. Ю. В. Нікітіна. К. : « Національна академія управління»; «Алерта», 2016. 586 с.
121. Орзіх Ю. Г. До історії формування та розвитку римського нотаріату . *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 178–184.
122. Орзіх Ю. Г. Нотаріат у країнах Європи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 66. С. 208–216.
123. Остапенко О. І., Шамрай О. В., Руснак Ю. І. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат»: станом на 01.01.2012 / За заг. ред. О. І. Остапенко. К.: Професіонал, 2012. 606 с.
124. Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. *Молодий вчений*. 2014. № 6(2). С. 114-118. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(2\)__33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(2)__33)
125. Петришак Б. І. До історії публічного нотаріату у Львові ХVІ ст.: процедура призначення та присяги. *Архіви України*. 2010. № 3–4. С. 93–104.

126. Підлубна Т. М. Нотаріальна форма захисту цивільних прав та інтересів. *Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство*. 2010. Вип. 533. С. 44–48.
127. Радзієвська Л.Е., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзієвської. К.: Юрінком Інтер, 2000. 528 с.
128. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник (2-е вид., стереотип.) / За ред. Ю. В. Шкітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
129. Стрілько В. Ю. Джерела нотаріального процесу з іноземним елементом: види та співвідношення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Випуск 3(9). С. 77–81.
130. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
131. Трофанчук Г. Історико-правові аспекти зародження та поширення нотаріальної справи в Україні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.)*. Львів: Львівський національний університети імені Івана Франка. Юридичний факультет, 2003. С. 105–106.
132. Федоренко Тетяна. Деякі аспекти нотаріальних функцій, що виконуються консулами. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 9. С. 29–33.
133. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний аграрний ун-т. К., 2008. 20 с.
134. Федорова К. І. Генезис інституту приватної нотаріальної діяльності у законодавстві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 1. С. 63–69.
135. Фомічова Н. В. Складання заповіту з умовою та дійсність визначених умов у межах їх виконання за законодавством України / за законодавством України. *Молодий вчений*. 2016. № 9. № (36). С. 257–260.
136. Фурса С. Актуальні питання теорії і практики нотаріальних правовідносин. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 87. С. 7–12.
137. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. 976 с.
138. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Спадкове право. Теорія та практика: навчальний посібник. К.: Атіка, 2002. 496 с.
139. Фурса С.Я. Теоретична модель нотаріального процесу. *Вісник Академії праці та соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2001. № 1. С. 87–93.
140. Фурса С.Я. Умови об'єднань декількох проваджень у один нотаріальний процес або їх роз'єднання. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 7. С. 37–40.

141. Фурса С. Я., Драгнєвич Л. Ю., Фурса Є. І. Настільна книга нотаріуса: Сімейні відносини в нотаріальному процесі. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 352 с.
142. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О. Цивільне право України: Підручник. вид. 2, перероб. і доп. К.: Істина, 2009. 816 с.
143. Хімченко С. В. Особливості цивільно-правової відповідальності нотаріуса. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. Випуск 4. С. 108–110.
144. Хімченко С. В. Цивільна відповідальність нотаріуса за порушення таємниці вчинюваних нотаріальних дій . *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. Випуск 2. С. 124–126.
145. Цивільне право України: Особлива частина: в 2 т.: 3-тє вид., перероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
146. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х. : ФОП Колісник А. А., 2010. 320 с.
147. Череватенко І. М. Нотаріальні провадження щодо посвідчення безспірних прав: монографія . Харків: Право. 2017. 200 с.
148. Черниш Володимир. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці нотаріуса в українському законодавстві. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 9-13.
149. Черниш В. Незалежний нотаріат – необхідна умова становлення громадянського суспільства в Україні. *Право України*. № 9. 2000. С. 4-8.
150. Черниш В. М. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 17–21.
151. Черниш Володимир Питання становлення та функціонування органів нотаріату в Україні на принципах класичного нотаріату латинського типу.
152. *Юридична Україна*. 2014. № 12. С. 35–40.
153. Черниш В. Проблеми нормотворчого врегулювання нотаріальної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 162–166.
154. Черниш В. М. Сучасний стан підготовки кадрів для органів нотаріату та перспективи розвитку нотаріальної науки і практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 132–135.
155. Черниш Володимир. Теоретичні аспекти мови нотаріального діловодства та нотаріальної таємниці як основоположних принципів діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 7. С. 9-12.
156. Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2003. 20 с.
157. Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К. 2003. 200 с.
158. Черниш В. М., Степаненко В.Д. До питання про історіографію вітчизняного нотаріату: історико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12. С. 39– 47.

159. Володимир Черниш, Олександр Нелін. До питання про реформування органів нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 10–14.
160. Чижмарь К. І. Гарантії нотаріальної діяльності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 4. С. 61–65.
161. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.02/ Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2015. 35 с.
162. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : монографія. Ужгород: Гельветика, 2013. 303 с.
163. Чижмарь К. І. Конституційно-правовий статус нотаріату в контексті реалізації його правосуб'єктності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 82–84.
164. Чижмарь К. І. Конституція України як джерело нотаріального права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 89–91.
165. Чижмарь К.І. Концепція реформування нотаріату. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 9. С. 46–53.
166. Чижмарь К. І. Методологічні засади дослідження інституту нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2014. Вип. 26. С. 90–92.
167. Чижмарь К. Назрів час оновити й доповнити стратегічні шляхи розвитку сучасного українського нотаріату. *Юридична газета*. 2014. 4 вересня.
168. Чижмарь К. І. Питання історіографії дослідження інституту нотаріату . *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2014. Вип. 25. С. 69–70.
169. Чижмарь К. І. Підвищення кваліфікації нотаріусів в Україні: проблеми та перспективи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 136–139.
170. Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 9–1. С. 138- 140.
171. Чижмарь К.І, Гаєвський І. М. Актуальні питання фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України. Методичні рекомендації. Офіційне видання. К.:ПрАТ «Видавництво «Київська правда». 2010. 111 с.
172. Шама Н. Право на спільний заповіт. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XIX звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2013 р.)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 179–181
173. Шевчук Л. Е. Нотаріат в Україні і складі Російської імперії. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2013. Випуск 57. С. 154–162.
174. Шевчук Л. До питання про історію нотаріату в контексті історії держави і права України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в*

Україні. Матеріали XXI звітної науково-практичної конференції . м. Львів. 12-13 лютого 2015. м. Львів. С. 138-140.

175. Шишленко В. Г. Щодо реформування нотаріату України. *Форум права*. 2012. № 1. С. 1091–1099.

176. Ясінська Л. Виникнення та розвиток інституту нотаріату. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. С. 113–114.

177. Ясінська Л. Е. Європейська правова традиція та розвиток інституту нотаріату в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 153–162.

178. Ясінська Л. Е. Нотаріат латинського типу: основні риси та особливості. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2004. Вип. 40. С. 75–82.

179. Ясінська Л. Окремі аспекти виникнення та розвитку нотаріальної діяльності в Україні (X–XVI ст.). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XI регіональної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2005 р.). Львів: Львівський національний університети імені Івана Франка. Юридичний факультет, 2005. С. 73–75.

180. Ясінська Л. Е. Особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2008. Випуск 39. С. 377–382.

181. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): Автореф. дис. ... канд. юр. наук. Львів. нац.ун-т ім. Івана Франка. 2005. 16 с.

182. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2005. 210 с.

183. Ясінська Л. Е. Становлення та функціонування органів нотаріального самоврядування (історико-правовий аспект). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2011. Вип. 53. С. 93–100.

III. Інформаційні ресурси

1. Верховна Рада України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

2. Кабінет Міністрів України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

3. Міністерство юстиції України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>

4. Президент України, Адміністрація Президента України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>

5. Верховний Суд України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>

6. Генеральна прокуратура України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gpu.gov.ua>
7. Міністерство внутрішніх справ України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>
8. Конституційний Суд України: <http://www.ccu.gov.ua>
9. Судова влада України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.court.gov.ua>
10. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://land.gov.ua/>
11. Нотаріальна палата України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://npu.org.ua/>
12. Державне підприємство «Національні інформаційні системи»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://nais.gov.ua/>

ГЛОСАРІЙ

А

Акт опису спадкового майна проводиться за участю заінтересованих осіб (за бажанням) і не менше ніж двох свідків. В акті опису мають бути зазначені: дата та час складання акта опису, а також прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який проводить опис; найменування державної нотаріальної контори або нотаріального округу, в якому зареєстрований приватний нотаріус; дата одержання заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (повідомлення про орієнтовний склад спадкового майна) або доручення нотаріуса, яким заведено спадкову справу, про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; прізвище, ім'я, по батькові, адреса, а в необхідних випадках — місце роботи та посади осіб, які беруть участь в описі; прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця, дата його смерті, місце відкриття спадщини та місцезнаходження спадкового майна; відомості про спадкоємців; відомості про те, чи було опечатано приміщення до прибуття нотаріуса і ким, стан пломб та печаток, якщо приміщення опечатано; опис спадкового майна з детальною характеристикою кожної речі окремо (колір, вага, номінал, розмір, сорт, марка, рік випуску, а для іноземної валюти — купюра, її номінал, вартість за курсом Національного банку України тощо) та визначення їх вартості з урахуванням відсотка зносу.

Анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю відбувається шляхом видачі відповідного наказу Міністерства юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату .

Б

Боржник за договором іпотеки — іпотекодавець або інша особа, відповідальна перед іпотекодержателем за виконання основного зобов'язання.

В

Види нотаріальних дій, які вчиняють державні та приватні нотаріуси України: посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо); вживають заходів щодо охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя; видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів); видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися; провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме; видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса; накладають заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації; накладають заборону щодо відчуження грошових сум, що будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до частини четвертої статті 65-2 Закону України «Про акціонерні

товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий відповідно до зазначеного закону; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу; посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем за повіту; посвідчують факт, що фізична особа є живою; посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці; посвідчують час пред'явлення документів; передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам; приймають у депозит грошові суми та цінні папери; вчиняють виконавчі написи; вчиняють протести векселів; вчиняють морські протести; приймають на зберігання документи. Також на нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно із законом.

Види нотаріальних дій, що вчиняють державні нотаріуси в державних нотаріальних архівах: видають дублікати документів та засвідчують вірність копій і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів.

Визначення обсягу цивільної дієздатності фізичної особи здійснюється за паспортом громадянина України або іншими документами, передбаченими статтею 43 Закону України «Про нотаріат» (крім посвідчення водія, особи моряка, особи з інвалідністю чи учасника Другої світової війни, посвідчення, виданого за місцем роботи фізичної особи), які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. У разі потреби нотаріусу надається довідка про те, що особа не страждає на психічний розлад, який може вплинути на її здатність усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

Вимоги особи, яка має намір займатися нотаріальною діяльністю в Україні — громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату — орган, що визначає рівень професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, та вирішує питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Вірність копії з копії рішення суду (витяг з нього) може бути засвідчена нотаріусом за наявності відмітки про те, що це рішення набрало законної сили, і за наявності відмітки про те, що оригінал рішення міститься в справах суду, який видав документ.

Внутрішній фінансовий моніторинг — сукупність заходів з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації

(відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; обов'язкового звітування до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення про фінансові операції, щодо яких виникає підозра, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Г

Гарантії нотаріальної діяльності — це закріплені нормами нотаріального права комплекс заходів та засобів, що покликані забезпечити усім суб'єктам нотаріальних правовідносин можливість використовувати надані їм права та виконувати покладені на них обов'язки.

Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі — це територіальні органи Міністерства юстиції України та які підпорядковуються йому.

Графік проведення планових комплексних перевірок організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій і виконання ними правил ведення нотаріального діловодства погоджується зі структурним підрозділом Міністерства юстиції, на який покладено повноваження щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері нотаріату, та затверджується начальником головного управління юстиції на рік.

Д

Державна нотаріальна контора — це юридична особа, яка створюється і ліквідується Міністерством юстиції України та реєструється у встановленому законом порядку. Очолює державну нотаріальну контору завідувач, який призначається із числа осіб, котрі мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Державне мито — це сума, яка справляється за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і органами місцевого самоврядування, а також за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів.

Державний нотаріальний архів — це юридична особа, створюється і ліквідується Міністерством юстиції України та має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців — це офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу-підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

Державний фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Джерела нотаріального права — це нормативно-правові акти, прийняті уповноваженими державними органами, в яких закріплені правила, що врегульовують порядок здійснення повноважень нотаріальними органами держави та порядок вчинення ними нотаріальних дій.

До нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) прирівнюються: заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, посвідчені головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками

госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та інвалідів; заповіти осіб, які перебувають під час плавання на морських, річкових суднах, що ходять під прапором України, посвідчені капітанами цих суден; заповіти осіб, які перебувають у пошукових або інших експедиціях, посвідчені начальниками цих експедицій; заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово навчальних закладів; заповіти осіб, які тримаються в установах виконання покарань, посвідчені начальниками таких установ; заповіти осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах, посвідчені на чальниками слідчих ізоляторів.

До нотаріально посвідчених прирівнюються довіреності: довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їх заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями; довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднань, установ, військово навчальних закладів, де немає нота ріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово навчальних закладів; довіреності осіб, які тримаються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів; довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

3

Загальні правила нотаріального провадження: місце і строки вчинення нотаріальних дій; встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії; перевірка дієздатності громадян та правоздатності юридичних осіб, що беруть участь в угодах, а також перевірка повноважень представників; підписання нотаріально посвідчуваних документів; витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій; вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій; заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії при виявленні порушень закону; відмова у вчинення нотаріальних дій; оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні; нотаріальне діловодство; оплата нотаріальних дій.

Заповіт — це особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті, яке складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складання та посвідчується нотаріусом або спеціально уповноваженими на це посадовими особами.

Застава повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів, майнових прав на нерухомість, будівництво якої не завершено, регулюється за правилами, визначеними Законом України «Про іпотеку».

Заставна — це іпотечний цінний папір, який засвідчує безумовне право його власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання — право звернути стягнення на предмет іпотеки. Заставна оформлюється, якщо її видача передбачена іпотечним договором.

Заставадавцем при заставі майна може бути його власник (сам боржник чи третя особа — майновий поручитель), який має право відчужувати заставлене майно на підставах, передбачених законом, а також особа, якій власник в установленому порядку передав майно і право застави на це майно.

Заставодержателем земельних ділянок сільськогосподарського призначення та прав на них (оренди, емфітевзису) можуть бути лише банки.

Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються зазначеним нотаріусом або нотаріусом за місцезнаходженням майна, якому нотаріус, який веде спадкову справу, надіслав доручення.

I

Іпотека — вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому Законом України «Про іпотеку».

Іпотекодавець — особа, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання власного зобов'язання або зобов'язання іншої особи перед іпотекодержателем. Іпотекодавцем може бути боржник або майновий поручитель.

Іпотекодержатель — кредитор за основним зобов'язанням.

K

Компетенція нотаріальних органів — коло повноважень нотаріальних органів відповідно до чинного законодавства.

Компетенція консульських установ України щодо вчинення нотаріальних дій: посвідчують угоди (договори, заповіти, довіреності тощо), крім іпотечних договорів, угод про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться

в Україні; вживають заходів до охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя; засвідчують вірність копій документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу; посвідчують факт, що громадянин є живим; посвідчують факт знаходження громадянина в певному місці; посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці; посвідчують час пред'явлення документів; приймають в депозит грошові суми і цінні папери; вчиняють виконавчі написи; приймають на зберігання документи; вчиняють морські протести; видають дублікати посвідчених ними документів.

М

Міністерство юстиції України — це є головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства.

Н

Нотаріальні дії, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування регулюється статтею 37 Закону України «Про нотаріат». А саме: вживають заходів щодо охорони спадкового майна; посвідчують заповіти (крім секретних); видають дублікати посвідчених ними документів; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. Дії, передбачені пунктами 6 і 7 частини першої статті 37 Закону України «Про нотаріат», вчиняють уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України, та склали іспит із спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України. Зазначені посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права на оформлення документів, призначених для використання за межами державного кордону.

Нотаріально посвідчувані правочини, а також заяви та інші документи підписуються у присутності нотаріуса. Якщо заява чи інший документ підписані за відсутності нотаріуса, особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, повинна особисто підтвердити, що документ підписаний нею.

Нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріат України — це система органів і посадових осіб, на які законодавством України покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії від імені держави Україна, які спрямовані на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів та здійснюються з метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Нотаріальна дія — це ціла система дій процесуального характеру, що здійснюються у встановленому законом порядку уповноваженими особами та спрямованих на досягнення певного результату з реалізації та (або) закріплення прав та законних інтересів громадян і організацій.

Нотаріальна діяльність — це професійна непідприємницька діяльність нотаріусів, спрямована на сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їх права на захист законних інтересів, яка здійснюється шляхом вчинення ними як нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства України, так вчинення інших нотаріальних дії, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріальна палата України — це організація, яка здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату. Нотаріальна палата України є неприбутковою юридичною особою, має свою печатку, її діяльність здійснюється відповідно до законодавства та її статуту.

Нотаріальна таємниця — сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Нотаріальне право як навчальна дисципліна являє собою систему наукових знань про нотаріальне право — галузь права і законодавства, при значеного для вивчення у відповідних навчальних закладах, передусім — юридичних.

Нотаріальне право як одна із галузей юридичної науки — це система наукових знань, правових ідей, теоретичних поглядів, понять, а також знань про правовий статус нотаріуса, про порядок здійснення ними нотаріальної діяльності, а також порядок вчинення нотаріусами нотаріальних дій, які становлять предмет нотаріального права.

Нотаріальне провадження — це сукупність процесуальних дій, вчинюваних нотаріусами і іншими суб'єктами нотаріального процесу в певному, закріпленому нотаріальним законодавством порядку.

Нотаріальний округ — це територіальна одиниця, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якої знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса.

Нотаріальний правочин — це правомірна дія особи, учасника цивільних правовідносин, який має для цього достатню дієздатність і переслідує мету — набуття, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків. посвідчена у нотаріальному порядку.

Нотаріус — це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріус не може засвідчувати справжність підпису фізичної особи на документі, у якому стверджуються обставини, право посвідчення яких належить лише відповідному державному органу (час народження, шлюбу, смерті, наявність хвороби, інвалідності, права власності на майно тощо). Справжність підпису на зазначеному документі може бути засвідчена у випадку, якщо документ призначений для подання до компетентних органів іншої держави.

О

Обов'язки нотаріуса — здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону «Про нотаріат» і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики; сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; відмовляти у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам; вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення; надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства; постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 29¹ Закону України «Про нотаріат», проходити підвищення кваліфікації; виконувати інші обов'язки, передбачені законом, в тому числі суб'єкта фінансового моніторингу.

Об'єкт фінансового моніторингу — дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників.

Обов'язковий фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників, обов'язкового звітування про них центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Оренда землі — це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності.

Основні завдання нотаріату: забезпечувати захист і охорону прав власності, права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб; сприяти зміцненню законності та правопорядку в суспільстві; запобігати правопорушенням.

Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а якщо її не прийнято — до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини.

II

Первинний фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямовані на виконання вимог Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», нормативно-правових актів суб'єктів державного фінансового моніторингу, що включають, зокрема, проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

Перше українське нотаріальне положення — Положення про державний нотаріат, прийняте 20 квітня 1923 року.

Печатка приватного нотаріуса — це печатка із зображенням Державного Герба України, яка містить слова «приватний нотаріус», його прізвище, ім'я та по батькові, назву нотаріального округу. Печатка має форму правильного кола діаметром 45 мм, краї печатки обрамлено бортиком завтовшки 1 мм.

Помічником нотаріуса може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, але не нижче першого рівня (бакалавр), володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як три роки. Не може бути

помічником нотаріуса особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Права нотаріуса — витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій; одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, плату за вчинення інших дій, покладених на них відповідно до закону, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій; складати проекти угод (правочинів) і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Предметом нотаріального права є ті суспільні відносини, що виникають із приводу проведення самої нотаріальної діяльності, а також відносини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом та державними органами.

Предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи, тобто в нотаріальному порядку підлягають укладенню лише ті правочини, які відповідають волі сторін.

Приватний нотаріус — це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Принципи нотаріального права — основні засади, на яких базується нотаріальне право, організація та здійснення нотаріальної діяльності, порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними органами України.

Р

Реєстраційне посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності — це документ, що видається відповідним головним територіальним управлінням юстиції в області, місті Києві, що підтверджує право приватного нотаріуса здійснювати нотаріальну діяльність у певному нотаріальному окрузі. У реєстраційному посвідченні вказуються назва управління юстиції, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса та назва нотаріального округу.

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса має знаходитись у межах нотаріального округу, в якому приватний нотаріус здійснює нотаріальну діяльність. Робоче місце (контора) має відповідати наступним умовам: забезпечувати дотримання нотаріальної таємниці; давати можливість кожному приватному нотаріусу, який здійснює нотаріальну діяльність, одночасно та незалежно від іншого приватного нотаріуса здійснювати нотаріальну діяльність; бути захищеним від несанкціонованого проникнення; бути забезпеченим сейфом для зберігання печаток, штампів, металевою шафою для зберігання архіву нотаріуса; кількість кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, не може бути меншою, ніж кількість приватних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у його межах; бути пристосованим для

роботи технічного персоналу з документами у відокремленій від нотаріуса кімнаті.

С

Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя — це документ, який видається нотаріусом у разі смерті одного з подружжя на частку в їх спільному майні.

Свідоцтво про право на спадщину видається за письмовою заявою спадкоємців, які прийняли спадщину в порядку, встановленому цивільним законодавством, на ім'я всіх спадкоємців або за їх бажанням кожному з них окремо.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю — документ, що видається Міністерством юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України. Свідоцтво може бути анульоване Міністерством юстиції України у випадках, передбачених ст. 12 Закону України «Про нотаріат».

Сертифікація робочого місця (контори) — це перевірка приміщення на предмет відповідності робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, передбаченим ст. 25 Закону та визнання його придатним для використання як робоче місце приватного нотаріуса з метою учинення нотаріальних дій.

Система нотаріального права являє собою сукупність логічно і послідовно розміщеного нормативного матеріалу за правовими інститутами, норми яких у комплексі закріплюють основні принципи, форми і порядок здійснення нотаріальної діяльності, регулюють відносини, що виникають між нотаріусами, між нотаріусами і державою, між нотаріусами та особами, щодо яких учиняються нотаріальні дії, в процесі здійснення нотаріальної діяльності.

Спадкова справа — це нотаріальне провадження, яке заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) першою заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини, про відмову від прийняття спадщини, про відмову від спадщини, заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини, заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину, заяви спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), заяви про видачу свідоцтва виконавцю заповіту, заяви виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень, заяви другого з подружжя про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя, заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна, претензії кредиторів.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу — Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади,

що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, спеціально уповноважений орган.

Суб'єкти нотаріального права — це учасники нотаріальних суспільних відносин, які виступають як носії передбачених нотаріальним правом суб'єктивних прав і обов'язків.

Т

Таємниця фінансового моніторингу — інформація, отримана під час здійснення державного фінансового моніторингу спеціально уповноваженим органом, а саме інформація про фінансові операції та їх учасників, додаткова інформація, інша інформація, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або іншими незаконними фінансовими операціями.

Тексти нотаріально посвідчуваних правочинів, заяв, засвідчуваних копій (фотокопій) документів і витягів з них, тексти перекладів та заяв повинні бути написані зрозуміло і чітко, дати, що стосуються змісту посвідчуваних правочинів, повинні бути позначені хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб та їх ідентифікаційний код за даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань — без скорочень із зазначенням їх місцезнаходження. Прізвища, імена та по батькові фізичних осіб, їх місце проживання та ідентифікаційний номер за даними Державного реєстру фізичних осіб платників податків, крім уповноважених представників юридичних осіб, повинні бути написані повністю, а у випадках, передбачених законами, — із зазначенням дати їх народження.

У

Установлення особи здійснюється нотаріусом за паспортом громадянина України або за іншими документами, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії (паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, посвідчення інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи). Посвідчення водія, особи моряка, особи з інвалідністю чи учасника Другої світової війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи, не можуть бути використані громадянином України для встановлення його особи під час укладення правочинів.

Угоди про відчуження та заставу майна, що підлягає реєстрації, посвідчуються за умови подання документів, що підтверджують право власності на майно, що відчужується або заставляється, або за наявності державної реєстрації права власності на таке майно у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. У разі застави майбутнього майна або створення забезпечувального обтяження в майбутньому майні нотаріусу надаються документи, що підтверджують наявність прав на набуття такого майна у власність у майбутньому.

Ф

Фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Функції нотаріату — це основні напрями його діяльності.

Х

Хранителі, опікуни та інші особи, яким передано на зберігання спадкове майно, якщо вони не є спадкоємцями, мають право одержати від спадкоємців винагороду за зберігання спадкового майна в розмірі, передбаченому чинним законодавством України. Вказані особи також мають право на відшкодування необхідних витрат по зберіганню і управлінню спадковим майном, за вираховуванням фактично одержаної вигоди від використання цього майна.

Ц

Ціна продажу предмета іпотеки має бути встановлена за згодою між іпотекодержателем та іпотекодавцем. У разі недосягнення згоди щодо ціни продажу предмет іпотеки здійснюється за ціною, не нижчою за встановлену незалежною оцінкою, що підтверджується відповідним актом про оцінку.

Цінні рукописи, літературні твори, листи тощо, що мають історичне та наукове значення, включаються до акта опису спадкового майна та передаються на зберігання спадкоємцям. Якщо спадкоємців немає, нотаріус передає документи на зберігання за окремим описом до відповідних організацій (інститут, музей тощо) у порядку, передбаченому чинним законодавством.

Ч

Час прийому громадян приватним нотаріусом повинен становити не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень за виключенням обставин, за яких нотаріус з незалежних від нього причин не може здійснювати такий прийом.

Ш

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Шлюбний договір — це угода нареченої і нареченого або подружжя щодо встановлення майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням та припиненням, який підлягає обов'язковій нотаріальній посвідченню.

Ю

Юридичні гарантії — це закріплені в національному законодавстві прийоми та засоби, які забезпечують охорону (захист) прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Я

Якщо фізична особа внаслідок фізичної вади або хвороби не може власноручно підписати документ, то за її дорученням у її присутності та в присутності нотаріуса цей документ може підписати інша особа. Про причини, з яких фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі. Правочин за особу, яка не може підписати його, не може підписувати особа, на користь або за участю якої його посвідчено.

Навчальне видання

Марія Степанівна ДОЛИНСЬКА

НОТАРІАТ

Підручник

Підписано до друку 30.11.2018 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк офсетний
Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 23,13
Наклад 300 прим.

Віддруковано:
СПДФО «Марусич М.М.»
пл. Я. Осмомисла, 5/11
тел./факс 38(032) 261 51 31
e-mail: interprint-m@ukr.net

